

**PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
BÖLCSÉSZET- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KAR
IRODALOMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA**

DR. MOHÁCSI JÁNOS

HATÁR GYŐZŐ REGÉNYPOÉTIKÁJA

DOKTORI (PHD) ÉRTEKEZÉS

A DOKTORI ISKOLA VEZETŐJE

DR. SZELESTEI NAGY LÁSZLÓ DSC

EGYETEMI TANÁR

TÉMAVEZETŐ

DR. SIPOS LAJOS

EGYETEMI TANÁR

PILISCSABA

2013

TARTALOMJEGYZÉK

Vázlat	3
Határ Győző emberképe:	4
o Bevezetés	5
o A történelem viharában	5
o Család, iskolák, ambíció	9
o Történelem és sors	13
o Történelem-felejtés	16
o Történelmi rövidlátásunk	17
o „A történelem az emberiség bűnlajstroma”	17
o Az ember és politika	18
o Az ember és vallás	20
o A hülyegyerek emberiség	24
Anibel	27
Éjszaka minden megnő	79
Köpönyeg sors	106
Poétikai összegzés	148
Bibliográfia	185
Melléklet	190

VÁZLAT

A 2006-ban elhunyt Határ Győző a mai magyar irodalom panteonjának jelentős alakja. Minden műfajban jelentős számú művet alkotott. Londonban található hagyatéka jelenleg zárolt, nem lehet hozzáférni, de a már eddig megjelent művei is nagy feladat elé állítják az irodalomtörténészt. Az ultra-racionalista nézeteket képviselő, filozófiával intenzíven disputáló szerző, ahol csak tehetett, becsempészte a közölni vágyott gondolati tartalmakat.

Megvizsgálom, hogyan látta az embert egy a XX. század minden poklát megjárta ember és miképpen, milyen eszközökkel reflektált az elszenvedett élményekre. Milyen történelmi kontextusba született, amely kataklizma sorozatával emberek millióinak életét oltotta ki, tette tönkre. Milyen prekoncepcióval indult az életnek és milyen visszajelzéseket kapott a történelemtől. Mennyiben igazolta őt a sors. Az agnosztikus lencsén keresztül tekinthetünk a kiszolgáltatott emberre, aki a vallás, a politika és egyéb társadalmi alrendszerek befolyásolt alanya.

Határ számára mindennek fölött állt az alkotás. Saját bevallása szerint soha, semmilyen körülmények között sem szorult háttérbe számára az irodalom, az alkotás. Egy látomásos alkotó ezt nem is tehetett. Magyarországon az irodalomtörténészek közül az elsők között G. Komoróczy Emőke dolgozta fel szisztematikusan Határ bejárható életművét.

Az ő korszakolását és terminológiáját alkalmazva - a „börtönköztársaság foglya”-ként írt regényét (*Anibel*) valamint az emigrációban született kisebb (*Éjszaka minden megnő*) és nagylélegzetű regényét (*Köpönyeg sors*) elemzem prózapoétikai szempontból. E vizsgálatoktól azt várom, hogy fény derüljön arra, hogyan fonódik össze a határi regény és a határi gondolat. Prózaszerkesztési technikái hogyan segítik elő gondolatainak kibontását.

HATÁR GYŐZŐ EMBERKÉPE

BEVEZETÉS

A fenti címet látva óhatatlanul fel kell tennünk a kérdést: miért érdekes az író, költő, színműíró, a zene, a filozófia és az élet szerelmese, az építész, a forma- és esztétikum-kedvelő Határ Győző esetében? A kérdés jogos. Mit is lehetne válaszolni e kérdésre, mint azt, hogy Határ minden irányultsága, szenvedélye egy embertől jött, és az ember megismerésére irányult. Ez utóbbit deklarálta is. Tanítani és építeni akart, a maga által átszűrt valóságot megmutatni, gondolatokat, hiteket ízekre szedni, lehántani róluk a szakrális mázat. Akármelyik szenvedélyét veszem, mindegyik a másik ember megismerésére vonatkozott - szemben a görög „gnóthi szeauton” alapállással. Különbözni akart, újat létrehozni, majd végül fölül akarta múlni önmagát. És ezért nem kímélt időt, energiát, hogy megkeresse ehhez az adekvát, csak rá jellemző formát, hogy belehallgasson a sugalmazásokba, szót fogadjon álmainak.

Ez a fejezet Határ Győző emberképének megközelítésre vállalkozik. Mint mindenki, ő is egy bizonyos régióban, egy bizonyos korszakban, egy bizonyos családban, egy bizonyos környezetben született. Hordozta a szüleitől öröklött géneket, ki volt téve a születési hely miliőjének, az iskolák, a társak, az olvasott könyvek, a hallott zenék hatásának, a kor szellemének. Élete során mindenkinek kialakul magáról a saját énképe. Ez nem statikus fenomén, az élet előre haladtával változik. Nagyban hatással van rá az éppen akkor és ott adott személyi, tárgyi környezet, a különböző szituációs hatások, az, hogy hogyan birkózik meg adott helyzetekkel. Hozzájárulnak ehhez a másik emberrel való interakcióból adódó információk.

A TÖRTÉNELEM VIHARÁBAN

Minden emberi élet történelmi kontextusba illeszkedik. Ez az, amibe beleszületünk. Határ sok kortársával egyetemben elmondhatja, hogy világtörténelmi és regionális szempontból is az egyik legmozgalmasabb és legpusztítóbb korszakban született és élt túl. Ennek megfelelően életeseményeinek alkotó személyiségére gyakorolt hatása nem elhanyagolható¹.

¹ „Az életrajz eseményei általában fontosak bármely életmű szempontjából. Háttérként. De olyan népeknél, ahol a történelem állandóan beszól a magánemberi életpálya alakulásába, ott elsőrendűen meghatározóvá válik, és nemcsak a tematikába, de még a művek stílusába is sugalmazóan beleszövődik. Mint például a közép-európai térségben.” KABDEBŐ Lóránt, *Vers és próza a modernség második hullámában*, Bp., Argumentum, 1996, 242.

Hónapokkal az I. világháború kezdete (1914. július 28.) után született. Életét ebben az időszakban ugyan az őt körülvevő feszültségek befolyásolhatták, de tudatosan nem sokat érezkelhetett a háború hatásaiból. Elbeszélések útján értesülhetett a családot ért megpróbáltatásokról, történekről.² A vesztes háború hatalmas emberveszteséggel, az ezekből következő gazdasági nehézségekkel járt. Hatására forradalmi helyzet alakult ki.

1918. október 31-én Károlyi Mihály miniszterelnöki kinevezést kapott és győzött az őszi forradalom³. A frontról hazatérő „elkínzott, elvérzett, eltetvesedett félholtra koplalt”⁴ katonák újabb konfliktus forrását jelentették. A belső feszültségek hatására a Moszkvából hazatérő Kun Bélának sikerült megalakítania szélsőbaloldaliakból a kommunista pártot (1918. nov. 24.). Céljuk a polgári kormányzat lehetlenné tétele volt. Belső folyamatok, a szociáldemokrata és kommunista pártpaktum eredményeként 1919. március 21-én megalakult a Tanácsköztársaság.

A Magyar Királyság területén élő nagyobb népcsoportok önálló államokat akartak szervezni s a saját nemzetiségük által lakott magyar területeket követelték. Román, délszláv, csehszlovák csapatok szálltak meg magyar területeket.⁵ 1919 áprilisától elkezdődött a román⁶,

² „Édesapámat '14-ben bevették katonának. Négyesztendő háborús pokol következett – az szakadt rá. Az első időben még futárszolgálatot teljesített, gyorsvonatokon cikázott katonai sürgönyökkel meg portfóliókkal – különleges tasakban vitt üzenetekkel. A felesége szerette volna megmutatni az újszülöttet a papának: vonatra ült és utaztatott utána. Mire utolérte volna Szarajevóban, Édesapámat már átvezényelték az északi frontra. Anyám vonatról vonatra hurcolt, bár én minderről nem tudtam semmit, csak úgy mesélték; hogy pályás koromban beutaztam a Monarchiát, csak azért, hogy megmutassanak a papának. Nem sikerült. Pedig jó lett volna; mert Édesapámat aztán emberileg szörnyen elgázolta a háború. '16-tól kezdve harcoló alakulatnál volt. Doberdónál szétverték a zászlóalját, három napig egymagában az erdőben bolyongott. Farkas farka támadta meg, puskatussal verte szét. Nagy sokára rátaláltak, lőtt sebbel kórházba került. A tábori kórházat belövés érte, apám gránátnyomást kapott. Rokkantként került haza. Három évig a kórház lakója volt; gyakorta megtörtént, hogy felugrott álmában, kiesett az ágyából és kétségbeesetten hadonászva ordította:

– A farkasok! A farkasok!...

Utolsó odalátogatása alkalmával a főorvos félrevonta anyámat és azt mondta:

– Nemsokára hazaengedjük a férjét: mi többet érte már nem tehetünk. Asszonyom, szívlelje meg, amit most mondok. Eztán maga a családfő. Válasszon valami olyan foglalkozást, ahol a férje félreülhet, és nemigen kell érintkeznie emberekkel. Reméljük, a tünetek idővel elmaradoznak, keménykötésű fiatal szervezet, még kiheverheti. De egy darabig még napirenden lesznek a félelmi remegések, az éjszakai dührohamok...

Így jöttünk fel Pestre. Úgy adódott, hogy itt egy katonabajtársa eladta Édesapámnak a fűszerüzletét, a VII. kerületben, az Akácfa utca 38. alatt.” HATÁR Győző, *Életút I.: Oly jó követni emberélet!*, Szombathely, Életünk Könyvek, 1993 (A nyugati magyar irodalom gyöngyszemei V), 22.

³ SALAMON Konrád, *Magyar történelem 1914 -199*, Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., 1995, 27.

⁴ *Uo.*, 29. (SALAMON Jászi Oszkárt idézi)

⁵ *Uo.*, 31.

⁶ „A megszállt területen a románok komoly fosztogatásba kezdtek, és a MÁV gördülőállományának mintegy felét rekvirálták el, a megszállásuk alá eső területeken lévő bakterházak teljes felszerelésével együtt. (2010.) „Román fosztogatás a magyar vasutakon”. MAJDÁN János, *Román fosztogatás a magyar vasutakon*, Rubicon, 2010/4-5, különszám, 39.

Ezen kívül gyárak berendezéseit és élelmiszert is eltulajdonítottak és a fosztogatást a román katonák erőszakoskodása kísérte. PÜSKI Levente: *A Horthy-korszak, 1920-1941*, Bp., Kossuth, 2010, 9. (Magyarország története 18)

csehszlovák seregek Magyarország elleni inváziója. Ezt Határ családja is a bőrén érzékeli⁷. A világháború lezárását célozta az 1919. január 18-án megnyílt párizsi békekonferencia, amely Magyarország számára az 1920. június 4-én aláírt ún. trianoni békeszerződéssel ért véget.⁸ Határ visszaemlékezései azonban erre az eseményre sem térnek ki.

1930-cal Magyarországot is elérte a gazdasági válság.⁹ Ez már súlyosan érintette Határ családját is.¹⁰ Alig telt el egy szűk évtized és újabb világméretű háborúba sodródott Magyarország, és ismét vesztes oldalon állt. Határ és közvetlen barátai a „hadifontosságú övezet” felmérése ürügyén felmentették magukat a bevonulás alól¹¹. A baráti társaság azonban nem értett egyet a korszak történéseivel. Másként-gondolkodásukat sokszorosítógepen nyomtatott röpcédulákkal és fegyvergyűjtéssel fejezték ki.¹² Határ kategorikusan tagadja, hogy izgatás, szervezkedés szándéka vezette volna őket, csupán a háborús erőfeszítéssel egyet nem értés kifejeződésének tudja be a fent leírt akcióikat.¹³ 1943. május 1-én nyomozók szállnak ki lakásába és letartóztatják. Lebukásának következményei súlyosak voltak. Verés, kínzás. A főügyész - szemben a barátaival - rá halálbüntetést kért. A lakásán talált pisztolyok, a sokszorosító gép, az írógépei, a röpcédularakaszok mellett a kéziratának tartalma indokolta a többiekhez képest súlyos ítéletet.¹⁴ Ha a halálbüntetést el is kerüli, a börtönbüntetést azonban már nem. Ez volt az első nagy vargabetű életében. Olyan tapasztalattal gazdagodik, amely romboló és egyben inspiráló. Ez az egyik fajta pokol, amitől „dudássá” válhatott.

A II. világháború következményei megsemmisítőek voltak. A nemzeti vagyon 40%-a semmisül meg¹⁵, tömegesen erőszakolnak meg nőket.¹⁶ A katonai veszteség az ország

⁷ „Román megszállás, tizenkilencben (négy és fél éves lehettem). Felnyomultak Budapestig, Gyomán is átvonultak s tudom, hogy tőlünk is elrekviráltak két lovat. Egy ízben, délelőtt, a néptelen Vasút utcán lemerészkedtem a Wagner fáséig, a fatelepig, ahova bevették magukat a román katonák. Ott, a kerítésnek közészorított arccal néztem végig a csirke tolvaj közlegények megfegyvelmezését: bikacsökkal verték őket s úgy számolták ki a legény meztelen hátára a *dőzsecsecsincset*; míg a tiszt észre nem vett és oda nem küldte a csicskását, hogy kergessen el.” HATÁR, *Életút I*, i. m., 14.

⁸ Ennek következményeként Magyarország területe 282 000 négyzetkilométerről 93 000 négyzetkilométerre csökkent, lakóinak száma pedig 18,2 milliőről 7,6 millióra apadt. SALAMON, *Magyar történelem...*, i. m., 66.

⁹ „...A termelés csökkenése egyes iparágakban elérte az 50%-ot, másutt 20% körül mozgott. Mindez hatalmas munkanélküliséget eredményezett, amely 1932-re meghaladta a 35%-ot. Ugyanakkor jelentősen csökkentek a fizetések is.” *Uo.*, 94.

¹⁰ „Bármennyire titkoltuk, nyilvánvaló volt, hogy szüleim iszonyú nehezen vészelték át a gazdasági válságot s lényegében a permanens tönkremenés állapotában, máról holnapra élünk.” HATÁR, *Életút I*, i. m., 21.

¹¹ *Uo.*, 223.

¹² *Uo.*, 223.

¹³ Nem volt az kifejezetten „fegyverrejtegetés”. Csak otffelejtődött. Könnyelműség. Abban a sarokban, ahova dugtuk. Nem volt az „izgatás”; csak épp nem értettünk egyet a „háborús erőfeszítéssel”, melynek végső sikere a számunkra Európa térképének magyar mentesítését jelentette. *Uo.*, 223.

¹⁴ *Uo.*, 237.

¹⁵ „A háborús károk kisebb része a szövetséges bombatámadások során, nagyjából pedig a szovjet csapatok szükségleteinek kielégítésekor, illetve a harcok elülte után (rekvirálás, szabad rablás) keletkezett, ugyanis a

lélekszámához képest ismét hatalmas.¹⁷ Határ Budapest pusztulásának szemtanúja volt, mégis visszaemlékezésekor számára nem az anyagi pusztulás méreteinek érzékeltetése a fontos, hanem az emberi viszonyok degenerálódására reflektált.

A második világháborút követő évtized még horrorisztikusabb szenvedéseket hozott a lakosságra, és mint a magyar történelem egyik letragikusabb időszakára tekinthetünk vissza. A megszállt Magyarországon belüli viszonyokra eleinte a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) ügyelt, amely elsősorban szovjet politikai érdekeket képviselt. Elkezdődött a „népellenes” bűnökkel gyanúsítottak felkutatása. Ennek irányítója Péter Gábor. Igazolóbizottságokat, népbíróságokat állítottak fel.¹⁸ Politikai, pártközi csatározások, infláció, németek kitelepítése, politikai perek. Az 1947. augusztus 31-re kiírt választásokat azután, ha csalással is (kékcédulás választás), de a kommunisták nyerték. Ezek után elkezdtek a demokrácia maradványainak felszámolását: következtek a megfélemlítések, a különböző pártok szétverése (pl. Magyar Függetlenségi Párt, Szociáldemokrata Párt, Demokrata Néppárt), politikusokat emigrációba kényszerítették (pl. Kovács Imre, Peyer Károly, Böhm Vilmos, Barankovics István, Slachta Margit stb.). Ez volt a kollektivizálás, azaz a parasztok

Vörös Hadsereg abból élt, amit rekvirált. Részben emiatt az anyagi veszteségek nagyobb része nem az eszközök, felszerelések, berendezések pusztulásából adódott, hanem az anyagok, termények és késztermékek elrablásából. A gyáripari károk közel 70 százaléka eredt az utóbbiakból, a mezőgazdaság veszteségéből pedig 75,5%-ot tett ki a termény- és állatkár. A vállalatok 90%-át (3602 darabot) érte kisebb-nagyobb károsodás. A vas- és fémipar kapacitásvesztése 48,1%, a vegyiparé 48%, a textiliparé 55,7% stb. A szarvasmarha-állomány 44%-a (1,2 millió), a loállomány 56%-a, (összesen félmillió állat) pusztult el vagy tűnt el. 1945 nyarán, az aratóst követő készletfelmérések szerint az elégséges mennyiségű kenyérgabonának a fele, húsnak és zsiradéknak alig több mint 20, tejnek 30, tojásnak 40, cukornak pedig alig több mint 10%-a állt rendelkezésre. ... Az ország az éhínség szélére jutott.” BAJÁK László, SOMOGYI Gyula, *A szocialista gazdálkodás fekete könyve*, Bp., Business Klub, 2002, 17-18.

¹⁶ „Budapest felszabadításakor például az 1945-ben elkövetett nemi erőszak eset-számainak becslése 50 és 200000 között mozog.” <http://www.c3.hu/scripta/lettre/lettre32/23peto.htm>

„In Ungarn gibt es bisher kein Zahlenmaterial zu den Vergewaltigungen. Elaine Polcz schildert das Leben der ausgelieferten Frauen nach dem Krieg mit erschütternder Ausführlichkeit. Generalleutnant Zamerzew berichtete Sándor Tóth von 1800 vergewaltigten Frauen, sicher nur ein Bruchteil der Gesamtzahl. Wie kritisch die Lage war zeigte sich auch daran, dass selbst Mátyás Rákosi, Generalsekretär der KP, bei den sowjetischen Kommandobehörden gegen die Vergewaltigungen intervenierte. Nach statistisch begründeten Schätzungen wurden allein in Deutschland zwei Millionen Frauen vergewaltigt. Aus den Vergewaltigungen entstanden knapp 60 000 Kinder. In Berlin wurden mindestens 110 000 Frauen (bei einer weiblichen Gesamtbevölkerung von 1 400 000) vergewaltigt, von ihnen gebaren mindestens 1156 Frauen Kinder.“ UNGVÁRY Krisztián, *Die Schlacht um Budapest*, München, Herbig Verlagsbuchhandlung GmbH, 1999, 428.

¹⁷ „a katonai veszteség 140-160 ezer főre tehető ... a hadifoglyok közül ... közel 300 ezren nem tértek vissza, a polgári lakosság több mint félmillió főt veszített... Magyarország lakosságából tehát több mint 900 ezer ember halt meg, az összlakosság durván 10%-a. ... Ezen kívül számba kell vennünk a menekülteket, emigránsokat, kitelepítetteket és a lakosságcsere áldozatait. Becslések szerint a vándorlási egyenleg további 160 ezer fő veszteséget mutat.” BAJÁK, SOMOGYI, *A szocialista...*, i. m., 18.

¹⁸ „A háborús bűnösök felelőssége vonását az 1945. január végén felállított népbíróságok végezték. Az első két halálos ítéletet február 4-én - nyilvánosan - az Oktogonon hajtották végre. 1950 áprilisáig 59 429 háborús bűnökkel gyanúsított ember ügye került a népbíróságok elé, közülük 26 997 vádlottat elítéltek. A 477 halálraítéltekből 189-et kivégeztek, köztük Bárdossy László, Imrédy Béla és Sztójay Döme volt miniszterelnököket, valamint Szálasi Ferencet és nyilas kormányának több tagját.” SALAMON, *Magyar történelem...*, i. m., 163-164.

szövetkezetbe kényszerítése, majd a padlássöprések időszaka (1948-53). 1948-ban létrejött az ÁVH szervezete (vezetője Péter Gábor). Ugyancsak ennek az évnek júniusában államosítottak 6500 egyházi iskolát. Decemberben pedig letartóztatták Mindszenty bíborost, esztergomi érseket és életfogytiglani szabadságvesztésre ítélték. 1950-ben feloszlatták a szerzetesrendeket, deportálták a szerzeteseket.¹⁹ A kommunisták fő célja ugyan az ellenzék elhallgattatása volt, de párhuzamosan belső harcokat is folytattak a hatalomért. Saját soraikból is folyamatosan váltottak le és börtönöztek be embereket.²⁰ 1952-ben Rákosi, mint a párt főtitkára a miniszterelnöki tisztséget is átvette.²¹ Határ Győző anyját mint „nyilast” vitték el.²² Háy Gyula, a színdarabíró felesége a kihallgató, de Határ beteg apjáért is eljönnek, aki a „Bécsi Döntés és Erdély részleges visszacsatolása után jó esztendeig egy ilyen zsidó munkaszolgálatos század keretében szolgált alhadnagyi rangban”.²³

Határ Lukács Györgynél kilincselte műveinek kiadása érdekében, másnap már a rendőrségen ült és kihallgatták. Visszadobták a sátoraljai börtönlázadásra készített táblatervét, nyomorogott, kéziratait elvették, barátai elhúzódtak, az épp kinyomtatott művét (*Héliáne*) pár példány kivételével bezúzták, elveszítette munkáját, a kirakatpercek tovább növelték benne félelmeit. Az állandó fenyegetettség miatt idegrendszere kezdte felmondani a szolgálatot. 1950. január 13-án az országból való szökésre határozta el magát, de a szegedi Csillag börtönben kötött ki. Itt kezdődött életének az előző börtönidőszakhoz képest sokkal súlyosabb korszaka. Kínzás, verés. A verések hatására süketült meg bal fülére. 1952. nyarán szabadult. A magánélete romokban, a feleségétől már elvált, priusszal rendelkező ember volt. Még négy évet maradt Magyarországon és 1956. december 20-án elhagyta az országot.

CSALÁD, ISKOLÁK, AMBÍCIÓ

A történelmi kontextus mellett Határ Győző (eredetileg Hack Győző²⁴) alakulásának másik fontos tere a család. Szülei átlagemberek. Apja eredendően közösségi ember, „népszórakoztató”, a poprádfelkai papírmalmomban szerez gyakorlatot a papírszakmában,

¹⁹ SALAMON, *Magyar történelem...*, i. m., 174-185, 193-200.

²⁰ 1950: Szakasits Árpád, Marosán György, Szűcs Ernő; 1949-1952: tábornok perek; 1951: Zöld Sándor, Donáth Ferenc, Haraszi Sándor, Losonczy Géza, Újhelyi Szilárd, Kállai Gyula, Kádár János; kitelepítések, az ÁVH kínzásai; A belügyi szervek munkáját 40 ezer besúgó segítette, 100 internáló- és munkatábor jött létre. *Uo.*, 202-203.

²¹ A magyar népnek tehát az a feladata, hogy egy emberként kövesse „a Magyar Dolgozók Pártját, népünk bölcs vezérét, Rákosi Mátyást!” *Uo.*, 205-206.

²² HATÁR Győző, *Életút II.: Minden hajó hazám*, Szombathely, Életünk Könyvek, 1994 (A nyugati magyar irodalom gyöngyszemei VI), 109-110.

²³ *Uo.*, 111.

²⁴ 1946-ban magyarosít. HATÁR, *Életút I*, i. m., 19.

majd Kner Izidornál papírszakértőként²⁵ dolgozik. Kispolgári értelmiség sarja. Családja erdélyi szász származású, Temesváron élt. Apai nagyapja háromnyelvű volt (magyar, szász, román) mint mindenki akkoriban. Apja már csak két nyelven tudott: magyarul és németül. Anyja Mezőtúron volt tanítónő.²⁶ Anyai nagyapja orosz származású, Kijev környékéről, az újoncozás elől szökött Magyarországra.²⁷ Ő maga egyedüli gyerek. Műveltségének, gondolkodásának alakulására alapvető hatással volt apja szabadgondolkodói attitűdje és könyvtára, ahol megtalálhatóak voltak a német klasszikusok, valamint a korszak „divatos, népszerűsítő könyvei”²⁸. Határ, apja minden igyekezete ellenére, eleinte nem hajlott a német nyelv tanulására. Apja meggyőződéses agnosztikus volt, így nem kényszerítettek rá semmiféle vallást, vagy egyéb ideológiát.²⁹ Határ meg is maradt ennél az apai örökségnél. Élete során azután nyelvtudása, olvasottsága révén mély ismereteket szerzett a filozófiában és élete végéig megmaradt örökölt-választott világnézeténél, az agnoszticizmusnál.

Életmenetét alaposan befolyásolta az első világháborúból visszatérő apa, akire freudi féltékenységgel és gyűlölettel tekintett.³⁰ Az ötvenes években „... nekiadta magát a tütünek és pszichikai leépülése, szervezete összeomlása elől az alkoholmámorba menekült...”³¹ A család sorsa az apa betegségének következtében igencsak nehezzé vált. A családi szatócsboltot anyja tartotta fenn.

Határ ambíciói már korán megmutakoztak. Szégyenkezve mesélte gyerekkori botlását, amit Jókai plagizátorként követett el.³² Hosszú élete során azonban rá kellett jönnie, hogy bár gyermekkorában hibát követett el, valójában „nincs semmi „eredeti” a Nap alatt”.³³

Tanárai ugyancsak nagy hatással voltak Határ életpályájának alakításában, rajztanárának, Balogh Sándornak kedvence volt. Mozdonyrajzoló mániájából tanára

²⁵ *Uo.*, 15.

²⁶ *Uo.*, 20.

²⁷ *Uo.*, 17.

²⁸ *Uo.*, 20.

²⁹ „Édesapám, a szabadgondolkodó, tiszta táblát teremtett a számomra és én ez a tabula rasa voltam, amikor elvégeztem első tágra meresztő szemgyakorlataimat. Így történt, hogy nem „ragadtak el”, nem csepegtették belém óvodáskoromtól fogva ezt vagy azt a világnézetet, vallást, ideológiát. Édesapám, mint meggyőződéses agnosztikus, foggal-körömmel harcolt értem, hogy távol tartson minden ilyen befolyástól. ... az az elmélete volt, hogy a gyermekkori empreinte egész életre eldönti az ember eltájékozódását a világban. Iskolahatóságokkal harcolt, tiszikkal veszekedett, Édesapám nem engedett elmenni a díszteremben vasárnaponként rendezett stréber-misékre, és persze én kuncogva örültem neki, hogy bliccelhetek. ...” *Uo.*, 35.

³⁰ „Négyéves koromtól kezdve gyűlöltem apámat, akkortól, hogy a világháborúból hazajött ez a sohasem látott idegen férfiember és elvette tőlem szerelmes játszótársamat, az anyámat. Baromi egyszerű lélektani képlet volt, így tudták a görögök és így tanulta tőlük Freud. Féltékenységemben meg tudtam volna ölni. Gránátnyomásos idegbajával, szorongásos neurózisával kórházból ki-be – amikor hosszú időközökre otthon maradt s be-be járt a nyomdába, ahol újra dolgozott, lidércnyomás lépett be velem az ajtón. A szék alá bújtam és ríttam, nagy durcásan: „Ne nyúlj hozzám!” ...” *Uo.*, 45.

³¹ *Uo.*, 46.

³² HATÁR, *Életút I.*, i. m., 23-24.

³³ *Uo.*, 24.

megjegyzése zökkenti ki: „– „Mozdony”?! Piha! Abban, fiam, nincs semmi művészet. Az építőművészet, hékám: az a művészet!”³⁴ Ettől kezdve épületeket rajzolt. Amikor az iskola benevezte a rajztanulmányi versenyre és második helyezett lett, automatikusan felvételt nyert a Műszaki Egyetem Építészmérnöki karára.

Az írás és rajzolás mellett a zene volt az a harmadik terület, aminek meghódításába hiperaktív lendülettel látott. 11 évesen kezdett hegedűórákat venni egy cigányprímástól. 12 évesen egy zeneértőhöz került (az Operaház koncertmesteréhez, Barré Emilhez), aki meghallgatta első szerzeményeit és megsemmisítő kritikát mondott hegedülési technikájáról. Újra kezdhetne, de Határ nem adta fel. Szorgalmának köszönhetően hamarosan, 16 évesen felvételt nyert a Zeneakadémiára. Amint „első irodalmi próbálkozásánál”, itt is a túlzott magabiztossága hajtotta.³⁵ A műegyetemi tanulmányai azonban teljes embert kívántak, így nem volt képes párhuzamosan végezni a kettőt.

Szabó Gábor, tanára ugyancsak nagy respektusban állt előtte. „Tisztaságot. Emberséget. 360 fokos nyitottságot...”³⁶ tanított neki.. Szabó is érezte a Határban szunnyadó elemi erőket. Ő volt az, aki meglátta benne a nagy tehetséget, ő segítette hozzá, hogy kialakuljon benne a nagy élet-terv: „Ez a látogatás döntötte el az életemet. ... Ez volt az én önkeresővé – avattatásom.”- vallja Határ.³⁷

Visszatekintve Határ szellemi világrajövetelének szakaszolását a következőképp adta meg: „Az első ugrás – szellemem „erő-kérése” – első kiruccanásom Európa szívébe (1933). Második, amikor negyedéves szigorló mérnök koromban melléjártam a Műegyetemnek (1935); ez volt a forceps, a szülézfogó, amellyel a türelmetlen bába – értem benyúlva, kíméletlenül világra rángatta szellememet. A harmadik, amikor lassú cihelődéssel,

³⁴ *Uo.*, 29.

³⁵ „Partitúrával követtem a zenekari próbákat, beletanultam a vezérkönyvolvasásba, a különféle kulcsokba, bebelopódtam Kodály óráira is, amíg a Mester meg nem szokta a fizimiskámat s olykor, beképzeltségemben azt hittem, hozzám intézi a szót. Arról is álmodoztam, hogy egyszer valahol rálelek a Bartókhoz elvezető Ariadne-fonalra, mert anakoréta lénye félelmet parancsolt, mint a Mínotauroszt (muzsikájából kicsendült szelíd szörnyetegsége) s vonzott is egyszersmind.” *Uo.*, 32.

³⁶ *Uo.*, 39.

³⁷ „– Maga! – kezdte szentori hangon s hogy nyomatékot adjon neki, a kulcsszavaknál a jobb öklével a bal tenyerébe vert. – Magából kikívánkozik valami. A jó ég a megmondhatója, mi, csak azt tudom, hogy elő akar bújni. Tehetség? Szörnyetegség? Tudja, mit mondott Swift a géniuszról? Nem tudja, nem baj: ne vegye magára. Hogy miről ismerszik meg a tehetség. Arról, fiam, hogy jöttére a fajankók azonnal bandába verődnek ellene. Akármilyen bujkál magában, egyszerre lesz a bábája is önmagának és a szellem is, aki elméjében még csak erőt kér, de majd egyszer megszületik. Csak azt tanácsolhatom és ezt fogadja meg, fiam. Segítséget senkitől ne várjon. Maga csak ne nézzen se jobbra, se balra. Maga csak ne hallgasson senkire. Ne törődjék vele, se azzal, hogy agyondicsérik érte (mert el akarják téríteni), se azzal, hogy megróják érte és ütök-verik (csak hogy elgáncsolják). Se arra, hogy tulajdon apja, anyja, papja mit mond, még amit én most mondok, arra se. Maga csak menjen mindig a maga konok feje után, amilyen éktelen konok feje van; mert most annak kell a végére járnia, hogy mi az, ami emögül a végzetetlen konokság mögül kikívánkozik. Hogy ott legbelül mi lakozik.” HATÁR, *Életút I., i. m.*, 39-40.

nekibőszüléssel ellene fordultam az anyanyelvünk, irodalmunk megsemmisítésére felkerekedő fasizmusnak és börtönben találtam magam (1943); köldökzsinórom elkötve s elhánnya placentám (innentova már Nietzsche csak egy a sok közül)”.³⁸ A műegyetem kezdő évei után „betévedt” a helyi könyvtárba és rávetette magát a filozófiára. A német klasszikus filozófusokat olvasta és jegyzetelte, ezután az angolok és a franciák jöttek, majd az olasz neoplatonikusok és az ókor gnosztikusai. A műegyetemi tanulmányai háttérbe szorultak, eredményei leromlottak. Társai azt sejtették: kiégett. Ő azonban magabiztos volt: „De még mindig a Szőke Bestia szellemereje duzzadt bennem és idéetlen megnyilatkozását fel sem vettem. Kurtán szervuszt legyintett és faképnél hagyott. Se a szó, sem a gesztus, semmi se számít – egy „milliméterestől”.³⁹ Maga bízását, túlzott magabiztosságát semmi sem bizonyíthatja jobban, mint megdöbbsent barátjának, Molnár Józsefnek tett következő kijelentése: „– Egy szakot... Tudod, egy szakot szeretnék csinálni magamból...”⁴⁰

Határ eme tervének volt része a „gnoti szeautón” ősi elvének felcserélése a saját „ismerd meg a körülötted valókat” elvével. Ezzel önmaga elhanyagolását, a jelenségvilág, a filozófia megismerését tűzte ki célul. Úgy érezte, önmagát már ismeri és Szókratész ellenében Thraszümakhosz mellett tette le a garast.⁴¹ Ez volt szellemi világra jöttének első lépése. Nietzsche mondatának analógiájára alakította ki saját jelmondatát: „Írj veszélyesen!”⁴² Ezt meg is tette. Első börtönbe kerülése alkalmával majdnem életébe került a veszélyesen írás. Később is többször került bajba írásai miatt. Az eredetiség utáni vágya, életmottó kedvelő alkata az előbbieket az „Élj jutalmazhatatlanul!” szentenciával gyarapította. Rá kellett azonban jönnie, hogy ez sem új, hétezer éves. Az eredetijét a Rig-Védában fedezte fel.⁴³ Tehát visszatérhetett régi tételéhez: nincs új a nap alatt. Büszke volt függetlenségére: „Szabad

³⁸ HATÁR, *Életút I., i. m.*, 78.

³⁹ *Uo.*, 76.

⁴⁰ *Uo.*, 77.

⁴¹ *Uo.*, 85-87. Thraszümakhoszlól írja máshol: „...„Gonoszként” szokták odaállítani Szókratész balocska utódai, s ő, csodáló lejegyzőre nem lelve, s a filozófia nem az ő jutalomjátéka lévén, visszavágással nem szolgál. Gonoszságának s gondolatai gonosz voltának egyre kevésbé adok hitelt. Mindössze arról lehet szó, hogy a mennyei ideák világának nála is megvan a maga mentől sötétebb, minden poklok elűző tükörvilága. Lévén pedig, hogy az ember tapodta földet a vonzókonság ezer szála fűzi a pokolhoz, félő, hogy a thraszümakhoszi ideáknak sokkal több hitele van a történelemben, teljesebb valóságértéke a földön.” HATÁR Győző, *Intra muros*, Bp., Pannon Könyvkiadó, 1991, 11, Vö. még *Uo.*, 71-79.

Thraszümakhosz, Platón *Állam* c. művében szereplő szofista, aki a következő nézeteket vallja: 1) Az igazságtalanság hasznosabb, mint az igazságosság (dikaiosüné). 2) Az okos ember a saját érdekeit tartja szem előtt, ami egyet jelent az igazságtalansággal. 3) Igazságos dolog az, ami az erősebb érdekét szolgálja, az így értett igazságosság pedig erény. 4) Erény fogalmát a politikát is irányító természet (hatalom, erő) definiálja. 5) Elváltatja az igazságosság természetes elvét a konvencionális megnyilvánulásától (tehát attól, ahogy az igazságosság a korabeli Athénban - szerinte öntudatlanul vagy hamisan – jelenik meg), <http://www.c3.hu/scripta/szazadveg/16/bendek.htm>

⁴² HATÁR, *Életút I., i. m.*, 127.

⁴³ „szörnyen büszke voltam életem e mottójára, amely nekem jutott eszembe először és csak az enyém ” HATÁR Győző, *Az ég csarnokai*, London, 1987 (Aurora ezotéria 7), 44-45.

és független ágens vagyok...”- írja. Szabadság és függetlenség érzetét csupán az élet elmúlása zavarja. Az élet játékszerűségéről beszél. „Mihelyt fiziológiás bilincsei lazulni kezdenek, a játék már nem „jó” – csupáncsak folyamatos adottság, kényszerűség”⁴⁴ és a fiziológiás problémák szaporodásával lassan érte jön a halálfélelem.

Határ személyiségét - a történelmi körülmények kényszerítő hatása mellett - valószínűleg egy másik komponens is jelentősen befolyásolta: a mániás depresszió. Erről csak nagyon szűkszavúan egy-egy mondatban utal az *Életút* c. interjúkötetben.⁴⁵ Gyógyíthatatlan betegségének intenzitásáról azonban nem derül ki semmi.

Hogy mennyire betegsége, a megküzdött, hányatott sors, az emigráns lét mondatja vele, nem lehet tudni, de nem érezte magát életében a körülötte levő világ integráns részének: „Valamíg éltem, idegenként éltem a Földön; oly tökéletesen idegen voltam, mintha idegen bolygóról érkeztem volna a Földre.”⁴⁶

TÖRTÉNELEM ÉS SORS

Határ gondolkodásában – és ezt erősíti meg élet-tapasztalata is – fontos szerepe van a fátumnak, a sorsszerűségnek. Mihelyt e problémakörre utal, Heimarmenét emlegeti.⁴⁷

⁴⁴ *Uo.*, 69.

⁴⁵ „KL *Idegen költőket is?*

Faltam. (Mellesleg: miért „idegen”? Kitől?) Kosztolányi, Szabó Lőrinc, Tóth Árpád, Babits fordításában. Akkor még se nyelveket nem tudtam, sem azt, hogy traduttore-traditore. A mániákus-depresszív lélekalkat már ilyen: (kiemelés tőlem) ha valamit csinál, nekiadja magát egészen, kirobbanásszerű rohamokban; utána hol letörés, hol hiányszakasz következik. (kiemelés tőlem) Vagy beletemetkezve – vagy sehogy: így csinállok mindent ma is.” HATÁR, *Életút I, i. m.*, 55.

„KL *Az idegösszeomlás? Voltak fájdalmaid? Mennyi idő alatt láboltál ki belőle és mit szóltak hozzá a rádiónál?* Fájdalmaim, azonkívül, hogy ha felálltam, azonnal leszédültem a padlóra...?! Meglepő hamar, 3-4 hónap alatt összekaptam-összeszedtem magam úgy-ahogy, mihelyt a „belső idő” és a „Greenwich-i idő” újra szinkronba került és biológiai órám újfent együtt ketyegett a napszakváltakozással. Nem lehet megindultság nélkül beszélni róla, mennyire megértők voltak a Korporációnál, mennyire emberségesek. Mondhatni mindenki, főnökség és kollégák, de kivált Tarján György tett ki magáért, aki – „magánemberként” – még meg is látogatott. Felfigyeltek az esetre, és a hajnali műszakkal való magán-manipulációkat azontúl főnöki engedélyhez kötötték. Rám szabadították a rádió orvosát, neki köszönhetem, hogy egyszer-és-mindenkorra levettek a hajnalokról: alvásrítmusom visszatért ugyan, de rendkívül labilis volt, és az álmatlanság folyton ott settenkedett az ágyamnál. No de amíg elérkeztem odáig, hogy visszavánszoroghattam a mikrofon mellé! Kutya két hónap volt. Izomklónuszaim voltak és néha órákig, oesophagus-görcseim, hogy beleverejtkeztem. Ez magától oldódott; de nem oldódott soha az a fizikai fájdalomig fokozódó kétségbeesés, amit jól ismer a magamfajta mániákus-depresszív alkat: a gyógyíthatatlan depresszió, amely – szólamaival – a halántékomon dörömbölt, mert életemnek nem lévén olyan perce, amikor fogalmazókám ne lenne szolgálatban, szakadatlanul verbalizáltam: konceptualizáltam kétségbeesésemet, és beleordítottam abba a világsüket barlangba, ami a két halántékom között feltárgongott (kiemelés tőlem)” HATÁR Győző, *Életút III.: Partra vetett bálna*, Szombathely, Életünk Könyvek, 1995 (A nyugati magyar irodalom gyöngyszemei VII), 182-183.

⁴⁶ *Uo.*, 113.

⁴⁷ Heimarmené, a Nagyon-Nagy a tudója, hogy és mint van ez. ...semmisen olyan sokatmondó, olyan lélegzetelállító, mint az a véletlenszerűségnek álcázott okság, amely Heimarmené felhőkarcoló elméjében, az okozat láncolatának kérlelhetetlen szigorral lepergő determinizmusában szűnös-szűnhetetlen ott szunnyadozik. A

Heimarmené a sors megnevezése a sztoikus filozófiában, a kozmoszt irányító szabályszerűség. Határ szerint csak az emberi elme korlátoltsága hiszi, hogy a dolgok véletlenszerűen történnek, de valójában szigorú logika szerint peregnek a sorseseemények. Ezt erősíti meg a természettudósok véleménye is, miszerint a „valóságban nagyon sok folyamat ténylegesen csak azért nem írható le pontosan, mert a kezdeti és határfeltételeket nem ismerjük kielégítően.”⁴⁸ Máskor, talán dühében, Sors-isten-barom-ként aposztrofálja Heimarmenét, aki az elkerülhetetlen sors megtestesítője a görög filozófiában. A szélsőségesen kiszámíthatatlan sors életére gyakorolt hatása, a miértek, a sors alakító ereje nem hagyta nyugodni. Mi az ember helye, szerepe a történelem folyamában? Egyrészt vizsgálja az ember pozícióját az élet sodrásában, másrészt az ember és a történelem, majd az ember és a hatalom relációiban.

Az ember és sors viszonyáról elmélkedve az emberi élet kétfajta perspektíváját látja. „Az egyik a tetvek távlata, amik vagyunk, hogy nem láthatunk tetűnyi orrunknál tovább.” A tetű metaforája igen expresszív és zavaró. A kicsinység, jelentéktelenség a hatalmassal való szembeállítás kifejezésére, számtalan egyéb megoldás kínálkozik, mint ahogy néha maga is másként fogalmaz.⁴⁹ A szóhoz fűződő asszociációink egyértelműen negatívak: apró, sunyi, vérszívó, undorító. Tehát nem csak az egyes ember életének kicsinységét, lényegtelenségét fejezi ki, hanem undorodik is a kisémbertől, amire kárhóztatott. Mintha azt mondaná: nem ezt érdemlem. Miért ez az undor? A magyarázat összefügghet Határ börtöntapasztalatával, az egymást saját érdekében, kicsinyesen besűgő, lejárató ember ismeretével. Megveti szűklátókörűségét, műveletlenségét, tudatlanságát. Van benne az elit tudat fensőségességéből is. Előfordul azonban, hogy a szót ironikusan, a felsőbbség, a hatalom látószögéből alkalmazza a kisémbere. „A másik amaz isteni perspektíva, amely mindent az eleve-megtörténtség gombócában egybelát, amaz isteni időben, amelyben minden egyszerre történik s így a spinozai pillanattá redukálva, mintegy megszűnik az idő fogalma.”⁵⁰ A történelem szereplőinek szemléletét két csoportba osztja. Az egyik a visszatekintők szemlélete, akik történelemkönyvekből értik meg a múlt eseményeinek összefüggéseit. Ez a „horizontális” szemlélet, és vannak a történelemben résztvevők szemlélete, a „vertikális” szemlélet. Megkülönbözteti a hatalom birtokosainak és a „tetűnyi alattvalók” perspektíváját. A hatalom

láncolat véghetetlen; de persze, véges elménk számára véletlenszerűségnek álcázza magát. HATÁR Győző, *Alapigazságaink*, Bp., Szabad Föld, 2003, 54.

⁴⁸ Manfred EIGEN, Ruhild WINKLER, *A játék*, Bp., Gondolat, 1981, 46.

⁴⁹ „A történelem léptékén mikróbák vagyunk. Messze-mélye a tudatképződés szintje alatt, mindvégig rejtve marad előttünk, miféle vegyanyagok, fényforrások-áramlások vonzó-taszító befolyására, miként úszkálunk-kapálódzunk a tenyésztő lében és hogy utóbb, váladákolásunknak miféle végső kihatása lesz és mire...” HATÁR, *Az ég..., i. m.*, 79.

⁵⁰ HATÁR, *Életút I., i. m.*, 202-203.

birtokosainak szemszerkezete „a hatalom szemmagasságához idomult.” („a szemüket is sokkal magasabban hordják, nemcsak az orrukat, mint a közönséges halandó. A Malatesták a mi 2,40 m-es belmagasságú lakásainkban úgy érezték volna, e kutyaóiban négykézlábra kényszerülnek, különben beverik a fejüket. Lélektani óriásnak érezték magukat a hatalom kothurnuszán, és nekik a 12 m magas, boltozatos terem volt a minimum, hogy méltóképp „beférjenek”... ”⁵¹) A „tetűnyi alattvalók” a maguk békaperspektívájából látják a világot. Azt, „hogyan az uralom fellegvárában hogyan folyik a hatalmi lökdösődés, a tömörülések milyen frakciókra bomlanak? Földhözragadtságunkban mit tudhatunk mi arról, hogy Aczél, Méray, Veres Péter, Illyés Gyula és társai, az udvari manér szerint egyet hátralépve és kalpagjuk karimáját szélesen meglengetve, vagyis a spanyol-kommunista etikett szabályait betartva bár és aulikus hűségüket is skrupulózusan hangsúlyozva, egyszer minden bátorságukat összeszedve aggályaikat/rosszallásukat fejezték ki a Főmagasságú Úr, Rákosi Mátyás füle mellett elmenet s abba belerebegve; ... Mi, a történelem vertikális alulnézetéből csak azt látjuk, hogy együtt-dózsölnek az Urak a hatalom fellegvárában és a lovagteremben Sztálin legjobb tanítványával együtt fújják az egy-követ.

Ugyanez volt elmondható a háború előtti időkről. A tetűnyi alattvaló a hatalom fellegvár-szemmagasságát tán elképzelni igen, de megtapasztalni nem tudja. Mit tudhattuk, mit-mire véljünk, a Főmagasságú Úr mikor minek adja tanújelét: hiszen abban a háborús tojástáncban derekát a Führer felé riszálni pillanatra el nem mulaszthatta, mert könnyen a sakktábla mellé pottyantva, a „kiütöttek” közt találhatja magát (és találta is); hogy tett holmi pipogya kísérletet a kapcsolatteremtésre a nyugati hatalmakkal, majd nagy elkésve, hogy Mihály román király példáját kövesse – a kiugrásra? Mindezt nem kötheti az alattvaló orrára és még képes beszédben sem célozhat rá; így hát a tetűnyi alattvaló találgatásra van utalva, hogy mi igaz holmi „ellenlépésekből”, békaperspektívája egén... Felsőhajthatunk akár ezerszer is, Horatiusszal, *si quantum cuperem possem quoque* – ha akkora hatalmam volna, amilyenre vágyom...! A ritka kivétel csak ritka-erőssé teszi a szabályt: a (tetűnyi) alattvaló a hatalom (fellegvárlakó) birtokosával nem találkozik. Eleve meghatározza egymás iránt habitusukat szent vallásunknak az a gyémántos fényküllőben kiragyogó tanítása, hogy a gonosz tudatában a jó eszméje még csak fel se merülhet s így sem képze a mennyek országáról, sem vágyakozása az üdvösségre nincs: ennek az ördögnek tekintheti csupán a hatalom birtokosa a megtévedt alattvalót, ebből a fellegvár-szemmagasságból ilyen a kormányzás főmagasságú optikája. A megtévedt halandónak épp akkor, amikor a gödöllői

⁵¹ HATÁR, *Életút I.*, i. m., 225.

villa pincéjében verik, nemigen akaródnak felülemelkednie az ütlegen, hogy a Királyi Vár régióiban meglássa a színpadias ellentengernagyi uniformisban pompázó Hadurat s Mihadurunkban az Üdvöskét, aki ügyesnél ügyesb szentelt cselek szövésével kivezeti nemzetét az apokaliptikus idők viharáiból.”⁵²

Nem kelt bennünk illúziókat egyik esetben sem. Létezik a tetűnyi kisember a maga korlátozott lehetőségeivel és korlátolt szemléletével és vele szemben a magát transzcendensnek tartó világi erő. Ezen feltételek mellett a kisember csak vesztes lehet.

TÖRTÉNELEM-FELEJTÉS

Határ szenvedélyesen tanulmányozta az ókori és jelenkori történetírókat. Minduntalan összeveti a régi korok történéseit a mai korszakban megfigyelhető jelenségekkel. A történelem nem önmagáért érdekli, hanem a végbement folyamatok háttérében megbújó gondolat kedvéért (pl. az ideológiák, a vallások szerepe). Megdöbbenve és csalódottan tapasztalja azonban a mai korszak nemzedékénél a történelemből való kibutulást. Ez nem jelent mást, minthogy a rögzítésre került események, negatív tapasztalatok alig egy-két generáció felnövekedtével a feledés homályába merülnek, és minden kezdődik előlről.⁵³

Be kell, lássa továbbá, hogy „... milyen primitív a civilizált emberiség ebben az amúgy is körömlakk-vékony civilizációban...”⁵⁴ Ha azonban ezt tudja, vajon miért csodálkozik az emberek történelem-feledésén? Hisz maga írja: „Az embereknek csak egy – számra nézve elenyésző – elitje civilizálódik úgy, hogy termeli és igényli egyszersmind a civilizációt; s így lesz annak hordozójává. A döntő többség, az ókortól kezdve – ameddig a szem ellát – a középkoron keresztül, mindmáig, mondhatni tök-ugyanolyan primitív; éspedig nemcsak a primitivizmus mennyiségében: minőségében is.”⁵⁵ Ha azonban Határ ezzel tisztában van, akkor azt is tudnia kell, hogy ezen nem sokat lehet változtatni. Elit-tudattal rendelkező, a dolgokat felülről áttekintő, kreatív ember látószögéből vizsgálja a helyzetet. Megnyilvánulásában az analfabéta tömegekkel szemben nem kis lenézés érződik. Meghökken a tény, hogy az európai tömegek alig kerültek ki az írástudatlanságukból a jóléti

⁵² HATÁR, *Életút I., i. m.*, 225-226.

⁵³ „Lorcsikám, de van egy nálad is fiatalabb nemzedék, unokáink, akik kibutulnak a történelemből és szimplifikatorikus képeskönyvet, egysíkú meséket várnak tőlünk; nem tudják idegi érzőközelbe hozni, hogy abban a zöldfülű világban is lehetett a valóság harsogó, az emberi kapcsolatok labirintikusan szédületesek, volt az is olyan emberveszejtő útvesztő, mint ez a mai.” HATÁR, *Életút I., i. m.*, 45.

„amit a nemzedékek megtapasztalnak és elvetnek, a nemzedéki feledékenység következtében 2-3 generációval később újra felmerül...” HATÁR, *Az ég..., i. m.*, 80.

⁵⁴ *Uo.*, 91.

⁵⁵ *Uo.*, 92.

állam máris megteremti a „művi írástudatlanságot”.⁵⁶ Hogy is lehetne feltételezni, hogy e generációnak a történelemtől felhalmozódott ismeretek tanulságul szolgáljanak, hisz ahhoz olvasni kellene és érteni az olvasottakat. Az alapvető kérdés az, miért van ez így, holott az emberi faj rendelkezik faj specifikus kulturális átadási módokkal.⁵⁷ Azon túl, hogy aforisztikus formában leszólja a tömegtudatlanságot, ezt a kérdést Határ tovább nem vizsgálja.

TÖRTÉNELMI RÖVIDLÁTÁSUNK

Ha az emberiség kibutul a történelemből, abból egyenesen következik, hogy történelemszemléletét a történelmi rövidlátása igazgatja. A rövidlátás egyenes következménye az provincializmus. Ennek köszönhető – mondja Határ – hogy „...mindenestül az ismeretlenség homályába vész az a tény, hogy a 16. századtól a 17. század végéig vereségközelben éltünk...”. Háromszáz éven át tartott e vereségközeli lét Európában. Nem sok híja volt annak, „...hogy Herkules Oszlopától Izlandig, Szicíliától Skandináviáig Allahhoz imádkozunk...” Ennek akadály a „Irán fárszi” népe volt, amelyik ugyanolyan hatalmas volt, mint a török birodalom által meghódított birodalom. A török iráni háború háromszáz éven át, a 19. századig tartott.⁵⁸

„A TÖRTÉNELEM AZ EMBERISÉG BŰNLAJSTROMA”

Határ történelmet érintő, bármely aspektusból közelítő mondanivalója szinte mindig ugyanarra a történelemből kibutulás tételére vezethető vissza: Az emberiség nem tanul az elődök tapasztalatából. A mai korban már mediálisan kommunikálják, archiválják a háborús bűntetteket (japán hódítók Kínában, Hitler, Sztálin, Szomália, Bosznia), hogy legyen elriasztó ereje, mégis újra és újra ismétlődik. „Magyarán: mi, emberiség azzal vagyunk képesek elviselni gyalázatos-önmagunkat, hogy amilyen gyorsan csak tudunk, kibutulunk a

⁵⁶ „a Jóléti Állam feltalálta a művi írástudatlanságot; vagyis az analfabétának azt az újmódi fajtáját, akit keresztülsajtolnak ugyan az általános, ingyenes és kötelező oktatás intézményein, de ne fog rajta és leperreg róla az a kevés is, ami az óvodában ráragadt...” HATÁR, *Az ég..., i. m.*, 92.

⁵⁷ „A legfontosabb ezek közül, hogy az általuk létrehozott kulturális hagyományok és alkotások az idők során oly módon halmozzák fel a változásokat, ahogyan az egyetlen állatfajnál sem tapasztalható – ez az úgynevezett kumulatív kulturális evolúció.” Michael TOMASELLO, *Gondolkodás és kultúra*, Bp., Osiris Kiadó, 2002, 12.

⁵⁸ HATÁR, *Alapigazságaink, i. m.*, 47-50.

történelemből, s ha olykor szembesülünk gyalázatos mivoltunkkal, lekapcsoljuk azonosulási reflexeinket.”⁵⁹

AZ EMBER ÉS POLITIKA

A politika fogalmának meghatározása szerint „olyan folyamatként határozható meg, melynek során eredetileg eltérő véleményű és érdekű egyének közösségi döntéseket alakítanak ki, melyet kötelezőnek tartanak magukra nézve és közös álláspontként juttatnak érvényre. ... A politika ... fő színtere az állam. Az állam a legátfogóbb tekintély, amellyel társadalmi létünkben találkozunk...”⁶⁰ Ha a politika fogalmának mai megközelítéséről szóló idézetet tovább folytatnánk, akkor sem találnánk meg benne azt, amit Arisztotelész annak idején elvárt a politikától: a valami jóra való törekvést. Ő ugyan városállamban gondolkodott, azonban e közösséggel szembeni elvárása dimenzióktól és időtől függetlenül ma sem tűnik ostobaságnak.⁶¹

Határ politikával kapcsolatos nézetei több helyen is megtalálhatók az életműben. Mint egyébként soha, politikai nézeteinek kifejtésekor sem tesz lakatot a szájára, igen élesen fogalmaz: „...mindaz, amit a politikai jelenség önmagáról mond, szemenszedett hazugság;”⁶² Az általa lefestett állam minden, csak nem ideális, egyenesen maga a katasztrófa. Az államszervezet fő tevékenysége nem abban áll, hogy polgárainak jólétéről gondoskodjon, hanem csak saját fennmaradását tartja szem előtt. Ennek érdekében az állam „emészthetetlen mennyiségben árasztja magából a magára nézve kedvező információt, ügyesen csoportosítva tényeit, halkítva-felerősítve jelentéseit, hangszerelve statisztikáit;”⁶³ Az apparátus, ami ezt szervezi az ún. elit. Az elit-rendszer alapja az emberi egyenlőtlenség. Ez a réteg az, amelyik a leginkább akarja a hatalmat, semmitől sem riad vissza ennek megszerzése érdekében.⁶⁴

⁵⁹ HATÁR, *Alapigazságaink, i. m.*, 165-168.

⁶⁰ *Politikai filozófiák enciklopédiája*, szerk. HITSZEKER Mária, Bp., Kossuth, 1995, 371-372.

⁶¹ Arisztotelész elvárása a következőképp fogalmazódik meg: „Minthogy minden városállamban egy bizonyos fajta közösséget ismerhetünk fel, s minden közösség nyilván valami közjó megvalósítására alakult (mert hiszen az emberek mindent a jónak látszó cél érdekében tesznek), világos, hogy noha mindezek valami jó elérésére törekszenek, a legfőbb jó elérésére elsősorban mégis az a legfelsőbb rendű közösség törekszik, amely a többit mind magában foglalja. Ez pedig az, amit városállamnak nevezünk, vagyis az állami közösség.” ARISZTOTELÉSZ, *Politika*, Bp., Gondolat, 1984, 71.

⁶² HATÁR, *Intra muros, i. m.*, 61.

⁶³ *Uo.*, 61.

⁶⁴ „Gyalázatosságában még attól sem riad vissza, hogy olyan színpadi göncöket öltön magára, s olyan magakellettő színpadi pózokban parádézzon, mint: a közösségi szellem, a köznek áldozott élet; szentség, megvesztegethetetlenség; önmegtagadó igénytelenség, puritán szigor, példás közösségi életvitel.” *Uo.*, 42.

Alkalmazkodó képességük végtelen, ők az örök túlélők.⁶⁵ Az elit és végrehajtó apparátusuk tipológiájára hosszú oldalakat szán Határ. Apró részletekbe menően érzékelteti a hihetetlen pontosan felépített rendszert, amivel szemben az átlagpolgárnak esélye sincs: „a Baudelaire bejósolta általános elbaromiasodásban a rendszeres hazudozás társadalmi hazugságösszjátékká áll össze, s ez meg a közmentális minden reflexívének újrafelépítését, rekondicionálását eredményezi: a hazugság illetően interpenetrálása után „megigazul”, s ez szolgáltatja azt az új, bizantin közszellemet, amelynek az átlagállampolgár, a tények hamis olvasatával a fejében – tartóoszlopa.”⁶⁶ Ahol a közélet és az országglás egyetlen óriás hazugságösszjáték, ott a természetesen használt fogalmak kiürülnek, jelentésük devalválódik. Így válik pusztán hívó szóvá a demokrácia. Ilyen körülmények között a jogszolgáltatás ellehetetlenül, politikai ügyekben természetessé válik az áldozat elhallgattatása. A politikum bűnpártolással vádolható a kormányhivatalokban. A maffia hálózat beáramlásával minden napi gyakorlattá válik a korrupció. A szibaritizmus kormányra kerülésével a politikai korrektség ellehetetlenül. A társadalmi reakció elkerülhetetlen: kialakul az országos közöny. Ez párosul a „hülyegyerek emberiség” tudatlanságával, tájékozatlanságával és a többség akaratából létrejöhetnek a legabszurdabb döntések. A politikum pedig tehetetlen az önhibájából kialakuló anarchiával⁶⁷ szemben. A folyamat végén, a „Mestermaffia” kormányra kerülésével azután kormánynegyedbe költözik a „diktatúra” garnitúrája. Az extenzív korrupciót felváltja az intenzív korrupció. Határ konklúziója szomorú, de realista: „Ha igaz, hogy az ádámita „természetes állapota” a diktatúra, és ha igaz, hogy az ún. demokrácia csupán interlúdium két diktatúra közt, akkor féltő, hogy a nem is olyan távoli jövőben megint ránkzuhan a parancsuralom ezertonnás keszonharangja s hogyan? Csak úgy, hogy a demokrácia agyon-matagrabolizált, szerencsétlen, ügyefogyott látszata mellett és alatt mindenkire rárakják az elektronika bilincseit, tán már a csecsemőkortól, mikrocipjeit belénkoperálva.”⁶⁸

⁶⁵ „Így sikerül a szimuláló elitnek ösztönös, verhetetlen fennmaradhatnékjával és biologikumának mestercselével, a vedléssel, átmentenie a maga „osztálytársadalomnak” csúfolt történelmi társadalmát, hajótörésből mentett hatalmi rakományát megtízszereznie; az osztálykorlátokat oly merevvé tennie, hogy minden, haladólagosan értelmezett és repedésig terpesztett demokratizmusa ellenére az osztályváltás már-már lehetetlen (az előkelők veszélye persze, hogy előkelő – a szó szoros értelmében előkelő – elszigeteltségükben, őrszemek, sorompók mögötti villanegyedeikben mindinkább lábra kap a beltenyészet; ám ez az elitek történetében távolról sem új elem).” HATÁR, *Intra muros*, i. m., 52.

⁶⁶ *Uo.*, 61.

⁶⁷ *Vö. Uo.*, 28-30; Umberto ECO, *Az új középkor*, Bp., Európa, 1992, 20-58.

⁶⁸ HATÁR, *Alapigazságaink*, i. m., 32-34.

AZ EMBER ÉS VALLÁS

Határ Győző világlátásában a vallás igen fontos helyet foglal el. Szinte gyerekkorától végigköveti a vallással, a vallásokkal való harca. Amint ezt már fent említettem, ez apai örökség. Egész életében agnosztikus maradt. Nagyon mélyen érinthette a jelenség, mert szinte nincs elméleti írása, amelyben ne foglalkozott volna valláskritikával. Miután minden összefügg mindennel, a történelem során a vallás Európában sokáig államigazgató erőként is működött, azaz a történelem és a politika meghatározó eleme volt. Azonban a filozófiával is hosszú ideig összefonódott, majd párhuzamos pályán járt. Kabdebó Lóránt vallását firtató kérdésére, hogy melyik vallás mellett teszi le a voksot, elutasító választ ad: „Egyiket sem. ... A dualizmus–monizmus szembenállásához a vallások közel-keleti triászában, zsidókereszténységben/judaizmusban/iszlamban semmi közöm”⁶⁹ Az általa bölcselőnek tartott, három és félezer éves Úr Buddha monizmusát fogadja el, aki lélekmentes bölcseletet alkotott és csak egyetlen dimenziót ismer, a létét. „A világjelenség egésze ezen a dimenzión játszódik le; a lét a létező létezése – a „metafizika” a képzelgések elcsapongása. ... Transzcendentáliák, metafizikai dimenziók nincsenek, minden itt van a mindenüttben és a mindenütt itt van a létben. Csak egy lét van, A LÉT és az olyan, hogy „létfölöttiség”, a mi képzeletünk figmentuma.”⁷⁰

A vallást fenomenológiailag gyakran a szenttel való érintkezésként definiálják. Szűkebb értelemben azt az istentiszteletet nevezik vallásnak, amely a világ Istennek nevezett alapját és célját keresi, reflektál is rá, és társadalmilag kézzelfogható alakot is ölt⁷¹. A posztmodern korban a vallás jelensége a kereszténység tekintetében mintha gyengülni látszana. Ezt erősíti meg a magyar filozófus-teológus, Nyíri Tamás is, aki a „modern ateizmus globális, az egész földkerekségre kiterjedő” jelenségét emlegeti, mely „egységes kultúrává kezd kibontakozni”, és mely „egységes világtörténelmet kezd létrehozni”. De - és itt Franz König bíborost idézi - az ateizmus nem új jelenség, erőteljesebb kibontakozása egybeesik a XVI. századi egyházszakadással, vagy még korábban kezdődik. A keleti és nyugati egyház kettéválásával kialakulásáért a keresztényeket is súlyos felelősség terheli.⁷² A II. Vatikáni zsinat behatóan foglalkozik az ateizmus kérdésével és a vallásokkal és kiváltképpen a keresztény vallással szembeni kritikai ellenhatásként értékeli - tehát nem elsődleges, önálló jelenségnek ismeri el. Nyíri elemzése világossá teszi azt is, hogy a modern ateizmus nem tekinthető az ókori pogányság folytatásának vagy újjáéledésének. Az új ateizmus ma már

⁶⁹ HATÁR, *Életút I., i. m.*, 36-37.

⁷⁰ *Uo.*, 37-38.

⁷¹ KARL RAHNER, HERBERT VORGRIMLER, *Teológiai Kiszótár*, Bp., Szent István társulat, 1980, 778.

⁷² NYÍRI TAMÁS, *Mélylélektan és ateizmus*, Bp., Herder, 1993, 29.

nemcsak kívülről, hanem egyházon belülről is kritika alá veszi a kereszténységet. Ezt új jelenségnek minősíti. Honnan is vezethető le a kereszténység ellenhatásaként jelentkező ateizmus? A válasz a zsidó-kereszténység megjelenéséből adódik, mely „összeroppantja a szakrális görög kozmoszt, ... az isteni világot”, azaz deszakralizál.⁷³ Ez az, amit Határ Győző nem tud megbocsájtani a vallásoknak, és legfőként a kereszténységnek. Elpusztult egy évezredes aurával rendelkező világ. Határ itt Nietzsche-t idézi: „az emberiséget a kereszténység formájában végzetes szerencsétlenség érte”.⁷⁴ Azonban nem elégszik meg azzal, hogy ellenszenvét kifejezze, tovább megy és a népirtó tömeggyilkos, Hitler szavait (!) hozza fel nyomós érvként: „a legnagyobb csapás, amely az emberiséget valaha érte, a kereszténység volt”.⁷⁵ Miután azonban megszűnt a „világban, ami imádásra méltó volna”, szükségszerűen következik be a tudományok önállósulása. A természettudomány óriási haladása pedig annak eredménye, hogy módszertanilag eltekint Istentől. Többé nem a kozmosz értelmezi az embert, hanem az ember a kozmoszt.⁷⁶ Határ Győző személyében a „sevallású agnosztikus” teszi fel a kérdést: hogyan „hívja létre az elme az istenfogalmat?”⁷⁷ A kérdés nem valószínű, hogy valaha is megválaszolható lesz. Határ „lehetséges elmélet” emleget, ahol a „szeretném-ha-lenne” a válasz, tehát „megvagyási alapon”. Egyfajta hiányérzet megszüntetése az ok: „Az istenfogalom az emberiség dajkakomplexuma.”⁷⁸

Két vallás létezését ismeri el Határ: a kereszténységét és az iszlámét, a többit kultusznak minősíti.⁷⁹ A vallást definiálандó, megadja azon differencia specifikáit is, melyek segítségével a vallás elkülöníthető a kultusztól. Ezek szerinte: a térítőparancs, az eretnokségek és a metafizikai gondolkodás.⁸⁰ Szerinte e három fő jellemző gyakorlati megvalósítása is sokat elárul a vallásról, konkrétan a kereszténységről. A vallás, az ember vágyait kielégítő fenomén már sokszor gyakorolt negatív hatást magára a megvagyóra, vagy a külvilágra, így tehát a vallás különösképpen káros. Többek között a „népirtások” is a vallások találmányai közé tartoznak.⁸¹ A térítések hatásaként gyilkoltak le embertömegeket Közép- és Dél-

⁷³ NYÍRI, *Mélylélektan...*, i. m., 33.

⁷⁴ HATÁR Győző, *Filozófiai zárlatok*, London, 1992 (Aurora ezotéria 8), 125.

⁷⁵ HATÁR, *Filozófiai...*, i. m., 125.

⁷⁶ NYÍRI, *Mélylélektan...*, i. m., 34-35.

⁷⁷ HATÁR, *Az ég...*, i. m., 121.

„Ilyen alapon el lehet mondani, hogy az istenség a milyen-jó-lenne-ha-egy-ilyen-győzhetetlen-védélmezőm-volna-nekem” vágyörületének a kivetett vemhe -- objektivációja; s valamíg csak létének és rémuralmának a látszata tart, agytekervényeinkben benne bitangol és „szeretetének” karmait benne visszakampasztja – addig az elme vércsapoló élősdije.” *Uo.*, 122.

⁷⁸ *Uo.*, 125.

⁷⁹ Ezen a ponton szembe kerül Nietzsche-vel, aki a kereszténységet emlegetve mondja: „Egy új életmód ez, s nem egy új hit.” Friedrich NIETZSCHE, *Az Antikrisztus*, Bp., Ictus, 1984, 49.

⁸⁰ HATÁR, *Az ég...*, i. m., 130.

⁸¹ *Uo.*, 129.

Amerikában, és ennek eredménye például az ősi indián birodalmak eltűnése.⁸² Az évszázadok során, a kereszténység államvallássá emelésétől fogva, az eretneküldözések ugyancsak jelentős véráldozattal jártak.

A kereszténységgel szembeni kritikai megjegyzéseinek fő csomópontjai egyrészt a vallás fő alakját, Jézust, másrészt Szent Pált érintik. Annyira fontosnak tartja érvei hangsúlyozását, hogy egy könyvön belül többször is felveti, és ismétlésszerűen mondja el azokat.⁸³ A keresztény vallás központi személyéről, Jézusról tett megállapításai jellemzőek. A már megszokott módszerrel a kor tudományos kutatásainak eredményeire hivatkozik, azaz az aktuális valóság feltárásával próbálja lerántani vizsgálatának tárgyát piedesztáljáról. Nem hagyhatja ki Jézust illetően Kelszosz keresztényellenes iratát. Ebben Kelszosz Jézust csúnyának, sőt nyomoréknak írja le, amit Határ nem tart lehetetlennek. Tertullianus és Kürillosz, alexandriai pátriárka ugyanis az ignobilis (Finnály Henrik: *A latin nyelv szótára*: 1. ismeretlen, hírnév nélkül való, nem nevezetes; 2. születésre nézve ismeretlen, alacsony származású; -- Bakos Ferenc: *Idegen szavak és kifejezések szótára*: nemtelen, közönséges, aljas, hitvány) jelzőt használják Krisztus arcát illetően.⁸⁴ Megtudjuk továbbá az új angolszász szentíráskutatás nyomán, hogy Jézus egy volt a farizeusok közül.⁸⁵ Saját véleményeként teszi hozzá, hogy nem Jézus megöletése, egy kis vidéki rabbi elpusztítása volt a zsidóság bűne, hanem, hogy a világnak adták Jézust, azaz hogy közülük kitermelődött.⁸⁶

Az előzőeket megerősítendő Határ Ritschl és Harnack kutatásaira is utal, akik kimutatták, hogy Jézus nem más, mint egy „...akasztóhorog, amire a kereszténység kabátját felaggatták ... Nazaretből szalajtott mezei próféta, ... óhitű, vakbuzgó tóramagyarázó, a farizeus szájhagyományt plagizáló rabbi, meghalt anélkül, hogy gyanította volna, mi készül hite ellen, az ő nevével és nevében”.⁸⁷

Annak ellenére, hogy a keresztény vallás lényegi alakja Jézus, Határ mégsem szentel neki akkora figyelmet, mint Szent Pálnak. Inkább Pál az, aki igazán érdekli. Őt szedi ízekre, mivel meggyőződéssel vallja, Pál a bűnös abban, hogy a kereszténység máig tartó hatással tudott lenni az európai kultúrára: Szent Pál koholmánya a keresztény vallás.⁸⁸ Ha nem is olyan szenvedéllyel, mint mestere, Nietzsche „Az Antikrisztus”-ban,⁸⁹ Határ is elementáris

⁸² HATÁR, *Az ég...*, i. m., 130.

⁸³ *Uo.*, pl.: 11., 141., 149-163.

⁸⁴ *Uo.*, 123.

⁸⁵ *Uo.*, 127.

⁸⁶ *Uo.*, 131.

⁸⁷ *Uo.*, 141.

⁸⁸ *Uo.*, 150.

⁸⁹ „Pálban az „örömhír-hozó”-val éles ellentétben álló típus testesül meg: a gyűlölet, a gyűlölet látomásának, a gyűlölet kérlelhetetlen logikájának zsenije. E dezangelista mi mindent nem áldozott fel a gyűlöletnek! ...

erővel bírálja Pált. A már emlegetett tudósok (Ritschl és Harnack) és az angolszász vallástörténészek kutatásaira hivatkozva higgadtan, pontokba szedve sorolja megállapításait. Végigköveti a tarszoszit születése helyétől, amely egykor az egyetemi város volt, és a sztoikus filozófia központja, vallásalapítónak válásáig.

Határt az izgatja Szent Pálban, hogy miként lehetett egy görög anyanyelvű, a hébert csak később, idegen nyelvként megtanuló, zsidó szemmel külföldinek számító, pogány szülőktől, pogánynak született, körülmetéletlen egy zsidó alapú vallás alapítója. Mi lehetett a stratégiája, mellyel ezer évekre befolyásolta az európai kultúrát? Pál mestergondolatait három tételben foglalja össze:

- a) engedményt tett a pogány világnak, amennyiben elengedte a körülmetélkedés rítusát,
- b) majd a bűn fogalmát új tartalommal töltötte meg, és központi kérdésnek tette meg, amelyből következett a bűnhődés, „a kín kultusza”,
- c) valamint meglovagolta a megváltó vallások divatját, mely az elnyomatásban élő népek szabadulhatnékjának adta meg a reményét és így szerzett tömegbázist.⁹⁰

Ez utóbbi megállapítása igen erős rokonságot mutat Nietzschének a zsidó népről tett megállapításával.⁹¹

A kereszténység eklekticitását érzékeltető veti fel az egyik legvitatottabb hittételéről, a szentháromságtanról az eredetietlenséget. Szerinte e tételnek az új platonikus Plótinosz volt a kitalálója. Plótinoszról az „Egyedül Való a Létfölöttiben, a Protosz Theosz - ez egy; a világban munkáló Értelem, a Logosz - ez kettő; és Pszükhé, a világban munkáló lélek - ez három”,⁹² azaz a Hen, a Nusz és a Pszükhé hármasa lelhető fel, melyből a keresztények az Atya-Fiú-Szentlélek hármását hozták létre.

egyszerűen kitörölte a kereszténység tegnapiját és tegnapelőttjét, s kitörölte magának a legkorábbi kereszténység történetét. S mi több: újfent meghamisította Izrael történetét. S mi több: újfent meghamisította Izrael történelmét, hogy olybá tűnjék, mint az ő tettének előtörténete... A Megváltó típusa, a tan, a gyakorlat, a halál értelme s az maga, ami a halál után jön – semmi sem maradt érintetlen ... Pál annak az egész létezésének a súlypontját egyszerűen áthelyezte az itteni létezés mögé – a „feltámadt” Jézus hazugságába.” NIETZSCHE, *Az Antikrisztus*, i.m., 60.

⁹⁰ HATÁR, *Az ég...*, i. m., 153.

⁹¹ „A kereszténységben, a szent hazudozás művészetében az egész zsidóság - vagyis egy több évszázadon át tartó s igen komolyan vett zsidó előgyakorlat és technika - jut végső tökélyre.” NIETZSCHE, *Az Antikrisztus*, i. m., 64.

„a zsidó nép a legszívósabb életerő népe, amely, lehetetlen feltételek közé kerülve, saját elhatározásából, az önfenntartás követelme legmélyebb fondorlattal fogja pártját valamennyi décadence-ösztönnek, - de nem azért, mintha ezen ösztönök uralma alá került volna, hanem azért, mert bennük olyan hatalomra tett szert, mellyel érvényesülni képes "a világgal" szemben. A zsidók valamennyi décadent ellentettjei: egészen a szemfényvesztésig menően annak kellett mutatkozniuk, tudniuk kellett, hogy a színészi zsenialitás non plus ultra-jával hogyan állítsák magukat mindennemű décadence-mozgalom élére (- Pál kereszténységeként -), hogy olyasvalamit alkossanak meg magukból, ami az élet bármely igent-mondó pártjánál erősebb. A zsidóságban és a kereszténységben hatalomra vágyó emberfajta, a papi fajta számára a décadence eszköz csupán: ennek az emberfajtának életfontosságú érdeke, hogy az emberiséget beteggé tegye, s hogy a "jó" és "rossz", az "igaz" és "hamis" fogalmát egy életveszélyes és a világot rágalmozó értelemben fordítsa át.” *Uo.*, 34.

⁹² HATÁR, *Az ég...*, i. m., 126.

Határral szemben Karl Rahner a Szentháromságot az *Ószövetségben* feltárható misztériumként írja le. Hogyan is fogadhatna el egy alapvetően racionalista felállású ember olyan tanítást, mely szerint: „A Szentháromság szigorú értelemben vett titok (mysterium absolutum), amelyről a kinyilatkoztatás nélkül nem szerezhünk tudomást, és amelyet a teremtett értelem a kinyilatkoztatás után sem képes benső lényege szerint átlátni.”⁹³

A HÜLYEGYEREK EMBERISÉG

„Az antropológia korszakában élünk.” – írja Wolfhart Pannenberg *Mi az ember?* című tanulmányában. A tudományok segítségével kialakulófélben van az ember új, átfogó megértése. A köztudatban a tudományok veszik át azt a szerepet, amit egykor a metafizika töltött be. Ez az ember részéről újfajta attitűdként jelenik meg: „az ember immár nem beilleszkedni akar a világ, a természet rendjébe, hanem a világ feletti uralomra tör.” A görög metafizika felfogása (az ember mikrokozmosz és a világ felépítését tükrözi) ezzel homlok egyenest különbözött. Ebben a fölfogásban az ember különleges helyet foglalt el az összes többi lény között. A mai világban azonban a „világ nem otthon az ember számára, hanem átalakító tevékenységének nyersanyaga.” Az ember új szabadságában „léte minden, már adott szabályrendszerére rákérdez, és azon túllép.”⁹⁴

Határ Győző a fent leírt modern embertípus attitűdjének szélsőséges válfaját képviseli. Szinte mindenkire és mindenre elutasítóan, deszakralizáló módon viszonyul. Miért tenne kivételt az emberrel: Az ember számára biológiai megközelítésben - a hérakleitoszi maximával egyetértve – salak, szemét: „erre kell gondoljon defekálás közben: hogy milyen közel rokona annak a salaknak, ami belőle eltávozik; míg végül – a halállal – képletesen, önmagát is, utolsó salakként ott nem hagyja.”⁹⁵ Önirónia, gúny, megvetés és düh van ezekben a sorokban. Ezt azután megtoldja olyan statisztikai adatokkal, ami mintha csak azt a célt szolgálná, hogy az olvasót végképp elriassa önmagától, a szerves emberi lénytől.⁹⁶ Mintha szándékosan akarná sárba tiporni az „emberi mikrokozmosz” mítoszát, amikor az ember jószágát elemezve, mint olyanról szól, akiben a „lét elgyávulása tetőz”.⁹⁷ Nem hagyomány nélküli e határi hozzáállás. Maga Schopenhauert és Arisztotelészt idézi.⁹⁸ Fiatalsága

⁹³ RAHNER, VORGRIMLER, *Teológiai Kiszótár*, i.m., 646-652.

⁹⁴ Wolfhart PANNENBERG, *Mi az ember?* Budapest-Luzern, Egyházforum, 1991, 7-8.

⁹⁵ HATÁR, *Az ég...*, i. m., 20; *Uo.*, 77.

⁹⁶ *Uo.*, 46.

⁹⁷ *Uo.*, 47.

⁹⁸ *Uo.*, 48-49.

meghatározó mesterét nem, pedig Nietzschének is helye lenne a felsoroltak közt.⁹⁹ Hogy árnyalja az emberi állatságot, hozzáteszi: „Az embert az isten is jószágnak teremtette ... narkotikum fogyasztó állat...”¹⁰⁰ Ezek után nem meglepő, amikor az emberi szexualitást mintha az arisztotelészi „az ember: beszélő állat” tételéből vezetné le. „Ahogyan a test kilenctized részben vízből áll, ugyanúgy, tudatunk jó kilenctized részben szexualitásból áll: és ez az, ami jószérével az orrunknál fogva vezet – mélyengéseinkben.”¹⁰¹ Szinte nincs gondolatmenete, amiben a szexualitás valamely aspektusának ne szánna szerepet. Határ a szexualitás megszállottjának mutatja magát. Erre utal a tény, ahogyan az élettörténetéről Kabdebó Lóránttal folytatott beszélgetésében, a történetek apró részletekig pontos felidézésében újraéli szexuális kalandjait. Szinte mítoszt teremt az érte rajongó nők listázásával.¹⁰² Meggyőződése, hogy „az ösztruszok szakadatlan ostroma alulról, az ösingerképzés felől az idegrendszeren már eleve félrefacsarja, tönkretorzítja, meghamisítja a gondolkodás belső képernyőjét. Minden gondolatkép, ... az eszmélkedés felsőfokán is csupán a jószág gondolkodása – a jószágé a nemiség hatalmában, ... a nemiség garázda bandája ül a pilótafülkében, s ezen az elrabolt repülőgépen szállva-szállongnak, hányódnak-utaznak a rájuk parancsolt irányban halántékukra odaszorítva érezhetnék a nemiség „hideg” fegyvercsövét, ha valamit is, a zsigereikben zsongító nemiségen kívül érezhetnének. Ám így, intellektusukban gúzsba kötve, gondolkozásukban eleve megzsarolva, nem érzik azt”.¹⁰³

Határ egyik legnagyobb dilemmája a fiatalság és öregség. E kettő szembenállása, a kettő küzdelmében lévő mozgás viszi előbbre az *Intra muros* c. könyvének gondolatmenetét is. Természetesen a kettő közötti különbség, szembenállás forrása a fiatal és az öreg nemisége közti adottság. A fiatal ember nemisége vakító hatása alatt nem képes felfogni a lét problematikáját, az öregségében pedig az intellektus töltése csökken, és ez válik a lét letapogatásának akadályává.¹⁰⁴ Határ fél az öregség külső-belső megnyilvánulásától, úgy látja, szellemi elszegényedést, elsivárosodást, lepusztulást hoz. Öregkorára elveszítette a zenét is, utolsó vigaszát.¹⁰⁵ Barátaival találkozásakor megdöbbenően tapasztalja a külsejükön

⁹⁹ Nietzsche a keresztény emberről szólva csordaállatot, beteg ember-állatot emleget. NIETZSCHE, *Az Antikrisztus*, i. m., 8-9.

¹⁰⁰ HATÁR, *Az ég...*, i. m., 16.

¹⁰¹ HATÁR, *Alapigazságaink*, i. m., 149.

¹⁰² A teljesség igénye nélkül pl.: HATÁR, *Életút I.*, i. m., 12, 61-62, 89-94, 144, 151, 158, 163, 169, 182-183, 184, 199-200, 204, 206-208, 214, 216, 219, 229; HATÁR, *Életút II.*, i. m., 14, 30, 32-35, 36, 45-46, 72, 78, 79, 95, 98, 164-165, 166, 170 171, 205-220, 241, 243, 247, 254-255, 291, 308, 317, 340-341, 345-346, 350, 354, 358, 359, 371-376, 379, 380, 383, 384, 387, 388-389, 393, 397, 400, 402, 418-422, 428, 431, 437, 440, stb.

¹⁰³ HATÁR, *Alapigazságaink*, i. m., 145.

¹⁰⁴ HATÁR, *Az ég...*, i. m., 10.

¹⁰⁵ HATÁR, *Alapigazságaink*, i. m., 15.

végbement pusztulást. Határ számára nem elfogadható a szerves létből adódó végesség.¹⁰⁶ Szeretne ezer évig élni.¹⁰⁷

Az embert aposztrofálva csak „egylabdahívó”, „hülyegyerek emberiségről” beszél, „aki/ami az uralkodó családok és filmsztárok magazin-lére eresztett „életét” pótlékformában magábaszedő üreslelkű emberiség”.¹⁰⁸ Az emberi civilizáció primitívségén búsong, mintha nem ismerné a történelmet és a hétköznapi eseményeit. Mintha ez valami újdonság volna. Úgy ítél, mintha ő elit-tudatával körön kívül állna. A civilizáció hanyatlásáról beszél (bérek csökkenése, negatív születési statisztikák, nyugdíjasok számának növekedése, szibarita életszínvonalról lemondani képtelenség, közbiztonság lezülése, a fehér civilizáció vége stb.)¹⁰⁹. Soraiból Spengler szövegeinek hangulata köszön vissza. Vajon miért foglalkozik ezzel valaki, aki oly alaposan végigolvasta a világtörténelmet és belátta törvényszerűségeit? Az emberiség történetét summázva számozott listát készít és elköveti a lista készítő hibáját. Miért épp 26 pontban foglalja össze mindezt? Mi maradhatott ki a listából?¹¹⁰

¹⁰⁶ HATÁR, *Alapigazságaink, i. m.*, 12-13.

¹⁰⁷ HATÁR, *Életút I., i. m.*, 140.

¹⁰⁸ HATÁR, *Az ég..., i. m.*, 90-91; HATÁR, *Alapigazságaink, i. m.*, 137-141; Az „üreslelkű” jelzöt használja, de az előzőekben a „lélek” fogalmat lyukszónak tartotta.

¹⁰⁹ Vö. pl. HATÁR, *Az ég..., i. m.*, 89.

¹¹⁰ HATÁR, *Alapigazságaink, i. m.*, 110 -111.

ANIBEL

Határ a börtönből való szabadulása után ismét írásnak lát. Regényét olvasva az olvasónak az a benyomása, hogy nem csak művészi készítés íratja vele a művet, hanem önterapikus céllal írja. Kiírja magából azokat az élményeket, amelyek az elmúlt életében sokkolták.¹¹¹ Szervezete kidobja magából a feldolgozhatatlant.

Első regényei után szerzett tapasztalatát, Ottlik Géza figyelmeztetését¹¹² és Szabó Lőrinc értelmezési problémáit¹¹³ figyelembe véve olvasmányos regényt igyekszik írni. Nem bonyolódik az izmusok ezoterikus nyelv- és gondolatvilágába, nem boncolgat filozófiai problémákat. Szerelmi regénynek álcázva fogalmazza meg a háborúban és az új rendszerben szerzett tapasztalatait. Mind a háborúról, mind pedig az utána következő horrorisztikus politikai-gazdasági viszonyokról könyvtárnyi tanulmány született. Határ nem érezte feladatának, mint ahogy nem is volt, hogy az „Anibel”-ben tárgyilagos beszámolót adjon a korszakról. Író lévén a saját eszközeivel kísérelte meg bemutatni a régi világ romjait, fokozatos eltűnését, majd az abból kinövő új világ próbálkozásait, embert torzító hatását, a szabadság végtelen korlátozását. Keresi az élet azon pontjait, amelyek támpontot adnak a létezőnek, azaz öröknek mondhatók. A mitikus szerelemben véli megtalálni ezt. Az „Anibel” című regényének keletkezési körülményeit, valamint a regényben szereplő tereket, történeteket, szereplőket illetően Kabdebó Lórántnak adott három vaskos életmű kötetben ad eligazítást. Az erre vonatkozó adatok összegyűjtve G. Komoróczy Emőke Határ Győzöről írt monográfiájában¹¹⁴ is megtalálhatóak. A regényt 1953 végén vázolta fel és 1954 végére már nyomdakész állapotban van¹¹⁵. Az orosz fogságból való hazajövetel leírásához háttérret Határ Lajos bácsikájának története szolgált¹¹⁶. A regény betétszövegét, a „Jójkakátkívánók”

¹¹¹ „Tapasztalatok hosszú sora támasztja alá azt a meggyőződésünket, hogy a művész saját komplexusait és konfliktusait vetíti bele az alkotásaiba ... Ez a projekció tudattalan folyamat ... az alkotás egyik indítéka ... Közös sajátossága ez az álommal. ... A műalkotás álom, de rögzített álom, vagy legalábbis szüntelenül jelenlevő alkalom új álmok szövésére.” „Az elfojtott érzelmek és tendenciák valóban egy új és megengedett tárgyra tolnak el; Olyan eltolás ez azonban, amely akkor is reális, ha olykor csak pillanatnyi és felszínes. Jogos tehát szublimációról beszélni. A mű mind az alkotójának, mind az élvezőjének alkalmat ad, olyan indulati feszültségek feloldására, amelyek – éppen elfojtásuk révén – mérhetetlenül felduzzadtak, és feloldásuk lehetetlen volt. Azt is megérthetjük így, hogy miért nyújthat a művészet megkönnyebbülést.” BAUDOUIN, Charles C., *A katarzis* = ford. BINÉT Ágnes = *Művészetpszichológia*, szerk. HALÁSZ László, Bp., Gondolat, 1983, 311.

¹¹² „Cipi a HELIÁNÉT végigpergetve, kényszeredetten és némileg fanyalogva arra intelmezett, hogy „egyszerűbben, öregem: sokkal egyszerűbben!”, mert a mi olvasóink ezzel a moderneskedéssel még a tálalásban, a tipográfiában is, nem tudnak mit kezdeni; az meg, hogy filozófiai kitéréseket iktatsz bele, nem engem, ne érts félre, hanem az olvasót: egyenesen taszítja: nem fér bele a magyar regény műformájába.” HATÁR, *Életút II. i.m.*, 381.

¹¹³ KABDEBÓ Lóránt, *Határ Győző*, in: *Újhold-Évkönyv 1987/1*, szerk. LENGYEL Balázs, Bp., Magvető, 1987, 274.

¹¹⁴ G. KOMORÓCZY Emőke, *Határ Győző életműve: „Bízom dolgom az időre”*, Bp., Stádium, 2003.

¹¹⁵ HATÁR Győző, *Életút II.*, i.m., 381.

¹¹⁶ HATÁR Győző, *Életút I.*, i.m., 60-61.

történetét Határ hitelesnek mondja és a benne szereplő Keve Tibor alakját vélhetően barátjáról, Szendrő Józsefről, a színésztől mintázta¹¹⁷. Ugyancsak Szendrő elbeszéléséből ismerte meg részletesen a lágeréletet. A regényben szereplő Kerkápoly családhoz mintaként a Rákóczi úti Hohlendonner pék- és cukrászmester és családja adta a mintát¹¹⁸. Lányuk, a regény fő mellékszereplője, Ernike, szakasztott mása a Hohlendonner lánynak, akiben - mint a regénybeli Ernikében is - „halál-üresség honolt és barlangötét”¹¹⁹. A spiritizmus bemutatásához nyersanyagot saját, a Csillagbörtön zárkájában tartott szeánszok, és a Fővárosi Spiritizta Kör jegyzőkönyvének három kötetes sok százoldalas anyaga szolgáltatotta¹²⁰. A spiritizta körök elleni központi támadást az ötvenes évek tapasztalata alapján írta meg.

A több mint ötven éve született regény kihívást jelent az olvasónak mind formai, mind tartalmi szempontból. Határ jól kihasználja a Paul Ernst megállapítása¹²¹ szerint legalaktalanabb műfaj adta lehetőségeket. Idő és térkezelése nem mutat nagy eltérést a hagyományoktól, azonban tipográfiai megoldásai, szerkesztés- és írástechnikája, nyelvezete, a sajátos humor és irónia kezelése mind a mai napig érdekessé teszi a művet. Megszületése pillanatában, ha a könyv megjelenhetett volna, messze ki kellett volna „lógnia” az akkoriban elfogadott irodalom színvonalából, felfogásából, még akkor is, ha az avantgárd jelenségek már régen a műértő elit által elfogadott momentumok közé tartozt. Nem lehet azonban figyelmen kívül hagyni azokat az elemeket sem, amelyek valószínűleg ki vannak téve az idő vasfogának. Ha az olvasó oldaláról vizsgálom, a regény nehezen befogadható. A mai átlagolvasó kompetenciáit meghaladja már ez a szerkesztés- és írástechnika is. Ez - a regény befogadásáról mondottakhoz hasonlóan - a Határ-féle történelemszemléletre is érvényes. Határ azt vallja, hogy az „egylabda” hívó emberiség kibutul a történelemből. Ha ez igaz - márpedig számos jel utal erre -, akkor a történelemből kibutul olvasó nehezen fogja helyén kezelni a bemutatott korszak számos jelenségét. Ilyen lehet a munkahelyi pártelemek befolyásának jelentősége, a szlogenek jelentősége, vagy akár a spiritizmus jelensége, és fenyegetettsége, a társadalmi rétegek összemosásának következményei, az abortuszt végző orvost sújtó szankciók, a hiánygazdaságnak az egyszeri ember életét keserítő hatása, a félelem légköre.

*

¹¹⁷ HATÁR, *Életút II.*, i.m., 72.

¹¹⁸ HATÁR, *Életút II.*, i.m., 357.

¹¹⁹ HATÁR, *Életút II.*, i.m., 374-375.

¹²⁰ HATÁR, *Életút II.*, i.m., 382.

¹²¹ KOVÁCS Endre, SZERDAHELYI István, *Irodalomelméleti alapfogalmak*, Bp., Tankönyvkiadó, 1980, 91.

Határ Győző nem tagadhatja le mérnöki vénáját a regényszerkesztést illetően. A hatalmas, hatszáz oldalas regényt szerkezetileg három fő részre osztja, amelyek egyenként, volumenüket tekintve szinte azonosak. A három fő részt római számmal jelölt alfejezetekre osztja, melyek számozása az első fő résztől kezdődően folyamatos. Az alfejezeteket tovább tagolja arab számmal jelzett részfejezetekre. A részfejezetek számozása minden esetben egytől indul. Minden fő-, al- és részfejezetnek címet ad. Van, ahol követhetjük az idő múlását, mert lineárisan kezeli, de bizonyos fejezetek esetében nem világos, hogy mennyire tekint vissza időben, illetőleg, mennyire futott előre a törzstörténethez képest. Részfejezeteiben sokszor előfordul, hogy az emlékezés találkozik a regény-jelennel. Máskor előre „megjósolja” azt, ami történni fog, így ösztönzi az olvasót figyelemre.

A regény alaptörténete egyszerű. A regény főhőse és (Határral felváltva) narrátora Sömjén Simon rajztanár. Simon a fogságból hazajövet felkeresi múltjának reménytelen, nagy szerelmét, az egykor jól menő cukrászda tulajdonos lányát, Kerkápoly Ernikét. Az új világban a cukrászdát már államosították, már más kezelésében van. A tulajdonos súlyosan beteg, rokkant. Már Ernike is özvegyi sorsra jutott. Alig emlékszik Simonra, az egykor oly bátortalan udvarlóra. Ernike anyja, Anibel azonban szívélyesen fogadja a fiút, és mivel nincs férfi a háznál, megkísérli odaédesgetni. Simonnak a lánnyal való viszonya kezdettől fogva problémákkal terhes, és hamarosan véget is ér, azonban ahogy Simon lassanként kiábrándul Ernikéből, szerelemre gyullad Ernike anyja iránt. Anibel nem akarja tönkre tenni lánya kapcsolatát és igyekszik háttérbe vonulni, menekülni Simon udvarlásától. Simon keményen ostromolja, de szerelme nem teljesedhet be. A megélhetés az új világban nem egyszerű, kiderül, hogy Anibel gazdag férfiakat csábít el és alkalom adtán kirabolja őket és ezért börtönbe kerül. A szerelmi történettel párhuzamosan, részletesen megismerhetjük Simon munkahelyét is, egy színház díszletező műhelyét, minden munkatársát, életüket. A műhely vezetője Verderber szaki, aki nyugdíj előtt álló, primitív, de jó szakember, mindenki nagy megelégedésére vezeti a munkát. A munkatársak egy csoportja spiritiszta. Határ meglehetősen nagy teret szentel e szellemi áramlat bemutatásának. Ugyancsak teret kap Simon katona- és lágeréletének magával hurcolt terhe is. A regény vége felé Simon munkahelye, a színház tetőszerkezete egy véletlen miatt kigyullad, de hamar eloltják és csak csekély kár keletkezik. Az új világ hatásai kíméletlen hajszát kezdenek a vélt szabotázs miatt. Mindenkit meghurcolnak és a műhely egyes dolgozói hosszabb-rövidebb időre börtönbe kerülnek, megkínózzák őket. Van akit ott is tartanak hosszabb időre. Sömjén azonban, még ha sérülésekkel is, de lelenci származásának köszönhetően is túléli a három hetes börtön

időszakot és az új rendszer kiszolgálójává válik. Majd feleségül veszi egykori főnöke, Verderber szaki unokáját. Határ a regény végén minden szereplőjének sorsát elvarrja.

Ha a regény cselekményéről szeretnénk értekezni, nehéz helyzetbe kerül az értelmező. Határ a regényben a második világháború utáni ötvenes évek világát mutatja be. A háború előtti világ struktúrája, infrastruktúrája romokban, az új rendszer szemmel láthatóan még nem birkózott meg az újjáépítés feladatával. Próbálkozik, de csak dilettáns kísérletekre futja. Ezt a tehetetlenséget szlogenekkel, ideológiával, kényszerítéssel keni el.

A regény a társadalom középső és az alsó határán élő emberek világában játszódik. A lecsúszott, gazdag család katona fia, a kórházi igazgató, a lelenc rajztanár, a színész, a szakmáját űző kézműves, a csellengő proletár, az utcagyerek mind egy szintre kényszerülve élnek. Világukat átszövi a politikum. Minden munkahelyi és privát életbeli lépésüket besúgók figyelik. Tevékenységük szabályzott. Megélhetésüket meghatározza a hiánygazdaság: a sorban állás, az ismeretség, a korrupció, az ügyeskedés. A valahol való lakás komoly gondot okoz. Az emberi energia nagy része olyan tevékenységekre megy el, ami feleslegesen veszi el az érdemi tevékenységtől az időt és energiát.

Miután az ábrázolt világ szürke, nivellált, statikus, gúzsakötött, ahol nem a tehetség, hanem pártaktivitás mértéke, a párt iránti elkötelezettség a döntő, a szerző nem is akar „cselekményes” regényt írni. Ebben a regényvilágban a dolgok vannak és maradnak. A szereplők elvégzik azt, amit az emberek az életben maradás kényszere miatt, és vegetatív alapon megtesznek: dolgoznak, szórakoznak, táplálkoznak, ürítenek, párosodnak, szerves életet élnek. De nem többet nem kevesebbet. A dolgok megtörténnek velük. Az ügyeskedés csak arra jó, hogy vegetatív funkcióikat ellássák, életben maradhassanak. Korlátozott kitörési lehetőséget csak a párt általi korrumpálódás adhat.

Az első fő szerkezeti rész nyolc, római számmal jelzett alfejezetből áll, ami további tizenegy, arab számmal jelzett részfejezetre bomlik. Az itt megadott idő és környezetleírásra alkalmazott szóhasználat eltéveszthetlenné teszi, mikor is kezdődik a történet.¹²² Ebbe a dögunalmat sugárzó, agitatív, üres szlogeneket hajtogató, ingerszegény környezetben kezd beszélni hozzánk a narrátor, aki egyben a főhős. A főhős narrátorsága azonban nem egyértelmű. Gyakran azt érzékeljük, hogy olyan tudás birtokában van, ami túlmegy az ő lehetőségein. Nem beszélve arról, hogy sokszor olyan helyzetet is leír, ahol nem lehet jelen. Így pontosítva azt mondhatjuk, a narrátor a főhős és az író felváltva. Ilyen helyzetek azok

¹²² „Mi urunk a Megváltó Jézus Krisztus Születésének 19**-ik esztendejében, az Ember Ember Által Való Kizsákmányolása Megszüntetésének **-ik évében – megváltatlanul és kizsákmányoltan, mint még soha – bandukoltam én egy kora tavaszi délután a Libatopi Lápról jövet, végestelen végig a Gyalomszegi úton” HATÁR Győző, *Anibel*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1988, 9.

például, ahol az elbeszélő az egyes szereplők múltjáról, hétköznapi életéről olyan részletesen tájékozott, hogy Simon nem lehet e tudásnak birtokában. Az elbeszélői nézőpont változása azonban nem zavaró.

Az első nagy szerkezeti rész a regény bevezetése. Megismerkedünk a regényvilág tipikus tereivel és szereplőivel. A regényter jellemzésére Határ – szokásához híven – érdekes neveket rendel. Ilyenek például a Libatopi Láp, a Gyalomszegi út, a Malomszék utca, a Gyalogpap utca, és gyártelepneveket keres, mint az Állami Bőrkiélesztő- És Ványoló, Köztisztasági Seprő És Öntöző Robotgép, Köztisztasági Sepröntöző Ördögmotolla. Ha ezekből nem jött volna rá az olvasó, hogy melyik korszakba csöppent is, akkor a politikai rendszer szlogenjeinek¹²³ megismerése segít ebben már a regény első lapjain. Ugyancsak már a regény legelején ismerhetjük meg nevesítve Simon - mielőtt bármi is történhetett volna, bármelyik szereplőt megismerhettük volna - nőkről alkotott véleményét, ami egyben önkritika is. Hisz nem kötelező épp a menyétasszony¹²⁴ típusú nőket szeretőnek, társnak kiválasztani. A „menyétasszony” típus előrehozott jellemzése a regényszerkesztés szempontjából igen fontos, mert ez alapján tudhatja az olvasó, hogy amennyiben a szereplők egyike is közülük választ, az minden bizonnyal konfliktushoz vezet.

Az első nagy szerkezeti részben Határ Győző történetblokkokban meséli el történeteit. Ezek egymáshoz való viszonya szeparáltak mondható, olyanok, mintha önálló történetek lennének. Ennek manifesztációja, hogy a szereplők, ha (véletlenül) ismétlődnek is a blokkokban, csak asszisztálnak, nem szervesen vesznek részt a történetekben. Az első főrész első történeti blokkja a helyzettisztázás. A nőkről szóló eszmefuttatása után arról tájékoztat az író, milyen volt Simon viszonya Ernikehez hallgató korában. Simon visszatekint és megismerhetjük álmai nőjét, Kerkápoly Erniket a múltból. Egykori ostoba „udvarlási” technikájának következménye, hogy még a kikoszorúzásig sem volt képes eljutni. Hogy meg ne ismétlődessen ez, az anya, Anibel rámutat egykori technikájának hibáira. Majd az elmúlt évtized kerül szóba, az, ahogyan Ernike házassága a ludovikás férj értelmetlen halála révén

¹²³ „A sorompónál várni kell, amíg a vicinális lebeg a bőrgyár Főbejárati Versenytábláját a sztahanovista élcserezők és cserző élvargák nevével és százalékaival. Lehagyja a Köztisztasági Seprő És Öntöző Robotgépet (s annak vesztég hátsókerekénél az éppen vizelő élőntözőt, a vonat után bámulóban). Lehagyja a messzeségbe vesző bőrgyári palánk meszeltes élbetűit – A PÁRT AZ ÚJJÁÉLEDÉS MOTORJA! MINDEN PERCÜNK MOZGALOMMAL A SŰRÍTETT TÖBBLETGYORSBŐR-VÁNYOLÁSÉRT –, és lebeg magát a megtorpant élbendukolót is.” HATÁR, *Anibel, i.m.*, 9-10.

¹²⁴ „a legmakulátlanabb hűségük is csak afféle beidegzés; „kondicionált reflex” – az idomítás csodája mert alaptermészetük a megátalkodott ledérség, a legvásottabb paráznaság mert milliószámra pimaszul (igenis pimaszul!) a nők életük szüneteltetésének érzik, ha nem lakmározhatnak – torkig benne és színültig vele – a paráznaság kövérjén hiszen ezek nem erkölcsi lények, ezek utolsó porcikájukiglan tisztátalanok; ezek nem azok, aminek kiadják magukat: „ember lányának – ádamivadéknak”; ezek nem is a faj igazi nőstényei ezek csalók, ezek betolakodók, ezek hasonmáshüllők, ezek, ezek – ezek menyétasszonyok! *Uo.*, 11-12.

tönkre megy: a háborúban (!) nem bomba vagy gránát tépi szét, nem hősiességben esik el, hanem amikor valószínűleg részegen vezetett, felnyársalja egy szekérből kilógó petrence. De azt is megtudjuk, hogyan és miért ment tönkre Ernike apjának egykor virágzó cukrászdája és a cukrászdával maga a tulajdonos is. Az öreg Kerkápoly, nem túl taktikusan, a vesztes nyilasokhoz csatlakozott. Simon, amikor szembesül Ernike mai alakjával, nem titkolhatja az olvasók előtt csalódottságát, de Anibel mesterkedései révén e csalódottság hamar háttérbe szorul. Az államosított cukrászdában, ahol Simon a Kerkápoly család címe után érdeklődik, de a Kerkápoly családdal való beszélgetés során is felmerül Futaki neve. Nem tudunk meg róla semmit, de neve mindig negatív kontextusban fordul elő. Érződik, mindenki fél tőle. A cukrászda alkalmazottja a Kerkápolyékot kereső Simonban először besúgót sejt, amikor Futaki személyére kérdez. Kerkápolyék, ha csengetnek, arra gyanakszanak, hogy Futaki jött elvitetni az apát. Futaki személye képviseli az új rendszer emberét.

Az első főrész második történetblokkja az álomkór történet. Simont az álomkór tartja fogságban¹²⁵. Ezt valami fogságból hazahurcolt betegség-félének tartja. Él, de felébredni nem képes. Fiziológiásan működik a szervezete, de az a világ, amiben benne van, fölfoghatatlan számára. Eleget tesz a hétköznapi életben maradás fiziológias és társadalmi követelményeinek. Munkahelyet keres és kap plakátfestőként az Upregurán színház díszletkészítő műhelyben¹²⁶. Mindez azonban nem érhet a tudatáig, nem képes integrálni önmagában, nem képes elfogadni. Az álomkórt a lágerben szerzett „fleck”-nek, a fejtífusznak tudja be. Mintha a benne élő valóság és a külső valóság abszurditása közti diszkrepancia elhárítását az álomkór hidalná át. Visszaemlékszik az orosz fogság Csernyigorban elszenvedett betegségére, ahol életét barátja, Keve Borci mentette meg, amikor rajta volt a fejtífusz, a meningitisz. A betegség sok maradandó károsodásért felelős. A betegség miatt, vagy a lágerben töltött évek miatt (?) magát megbélyegzettnek is érzi. Ezt a láger utáni hazaérkezéssel sem tudja levetkőzni. Csak dohányzik és alszik. Mivel e tudatállapota múlni nem akar, úgy érzi, ezt nem hagyhatja annyiban, és orvost keres. Így talál dr. Zimmermantius Wundermunda, aki a Bajomház (örültek háza) igazgató főorvosa. A beszélgetés során kialakuló benyomásai alapján Simon Mumpitz úrnak¹²⁷ titulálja. A Mumpitz szó német eredetű, a gyerekek ijesztgetésére szolgáló rémfigurát, vagy a madárijesztőt illeték vele. A köznyelv az értelmetlenség szinonimájaként használja, azaz lekicsinylést kifejező főnév. Ha valaki nem is ismerné a szó jelentését, akkor is sokat elárul Wundermund tevékenységi

¹²⁵ „Nem tudtam felébredni. Éltem, de nem ébredtem fel. Csak bóklásztam süketen és vakon, de nem hittem el, hogy én vagyok ébren. Nem volt igaz.” HATÁR, *Anibel, i.m.*, 60.

¹²⁶ „De nem ezt akartam, nem ezt, nem ezt – –” mondja Simon. *Uo.*, 61.

¹²⁷ <http://de.wikipedia.org/wiki/Mumpitz>; <http://de.wiktionary.org/wiki/Mumpitz>

körének körülírása: az orvostól nagy mesterek palettahamisítványait áruló zugműkereskedő¹²⁸ vált. Ezen a ponton részletes leírását kapjuk a lakásnak. Wundermund a háború előtti korszakból visszamaradt figura. Rendelője – a nagypolgári szokás szerint – tele könyvekkel. Fóliánsok, borjúbőrbe kötött, díszes könyvfedelek¹²⁹, a könyvszekrény nélküli falfelületeken metszetek, miniatúrák, régi mesterek másolatai. Itt Határ kiéli tiszteletét a nagypolgári környezet felhalmozott „kincseinek” felsorolásában. Életrajzírásában is megfigyelhető a szép, polgári környezet utáni vágya, amikor egy-egy gazdag polgár lakását leírja. Barátja, Kelen Tibor szüleinek lakását apró részletekig mindent megfigyelve írja le¹³⁰. Határ Wundermund környezetét gazdagnak állítja be, de ott bujkál a sorok közt az ironikus-gúnyos hangvétel. Ezzel kezdettől fogva bizalmatlanságot kelt az olvasóban Wundermuddal szemben. Wundermund diplomájában szereplő titulusok felsorolása nem a nagy tudását hivatott hangsúlyozni, hanem épp ellenkezőleg. Nevetségesnek találja a mindenhez értő „szakembert”. Hogy az iróniával, gúnyal elegy leírásaira feltegye a koronát a diplomán szereplő pecsétéről rajzskiccet is készít, hisz egy ilyen diplomát meg kell örökíteni az utókornak, minden részletét az olvasó elé kell tárni. A Wundermund-féle tér alapos bemutatása után következik magának a személynek a külső bemutatása. Amint a tér aprólékos bemutatása gúnyos-ironikus volt, a szereplő külsejének leírása is az¹³¹. Az orvos és beteg formálisan kiszerepezett dialógusa – a drámai műfajra hasonlító tipográfiai megoldás - meghökkenti az olvasót. Főleg akkor, amikor a színdarabra jellemző, szerzői utasításokat is megtaláljuk benne. Miután az orvos ráérez arra, hogy Simon ért a művészethez, alig esik szó Simon betegségéről, a központi téma a falakon látható festmények, értékesítésük. Wundermundot már csak az üzlet érdekli, mellékesen beszélnek Simon betegségének szimptomáiról. Simon, mint művész, Wundermund mint (be nem vallott, műkedvelő) műkereskedő állnak szemben. E szerepekre tördelt forma arra kényszeríti az író, hogy a körülmények leírásának kizárásával, csak a két ember közti történésekre koncentráljon. Itt kellene, hogy elhangozzon a lényeg, hisz orvos-beteg relációban vagyunk. Azonban ez nem

¹²⁸ HATÁR, *Anibel*, i.m., 63.

¹²⁹ „Johann Amadeus Immermanuel KAUZ díszsorozati Nyolcvan Kötete. Moepselmantius Moeppelemond, a nagy mopsdami okkultista Minden Munkái. A költő Rodilardus Phynabentius Latin Himnuszai – szellemközlések a túlvilágról. Pundragupta Szellem Nyilatkozatai, újságíróknak, Maskelyne jeles angol médiumon keresztül.” *Uo.*, 63.

¹³⁰ HATÁR, *Életút I.*, i.m., 215-216.

¹³¹ „Fél szemöldöke ősz, a másik busa fekete. Mintha valahol láttam volna már ezt az arcot. Sötétben világító – spirituszban eltett ábrázat; kifolyt, mély odvából sűrűn előfűstölő szem. – Milyen felemás! – pihen meg csodálkozásom az ambuláns könyvtár szemöldökén. Ha akarja, Z alakba rántja, s akkor mint a villám, cikázik: a fekete bozontja fel, a szúrós deres, ősz leszalad. S hogy mihez is hasonlítsam ezt a nyúzott, cserzett arcot: koraszülött cerkófmajomhoz, melegítőszekrényben? hunyorgó hiúzhhoz? öregnyúlhoz? mosolygó macskahalhoz? Ha alszom, csödöt mond állathatározóm.” HATÁR, *Anibel*, i.m., 64.

történik meg. Amikor végre az álomkórra kerül a szó és az „orvos” filozofálni kezd, az álomkór hasznosságáról próbálja meggyőzni „betegét”. A krétai Knosszoszban született Epimenidész történetére utal, aki ötvenhét éven át aludt és ezután az álom pozitív hatására Phlegón szerint 157, a krétaiak állítása szerint majd 300 évet élt¹³². Endymiont is felhozza jó példának, aki félálomban ötven gyermeket nemzett. Simont nem hatják meg a klasszikus utalások, nagyon elégedetlen az orvos vizsgálatával. Meglátása szerint a fejét kellene vizsgálnia, nem pedig egyéb testrészeit nyomkodnia. Akkor lesz igazán dühös, amikor az orvos altatót ír fel neki álomkór ellen. Egy sarlatánt ismerhettük meg Wundermund alakjában. Wundermund alakjának ily részletes bevezetése akkor válik csak érthetővé, amikor a spiritizmus-blokkra kerül a sor. A humor forrása az a mód is, ahogy Simon öngyógyítását akarja megvalósítani. Véletlen folytán fut össze egykori lágertársával, a szakmája szerint órás, pornográf költővel, a ciberefülű Karcsica Tódorral, aki ugyancsak átesett a fejtífuszon. Találkozásukkor azonnal az orosz fogságra terelődött a szó, majd a hiánygazdaság jelenére¹³³. Simonban mély nyomokat hagyott Karcsica némely pornográf poémája, mind a mai napig emlegeti a „Szűzlánysország”, „Kövér nők városa”, és az „Ali Baba gyertyát tart a háremben” c. „verseket”. Az egyheréjű, kövér Keve Tibor szavatai is csatlakoznak az emlékekhez. Épp azért is, mert Keve – miután átesett a betegségen - elaludt a szavalás közben. Simon végül rátér álomkórjára. Karcsica segítségével a Központi Népóragyár ébresztőóra-raktárát ajánlja fel. Határ az abszurdig feszíti a humort. Simon valóban beállít az óragyári raktárba, hogy alvókáját a beállított órák csörgésével orvosolja. A próba sikeres volt, mivel ez indította el Simont az ébredés útján. Simon ébredésének azonban kísérő jelenségei is vannak: a csönd „dördülőzik” körülötte. Nem világos, hogy Határ miért dolgozza ki oly alaposan az álomkór történetet. Már az első oldalon utal Epimenidész 300 évet tartó életére, amit azután Wundermund emleget ismét. Vajon Wundermund, Karcsica Tódor bemutatása lett volna ezzel a célja? Nem csak. Valószínűleg ahhoz a fázishoz akarta eljuttatni a történetet, amikor az ember animalitásán túljutva belátja, az ébredés fázisát képező zajos csendben rádöbben az emberi lét számkivetett és lelenc voltára¹³⁴. Számkivetett az ember létében, mert mindenhol elzavart, nem fogadja be senki és semmi; lelenc, mert a létezésben magányos, mindenki által elhagyott, nincs sem anyja sem apja. Simon - hogy végleg kigyógyuljon az

¹³² Diogenész LAERTIOSZ: *A filozófiában jeleskedők élete és nézetei tíz könyvben*, Bp., Jel Kiadó, 2005, I, 75.

¹³³ „Amilyen kosztan ma élsz. Alig evickélünk ki a zsírhiányból, benne vagyunk a húshiányban. Vagy nincs mit sütni, vagy nincs miben.” HATÁR, *Anibel*, i.m., 71.

¹³⁴ „– hová, miért, kivel, kinek?! – hová lenni ezzel a szívvel? – miért vonszolni még ennyi bajt? – kivel kezdeni az új életet, ha már (mert még) fej és hímvessző folytatni kénytelen...? – kinek ajándékozni a szerelem megszentelt illúzióját, hogy életünk célja maga ő, míg az övének mi magunk: kinek, kinek?” HATÁR, *Anibel*, i.m., 74.

álomkórból - hónapokig tartó virrasztókúrának vetette alá magát. Vágyott a szerető és az anya szeretetére egyszerre, ezért vágyott a mindenség Kübeléjére, Magna Materére¹³⁵, aki majd Anibel alakjában materializálódik a számára. Anibelben, Anibel által akart újjászületni, de végül eljut a teljes ébredésre. Poétikus formába öntött filozófiai eszmefuttatásai komoly interpretációs gondot okoznak az olvasónak. Mint oly sokszor, Határ nem tud kilépni a szerepből és regényírás közben a filozófia elméleti világába téved.

Az első főrészt harmadik történetblokkját képezi a munkahely. Mint eddig is, ha Határ egy történetblokk kifejtésébe kezd, csak arra figyel és hagyja, elhanyagolja a többi szálát. Ez alkalommal Simon munkahelyének, mint életének egyik legfontosabb színterének bemutatása következik. A munkahely nem csak Simon szempontjából fontos. A munkahely szereplőivel való megismerkedés juttatja el az olvasót a következő történetblokkhoz. A munkahely külseje és belseje. Határ végigmegy a részlegeken: benéz a „gázolókhoz”, a szobrászokhoz, a kasírműhelybe. Ez nem egyszerű gyárlátogatás. Megismerkedünk a műhely egész stábjával, a vezetővel, az öreg, héthurkás tarkójú Verderber Nándorral és egész csapatával. Minden egyes szereplőnek története van. Nem cselekedeteiken keresztül ismerjük meg őket, hanem Simon történetleírásai által. Simon mindenki jellemzését megadja. A jellemzés része az, ahogyan Verderber viszonyul hozzájuk, valamint azok Verderberhez, de a róluk szóló pletykák is. Lépten-nyomon ott érezzük az „új rend” átpolitizált légkörét, és a megfigyeltséget. Ez nem a főnök, Verderber odafigyelése, hanem a politikai terror légköre. Akkor is, ha az adott regénypillanatban még nem domináns a jelenléte. A humor, az irónia, a gúny nyelve sokat elvesz a manifeszt fenyegetettségéből, de kézzel fogható az imperatívusz: légy óvatos, veszélyben vagy. A munkahelyen folyó könyvterjesztés a korszak sajátossága. Verderber a sokak által megvetett, tolakodó Humayer Hilda gazdasági és pártaktíva ellen ezt az átpolitizált légkört fordítja. Amikor Humayer saját érdekből könyvet akarna rásózni, Verderber épp „termelési értekezletet tart”. Máskor azzal hátrítja el tolakodását, hogy eszközhíányról kezd beszélni, ami akadályozza a „munkaversenyt”. Verderber teljes mellszélességgel áll villámhárítóként a párt és a munkatársak között. Határ kitesz magáért, amikor a pártaktívát nevetségessé kell tenni¹³⁶. Aranyos Reske, a párttitkár Humayer

¹³⁵ A Magna Máter és Kübelé, Gaia és Rheia a földdel és a természet termékenységével állnak kapcsolatban, Ők a földi létezés fenntartói, akik földi testet adnak az égi természetű léleknek. HOPPÁL Mihály, JANKOVICS Marcell, NAGY András, SZEMADÁM György: *Jelképtár*, Bp., Helikon Kiadó, 1995, 25.

¹³⁶ „Humayer Ildikó előreküldi illatfelhőit, és utána divatosan egy királynő öltözködésbeli szerénységével, beárad maga is – Humayer Hilda gazdasági, mindvalóságában. Ki hinné, hogy ilyen pukkasztó elegáns tud lenni egy pártaktíva.” HATÁR, *Anibel*, i.m., 86.

„Humayer Ildikó szépsége a Habokba Vezett Vénuszéhoz hasonlatos, amikor a halászok már kifogták a vízbefúttat, és a halhatatlan szerelemző patkányzöldben játszó lila arcának puffadozása és megelevenedése riasztó (Ildike rivaldaképesen kendőzte magát), s ugyanakkor kerítő is; mert ilyen csúnyasága folyvást azt az

szereetője, mindentől visszahúzódva, a háttérből figyel, még nem érdeke a konfrontáció. A műhely munkájának bemutatását Simon interpretációjában kapjuk. A munka színvonalát, értékállóságát Verderber jelenléte, értékelése biztosítja, aki felületességet színlelve minden részletre figyel. Szigorától, véleményétől az egész intézmény tart, szókimondása hírhedt. Jellemzéséhez hozzátartozott, hogy mint nyelvújító mindent és mindenkit „elnevezett”. Ezt a szokását mintha később Simon/Határ is átvenné. A szereplők több néven nevezése akkor is megtörténik, amikor már nem Verderber teszi. Külön szótárat lehet Verderber nyelvezetéhez készíteni. Véleményét nem mondja ki egyenesen, hanem csak többszörös áttétellel. Vissza lehet rá következtetni, mintha egy dodonai glosszát vetett volna oda¹³⁷. Határ/Simon Verderber véleményalkotási technikájának bemutatását ürügyként használja, hogy külön sorokat szentelhessen a Rákosi korszak művészetpolitikájának¹³⁸. Annak ellenére, hogy Verderbert jó szakembernek és bátor szókimondónak mutatja be, alakja ugyancsak a humor forrása. Mindemellett jó cimborának tűnik. Munka közben is leáll a munkatársakkal egy-két szót beszélgetni a nőkről, lecsófőzésről, a jó pálinkáról, de nem utasítja vissza, ha meg is kínálják vele. Jó cimborá, de nem felejtethi senki, hogy ő a főnök. Az egész műhely „egyforma”. Minden és mindenki alkalmazkodik a dögszürke eseménytelen világhoz, amit áthat a mindennapos robot és a politika. Simon munka közben elmélázik, apróbb hibát követ el. Humayer ruháján morfondírozva lelki szemeivel szerelmét, Ernikét látja azokban. Ernike alakja szinte csak említésnyire kerül elő a munkahely bemutatásával foglalkozó fejezetben. Mint minden újabb, szeparált történetblokk esetében, itt is az az érzése az olvasónak, hogy egy másik regényt olvas, ugyanis annyira távol kerültünk a regény elején elkezdett szerelmi történettől. Ezen kívül Határ olyan részletességgel és - a hiteleség érdekében - oly módon dolgozza ki belülről a legjelentéktelenebb részleteket is az épp tárgyalt történetblokkban, hogy az olvasó az előzőekben leírt történésekhez való visszacsatolás hiányában egyszerűen elfelejti a kapott információkat. Amikor ezek után Simon Ernike iránti szerelméről olvasunk belső monológot, az egészet meglehetősen idegennek érezzük. Azonban Simon szeremi elmélázása, figyelemkiesése nem marad észrevétlenül Verderber számára. Amikor gúnyolódó

arcot példázza, aki helyette jó volna. Humayer Hildelah az a fajta világszépe, akinek szépsége a déli tizenkét órás verőfényben siralmas és minden álmat, vágyat megcsúfoló; de akinek az éjféle tizenkét óra sötétjén szépsége megduzzad, mint a vízben a bodza – s akkor meg abba halunk bele, ha ölünkbe kaparintani elmulasztjuk. Ajzó illanását mindenkor fokozta léptének örök szaporaságával, s mint a született aktívák általában, mindig siet.” *Uo.*, 95.

¹³⁷ *Uo.*, 93.

¹³⁸ „Csakhogy a HENGERÉSZEK A VIHARBAN-t, a GRANICSÁR A VÁRTÁN-t meg a többi fércművet az ÁIÁIÁ-ban – az ÁLLAMI INSPIRATÚRA ÁLDÁSOS INTÉZMÉNYE ÁLLANDÓ IRODÁJÁ-nak fejközpülőiben köpülték ki, a kötelező absztrakt irodalom jegyében. A pártirodalom – a harminc ezüst siklusért – boldogságmámoros tündéralmokat látott az Özön-Szegénység helyén.” *Uo.*, 93.

kérdésével arra utal, hogy Simon házasodik talán, és azért nem képes feladatával foglalkozni, Simon nem figyel a felhangokra és őszintén „igen” választ ad. Ez meghökkenti Verderbert és elfelejteti vele Simon figyelmetlenségét, a munkát, majd meghívja ebédelni abból, amit a felesége küldött. Ez egyben ürügyet szolgáltat Határnak arra, hogy bemutassa az étel hozóját, Verderbert ujjá köré csavaró unokáját, a cserfes Hangyálkát. A Hangyálkáról szóló részfejezetek, úgy, mint az az „álomkór esetében” is történt, elméletieskedő bevezetéssel indulnak. Ez a magát a történetbe „beleélő” olvasót rövid úton „kijózanítja” és ismét távol kerül a történet menetétől. Az egyik történetzál adja a másikat. Egymásba akasztva, mint a horgok. Határ azonban ezután, ha lassan is de visszavezeti az olvasót a történet eredeti szálához, és szépen kifejtve kerül elének a 13 éves makacs csitri. Határ hozzáértő szemmel mutatja be a helyzethez csak szükség esetén alkalmazkodó, minden csínytevésben könnyen résztvevő bakfist. De azt a szigorú szeretetet is, amivel Verderber unokájához viszonyul. Érzékelhető, hogy Hangyálka és a díszletező műhelybe befogadott, utcafiúból lett segéd, Mátyus kötözködő viszonyából még származhatnak konfliktusok.

Az első főrész negyedik történetblokkjának témája a színházi közösség spiritiszta társaságának bemutatása. E jelenség jelentőségét csak akkor értheti meg az olvasó, ha tisztában van a háború előtt divatos spiritiszták szokásaival, a hozzáfűződő hiedelmekkel¹³⁹. „A spiritizmus a tudomány és a technika rohamos fejlődésének, valamint a nyugati vallások megrendülésének összjátékában született. Ám nem csupán a modernitás feszültségeinek kivetülése és következménye volt, hanem az önmagunkról való tudás új formája, egyfajta új pszichológia, melyben rendhagyó módon keveredett a szekularizált a spirituálissal, a hit a racionális bizonyítékokkal. Már a spiritizmus legkorábbi elméleteiben is felfedezhető az a kezdetleges pszichologizáló megközelítés, mely részben spirituális, részben pedig fiziológiai alapokra helyezi a személyes útkeresés és boldogság kérdését (lásd Zerffi, 1876; Podmore, 1902). Nem véletlen, hogy később ezen irányzatok jelentős része kapcsolódást talált a bontakozó pszichológiával.”- írja Gyimesi Júlia.¹⁴⁰ Leírása segítségével közelebb kerülünk annak megértéséhez, miért is volt olyan fontos Határnak, hogy külön nagy terjedelmű részt szenteljen a spiritizmusnak, a spiritisztáknak. Határ már 16-17 évesen részt vehetett spiritiszta szeánszon és láthatja, hallhatja a misztikus jelenségeket, amelyek azt kísérik. Ő magának is volt tapasztalata a spiritizmussal kapcsolatban: „Nem agnosztikus neveltségem, nem

¹³⁹ A spiritizmus máig ható tan, ami szerint a halottak szelleme, többnyire egy médium segítségével, képesek kapcsolatba lépni az élőkkel. „Spiritismus ..., Lehre, nach der die geister Verstorbenen in Verbindung mit Lebenden treten können, meist durch Vermittlung eines Mediums.” *Dtv Lexikon*, Brockhaus GmbH, Mannheim und DTV GmbH and Co. KG, München, 1990, XVII, 167.

¹⁴⁰ http://pszichologia.pte.hu/files/tiny_mce/doktori/D-2011-Gyimesi%20Julia.pdf, 8.

„monizmusom” rendült meg, a kór övön alul támadt meg, ösztöneimben. Az ellentábor nyelvhasználatával – nyilván a *Mysterium Tremendum* megsejtése környékezett; ... Azt, hogy a zsidókereszténység metafizikai batyuja értéktelen cókók és melléfogás – ezt hittem-vallottam, nem foglalkoztatott. De teozófus-ismerőseim rejtélyeskedése megbénított, és én megtorpantam. Hátha „jó helyen kereskednek”? Hátha a „falon túl” mégis van egy „világ”, amely nem „más”, csak épp folyamatosan egybeépülve „láthatatlan”; a valláshiedelmek érvénytelen, vásári, mézeskalács-portékáitól függetlenül – a „szellemvilág”...?! Döntésre érő „nagy kérdések”, amelyek súlya alatt roskadozva, kócos-tragikusan jártam egyszemélyes színpadomon.”¹⁴¹ – írja Határ. Azonban elkészült regénye a legjobb bizonyíték arra, hogy a metafizika minden jelenségével szakított, és sarlatánságnak tartja az egészet. Miután bevallotta irtózik minden pszichologizálástól¹⁴² nem csoda, hogy elutasítja az új pszichológiát. Mindent meg is tesz, hogy kíméletlenül nevetségessé tegye a spiritizmust és követőit. Nincs benne megértés, a spiritizmusnak mennie kell. Kinézer Ede, a regény egyik spiritiszta guruja, börtönben végzi, függetlenül látomásaitól. Míg Határ a vallásokkal élete végéig harcolt, a spiritizmusnak még a neve is alig kerül elő nagy valláskritikai, filozófiai színpadszámban.

A spiritizmus történeti blokkja *in medias res* kezdődik. Az olvasónak fogalma sincs ki is „Ede”. Az olvasó egy 45 éves, mélabús férfi ironikus bemutatásával szembesül. A férfi öngyászának oka, hogy még nem látott hullócsillagot. Ez a magyarázat az olvasó számára, kontextus nélkül teljesen értelmezhetetlen, de még a kontextus ismeretében sem egyszerű interpretálni. Ez arra ösztönzi az olvasót, hogy a történetben keresse a megoldást. Állandósuló kérdése: Miért kell valakinek mélabúsnak lennie, ha nem lát hullócsillagot? Határ nagy terjedelemben ecseteli Ede kétségbeesett állapotát, intézményesíti azt¹⁴³, és - mint oly sokszor - túlfeszíti az iróniát. Így Ede alakja a bemutatás hatására groteszkké válik. Csak hosszú bevezető után szembesülünk Ede teljes nevével: Knezsöy-Kinézer Ademár. És ekkor döbben rá az olvasó, hogy már találkozott e névvel, azonban nem tudja, hol. Ha pontosan át akarja látni a történetet, bizony vissza kell lapoznia. Nincs túl messze a forrás, az előző fejezetben már talál utalást e névre, mégpedig a Humayerhez való ellenséges viszony boncolgatásánál. Azonban még pár oldal visszafelé és ismét megtalálja Kinézer nevét, noha, amikor ennél a részletnél járt, nem tudta hová tenni. Verderber minősítő megjegyzésében szerepel, ami a

¹⁴¹ HATÁR, *Életút I.*, i.m., 117.

¹⁴² *Uo.*, 187.

¹⁴³ „A maga módján ő is a MINDEN PERCÜNK MOZGALOMMAL küzdött a TÖBBTÚLBÚSULÁSÉRT; mert éppen az öngyász versengő hevében nem vette – hogy is vehette volna észre mind ő keserveinek fő okát: hogy az év minden hónapjában, de kivált csillaghullás idején – augusztusban – lehorgasztott fővel járt, szemét a földre sütve.” HATÁR, *Anibel*, i.m., 111.

„Barbár” nevű kocsmában hangzik el a szesztestvérenek, a színház igazgatójának, Pajor Uriásnak érdeklődésére. Pajor érdeklődik Verderber véleménye iránt a „Partizánlakodalom” című darabról. Verderber lakonikus egyszerűséggel Kinézer jutalomjátékának nevezi, ami azt jelenti, hogy maguk „a díszletek jók voltak”¹⁴⁴. Kinézer Ede a díszletkészítő műhely élfestője készítette ezeket, és mint olyanok remek színvonalúak. De a darab előadásában – Verderber szerint - semmi más nem üti meg ezt a színvonalat. Verderber Kinézerre utaló mondata szállóigévé válik a történetben.

Határ a műben sokszor alkalmazza ezt a visszacsatoló történetfűzési technikát. Miután nagyon rossz véleménnyel van az olvasó összpontosításáról¹⁴⁵, számtalan technikát alkalmaz, hogy még jobban megnehezítse a dolgát. Ez az írástechnika a következőképpen foglalható össze. Határ eleinte egy nevet dob be, emleget a szövegben. A név viselőjéről az adott helyen szinte semmit sem tudunk meg. Majd később, mintha sohasem találkoztunk volna vele, elkezdi bemutatni, leírni a személyt, aki a már emlegetett név mögött rejtőzik. E leírásból azonban nem jövünk rá azonnal, hogy már találkoztunk a szereplővel, mert amikor találkoztunk vele, egy teljesen más aspektusból, más kontextusban került elénk. Ezzel a technikával azt éri el, hogy az olvasónak erőfeszítést kell tenni azért, hogy fejben tartsa, hol mindenhol volt a hős helye a regény rendszerében. Csak így válik róla teljessé a kép. Vissza is kell lapozni, hogy azonosíthassuk a személyt, jól emlékszünk-e rá. Azután az adott hősről egyre több részletet tudunk meg. Önálló történetté áll össze a róla szóló információ halmoz. E nagy terjedelemben a szereplők köre szőtt önálló történetek miatt úgy érzi az olvasó, hogy nincs igazán főhőse a regénynek, mert nem csak a nagy kontextusba ágyazott hősök történetei léteznek, amelyek valahol és valamikor, valamilyen okból kifolyólag egy másik hős történetével találkoznak, és ilyenkor a történetek átfedésbe kerülnek. Ezáltal a regény történetek szövedékévé válik. Ezt a problémát célozza Kabdebó Lóránt Határnak célzott megjegyzése is¹⁴⁶.

Edéről újabb és újabb részleteket tudunk meg. A permanens irónia, gúny, humor jól érzékelteti, a szerző nem azonosul a figurával. Ede nem volt mindig az az aszkéta alkat, mint akit az olvasó megismert. Sikeres, számtalan versenyt nyert öttusázó volt, majd tisztii bojtot szerző katonatiszt. Ehhez járultak speciális képességei – zárt borítékban lévő szöveget is elolvasott –, speciális tulajdonságának köszönhetően bomlottak utána a nők, amit ő ki is használt. Erről árulkodnak fésű és hajcsat gyűjteményei. Ennek az Edének a regényjelenben

¹⁴⁴ HATÁR, *Anibel*, i.m., 92.

¹⁴⁵ HATÁR, *Életút I.*, i.m., 183.

¹⁴⁶ „Azt ígérted, még megemlékezel egy-két „mellékszereplő” modelljéről – azért mondom ilyen fura hangsúllyal, mert nálad mindig azt érzi az ember főszereplőnek, akiről éppen olvas.” HATÁR, *Életút II.*, i.m., 185.

már nyoma sem maradt. Az aktuálisan megismert alkata a parapszichológiával való kapcsolatteremtése révén alakult ki.¹⁴⁷ Ede metamorfózisához a család belső barátja, a már megismert sarlatán, Wundermund, a Bajomház igazgató főorvosa is hozzájárult. Az új Ede beteg, tudóműtéten esett át, menyasszonyai elhagyták. A tudóműtétéből kifolyólag folyamatosan parafint köp, amit precízen gyűjt, és tudja, hogy már csak 80 gr-t kell kiköhögnie. Ede ékköve egy féldrágakő, egy agát, egy achát, Lebstück Agát szelleme. Ez az a nő, akinek a szelleme babakoporsóstul lebeg Ede szobájában, az, akinek megfestett képe Ede „alhambraját”, lakosztályát díszíti. Az előző Edének, mint tudjuk, sok szeretője volt, de olyan közel egyik sem állt hozzá, mint Lebstück Agát szelleme. Agát nem más, mint Stautzenburg ezredőrnagyné, Lebstück Agát Amálka Antónia. Sírja a Bajomházhoz tartozó temetőben van, ami a kórházból kikerülő halottak nyugvó helye. „A Bajomház az elaggott női örültek zármenhelye és az elmeháborodott kanaggastyánok könyörmenháza volt – a maga nemében egész Euráziában páratlan, egyedülálló intézmény; nosomanicomiuma kiváló anyagot szolgáltatott a jeles szellembúvár, Dr. ZIMBERMANTIUS WUNDERMUND parapszichológiai kísérleteihez.”¹⁴⁸ Itt van a Lebstück család sírja is a rajta szereplő szentenciával: „Mindenhonnan elkéshetsz, csak a koporsóból nem.”¹⁴⁹ Agát története szinkronban van azzal a hellyel, ahol nyugszik. Agátnak állítólag apjával volt szexuális kapcsolata. Agát azonban a kapcsolatból született gyereket megölette, majd Wábi nevű cselédjével elásatta. Ezután Wábit is megölte, nehogy eljárjon a szája. A regényjelenben Vendel nevű médiumon keresztül adja tanácsait¹⁵⁰. A valóságként előadott történet után mennyire meglepődik az olvasó, amikor a mű befejező részfejezetéből kiderül, hogy semmi sem igaz Agát vérfertőzéséből, gyermekgyilkosságából, mindez csak egy elmebeteg nő víziója volt.

A spiritiszta szeánsz egyik legfontosabb szereplője a médium. Az egyik leggyakrabban megnyilatkozó médium Vanyó Vendel, az Uregurán színház jehovista, jóra való asztalosa. Wundermund munkája fekszik abban, hogy Vendel jó médiummá váljon,

¹⁴⁷ „Edének ez az egyedisége – hogy ne mondjuk: edeisége – nem mindig jutott ennyire érvényre. Az alkattan ezt a jelenséget így tartja számon: dominanciaváltás; a lélektan így: személyiségcsere. Nem hasadás – inkább karmatikus zavar következett be nála, afféle genitális scherzophrénia. Ede – anélkül hogy meghalt és újjászületett volna – tökéletesen új emberré alakult. Önmagának új testet öltése – Ede egy más Ede volt.” HATÁR, *Anibel*, i.m., 113.

¹⁴⁸ *Uo.*, 113.

¹⁴⁹ *Uo.*, 116.

¹⁵⁰ „– Bujálkodjatok, testvérek, paráználkodjatok gondolatban és cselekedetben, bujálkodjatok! – mondta Agát, ledér vihogófintorok kíséretében olykor, ha rossz napja volt, Vendel médium szájából: – Kóstoljátok ki a fekete mise minden paráznaságát! Mit ér az istenszeretet, amely még nem vette magára a káromlás lélektisztító tűzpróbáját, mit ér a lélek, aki még a kárhozátig nem alázkodott meg öelőtte – istene előtt?!” *Uo.*, 122.

hogy elég misztikusan szóljon a hangja. Agát az ő artikulációjában szólal meg. Határ nem hagy minket bizonytalanságban e viszonyról, és biztosítja, hogy a spiritizmustól elmenjen a kedvünk és hahotában törjünk ki. Ehhez nem kell mást tennie, csak elemeznie Agát és Ede viszonyát. Agátot ugyanis bensőséges viszony fűzte Edéhez. Az ok következőképp hangzik: „Edusba költözött a „boldogtalan lélek” – a leánygyermeké, akit Agát „lopott szenteltvízzel” megkeresztelt, és a kétes keresztség után „tulajdon kezével megfojtott”. Edus – Lebstück Agáta lánya volt. Igen ám; előző életükben viszont (jó néhány száz évvel annak előtte), lovag Stautendorff ezredőrnagyné szül. Lebstück Agátka Amália Antonka Rozál fia volt Knesheőy-Knizawer Ademárnak (akkori királyi fővadászmesternek), akit a tunguz hordák első beözönlésekor testével védelmezett és legázoltatása előtt néhány pillanattal esett el. Így az újjászületések láncán, a rokonság metafizikai viszonylatai szerint Lebstück Agátát kettős rokoni szálak fűzték Edéhez, s Edét meg hozzá: lévén mind a ketten – egymás lelkedzett gyermekei. Ede szívesen fogadta hős csemetéjét, aki őt – apját – egykor testével védelmezte a becsapó tunguz ellen; Agát pedig ellenállhatatlan kényszert érzett, hogy vissza-visszatérjen a „magzathoz”, akit egy hisztériás percben – „önkízületében megfojtott”.¹⁵¹

Határ itt, a spiritizmuson keresztül bírálhat minden áramlatot, ami a metafizikával vemhes. A kereszténység bírálatában igazán csak az ország elhagyása után fog elmélyedni. Ehhez a londoni könyvtárak, és az ott adott munkalétkör biztosítja a háttérrel. Most csak elvétve találunk a kereszténységnek címzett szemrehányásokat. Agát révén a bűnnel való spekulációt veti a keresztények szemére¹⁵². Agát mentalitásán nem csodálkoznánk, de hisz maga Szent Pál is a bűnnel spekulált ahhoz, hogy megszólítsa Isten¹⁵³. A későbbiek során mesterét, Nietzschét megszegyenyítő módon nyilatkozik Szent Pál és a kereszténység relációjáról.

Hogy ne felejtkezhessünk meg a nagy Testvérről, Határ e történetblokkban is elhelyezi az új rendszer mindent átható nyomait. A Bajomház intézménye sem maradhat ki a munkaversenyből. Mindenkinek meg kell felelnie. Határ morbid leírása alapján a bolondok

¹⁵¹ HATÁR, *Anibel*, i.m., 129-130.

¹⁵² „Eszméletét megzavarta a megtért bűnösök kiváltsága. Az irigység, hogy a makulátlan lélek sohasem lehet oly kedves az Atya előtt, mint a tékozló fiú; oly becses a Pásztor előtt, mint az elveszett bárány. Láta a feloldozásra spekuláló szodomitát, aki oly ügyesen kétkulacsoskodik a Jó és a Gonosz között. Láta az ördögtisztelő úri boszorkányt, hogy fenéig kiélvezett, meggyónt bűneinek garmadája mint száll tömjénként az ég felé: megirigyelte kiváltságaikat és elámította magát.” *Uo.*, 123.

¹⁵³ „Hát Pál?! Üldöznie kellett az Urat, hogy Krisztus Király hozzá intézhesse a szót. Hát ha már nem üldözheted: gyalázatoskodjál vele, az jó, az jó! – tombolt Agát nyelvöltögetve, hogy öklendezéseibe a médium majd belefűlladt.” *Uo.*, 123.

házában is kiplakátolják a munkaverseny felhívásokat¹⁵⁴. A humor öl. És mi sem gyilkosabb, mint a „halott-ügyben” meghirdetett munkaverseny.

Határ szisztematikusan halad előre a spiritiszta társaság bemutatásában. Első lépésként megismerhettük a spiritiszta társaság magját, Edét és Wundermund szerepét és a hozzátartozó beszélő szellemet, Lebstück Agátot, tisztázódott Ede és Lebstück között fennálló „rokoni” kapcsolat. Határ elbeszélési technikája világossá tette véleményét a jelenségről. Határ a spiritiszta társaság extenzív valóságát mutatja be. Szembesülünk a társaságot érintő gyakorlati kérdésekkel. Megismerhetjük Ede lakását, ahol a szeánszok tartatnak. A lakás bemutatásánál Határt ismét előveszi a gazdagságot jelző ikonikus tárgyak iránti szerelme. Apró részletekbe menően mutatja meg az egykor gazdag család lakásában a gazdagság maradványait. Majd mint a lakás, az óarany szalon tartozékát, a múltból ott maradt fő spiritisztát, Adelma nénit. Ede anyját hallhatjuk és láthatjuk Határ plasztikus leírásában. Úgy ír róla, olyan szavakkal illeti az idős hölgyet, mint életrajzi leírásában az édesanyját.¹⁵⁵ Jól érzékelteti azonban, az idős hölgy fizikailag ugyan igen, de már nem a regényben megjelenített jelenben él. Majd a spiritiszta csoport többi tagja kerül sorra. Egyenként ismerhetjük meg őket. Az imádkozó sáska ábrázatú, jelmeztörténeti tudort és jelmeztervezőt, a zsidó származású Hammelhurup Pinkászt. A köves gyűrűk rontás elleni hatásában hívő Penágel Imrét, a grófot, aki erős mellőzöttségi komplexussal megáldva a színház főkellékese. Bengyel bácsit, a színház ös-szobrását, egyébként szellembúvárt és kopogómédiomot. A színházban cselédmunkát végző Cincár Jolit, aki egy mihaszna férfit tart el. Lobremopszky Irénkét, Bikkhady-Boholc Sámson herobonviván iránti boldogtalan szerelmének rokkantját, és végül Kolindát, a bémédiomot, akit a spiritiszta körök tartottak el. Határ itt szó szerint listát készít a csoport tagjairól. A lista a szisztematikusság jele. Határ lista készítés iránti vonzalma végig kíséri szépírói munkásságát, de különösképp filozófiai műveinek egyik fő jellegzetessége.

A bensőséges, koherens csoport élete nem sokáig marad nyugalmas, a politika a spiritiszta csoportok felszámolását tűzte ki célul. Adelma néni, az édes az, aki először kap hírt erről. A politikai rendőrség nyomoz utánuk. Így a csoport székhelyét áttette az Upregurán Színház jelmezzraktárának hatodik benyílójába. Itt sem volt maradéktalan a nyugalomuk. Humayer Ildikó agitprop aktíva és Aranyos Reske párttitkár szerelemtől felajzva, hiányos öltözetben, a szeánsz kellős közepén döntötték rájuk az ajtót. Tehát innen is menni kellett, és

¹⁵⁴ A BESZEMFEDELEPLEZÉS MIELŐBBISÉGÉVEL - A GYEPTÉGLOMBLAGOSÍTÁS MIHAMARABBISÁGÁÉRT - TÖBBHÁLAHALÁLOZÁSSAL A JOBBSÍRELOHANTOLÁSÉRT - KORSZERŰ HULLAMOSDATÁST - NE RAVATALOZZ SELEJTET - ÉLTEMETŐ VAGYUNK MINŐSÉGI HALÁLSIKOLYT - MÉGELŐBBREHOZÁSSAL AZ ÉLVEÉLRETÖRTEK VERSENYÉBEN ELŐRE! HATÁR, *Anibel*, i.m., 117.

¹⁵⁵ „Istenem, Atyám, kontyom, hajacsám, hófehér” *Uo.*, 136.

végül a zsinórpadról felett, a zápor toronyban, az éghez közel találtak nyugalomra. Határ számtalan művében megtalálható a torony szimbólum: pl. Babel tornya, Pepitó és Pepita. A tornyok az ókori kultúrákban a világmindenséget testesítik meg. Többnyire hét vagy kilencszintűek, és egy-egy emeletük az égi szférákat jelképezi. A torony az égbe nyúló világtengelyként köti össze az eget és a földet¹⁵⁶. Épp ez az, ami kellett a spiritiszták működéséhez.

Simon, akit Kinézer Ede tévedésből megtisztelt bizalmával, Edén keresztül közvetlenül értesülhetett a szellemek üzeneteiről. Egyszer a vörös uralom belátható végéről kap hírt, máskor konkrétan tudni vélik a háború után kialakuló katonai zónák alakulását, vagy azt, hogy az egykor tehetős Kinézer család, azaz Adelma néni visszakaphatja az új rendszer által elvett birtokait. Máskor izgalomtól remegve rohan Ede Simonhoz a szellemi szózat írott változatával, ami ismét politikai jó hírekkel szolgál. Simon hiába forgatja a szöveget, véletlenül sem olvassa ki belőle azt, amit Ede. Kérdésére, Ede hol találja az információkat a szövegben, büszke választ kap: „– Ej!... Tudni kell olvasni a sorok között, öregem. A sorok között! Tudni kell!”¹⁵⁷ Határ, mint minden történeti blokk végén, itt is lezár, és hogy ez stílszerűen történjen, nem nélkülözheti az iróniát. Megadja Bautzenstorch ezredőrnagyné szül. Lebstück Agát Antonka Amál temetői (parcella) „címét” a hamzagárdi plébániatemetőben. Azonban figyelmeztet, hogy elkerülhető legyen a mániákus levélírók levélrohama, a megadott cím nem levélcím. És Agátot ugyan 32 évesen végezték ki (amiről a mű végén kiderül, nem igaz), életével jól példázza a Bajomház kapuzatának gót jelmondatát: „VERSPAETEN KANNST DU ALL DIE DING NUR DEINEN SARG DEN KANNST DU NICHT”¹⁵⁸

Az első főrész ötödik történetblokkja a háborús és lágerélmények retrospektív feldolgozására szolgál. Végre szemünk elé kerül Keve Tibor, alias Keve Borci, alias Teve. Keve Simon közeli barátja volt még a lágerévekből, többször is megmentette Simon életét, színész, aki a lágerélet során magyar nyelvű versmondásával tartotta bennük a lelket. Keve egyben társa a bajban, mert ő is fejtífuszt kapott (amint ezt már az álomkór történeti blokkjában megtudtuk), mint maga Simon is annak minden utóhatásával. Simon hálás neki és elviseli a vele járó kellemetlenségeket. Keve ugyanis folyamatosan részeg és a női nem szidalmazásával tölti idejét. A Kevéről kialakuló kép is olyan, mint a többi szereplő esetében. Amint e technikát már Kinézer esetében is megfigyelhettük, Határ Keve nevét először csak emlegeti valami teljesen mellékes dologgal kapcsolatban, azután megismerhetjük

¹⁵⁶ HOPPÁL, JANKOVICS, NAGY, SZEMADÁM, *Jelképtár, i.m.*, 222.

¹⁵⁷ HATÁR, *Anibel, i.m.*, 149.

¹⁵⁸ *Uo.*, 150.

szituációkban, és végül kiderül egész története. Kevéről többet tudunk meg, mint a regény sok szereplőjéről általában. Tehát Határ nagyobb szerepet szán neki. Az ötödik nagy történeti blokk főszereplője lesz.

E blokknak az is sajátossága, hogy önálló történetbetoldásokat tartalmaz, amelyekről először nem értjük, miért vannak ott, ahol vannak. Határ mesélőkéje ilyenkor igazán élvezetessé válik. Olyan plasztikusan adja elő történeteit, hogy – még, ha rövidek is – egy pillanatra elfelejtkezünk arról, hogy az „Anibel”-t olvassuk. Megismerhetjük Innocentia, Valentinianus császár medvéjének történetét. Innocencia, a trák erdők szülötte és a császár szadista ötletének eszköze, amit élő foglyaival etetett. Amikor mindezt megelégette, szabadon eresztette a medvét, és az visszaballagva megszokott erdeibe, élte tovább a medvék átlagéletét. Semmi sem történik Határnál véletlenül. E történet is megelőz valamilyen történetet, és a későbbiekben szimbolikussá válik a hozzá tartozó párhuzamos történet kapcsán. Funkciója nem más, minthogy értelmezze az utána következő, kapcsolódó szövegszegmenst. Nem beszélve arról, hogy az olvasó figyelmét eltereli a törzstörténet egyébként is megnehezített, alaposan szegmentált menetéről. Ez alkalommal nem kell sokat várni. Közvetlen a medve-történet után olvashatjuk azt a történetet, amely szimbolikussá teszi azt, ami által megérthetjük, miért is került a Valentinianus féle Innocencia a könyvbe. Az ok a „jojjcakát kívánok” kegyetlen története. Határ azon felül, hogy a háború értelmetlenségét és kíméletlenségét demonstrálja, egyben bizonyítani akarja, hogy a katona – nemzetiségétől, kortól, korszaktól függetlenül – mindenhol katona marad, azaz magából kivetkőzött, embernek aligha mondható lény, aki/ami olyan cselekedeteket hajt végre, ami a civil életben elképzelhetetlen, illetőleg súlyos bűncselekmény volna. Ezt az értékelését önéletírásában is részletesen kifejti¹⁵⁹. Már a második világháború hadszínterén vagyunk. A hadszíntéren mozgó ellenséges alakulatok, a könyvben a magyar hadsereg részlege, este szórakozás után néznek. Kihasznlják, hogy a lakosság kiszolgáltatott nekik, éheznek, és nem mernek ellenállást tanúsítani. A nők, hogy családjuk és maguk is életben maradhassanak, élelem reményében kénytelen-kelletlen szexuális szolgáltatásokat nyújtanak a megszálló katonáknak.

¹⁵⁹ „Nem mentem, ami nem menthető; de így van/volt/lesz, míg a világ világ. Gondolj De Sade-ra, erre a különben elég inszipid erotikus íróra. 14 éves fejjel, mint tiszt és arisztokrata, végigharcolta a hét éves háborút (1756–73) és saját bevallása szerint mint katonakamasznak, az volt a szórakozása, hogy a lerohant Poroszországban (ami akkor még a Douce Allemagne volt) asszonyokat erőszakolt, fogadásból, versenyt bajtársaival: annyira rákapott az ízére, hogy az erotika, mint az érzékek és a fantázia „kombinatorikája” egész életére hatalmába kerítette eszmevilágát, elméjét. Jártál mostanság Normandiában? Csak kérdezd meg, ha van bizalmas barátod köztük, a franciákat, hogy a partra szálló amerikaiak mit míveltek süldőlyányokkal/nagymamákkal. Minden hódító hadsereg ezt csinálja. Napóleon azt mondta, a hadsereg „a gyomrán jár”; hozzátehetne volna – „és az ivarszervével lökődí előre magát”. Az erőszakos közösiség a katonánál: a halálveszedelem érzéstelenítője; nemcsak a prófunt – a vagina is az utánpótlás szerves része, amióta markotányosnák és más sereghajtók nincsenek.” HATÁR, *Életút II., i.m., 71-72.*

Egy ilyen esetet ír le Határ, amikor a katonák, miután kiszórakozták magukat, kézigránáttal tüntetik el a potenciális feljelentőket a föld színéről. A rész megrázó részletességgel írja le a magyar hadsereg embertelen viselkedését. Az ilyen akcióknak mindig akadt szervezője. Simon elhessegeti a gondolatot, hogy netán Keve is egy ilyen kézigránát köteggel tisztázó katona lett volna. Nem zárja ki, hogy ő volt a történetben szereplő „szervező”. Az olvasóban megmarad a rossz érzés, hogy akár Keve is lehetett, és ilyen alakkal kell Simonnak barátkoznia. Nem enyhül meg az olvasó Keve állandó siránkozása, részegsége láttán sem. Lágertörténetei sem teszik szimpatikussá. Az sem hatja meg, hogy a felesége, a karrierista menyétasszony, „az isteni dög”, „die wunderhübsche Ungarin” elhagyja, és Keve nyakán hagyja lányát, Mártikát. Ez önmagában nem lett volna baj, ha Keve nem került volna lágerbe. Háborús viszonyok, zaklatott élet, katasztrófatársadalom. Hogy kinek van szerencséje, kinek nincs, különbség e világban a kettő között alig van. Keve „lányának története” is épp olyan betéttörténet, mint oly sok szereplő hosszabb-rövidebb betéttörténete. Határ legszívesebben betéttörténetekben mesél. Előszeretettel alkalmazza azonban a drámai műfaj meghatározó szerkezeti vonását, a dialógust. Vannak részfejezetek, amelyek kimondottan színpadra való dialógusokat hoznak. A párbeszédet közti epikus szövegszegmensek pedig majdhogynem a szerzői utasításoknak felelnek meg. Ilyen például Keve, Mártika és Simon között lejátszódó dialógus, ami didaktikusságánál, a férfiak ügyetlenségénél fogva inkább irritálja az olvasót, mint empátikus együttműködésre sarkallja.

Az első nagy szerkezeti rész lezárását szolgálja a munkahelyen apró-cseprő történésekből álló, jelentéktelennek tűnő események bemutatása. Verderber körbe jár a díszletkészítő műhely részlegeiben, és jókedvűen trafikál a dolgozókkal. Hatalmas röhögésre készítetik a szobrász Berszerker Benő sírversei, amelyeket épp felolvas munkatársainak. Elevenbe találó sorok. Mivel maga az olvasó is tud egyet s mást a megverselt szereplőkről, együtt röhög a többiekkel. Jól átérzi azonban Verderber veszélyes ötletének súlyát is, amikor a röhögés közepette belépő pártaktívának, Humayer Ildikónak is felolvastatja a sírversét. Az eddig megverselt személyek - még Verderber is, a főnök - röhögtek a róluk szóló sorokon, de Humayer, a páva hiúságú nő kilóg a sorból, találva érzi magát, és halálosan megsértődik. Az adott rendszerben ez veszélyes, bizonytalanságot teremtő aktus volt. Bosszúálló menyétasszony, Humayer, akinek a szeretője Aranyos Reseke párttitkár, azaz még összekötöttese is van, hogy cselekedjen. A jelenet jól érzékelteti az emberi egzisztencia veszélyeztetett voltát. Nem lehet tudni, minek mi a következménye¹⁶⁰. Jól példázza ezt a mű

¹⁶⁰ Vö. PÜNKÖSTI Árpád, *Rákosi, Sztálin legjobb tanítványa*, Bp., fapadoskonyv.hu, 2010, 206.

végén bemutatott AVH-s kihallgatás és a börtön. Az olvasó ismerve a történelmi tényeket, óvatlannak ítéli Verderber Humayer megszegényítését célzó gesztusát. Verderber, mint aki jól végezte dolgát, jókedvűen sétál tovább egyik részlegről a másikba. A díszletkészítőknél a munka bírálati stádiumban volt. Mindenki feszülten várja Verderber véleményét. Ludány és Csiger, Simon két volt katonatársa, akik Simonnak szereztek a díszletező munkát, régóta megelégték a műhelyben végzett rosszul fizetett munkát. Hanyagságuk meghozza az eredményét, ez alkalommal végleg kihúzzák a gyufát Verderbernél. Ennek egyenes következménye, hogy menniük kell, és Verderber fejezi be, korrigálja az általuk elrontottakat. A záró részfejezetek semmitmondóak, semmi új információt sem hoznak. A hétköznapi szürke történései közül hirtelen emelkedik ki a hír, hogy Simont menyasszonya keresi. A műhely semmiről sem tudott. Ez „sokkolja” a dolgozókat: Simonnak menyasszonya van! A jelenlévők megdöbbennek a gyönyörű nő láttán. Határ remekül bánik a hangulatokkal. Az ehhez szükséges összetett eszköztárát, a humort, az iróniát, a gúnyt, a stílusrétegek arzenálját helyén alkalmazva kápráztatja el az olvasót. Határnak nem kell nagy tér, hogy a sírversek feletti jókedvünk szinte átmenet nélkül csapjon át – pl. Humayer fenyegetése miatt - döbbenetbe. Majd a könnyed hangulatban sétáló Verderber egy pillanat alatt teremt vérre menő feszültséget a munkadarabok ellenőrzése során. Üvöltözés nélkül tudatja a munkaerővel, mennie kell. A Simonról kapott új információ révén a szinte unalmas rész egy másodperc alatt válik izgalmassá: Simonnak menyasszonya van. A műhelyben megjelenő nő pedig elvarázsolja a munkahelyet és mindenki kimondatlan irigysége, csodálata lesz a domináns. Verderber szójátékai még inkább rájátszanak erre az által, hogy épp az ellenkezőjét mondja, mint amit várna az olvasó. Ezzel az ellenponttal is kiemeli a központba állítandó jelenséget, jelen esetben egy személy külsejének sajátosságát. A szép Ernikéből így lesz a verderberi interpretációban „falurondája”. Az, hogy az első szerkezeti egység befejezése Ernikére irányítja a figyelmet, szerkesztés-technikailag anaforikus jellegű jelentősége van. Lehetőséget ad a szerzőnek, hogy a következő szerkezeti egységben folytathassa, „beköthesse” a témát.

*

A regény második nagy szerkezeti része, a tárgyalás kilenc római számmal jelzett alfejezetet tartalmaz. A megszerkesztettség mérnöki műve. Az alfejezetek és a részfejezetek arányainál megfigyelhető szabályszerűségek az olvasóban azt az érzést keltik, mintha Határ szándékosan „kimérte” volna az arányokat.

A második nagy szerkezeti egység az első rész történetblokkjait egészíti ki, magyarázza. A kiegészítések és magyarázatok az addig „levegőben lógó” részeknek adnak értelmet, ill. magyarázzák említésük okát. Itt már nem a teljesen szeparált történetblokkok dominálnak, bár jól kivehető történettömbök maradnak.

A második nagy szerkezeti rész folytatja az első által megkezdett alfejezetek latin számozását, így a IX. alfejezettel folytatódik. Azáltal, ahogy az első nagy szerkezeti egység befejeződött, megteremtődött az a szerkezeti lehetőség, hogy Határ az Ernike szerelem részleteivel folytathassa a következő szerkezeti részt. Az író két nagy alfejezetben (IX-X) tárgyalja ezt. Elsőként a Simon és Ernike közt zajló dialógusfolyamba kódolt játékos, szerelmesen évődő viszonyt ismerhetjük meg. Ezután Határ az előzőknek radikális ellenpontjaként már Simonnak az Ernike szerelemre való visszaemlékezését, annak melankolikus hangulatát közvetíti az olvasónak. A boldog szerelem elmúlta utáni sóvárgás ez¹⁶¹. Figyelmezteti az olvasót, nem sokáig tart e szerelem, és ami most következik, az annak a folyamatnak leírása lesz, hogyan távolodnak el egymástól. Simon visszaemlékezése idején, már megszabadulva a szerelem látástorzító hatásától, jól látja Ernike igazi valóját¹⁶². Ez nem következik be egy csapásra. Hosszú folyamat az, amíg Simon eljut addig a pontig, hogy belássa, nem képes együtt élni Ernikével. Az olvasó számára sem újdonság ez, hisz már a regény legelején tudhatjuk, hogy Ernikével nem lesz minden rendben, hisz ő is szerepel azon a listán, amelyik Simon/Határ életpasztalata alapján klasszifikálja a nők azon csoportját, amelyiket Simon egyszerűen csak „menyéttasszonyoknak” nevezett. Mert „alaptermészetük a megátalkodott ledérség, a legvásottabb paráznaság, mert milliószámra pimaszul (igenis pimaszul!) a nők életük szüneteltetésének érzik, ha nem lakmározhatnak – torkig benne és színültig vele – a paráznaság kövérjén, hiszen ezek nem erkölcsi lények, ezek utolsó porcikájukiglan tisztátalanok; ezek nem azok, aminek kiadják magukat: „ember lányának – ádámivadéknak”; ezek nem is a faj igazi nőstényei, ezek csalók, ezek betolakodók, ezek

¹⁶¹ „Úszunk a tervelgető örömben – úszunk szenvedéseink virágba borult boldogságkertjében, amely a Hartgucken-parktól a Hatszikla-csúcsig még messzire terjedt – és élveztük sorsunk delelőjén e legszebb holtpontját életünknek: a hosszútűrő remények beteljesedését, amikor partja szélén billegünk, és szédülőzve tekintünk boldogságunk mélységeibe – mielőtt a házasság prózai lejtőjén alágurulunk.” HATÁR, *Anibel, i.m.*, 215.

¹⁶² „Ernike a szorongó, tiszta jószág volt maga, s amilyen aggodalmaskodó, amúgy egyszerű lélek különben. Ha elég megbízhatónak érezte a hűség bilincseit, hamar kiderült, hogy pillangódíszre mögött lepkelélek – holmi ártatlan csapongásra könnyen kapható pillélélek lakozik. És jóllehet fejcskájában még ott motozott a sűrű angol-francia nyelvlecek emléke (a SZÁZFARKAS pálmakertjében a nyelvtanárnővel, haboskávával félreülve), és az előkelő (orsolyarendi) érettségi vizsgálatok füstölgő tudománya, bizony soha, többszöri rohamra sem sikerült bevennie a divatozó világnyelvek bástyáit, sem a franciát, sem az angolt (németül is csak tudogált); és bizony, bizony, a humaniorák gőzéből se maradt benne a kétszer kettőnél egyéb, s úgy tévesztette össze az ablatívuszt a gerundiummal, mint más az allegóriát a filagóriával.” *Uo.*, 215-216.

hasonmáshüllők, ezek, ezek – ezek menyétasszonyok!”¹⁶³ – mondja Simon/Határ. Határ élete összegzésében, a Kabdebó Lóránt ösztönzésére készült, Határ által szerkesztett önéletrajzi műben is megtalálhatjuk a nők klasszifikálását. Három csoportba sorolja azokat a nőtípusokat, akiktől őrizkedni kell. A menyétasszony ebben a már „letisztult” csoportosításban a „szépségmilliomos” billogot viseli¹⁶⁴. Mindazonáltal Határ nő-ügyeit, a nőkhöz való viszonyát ismerve furcsán érzi magát az olvasó, amikor Határ erkölcsi elvárásokat támaszt a nőkkel szemben, még akkor is, ha az a regény lapjain történik.

Már a kezdődő kapcsolat fázisában érzékeli az olvasó, hogy valami nincs rendben Ernikevel. A szerelem ezen stádiumában, a kezdetek kezdetén nem a jövő évtizedeit kutatja a szerelmes ember, hanem betelhetetlenül a jelen boldogságában él kiválasztottjával. Ezzel szemben Ernike a jövőt kémleli és Simont kérdezet: „– És ha megunsz? Ha megunod, hogy mindig ugyanazt lásd magad előtt ugrálni, ugyanazt a más színű, szárú nadrágot: Simu?! Nem lesz... nem lesz ennyi próza mégis unalmas?”¹⁶⁵. Simon vak és süket. Nem hallja ki Erna szavaiból azt, ami a lényeg: „– Ó, ti férfiak: ti!... Én már nem viselném el, hogy. Mert nektek az kell, az aljas, a másik, aki minél pocsecsabb, annál. Én nem vagyok az a nő, aki... Mert kitartani a rendes mellett, aki rendes, aki jó: ti?!... Meguntok, ti férfiak.”¹⁶⁶ Nem küzd a másik szerelmének megszerzéséért és megtartásáért, hanem csak elvárja a másik szerelmét. Egyoldalúan a férfiakat hibáztatja. Eszébe sem jut, hogy a választás rajta is múlik. Határ zseniálisan mutatja be a narcisztikus, párkapcsolatra képtelen nőt.

A regény egyik szimbolikus tere a „Hatszikla-csúcs”. Simon szerelmeinek mindegyikét elviszi oda. A város fölé magasodó csúcsról jól belátható a panoráma, térképszerűvé válik a vidék. Simon szemével ilyenkor megkeresi munkahelyét, és azonosítja az általa legalább névről ismert épületeket. Amint a városra, úgy a saját életére is szeretne rálátást kapni, hogy megtalálja a hozzá vezető utat. Mintha csak itt találná meg önmagát és lent, a kilátó szikla alatti világban elveszne a részletekben, elveszne saját élete dzsungelében. Mintha csak a Hatszikla-csúcs maga lenne biztos pont az életében, ami a rálátás térképszerű kicsinységében mindent összegez. Ezért is érthető a megjegyzése. „Talán, talán – nem is a nőket szerettem. Hozzád, Hatszikla-csúcs! Hozzád maradtam hűségem igazán.”¹⁶⁷ Mindezt megelőlegezve látunk hozzá egy kapcsolat alakulásának történetéhez, amiről tudjuk, hogy gyászos véget ér. Határ, mintha eddig nem a kudarc miatt lehangolt, melankolikus Simont

¹⁶³ HATÁR, *Anibel, i.m.*, 12-13.

¹⁶⁴ HATÁR, *Életút II., i.m.*, 372-376.

¹⁶⁵ HATÁR, *Anibel, i.m.*, 217.

¹⁶⁶ *Uo.*, 218.

¹⁶⁷ *Uo.*, 220.

mutatta volna be. Simont látjuk, aki ott folytatja, ahol előzőleg abbahagyta. Hatalmas elánnal, nyelvi találékonyssággal és játékosan lát hozzá, hogy bevezesse az olvasót a kialakuló szerelmének dedegő, gügyögő világába. A szerelmi évdés részfejezeteken át tartó, dialogikus formában való bemutatása irritáló az olvasó számára. A nyelvi intimitás ilyen részletes bemutatása szinte nyelvileg pornográf hatású. Ez ismét ellenpontot képez az azt megelőző melankolikus részhez képest.

A háború nyomai azonban nem törölődtek ki Simon emlékei közül és a Hatszikla-csúcs kilátó cukrászdájában, elefántrajzolás, szerelmi évdés közepette, minden bevezetés nélkül, asszociatív úton nyilall belé az ukrán fronton történt, az első nagy szerkezeti egységben már részletezett „jojccakát kívánók”, és Innocencia medve története. Szerkesztés-technikailag ez nem más mint egy szerkezeti és szemantikai elem ismétlése, egyfajta visszacsatolás. Határ ehhez járuló bölcselkedése¹⁶⁸ is ismétlés. Nem világos azonban, hogy ez az összefoglalt történetismétlés, milyen szerkezeti, vagy elbeszélői koncepció alapján történik. Talán az igazi szerelmet állítja szembe az erőszakkal szerzett animális szeretkezéssel? Ez a civil élet magas hőfokú, tiszta érzelmi szerelemének és a háborús viszonyok közt megszerzett, megvásárolt testi szerelemnek minden áron való szembesítése lenne? Határ e kettő szembeállításával akarta volna kiemelni a kettő közötti különbséget? Vagy/és a történet ismétlésével az első fejezethez való anafora-szerű visszautalással akarta volna „bekötni” a második nagy szerkezeti rész fő témáját az Ernike szerelmet? Az olvasó számára mehökkentőnek és az asszociativitást is figyelembe véve elidegenítőnek tűnik e technika, állandóan kizökölt az egyébként is elaprózott történések világából. Valószínűleg a fenti kérdésekben megfogalmazottak mindegyikének van igazságtartalma. Határ ugyanis a következőképp fejezi be a háborús történetre való visszautalást: „Íme itt ülünk Kerkápoly Ernikével a KILÁTÓ Cukrászda üvegpáholyában – adjuk át magunkat egészen a megtalált életnek; a civil nyegleségnek; az enyelgésnek; a megérkezésnek; annak, amire – homályosan vágyakozva – az életünket szerettük volna alapítani: az egy helyben topogásnak. Az élet ezentúl – vakáció.”¹⁶⁹

Miután már tudjuk, hogy az Ernike szerelem előbb, vagy utóbb véget ér, a regény címének tükrében sem csodálkozunk azon, hogy Simon részletesen számol be az Anibellel való találkozásról a Zsibliba környéki Franikopre-kútnál. Mint azt fent is láthattuk, Határ

¹⁶⁸ „Simon tudta. A világ minden nációja kitermelheti a maga kézigránátos „jojccakát kívánóit”: ezt csinálja, így csinálja az emberfia... csak rá! rá! csak rá az esztendőök hegyomlását szörnyetegségünk – sárkányfog-vetemény mivoltunk emlékeire! csak rá! hogy még a helyét se találjuk, ki se kaparhassuk többé, nincs, elveszett, csak rá!...” HATÁR, *Anibel*, i.m., 227.

¹⁶⁹ *Uo.*, 227.

előszeretettel alkalmazza a szembeállítás technikáját. Szembeállítást alkalmaz érzelmi alapon, vagy akár nagyobb szerkezeti egység szintjén is. A Franikopre-kútnál eleinte a jövő-menő emberek két csoportját láthatjuk. Az özön-szegény, gazdagságra ácsingózó és a diplomáciai, külföldi kocsik képviselte gazdag réteget. E kettő réteg között mozog Anibel „karjára vetett bútorhuzattal, laméruhával, ekrűszín rüsgalléros, buggyantott bíbor csipkeestélyivel. Szilárdan lépdel; meteor haja kontyfesűvel magasan feltűzve (üvegfesűje felszikrázik a napon) – alakja elnehezülten feszül nemes vadra valló, bolyhos szürke, méregdrága őszi kosztümjében. Másik kezében – mint a vér szerinti tenyészhercegnők rangrejtve ilyenkor általában – ezüst báli cipőt visz, be sem csomagolta; válla, nyakszirtje, deli hónalja és ruganydereka mintha két talpán kétféle ugráló műlovarnő volna, mutatványosan egyensúlyoz büszke sörényű tomporain. E felséges jószágok tánc-himbájába ostorcsördítés és muzsika vegyül. Fényszórók ösztüzében, felső teste alatt külön életet élő cirkuszi paripák módjára – tomporai kecsesen járnak a spanyol iskolát.”¹⁷⁰ Simon leírása mindenképp előtt egy Határ számára feltűnően szép, figyelemfelkeltő nő eleganciáját, érzékiségét mutatja be. Anibel pozícióját meghatározandó kiegészíti ezt azzal is, hogy a luxusautók sofőrjei szemmel láthatóan ismerik a szépasszonyt. Sőt a luxusautók utasai idegen nyelveken köszöntik és szólnak hozzá pár szót, mint olyanhoz, akit jól ismernek. Még nem értjük, és nem is derül ki, hogy Anibel miképp jutott ehhez az ismeretségi-rendszerhez. Simonnal való találkozása Anibelt zavarba ejti, és szinte megijed, de hamar magára talál. Ijedtségének okát még nem érthetjük, azonban erre is fény derül a regény végén. Simon és Anibel incselkedő dialógusa sem egyszerűen anyósjelölt és vőjelölt párbeszéde. Az olvasó ebből még nem sokat érthet, de ez alkalommal is be kell érnie ennyivel. Az olvasó itt sem tévesztheti szem elől a tényt, nem csak Ernike, de Anibel is fent van a listán, ő is „menyépasszony”. Nem lehet, hogy az olvasó ne vegye észre az ellenpontozásokat, a szembeállítások mellett a szöveg érzelmi amplitúdójának nagy kilengéseit. A szinusz görbéhez hasonlóan felszárnyal magasba, hogy aztán messze az origó alá kerüljön és a negatív tartományban is elérje a maximumot.

A visszeres lábú Sibelkánéval, Simon főbérlijével eddig csak említés szintjén találkozhattunk. Sibelkáné egyszerű, primitív asszonyság. Nem sok lényegest tudunk meg róla. Személye ürügyén azonban ismét „bekötve” érezzük a második részt a történet kontinuumába. Simon és Sibelkáné beszélgetése során Simon kihasznál egy magas labdát, amikor a főbérli a lábaira panaszkodik: „– Hogy mi van?! Ezek a lábak! Sírba visznek ezek az én lábaim. – Mindnyájunkat a saját lábunk visz a sírba, Sibelkáné. – Az, az. De kit

¹⁷⁰ HATÁR, *Anibel, i.m.*, 232.

lassabban, kit sebesebben. – Mindenhonnan lekéshetünk, Sibelkáné, csak a koporsóból nem. Hiszen tudja.”¹⁷¹ Az utolsó, szentenciózus mondat a Bajomház oromzatáról származik. Határ nem hagy bennünket gondolkodni, honnan is ismerős a mondat. Elárulja maga. Simon és Sibelkáné beszélgetése révén megismerhetjük az ötvenes évek világának egy további, jellemző szegmensét: a hunyorgó világítás, ami az áramellátás gondjaira utal, a szénhiányra; a heresó hiány (nem tudni, mi az), a sorban állás a piacon uralkodó hiánygazdálkodásra. A faszenes vasaló használata nem feltétlenül a szegénység, hanem a korszak technikai színvonalának jellemzője. A Bajomház mellett álló Szent Rita kápolna most nyeri el ismét „bekötő” funkcióját. A kápolna melletti forrásból hozza magának Sibelkáné a gyógyvizet, de kultikus funkciójára is itt derül fény. Határ nem hagyhatja ki, hogy ahogy a spiritiszták világán, úgy a regény világában idegen keresztény kultuszhelyen is ne ironizáljon. Az optikailag kiemelt mondat idegen test a regény világában: „Az oltárocskát övező aranybarokk pántlika fodraiban együgyű felirat az őskeresztény kazamaták szellemében: TELJES SZENTHÁROMSÁG, KÖNYÖRÖGJ ÉRETTÜNK!”¹⁷² Határ az idézetet ostobaságnak minősíti és még interpretációval is ellátja.

Simon hiába próbál meg elaludni, nem képes rá. Amennyire a nagy felébredése előtt az ébren maradás volt a gondja, most az elalvás az. A pálinka és a dohányzás sem segít rajta. Éberségét a benne őrlő gondolatok okozzák. A napközben magába szívott információk és a múlt képei idéződnek fel benne, kavarnak majd önálló életet kezdenek élni. Vízióiban megjelennek a politikai szlogenek.¹⁷³ Egy pillanatra sem felejthetjük el, hogy hol vagyunk, és milyen korszakban járunk. De felidéződik a tapasztalt szénhiány, a Franikopre-kútnál csavargó szegények, a Franikopre huroknál az éjszakai villamosforgalom, a villamosokra felugró, lógó utcagyerekek és zsargonjuk, a diplomáciai autócsodák, Anibelnek kiszóló külföldiek, a villamos alá kerülő utcagyerek víziója, az ezzel járó vérfürdő, és a földrengés. Simon részegen és dühödten kapcsolja le a hunyorgó villanyt, de hiába, nem tud aludni. Ezután a múlt képei következnek. Wundermund, a szélhámos orvos, aki Epimenidészre hivatkozik: „Örüljön neki, kis barátom. Epimenidész egy híján háromszáz évig élt; egyszer ötvenhét esztendőt aludt egyfolytában.”¹⁷⁴ Ez egyben ismétlés, az előző rész epizódjának újraemléltése. Simon kinéz az ablakon és a Bajomház sötét tömegét látja és a Szent Rita

¹⁷¹ HATÁR, *Anibel*, i.m., 238.

¹⁷² *Uo.*, 240.

¹⁷³ „JOBALÁROBBANTÁSSAL A TÖBBÁRAMTERMELÉSÉRT! SZTAHANOVISTA FELAJÁNLÁSSAL A SZTÁLINI SZÜLETÉS NAPRA A TERV ELŐBBREHOZATALÁNAK ZÁSZLAJA ALATT A KOMMUNIZMUS GYŐZELMÉÉRT ELŐRE! ÉLJEN A DOLGOZÓK ÖSSZEFOGÁSA! ÉLJEN A PÁRT!”
Uo., 242.

¹⁷⁴ *Uo.*, 244.

kegyfűlkéjében villódzó mécses fényeket. Simon belső küzdelmet folytat magával. Küzd, hogy aludhasson, küzd, hogy felejthessen. Az eloltott, villódzó lámpa helyett gyertyát gyújt, de vajon minek. Aludni sötétben is lehet. Lelkiismeretvizsgálat: életkönyvelést végez egy veszteséges üzletnél. Ismét beugrik neki a Bajomház kapujáról vett idézet: „MINDENHONNAN ELKÉSHETÜNK, CSAK A KOPORSÓBÓL NEM.” Majd jön Csernyigor emléke a nyári hőséggel, a téli hideggel, a felszíni szénkitermelés, ahol a nők mint nemnélküli állatokra tekintenek. A lágerrestéken Karcsica Tódor szerelmi-kalandjait, pornóverseit hallgatják, majd „A kövér nők városát” követelik tőle. És Karcsica mesél a mester-nőről, a Magna Materről, a nőiség ős-szimbólumáról. Nem emberről van itt szó, aki történetesen nő és asszony, hanem egy mitikus figuráról, egy embertől különböző szexuális szimbólumról, egy szoborszerű alakról, aki lehetne akár a Willendorfi Vénusz is. Simon lágerbeli emlékképe szinte átmenet nélkül csúszik át a jelen analóg, szoboralakú Anibelére. Összemosódik ébrenlét, szendergés és alvás. Valós elemek kombinálódnak az álom alkotta helyzetekkel. „A tudattalan megpróbálja a maga kép- és jelképnnyelvén érthetővé tenni a tudatnak egy bizonyos problémáját.”¹⁷⁵ Ezzel Határ egyelőre lezártnak tekinti az Ernike szerelem témáját és egy következő történetblokk boncolgatásába kezd.

A második szerkezeti rész, második történetblokkjának témája a spiritizmus. Ez a fejezet a római XI jelzetet viseli. Itt azonban már nem sterilen a spiritizmus témáját kezeli, hanem át- meg átszűrődnek a történetbe az Ernikehez való viszony romlásának lépései. A spiritizmus blokk bevezetése azt világítja meg az olvasó számára, hogyan jött létre félreértés révén Kinézer Ede Simon iránti szimpátiája. Határt nem érdekli az időkezelés, csak a szerkesztéstechnika. Csak bizonyos összefüggésekből következtethetünk arra, hogy a leírt történés hogyan és mikor kapcsolódik a regénymenethez. Ede és Simon párbeszédénél még Kerkápoly Ernike megkeresése előtt vagyunk, még Simonnak az álomkórból való felébredése előtt. Ede egyre közvetlenebb Simonnal. Simon álomkóros állapotából adódó fiziológiás tüneteket Ede lumpolásnak tudja be. Simon tagadja ezt, viszont elismeri, hogy imbolyog, „mint egy holdkóros”. Simon álomkórságába Ede téves interpretáció révén anyjának, Adelmának alvalátását látja bele és úgy érzi, hogy ezen az alapon Simon is illik a spiritiszták közé. Ede nem először és nem utoljára téved. Legnagyobb tévedésének azután a regény végén maga lesz az áldozata. Simon folyamatosan rosszkedvű. Ez adódott egyrészt a munkatársaknak Ede és közte levő viszony félreértéséből, másrészt a hiába való lakáskeresésből, harmadrészt Ernike elviselhetetlen féltékenységből, valamint Anibel

¹⁷⁵ Carl Gustav JUNG, *Alapfogalmainak lexikona*, Bp., Kossuth Kiadó, 1997, I, 25.

megfejthetetlen diplomáciai ismeretségeiből. Ede Simon rosszkedvét is félreérti. Meggyőződése, hogy Simon dühös rá, mert még mindig nem került be a spiritiszták zárt társaságába. Ede képtelen kilépni a saját gondolkodásának logikájából. Tévedéseinek, félreértéseinek oka a fanatizmus, az, ahogy a hétköznapi élet minden jelenségét a spiritizmus szemüvegén keresztül értelmezi. Nem képes gondolkodni. Ez erőteljes beszűküléshez vezet nála. Határ a spiritiszták fanatizmusát modellként alkalmazza a metafizikai jelenségek megszállottjaira. A könyv kontextusában hangos röhögésre ingerli az olvasót Ede bejelentése: „– Figyelj ide. Kérdést intéztünk a szellemi vezetőkhez, veled kapcsolatban. Megdöbben néztem rá. – Velem? A szellemi vezetőkhez? – Még hozzá Péter apostolhoz, ha nem is közvetlen, de Laurentius által, közvetve. ... – Vendel hozta a jó hírt, kézről kézre adták, Agáta vette át Laurentiusunktól. Elő kell készülnöd, már a második vagy harmadik szerdán bekapcsolódhatsz a Körbe.”¹⁷⁶ Simon nem keresi a konfrontációt, belemegy a játékba, és úgy nyilatkozik, ahogy azt Ede hallani akarja. Ede instruálja Simont, hogyan kell változtatnia életmódján, étrendjén, hogyan kell megválogatnia barátait. Simon Ede agymosására kikapcsol és már Anibelen jár az esze. Nem mint álmai nőjéről álmodozik, hanem mint animális, biológiai lényről. Simon az Erna-szerelemtől a regénynek ezen a pontján már messze jár. Az őt ellenőrizni érkező, féltékeny Ernát nem hagyja, hogy belépjen a munkahelyére, megvárhatja. Abban a mértékben, ahogy az egyes részfejezetekben távolodik Simon menyasszonyától, ugyanabban a mértékben közeledik Anibelhez, az anyához.

Karcsica Tódor érkezik hozzá és Simonnak elfelejtett ígérete épp kapóra jön, és így megtalálja az okot, miért nem tud elmenni a szerdai szeánszra. Simon mindenkinek meg akar felelni. Ez a stratégia az olvasó számára nem szimpatikus. Megfelelni a munkahelyi elvárásoknak, alapvetően egzisztenciális kényszer. De ugyanígy akar megfelelni a spiritisztáknak, a párttitkárnak, a pártaktívának, volt bajtársainak, a kocsmában a főpincérnek, mindenkinek. Szerelmében is ragaszkodik a már nem szeretett nőhöz. Teljesen bele akar simulni a világba a lehető legkevesebb konfrontáció nélkül. Hosszan medítál azon az emberi attitűdön, hogy mindenki igyekszik elfedni a valós kilétét, „álarcot” hord¹⁷⁷. Az olvasó nem érti, mindezt miért is írja Simon, hiszen maga is ugyanezt teszi. Az olvasó érti a mondatokat, érti a gondolatokat, mégis a kontextus ismeretében érthetetlen az egész. De az edzett olvasó

¹⁷⁶ HATÁR, *Anibel, i.m.*, 251.

¹⁷⁷ „A Zsiblibán vitorlázó Anibel – a kellékeseknek álcázott menet, szeánszra indulóban, élén a „gróffal” – Aranyos Reske, az álproli – Humayer Ildi, az álkáder – én, te, ő és mi mind: nem emberi sors-e, hogy így vitorlázunk, hamis lobogó alatt? Hagyták volna a fenébe, nem jó játszani a tüllel. Jót tettem-e? Vagy tán küldetést mulasztottam el, a Figyelmeztetést, hogy nem jó játszani a tüllel?” *Uo.*, 257.

már tudja, ez a gondolatmenet előreutalás, és Simon mondatai ugyan a jelenre vonatkoznak, azonban csak a jövő eseményei képesek megvilágítani a mondatok mélyebb értelmét.

A spiritiszták Simon nélkül is gyülekeznek az új helyen, a zsinórpádlás szintjén, ahol a gyúlékony anyagokat is tárolják. Ahogy „Az őskeresztények a katakombákba – a föld alá. Ők a tornyokra. Új Néró – új vadállatok.”¹⁷⁸. Nem elég azonban, hogy „illegalitásba” kényszerülnek, nem képesek egységet kialakítani. E csoportot is számtalan ellentét feszegeti. Határ részletekbe menően írja le skolasztikus vitáikat. Nem az a lényeg, hogy a spiritiszta közösségen belüli nézeteltérésekről ír, Határt a szektás, szórszálhasogató, értelmetlenségekről szóló vita mechanizmusa érdekli. Ezt teszi vizsgálata tárgyává. A nézeteltérések alapja a belterjes spiritizmus gondolkörén belül van. A spiritizmussal kapcsolatos tételek, elméletek, vagy épp a gyakorlat különböző szórszálhasogató értelmezésén múlik. Határ nem véletlenül elemzi ezeket az olvasó számára ostobaságnak tűnő ellentéteket. Mind a kereszténység korai stádiumaitól fogva, mind pedig a szektás politikai nézeteket valló rákosista politikai elitnél megtalálhatók voltak e szórszálhasogató viták, amelyek a gyengébbik fél, jó esetben kiszorításával, rossz esetben megsemmisítésével értek véget. Az ehhez hasonló viták nem ténszerűen, racionálisan zajlottak, hanem emocionális alapon. Csoportdinamikailag a cél az erő felmutatása, a gyengébbnek bizonyuló fél pástról való leszorítása volt¹⁷⁹. Határ az olvasók számára hosszú fejezeteken átnyúló, egy komplett szeánsz hitelesnek tűnő leírását adja. A médiumok közti vita, ki szerepeljen este, de a kör tagjainak kérdésfeltevései, a különböző, beazonosíthatatlan, sokszor egymással veszekedő „szellemektől” érkező kaotikus válaszok, és azoknak teljes félreértelmezése által Határ nevetségessé teszi az egész szubkultúrát, és azokat akik abban részt vesznek.

Simon szerelmi válságának és a spiritiszta szubkultúra csődjének bemutatása után ismét az Ernike szerelem krízise kerül terítékre (XII. alfejezet). A pár veszekedéseinek és rövid kibéküléseinek részletes forgatókönyvét olvashatjuk, ami végül is szakítással fejeződik be. Erna beteges féltékenysége nem csak Simont, de az olvasót is a végsőkig irritálja. Az apró részletekig kidolgozott konfliktusfolyam nem téveszti el hatását. Felvetődik a kérdés, miért e redundáns szöveg? Talán ennek töredéke is elegendő lett volna az olvasó számára ahhoz, hogy megértse, Simon és Erna kapcsolata menthetetlen. A nettó tízoldalnyi tiszta veszekedés

¹⁷⁸ HATÁR, *Anibel*, i.m., 262.

¹⁷⁹ „Hogy meddig tart az Antikrisztus/vörösök uralma?” kérdésre többféle válasz született attól függően, hogy melyik szereplő, melyik szellemtörténeti irányzat híve volt. „Hammelhurup a gondolkozás antipódusáról – a Zóhár, a chasszidizmus felől közelítette meg ugyanazt a szellemvilágot, amit Ede a zimbermantiusi teozófia, a wundermundi gnózis felől. Valami csodálatos, hogy ez is elkövetkezett: a sztálini láncokban, az Új Hódoltság idején Knesewffy-Knizauer Ademár, a keresztény léleklátó – és Hammelhurup Askenázi, a kabbalista misztikus találkozott a szellemantenna tövében, az Upregurán Színház toronymenedékén. Ilyen lehet a bárány és az oroszán jámbor társalkodása, amikor már együtt heverésznek az Örök Jeruzsálem mezőin.” *Uo.*, 266.

elérte hatását, feltéve, ha a szerző célja ez volt: egyszerűen sokkolja az olvasót. Az olvasó menekül tovább, nem is akar hallani többet erről a nőről. Ugyanakkor kétségbe vonja Simon ítélőképességét. A veszekedés, civódás minden szerelmi kapcsolat sajátja, de eloszlik a hétköznapi élet extenzív terében és idejében. Az olyan intenzív formában, mint egy irodalmi műalkotásban, egy regényben tíz oldal komprimált veszekedés olyan intenzív hatású, hogy nem tévesztheti el hatását az olvasóra. De Simon nem adja fel egykönnyen. A kapcsolat megmentése érdekében hozott utolsó tetteként elküldi Ernának naplójegyzeteit. A naplójegyzetek nyíltsága, őszintesége meghozza számára az „eredményt”, Erna ismét meglesi munkából hazamenet és szerelmi vallomásával „kábítja el”. Az empátikus olvasó tanácstalanul nézi a fejleményt és megkérdőjelezi Simon döntését.

Az Ernike-katasztrófához újabb katasztrófátörténet csatlakozik a második főrésztörténetblokkjában (XIII. alfejezet). Az Upregurán színház, „az ország első színháza a megszálló hatalom születésnapját”¹⁸⁰ készül megünnepelni. A színpadképen az utolsó alakításokat végzik, amikor Virizlay Boldizsár, fődíszlettervező kardinális hibát vél felfedezni. A hibáért Verderbert, a díszletkészítő műhely vezetőjét okolja. Szóváltás kerekedik a két „ösellenség” között¹⁸¹. Határ a két színházi ember „harcát” paródiaként írja le. Egy lényegtelen dolog végsőkig való felnagyítása hatalmas érzelmeket vált ki mindkét oldalon. De Verderbert nem lehet túllicitálni. Dühödt kirohanása már nem csak a konkrét problémát, hanem az őt csitítani akarókat is érzékenyen érinti. „– Elég volt ebből a szemét népségből! Humájer Ildikók! Aranyos elftárs! Virizlay úr! Szemét népség! Majd meglátjuk, az Upregurán Színházban hogy mire mennek: hogy boldogulnak-e az öreg Verderber nélkül. Majd meglátjuk!”¹⁸² Idő közben előkerül a tervrajz is, ami alapján Verderber és csapata dolgozott. Virizlay tévedett, amit el is ismer. Sőt, eszébe jut, hogy az, amit hibának vélt, az saját maga által kiötlött szándékos változtatás volt a színpadi mozgás megkönnyítése érdekében. Virizlay normál körülmények közt kiengesztelhetette volna kollégáját, máskor meg is tette és szent volt a béke. De ez alkalommal Verderbernek felindult állapotában egy újabb konfliktussal is szembe kellett néznie. Rajtakapja Mátyust, az utcagyereket, akit bizalmával ajándékozott meg és kiemelt a sárból, hogy unokáját, a haszontalan Hangyálkát épp erőszakkal igyekszik maga alá gyűrni. Ez már sok volt az idős, feszült, túlsúlyos embernek és

¹⁸⁰ HATÁR, *Anibel*, i.m., 303.

¹⁸¹ „A hamu alatt parázsló Verderber–Virizlay ellentét negyedszázados hagyomány volt az Upregurán Színház életében, annaleseinket a krónikások akár feldolgozhatták volna így – a Virizlay–Verderber Visszavonás sajátos szemszögéből. A két fogatlan orozslán ellenlábassága volt a színház Piros–Fehér Rózsa Harca, és ennek a harcnak az osztályharc hivatalos lendületet adott, lévén Verderber Nándor vélelmezhetőleg népi származású – noha köpött rá; Virizlay Boldizsár pedig féldzsentri, félbankár csökevény – noha igyekezett leszokni róla.” *Uo.*, 307.

¹⁸² *Uo.*, 311.

szélütésszerű állapotba kerül. Verderber kórházba kerülésével a munkahelyi rend is felborul. Vezető nélkül marad a csapat.

A XIV. alfejezet emlékezéssel indul. Az emlékezés „tudatunk megnyilvánulása, amely rekonstruálja a múltat, úgy, hogy újra átéli a jelenben. Ez a spontán rekonstrukció a memória társadalmi kereteinek segítségével lehetséges.”¹⁸³ Az új rendszer lépései közé tartozik, hogy a társadalmi kereteket lebontja, eltávolítja azokat, akik azt működtették. Jó esetben perifériára szorulnak, rossz esetben internálják őket vagy/és lágerbe kerülnek¹⁸⁴. De rombolják a materiális kereteket is, hogy eltüntessék azt, ami az emlékezést lehetővé teszi. A tárgyiasságokat átfunkcionálják azáltal, hogy a régi rendszer építményinek új funkciót adnak. Lerombolnak, eltüntetnek minden olyan tárgyiasságot, ami az épp akkor élőket a régi korszakra emlékeztethetné, ami világuk hálózatának csomópontja. A fiatalsággal nem is lenne gond, de az a generáció, amelyik a régi világban is aktívan jelen volt, emlékszik. Így van ez az eltüntetett, kicserélt szobrokkal is. Simon emlékszik a háború előtti világra, a háborúra is, és képes összehasonlítani¹⁸⁵. Emlékszik arra, hogy az aktuális szobrok helyén korábban mely szobrok álltak. A múlt kitörlésének szándéka változtatja az emlékező generációt lelencé, Simont és barátait kétszeresen azzá. Az emlékezés melankóliájával megírt filozofikus sorok ellenpontjaként humorral megírt dialógusok mutatják be az új világ hétköznapijait érintő gazdálkodását. Ismét a hiánygazdaság. Tömegek állnak sorba. „Heresó”-ra várva. Ugyan senki sem tudja, mi az, de „jó befektetés”. Igaz azt sem tudja senki, miféle befektetésre jó. Simon nagyobb mennyiséget rendel belőle, hogy lekötelezze a számára fontos embereket. A hatás nem marad el, a heresóosztás osztatlan sikert arat. Simon megalapozza közkedveltségét. Simon magát örökké mellőzöttnek érző kollégája, Penágel szavai varázsszavakat, azaz fenyegetést csálnak elő a párttitkár szájából: „– Aki rémhíreket terjeszt... Pénzlebélyegzés meg több efféle.”¹⁸⁶ Nem kell végig sem mondania a mondatot ahhoz, hogy Penágel rémulően visszavonulót fújjon. A varázsszavak elhangzásának potenciális következményeivel mindenki tisztában van.

¹⁸³ Norbert SILLAMY, *Pszichológiai lexikon*, Bp., Corvina, 1997, 73.

¹⁸⁴ Vö. PÜNKÖSTI Árpád, *Rákosi, Sztálin legjobb tanítványa*, i.m., 226-229.

¹⁸⁵ „...a lebombázott vámbódék! a Szent lebillent szobra a Hiláron-hegyen! azok az idők! hol vannak már, azok a holdvadász idők! – sóhajtottam el Phynabentius halhatatlan párverseit a hídon, szobrai előtt elmenet; pedig azóta Szent Flóriánt kicserélték az Olvasztárra, a Császárnő helyén pedig a Normáslány tüntet melle fétisével. Öreges döbbenettel eszméltem rá, hogy én még az emlékezők nemzedéke vagyok, s a fiatalok már sejtjen sem sejtik, ami volt, ahogy volt ... jó kétszáz esztendeje strázsálhattak már, amikor az Olvasztár és az Idómérő Lány leütötte sakkfiguráikat: mind e szoborváltást az Emberek Alkonya idején a Búnborongó már nem érthette meg. És így lettünk mi kétszeresen lelencek: mert a vad hajrában együtt csörtettünk az új barbárság fiataljaival, de még az emlékezők nemzedéke voltunk.” HATÁR, *Anibel*, i.m., 321.

¹⁸⁶ *Uo.*, 326.

Hunyorgó lámpák, ingadozó áramellátás a szénhiány miatt. Lakáshiány. Simon, hogy házasodhasson, és saját lakásban kezdhesse életét, lakást keres. Címekeket kutat fel, amelyeket benyújtva azután az állami lakáselosztásért felelős ügyosztály dönti el, kiutalható-e az, vagy sem. Simon természetesen kudarcot vall. Jól látja, protekció nélkül nem fog menni, mégsem volt kedve korpa közé keveredni¹⁸⁷. Tucatember szeretett volna maradni abban a korban, amikor „gyárkürtök szirénázása, blokkolóórák ... Az Özönszegénység Korszaka virradt ránk, amikor más országok értelme és fogalma megszűnt;”¹⁸⁸ Az özön szegénység a tömegek sorsa volt, de a tűz közeli befektetéseket tehettek. Egy alkalommal a kocsmában iszogató Simon, amikor sejtelmes stílusban megfogalmazott mondatokkal közelített hozzá a párttitkár, aki Humayer pártaktívával már kitárgyalta Simon „ügyét”. Szavai Simonra a frászt hozzák, fogalma sem volt, miről is lehet szó. Aranyos párttitkár befektetésre szánt pénzén művészeti objektumokat szeretett volna vásárolni. Ehhez kellene Simon szakértelme. Simon hitetlenkedve hallgatta Aranyos szavait, és minden oka meg volt rá, hogy meggyanúsítsa, kérése provokáció, és a rendőrséget akarja a nyakára hozni. A bizalom hiánya mutatkozik meg a dialógusformába öntött szövegen. Nem csoda, hisz a szép új világban kiismerhetetlen a helyzet, az árulás, a feljelentés, az éjszakai elhurcoltatás, az eltűnés mindennapos jelenség. Pedig mindez csak Simon heresó akciójának következménye volt. Simon nagy nehezen állt rá az üzletre, de az olvasó számára érthetetlen módon azonnal kiadta magát és rögvest hatalmas kínálati listát prezentált a párttitkárnak. Simonnak ezt a tettét csak a regénynek, mint fikciónak intenzív formájával magyarázhatja. Hogy Aranyos számára beszerezhesse az antikvitásokat, Simon felkeresi Wundermundot. Az orvos már nem csak az első szerkezeti részből ismerős számunkra, hanem mint a spiritiszta kör vezetőjeként is. Ennek ellenére Határ ismét összefoglalja mindazt, amit róla és lakásáról az olvasónak tudnia kell. Az összefoglalt formában hozott ismétléssel, mint szerkesztési elvvel már eddig is többször találkoztunk. Indokolt az ismétlés, hisz a mikro-mozaikekkel összetett történet nagyon megterheli a befogadó figyelmét, és a történetbe való „bekötési” funkciója sem elhanyagolható. Az ismétlődő szavak előhívják az előzőleg nem mindennapinak ábrázolt szereplő lakását, személyiségét. Határ ismét Wundermuddal kapcsolatban alkalmazza a kiszerepezett, a drámából jól ismert dialógusformát. Ez formai ismétlés, aminek funkciója a Wundermuddal folytatott beszélgetés kiemelése. A diskurzus párhuzamosan többféle témát is hordoz. Simon érkeztek

¹⁸⁷ Volt tanártársai közül többen is feltörték. „Ők, ezek, a magosban lebegő sajkákról az Özönszegénység hullámverésébe legfeljebb sajnálkozva beleköpnek csupán. Ijesztő rendszámú autók hurcolták becses porhüvelyüket a díspáholytól a dízsírhelyig; értették a zsargont, hogy miért igaz, ami nem igaz; és kiművelték magukban a történelemcsináló sámánmesterséget.” HATÁR, *Anibel, i.m.*, 329.

¹⁸⁸ *Uo.*, 327.

Wundermund épp egy egyenruhás ÁVH-s tisztet enged ki lakásából. Az orvos védekezni kényszerül, magyaráznia kell az ÁVH-s tiszt jelenlétét. Csak ezután kezdődik a lakásban látható, a látogatás célját képező antikvitások értékelése. Miután csak az álomkór esettel kapcsolatban találkoztak, és Simon nem volt jelen a számára kijelölt spiritiszta szeánszon, Wundermund csak az első találkozás alapján azonosíthatja Simont. A dialógus a szabad beszéd kötetlenségét, sokszor illogikusságát imitálja. Mindkét fél a saját gondolatmenete szerint beszél, felvetéseik mindig találkoznak valahol, valamikor, de a dialógus menetét nem a kötött logika határozza meg¹⁸⁹. A dialógus célra tart ugyan, hisz Simon látogatásának célja, hogy egyeztessen a doktorral a vásárolni kívánt műtárgyokról. Azonban bizonyos momentumok bizonytalanságokat visznek a párbeszédbe, mint pl. az épp elmenőben lévő AVH-s. Ezt maga az orvos is érzi. Nem hagyhatja magyarázat nélkül. Simon óvatos. Nincs egy felesleges szava sem. E technika jócskán igénybe veszi a befogadó figyelmét. Simon a beszélgetés során egy háború előtti, a vurstliból származó emléket idézi fel egy telepatikus fenoménről, aki hipnotizálta a közönség tagjait. Számos ponton összehasonlításokat tesz Wundermuddal. A leleplezett orvos elkomorodik és a nehéz időkre hivatkozva vonul vissza. A dialógus nem szívélyes, inkább tárgyyszerű. Mindkét fél óvatos. Simon emlékei sarokba szorítják az orvost, kezében tartja, és ezáltal jobb tárgyalási pozíciót harcol ki magának. Lelkére köti, hogy a megrendelt tárgyak ne legyenek hamisítványok.

Aranyos elvtárs alig várja befektetéseinek megérkeztét, ugyanakkor azt is látja, hogy Simon igen rosszkedvű. Miután ő is csak saját ügyeivel foglalkozik, úgy sejtí, nem sikerült számára megszerezni a kért műtárgyakat. Amikor Simon elmagyarázza rossz kedve okát és beszámol sikertelen lakáskereséséről, megnyugszik, hogy csak ennyiről van szó. Simon meghívására együtt vacsoráznak és nagyobb adag bor elfogyasztása után Aranyos elvtárs nyelve megoldódik. Az álproblémák sorolása, a megbélyegzések, üres pártszlogenek után kiböki, hogyan tud majd Simon is lakáshoz jutni¹⁹⁰. Simon meghökken, és már visszatáncolna, de Aranyos manifeszt kijelenti: „– Mit de, mit de?! – ... – Elvégre hozzánk tartozol”¹⁹¹. Az olvasó döbbenetét fokozza az a mód, ahogyan Aranyos kezeli a problémát.

¹⁸⁹ Pl.: „Z. W. Változások lesznek a Bajomház státusában, kibővítik; a... Melynek igazgató főorvosa vagyok és maradok is, persze: csak hát... ÉN. Értem. Kényes helyzetben. Ez a Wouwerman gyönyörű. Z. W. Az Írás szavával, szelédnek, mint a róka, ravasznak, mint a galambok, ez bizony gyönyörű. Ugye megérti ezt?! Most nem is tudom, harmincezerre mondtam? ÉN. Talán tudnék rá vevőt. A lovasra. Ha belekalkulál. Z. W. Lám, a bolonddoktor orvossága. Alszik rendesen, fiam? Ugye?! Rögtön megismertem.” HATÁR, *Anibel, i.m.*, 338.

¹⁹⁰ „Reske a szemével körülzimatol, s csak azután folytatja: – Kirántjuk alóluk a repülő szőnyeget! Aki ma nagy lábon él!... Vidékre küldjük őket. – Nem értem. – Aki a fővárosban fölösleges. Kényszertartózkodásra. Potyognak majd!... Kapiskáló füttyentés. – Aha. Egy mondatból többet tanultam, mint száz szemináriumon. – A láncolók! Valutázók, feketézők! Osztályidegenek! Eltűnnek a süllyesztőben. Akkor majd ürül neked is.” *Uo.*, 344.

¹⁹¹ *Uo.*, 345.

Hisz már tudja, hogy az, amiről a párttitkár beszél az nem más mint „a kitelepítés”, amikor csak Budapestről közel tizennégy ezer ember került internálótáborba.¹⁹² Simon ezért nem akart a volt, magas pozícióba került évfolyamtársaitól szívességet kérni. Nem akart belekeveredni politikai játszmákba, főleg nem akart hasznot húzni belőlük. Határ jól ábrázolja azt a helyzetet, amikor az egyénnek nem sok választása maradt. Rákosi jelmondata volt: „Aki nincs velünk, az ellenünk van.” Nem elég az, hogy a hétköznapi élet átpolitizált, a gazdasági problémák a hétköznapi ember számára kézzelfogható közelségben vannak, a bőrén érzi Simon, ha valamit el akar érni, alkut kell kötnie, le kell paktálnia az ördöggel. Nem mutat túl nagy empátiát a balsorsra jutottakkal¹⁹³.

„...zabrál, aki él: dúr=markolász=szerez
szerezni! Az élet fűszere ez
ha ki nem szerez az megszerezhető
két kézzel adja: rossz portéka ő
s túlad magán mert gyors előcskulás
a sorsa - nem adja? Doszt adja más
Rongy örvénye – vásár! ténfereg forog
Lemezek ízek=bűzők rongy tranzistorok...”
(Rongyoli=bongyoli, 1964¹⁹⁴)

A XV. alfejezet bevezetője a politikum dominanciáját hozza. Határ tovább részletezi szereplőinek életterét. Hogy bekösse az előző és az új fejezetet még a lakáskeresés átpolitizált helyzetébe kapunk betekintést. Simon álmai lakását keresi, valahol a „sorompón innen”, ahol már nem őrzik AVH-sok a „pártarisztokrácia álmát”. Listázza azokat a helyeket, amelyek számára álmai netovábbja lettek volna. A valószínűleg eredeti tereket fantázianevekkel látja el és teszi nehezen azonosíthatóvá (Hilárion-hegy oldala, a Kasztrum alja, Ciprianovlavszcinszky-tömb, Ciprián, a Novlavszky, a Vlavizáci és a Szcimszky Udvarok). Ekkor még a családalapítás érdekében keres, hogy külön költözhessen, holott az olvasó már régen tudja, az Ernike kapcsolatnak vége. Határ a lakáskeresés témaköre után túlfeszített ironikus felhanggal veszi sorra a különböző társadalmi rétegek és szubkultúrák ellenőrzött

¹⁹² Vö.: <http://www.hungarla.com/presentation.pdf>;
http://hvg.hu/tudomany/20100519_kitelepites_elhurcolt_hortobagy

¹⁹³ „Nem mondhatni, hogy túlságosan a mélyére hatoltam Aranyos Reske szavainak, sem azt, hogy nagyon akartam. Hol, mikor, kik „potyognak majd” lakásaikból az isten háta mögé – bántam is én: a fő, hogy ürül, s egy majd jut a sokból nekem is. Akkor hallottam először „kényszertartózkodásról”, s ha értelmét nem is fogtam fel teljesen, menten sejtettem, hogy az is olyan lesz, mint a lutri – mint minden, életünkben: még megjárhatom, hogy volt partizánvadászokra is vonatkozik. A sorsra bíztam hát, hogy kitelepítenek; vagy kitelepítettek lakásába utalnak;” HATÁR, *Anibel*, i.m., 346.

¹⁹⁴ HATÁR Győző, *Hajszálhíd*, München, Aurora könyvek, 1970, 553.

divatos szórakozóhelyeit. A Gumperger Cukrászda, amit „lecsúszott öreg bárónők csináltak megmaradt aranybútoraikból és rokkant hangulatlámpáikból, hogy hajlékot adjanak a napcsival, dolcsival feketézőknek és a rendőrség ajakleolvasó virtuózainak”; „a meredek, pincelejáratos CAFKA ... Ide az alvilágnak álcázott iparos kispolgárok és a proletárnak álcázott lumpenproletárok jártak. ... De a Gozsudub-udvar toronyteraszán a JERECIÁN Mulató bizonyos mértékig területenkívüliséget élvezett – s az volt az „igazi”. A világ minden tájáról szívesen jöttek a kémek eldorádójába. A JERECIÁN-ban nem hogy bujkálniuk kellett volna, de csinos kémfiúk és kémgörlicék táncoltak a rendőrség és a diplomáciai kar hangos tapsai közt. Mindez a fejlett nemzetközi kémegyezménynek volt köszönhető, a kormányok kölcsönösen biztosítottak kémek számára egy-egy olyan mulatót, ahol nyugodtan szórakozhattak, az ott szerzett (kicsalt, kicsikart) értesüléseket, felfedezéseket, leleplezéseket stb. kölcsönösen semmisnek tekintették. Mintha semmi sem történt volna.”¹⁹⁵ Mint az a szórakozóhelyek törzsvendégeinek összetételéből is kiderül, nem minden réteg engedhette meg magának a fentihez hasonló szórakozóhelyeket. Vagy anyagi okai voltak ennek, vagy mert valaki nem akart feltűnést kelteni saját személye iránt. A korszak árnyalásához tartoznak az átlagember számára az özön szegénység közepette keletkezett intézmények is: „Május 1. Ökörsütöde; szőrmemegőrző és mőgumibotvulkanizáló; állatkitömészet és keszonmunkás-toborzó; madárjós és hites törvényszéki lélekegyenész; sapkás és bélyegbörze; a monofizita egyházközség lelkeszi irodája és baptisztériuma; álszakszervezeti cselédszerző és sorsjegyjáruda. Végül három óriási, ferdén megdöntött üvegtábla mögött – melyen nyaranta vizet csurgattak, hogy a virágok hűsöljenek – itt parádézott a város Élő- és Művirágkereskedelmi Élközpontja – ARCCAL A VIRÁG FELÉ!”¹⁹⁶. Ironikus-humoros stílusban megfogalmazott katasztrófahelyzet. A virágboltban virágkötöző-madzag hiány egészíti ki a hiánygazdaság cikkeinek fent már felsorolt listáját. Simon ez alkalommal nem Ernikének visz virágot, hanem Anibel névnapjára. Ezzel a névnap-i köszöntővel indul el Simon Anibel felé való közeledése. A névnap-i köszöntőt Simon akkorra időzíti, amikor Ernike nincs otthon, amikor négyszemközt beszélhetett Anibellel. Dialógusaik Simon óvatos közeledését és Anibelnek az erre adott óvatosan elutasító, távolságtartó válaszait mutatják. Simon küzd magával, magára erőszakolja az Ernike-szerelmet és nem adja meg magát egyszerűen „Anibel delejének”. Az emlékezés technikának köszönhetően az olvasó már régóta tudja, hogy az Ernike-szerelemnek vége. Ez pedig a várakozás feszültségét indukálja. Kérdése: Mikor, milyen körülmények hozzák meg Simon Anibelnek célzott vallomását?

¹⁹⁵ HATÁR, *Anibel, i.m.*, 347-348.

¹⁹⁶ *Uo.*, 348-349.

Hogyan reagál az anya, Anibel? Az olvasó nem feledheti azonban – mint azt fent már többször is megfogalmaztam -, hogy Anibel is, akárcsak Ernike menyétasszony. Azaz, ettől a szerelemtől sem várható semmi jó. Az Anibel-mámorban élő Simon egyre többet tud meg a Kerkápoly családról és a számára múltnak számító Ernikéről. Ernike féltékenysége, amelynek Simon már régóta szenvedője, a saját anyjára is kiterjed. Anibel szavai szelíden elutasítanak, és a lánya miatt magát feláldozni kész anya képét mutatja Simonnak, de gesztusai, Simonhoz való testi közelsége épp az ellenkezőjéről árulkodnak. Anibel elutasítása olaj Simon érzelmeinek tüze. Határ zseniálisan írja le a csábítás magasiskoláját. Anibel a „Kövér nők városának” mester-nője, az elementáris nő, aki tisztában van saját képességeivel, az ellenfél gyenge pontjaival, amit maga Simon is érez¹⁹⁷. Anibel, ha helyzetbe kerül, minden eszközét képes mobilizálni a cél érdekében. De a férfi számára nem cél, hanem csupán eszköz.

A XVI. alfejezet bevezetéséül szolgál a Herrlitschka cukrászda jelenet. Ernikével ide beszélt meg találkozót Simon, hogy bemutatassa barátját, Keve Tibort. Egymástól függetlenül Keve és Ernike meg is érkeztek, de Simon késik. Mindketten idegesen reagálnak a késő Simonra. Ernike elmegy, és nem várja meg Simont, ezután napokig nem fogadja Simon hívását, majd találkozáskor szokásos féltékenységi rohamai közepette pofon vágja és végleg szakít vele. Ernike már kidobta Simont, Anibel pedig még el nem fogadta. Viharos érzelmi hullámvész tanúja lehet az olvasó. Ernike Simon és általánosítón férfi ellenes szitokáradata után alig várja az olvasó, hogy ennek vége legyen. Nem szólva arról, hogy ezt a hangvételt és a témát már az előzőekben is oldalakon keresztül „élvezhette”. Határ Ernike szitok-dialógusaival ellehetetleníti a kapcsolat helyreállíthatóságát, és nemcsak Simonnak, de az olvasónak is már régen elege van a tömény, élethű veszekedés és szemrehányás-zuhatagból. Az Ernike-epizód csupán átvezetesként szolgált az előző alfejezetből és megalapozta a végleges elválást.

Az élet a munkahelyen sem állhat meg, és helyettes kell Verderber helyére. Humayer pártaktíva Simont győzködi, aki azonban ellenáll. „– Föld alá süllyednék a szégyentől, ha Verderber bácsi azt hinné – megfúrtam...”¹⁹⁸ - mondja. Humayer azonban nem adja fel, és végül ráveszi Simont, hogy látogassa meg Verderbert társadalmi munkában. A szerelmi feszültségek ellenpontját képezi Simon Verderber-látogatása. Nagy megkönnyebbüléssel olvassuk az életképszerű, a betegségből felépülőben lévő Verderberről szóló beszámolót. Verderber ha rozzantan is de már otthon van. Kedélyes, barátságos, otthonos légkörben

¹⁹⁷ „Annyi bizonyos, hogy teljes szerelmi vértetbe öltözött asszonnyal szemben férfi még nem volt ilyen védtelen, ilyen pipogyan kiszolgáltatott.” HATÁR, *Anibel, i.m.*, 356.

¹⁹⁸ *Uo.*, 368.

társalog látogató és meglátogatott. Sorra kerülnek a pletykák és munkahelyi gondok. Az udvariaskodások után kiderül, hogy Verderber betegségének egyik okozója, Virizlay rendszeresen látogatja Verderbert, sőt külföldi gyógyszerrel segítette, és a benti szervezési gondok kezelésére Simont ajánlotta. Elmenőben Verderber Simon gondjaira bízta a műhelyt. Ez Simon lelkiismerete számára megnyugvást jelent. Így legálisan is elfogadhatja a színház vezetői megbízatását. Az alfejezet befejezéseként szolgál Simon hazafele vezető útjának bemutatása, ami kellemetlenségeivel ismét ellenpontot képez a Verderber-látogatáshoz képest. Simon büszke az adott korszakban ritkaságszámba menő motorkerékpárjára, azonban a rossz üzemanyag miatt mégis gyaloglásra kényszerül. Nem messze Verderber házától utcagyerekek gyülekeznek, közöttük Mátyus. A Verderberrel való konfliktus óta messze elkerülte a műhelyt. Most, hogy ismerőst lát, volt mecénásának egészsége után érdeklődik. Simon szemrehányásai után Mátyus az egész csapattal együtt eltűnik és felugrálnek egy arra haladó mozgó villamosra. Mátyus és az utcagyerekek folytonos feltűnése a regényben nem véletlenszerű. Elzúllott szülők vagy épp szülők nélküli gyerekek gyülevész hada ez. Határ Mátyus országos hadseregéről beszél. E spontán létrejött „maffia” koldulásból, lopásból, rablásból, fosztogatásból élt. Az általuk elkövetett nemi erőszak sem ritka. Ahol feltűnnek, rettegésben tartják a lakosságot. Ezzel párhuzamosan működik az országot vezető maffia, amely beszivároghatva az emberek privát életébe ugyanúgy rettegésben tartja az országot. Míg a társadalmat alulról korbácsoló maffia szem előtt van és néven nevezhető, addig a felülről jövő terror láthatatlanul van jelen az emberek életében.

A második szerkezeti rész utolsó alfejezete (XVII.), az Anibel-szerelem kibontakozását hivatott bemutatni. A szokásos, a történet folyamatossága megőrzését célzó határi módszer itt is megtalálható. A bevezetésül szolgáló rész még az előző részfejezet utcagyerek jelenetéhez csatlakozik, és egy reménytelenül szürke, kietlen, átpolitizált világot tár elénk¹⁹⁹ jelezve, hogy továbbra is ugyanabban a reménytelenül lepusztult világban vagyunk. Határ anélkül, hogy panaszkodna, konkrét eseteket írna le, azonnal értjük amit kifejezni akar: „Az őzek – a park zöld patinás bronzőzikéi mereven bámulnak minden arraszállingózót, be vannak szervezve. Ők motozzák gondolatainkat, mint ahogy a kofák lámpázzák a tojást. Aki nem tűzköves, az feketevágó, aki nem titkos kéjelgő, az anabaptistagyanús, de legalábbis módjával államellenes, mint a kofák”²⁰⁰. A korszak életérzését meghatározó kulcsfogalmak: beszervezve, feketevágó, titkos kéjelgő, -gyanús,

¹⁹⁹ „A gáztartály óriás vörhenyegszürke dobja mögött a Westing-művek ódon műhelyei következnek, meg a kipánnyvázott gyárkürtök. Viharvert gyárvidék. A hegy felől a Hartgucken-kastély rokkant, méltóságos romtömege sárgállik.” HATÁR, *Anibel, i.m.*, 380.

²⁰⁰ *Uo.*, 380.

államellenes. Bárkit, bármikor elértek e vádak. Nem kellett érte tenni szinte semmit, csak összeveszni a szomszédal, vagy egy munkatárssal. Ezt a hangulatot ragadja meg Határ „A néző” c. versében.

A néző²⁰¹

de szemlélődve én csak annak éltem
- beérve mindennel mit épp adott
a szolga lét – börtönző büszkeségben
hogyan elgondolkozhattam rajtatok

e földön kik gurultok mint pelyva
a szél előtt – nagy örvénylő kerék:
az esztendőök a tettel egybefolyva
míg el nem nyel parancsolat s az ég

hogyan rebbenetlen farkaspillantásban
legyűrve gyors megindultságomat
sugár tekintet messzetárva lássam

a megrostáltak merre hullanak
vak=eszméletlen meg se látva más
ezt láttam én: helyettük – látomást

(1954)

Ezzel a kietlen táj- és társadalomképpel harmonizál Simon végleges el- és leszámolósa, összegzése az Ernike-szerellemmel. Ernike „hárpia menyasszonnyá” vált és már külseje is magán hordozza ennek nyomait: „A hárpia menyasszony megrútul még akkor is, ha különben maga Vénusz: nem megszépíti, de megrondítja a messzeség; ... Mihelyt szépségét a szerelemfélétség leprája kikezdte, emlékeinkben ösztönös rettenettel fordulunk el vénecske ábrázatától, mint az ételtől, amely gyomormérgezésünk gyötrelmét juttatja eszünkbe. Olyan ez, mint a halitózis, ha láthatóvá válik. Csak ránéztem Erna szájára, és ez a szájbűz jutott az eszembe; csak közeledtem a csókra csücsörített szájához, és ez a halitózis – görényszaggá nemesült.”²⁰² Simon nem kíméli volt szerelmét. Képtelen a továbbiakban kapcsolatban

²⁰¹ HATÁR, *Hajszálhíd, i.m.*, 1970, 455.

²⁰² HATÁR, *Anibel, i.m.*, 381.

maradni vele. Ernával kapcsolatos, sarkosan megfogalmazott leírása szemben áll Anibel iránti érzelmeivel. Míg Erna a szörnyeteg, addig Anibel Simon számára, Kybele, a Magna Mater, maga a szépség. A szörnyű külvilág és a szörnyeteg társ egyszerre túl sok Simonnak. Miután a szörnyű külvilágon változtatni nem tud, mentális igénye, hogy legalább a szörnyeteg társtól minél gyorsabban megszabaduljon és egy pozitív társat keressen. Ezt véli megtalálni Anibelben, a menyétasszonyban. Nem tudja, hogy ez alkalommal is rosszul választ. Simon társai kiválasztásakor mindig rosszul választ. Predestinálva van erre. Anibel-istennő hiába riasztja, hiába utasítja vissza némi tisztességtartalékból. Simont nem Anibel személyisége, hanem animalitása szólítja meg. Ezt maga Anibel jobban belátja, mint Simon maga, vagy általában a férfiak²⁰³. Simon állhatatosan kerülgeti, mint lepke a gyertyafényt. Várja a Zsibliba környékén, hogy beszélhessen vele, hiába utasítja vissza Anibel, sétára hívja. A Hartgucken-kastély parkjába invitálja. Beszélgetnek, ismerkednek és dialógusuk fokozatosan tolódik el először a nyelvi, azután a testi intimitások felé. Az istennő-Anibel eleinte fiának becézi Simont²⁰⁴ csak ezután jut el a tegezésig, azaz közelebb engedi őt. Határ Simon bőrébe bújva járja végig az olvasóval az ismerkedés és a hódítás lépcsőfokait. Anibelről egyre több információt tudunk meg. Lassan úgy látjuk őt is, mint hétköznapi nőt, aki Vidám Parkba járt, aki bolhacirkuszt csodált, aki ismeri a piaci zsargont. A Simon által Anibel körül keltett misztikus köd ugyan lassan oszladozni kezd, de Anibel Simon számára nem egyszerűen nő, társ, hanem mitikus alak. A Hartgucken kastély parkjában sétálva „Játékországra” lelnek. Játékország számukra a park, ahol a romvárosból építkezéstechnikai, és politikai okokból elszállított szobrok gyűjtőhelye lett. Ide szállították az egykor épületek bejáratai mellett álló atlasz szobrokat, de voltak ott fél „térdre ereszkedett temetői angyalok; bulldogleffentyűs vízköpők. Falnak döntött torzó – a Has és a Köldök –, személyazonossága bizonytalan. Virágfölddel telehordott embermagas korintuszi oszlopfők. Ismerős palotaromokról ideszállt szárnyas griffek. Arccal a fűben – földbe látó miniszterek.”²⁰⁵ Séta közben megtalálják Emerencia Kreszcencia császárnő mellszobrát, egy kecskelábú pánt, de az egykor hídfő díszítő nemzeti madár bronzszobrát, az Urángurán madarat is. A szoborpark szomorú látvány.

²⁰³ „– Ej! Férfiak. Te is. Hogy ti mind. Azt hiszed, nem tudom – – –
– ...?!

– Hogy a szép állatot szeretitek bennem!

– De Anibel...

– Nincs de! Csak az kell! Még maga is! Ezt akarjátok, ezt! – És bosszúsan alápaskolt combólyáinak: azzal a hányaveti mozdulattal, ahogyan fürdőző nők szokták, ha hátulról előre, végiglapogatják olajos combjaikat. – Az én szerencsétlenségem! Mennyi meghurcolás, micsoda vesszőfutás, miatta. Hogy ilyennek találtam születni. Az átok rajtam, az átok.” HATÁR, *Anibel, i.m.*, 420.

²⁰⁴ *Uo.*, 396.

²⁰⁵ *Uo.*, 401.

A szobrok méltó tereik, a társadalmi közeg elfogadó attitűdje nélkül összehányva elvesztik funkciójukat, élettelen anyaggá süllyednek. Egy letűnt világ örökösei ők. Anibel lenyűgözve jár a szobrok közt, mintha egy lenne közülük. Simon pedig már egyre közelebb érezte őt magához²⁰⁶. Anibel felkínálja száját Simonnak, aki megcsókolja őt, e „magába ölelő, barbár test” ajkát: „hiszen neked őselemed a csók, hiszen te nem is csókolsz: te visszatérsz a csókba, mint a halat a víz, tartalmaz és körülvesz” – mondja, és „Anibel bundája befogadta (visszahullott rajta és körülért) – hallhatta tűszúrásnyi hangos, rövid nyögését. Anibel mindent elárult magáról. Simonban elédesült ez a fenséges nyugalom; és a tűzmeleg bundában, mint az anyaméhben – beleveszett Anibel polip éhségeibe.”²⁰⁷ Anibel mitikus figura, a démonikus nőiség maga²⁰⁸. Mintha ezt érezné meg a kertet őrző komondor is, ami meghunyászkodik előtte. A kutya elől a kastély háború tépázta falai közé húzódnak vissza, mint egy barlangba. A falakon, mint sziklarajzok jelennek meg a fiatal ösztön rajzolta női nemi szerv szőrös rombuszai. „Csak néztük. néztük, s már nem tudtunk egyebet akarni, csak azt: a hüjénél is örültebbnek lenni ... De egy romország romkastélyában, behavazott pincék poklán a kék ködök alatt – ez más volt; ebben a mesebeli, lágy januárban, amikor csókra uszító ökörnyal úszkál a levegőben, nem tudtuk unott közönnyel „meg se látni” az ősember üzenetét, az ősember nyelvén szóló kaján üzekedés ábráit a züllöttek szakavatott receptjeivel: vele züllöttünk mi is.”²⁰⁹ - mondja Simon. És egyre mélyebbre mennek az épületben. Mennek a pincébe, a barlangba²¹⁰, hogy beteljesedjen szerelmük. A barlang kozmikus síkon a nagy anyaistennő, a földanya méhének jelképe. Az eredetmítoszban a halál, a magzati állapot és újjászületés színtereként jut szerephez.²¹¹ Itt teljesedhetne be Simon szerelme, születhetne újjá Anibel gyermekeként és végre megszabadulhatna lelencség érzésétől. Anibelben azonban több erő is küzd egyszerre egymással. Egyrészt a természetéből adódó mitikus elemi szerelem, amivel magához láncolja a férfit, jelen esetben Simont. Az anyai ösztön, hisz lánya van, és ő előnyt élvez vele szemben, és a férfi, Simon lánya vőlegénye. Emellett Simont sokszor a „fiam” megszólítással illeti. Simonnal való együttlét pedig – mindegy, milyen körülmények, okok miatt, de – lánya megcsalása. Anya és lánya közt lévő erőkülönbség

²⁰⁶ „– Mivel vettél meg? Megvettél egészen. Mintha bementél volna értem, és kihoztál volna magadnak a boltból: úgy megvásároltál.” HATÁR, *Anibel*, i.m., 404.

²⁰⁷ HATÁR, *Uo.*, 405.

²⁰⁸ G. KOMORÓCZY Emőke, *Határ Győző életműve*, i.m., 82-83.

²⁰⁹ HATÁR, *Anibel*, i.m., 410.

²¹⁰ „Tégladombok havas csapdáin bukdácsoltunk tovább, és így bukkantunk rá az Igazi Barlangra, arra a legigazibbra széles e Játékosországban, amelyet mindig csak keres az ember, de sohasem talál. Mi megtaláltuk, ott volt a pince kriptasötét mélyén, s e mély, kalandos üreg alaktalan zugolyában egy hatalmas barokk gyámkőre bukkantunk, amelyet a hó nem ért. Anibel kényelmesen beledőlt, és én mellékerültem.” *Uo.*, 405.

²¹¹ HOPPÁL, JANKOVICS, NAGY, SZEMADÁM, *Jelképtár*, i.m., 33.

mindig is fennállt²¹². De nem akar ismét ő a bűnös lenni abban, hogy lánya párját veszíti. Határ Győzöt végig kíséri ez a nő-kép egész életén át és szinte minden nagyobb regényének fő alakja lesz. Nincs cizelláltan kidolgozott személyisége, hanem csak a vizualitást és az animalitást kielégítő nőisége, csak egy princípiumot képvisel. Ennek eredetét Jung a Sâmkhya-filozófiában véli megtalálni. Anyaarchetípusról beszél, aminek három alaptulajdonsága van: „jószág, szenvedély és sötétség... Ez az anya három lényeges aspektusa, mármint csicsigató és tápláló jószág, orgiasztikus indulatisága és alvilági homálya.”²¹³ Simon számára Anibel a teljes lény. Ő az, aki a leginkább megfelel lelenci alkatának. Neki Anibel egy személyben anya, és szerető, de – mint látni fogjuk - benne van az alvilági homály oldal is. Hatalmas, kikerülhetetlen mágnes a másik nem számára és erőttöbblettel rendelkezik a férfi főhőssel szemben. Maga alá gyűri a maszkulint. Hol van ehhez képest Ernike, azaz mitológiai ősképe Niké²¹⁴! Korántsem képviseli azt az összetett, elemi princípiumot, mint Anibel. De a párválasztásban a kiválasztódás rendje ez. A gyenge alul marad. Anibellel szemben Erna csak vesztes lehet.

Mielőtt beteljesedhetne Simon és Anibel szerelme, mintegy isteni figyelmeztetésként, jelenik meg Mátyus rabló, utcagyerek csapata. Hogy kifosszák, nekiesnek Simonnak. Ő katonásan védekezik a hatalmas túlerővel szemben. Már Anibel megbecstelenítésénél tartanak, amikor Simon felismeri a helyzetet és a sötétben Mátyus nevét üvöltve állítja meg az elszabadult folyamatot. A banda rövid úton elszelel.

*

A harmadik nagy szerkezeti rész, a befejezés a „Magna Mater” címet kapta. Az alfejezetek latin számozása XVIII-kal kezdődik és XXIV-kel fejeződik be.

Az előző rész átvezetéseként, „befűzésekként” szolgál, hogy folytatódik az Anibel történetblokk. Anibel férjét újabb agyvérzés éri, kórházba kerül. Simon tudja, nem helyes, de mégis várja a végkifejletet és lelki szemei előtt megjelenik az Anibellel kötendő házassága. Egy alkalommal, Simon nagy meglepetésére, Anibel várja munkahelye kijáratánál. Beszélniük kell. Simon tanácsára megszokott helyét a kilátócukrászdát, a Guggenbertert ajánlja, ahonnan már nincs messze a számára kultikusnak számító Hatszikla-csúcs. Taxit fognak. Anibelre kezdettől fogva irritáló hatással van a „vadkanképű” sofőr. Útközben

²¹² „folyton csak dugdostak, ő és Erni – – Ernike még jobban kínozott a féltékenységgel, hogy elhalászom az udvarlóit; megveretett az apjával...” HATÁR, *Anibel, i.m.*, 412.

²¹³ Carl Gustav JUNG, *Mélyseégeink ösvényein: analitikus pszichológiai tanulmányok*, Bp., Gondolat, 1993, 92.

²¹⁴ G. KOMORÓCZY Emőke, *Határ Győző életműve, i.m.*, 83.

minden második mondata a sofőr bírálatára vonatkozik. Simon ismeri a sofőrt, így nem érti ezt az erős averziót. A sofőr sem képes kivonni magát Anibel animalitása alól, folyamatosan csodálja tükréből. A nyelvi formák személyessé válása az Anibel és Simon közötti szerelmi viszony elmélyülésére utalnak. Előkerül Anibel hiúságának és nőiségének rekvizituma a tükör is. Haja szépségének dicséretét várja Simontól, hangsúlyozza eredetiségét. Beszélgetésük irányát Anibel lassan abba az irányba tereli, amiért végül is belement Simonnal a szerelmi kalandba. Itt kezd megmutatkozni a mitikus nő harmadik, árnyoldala, a fent tárgyalt sötét oldal. Férje betegségeinek felsorolásával Anibel kezdi meggyőzni Simont, hogy az ilyen, vegetáló életnek nincs már értelme. A beteg férjtől való szabadulás vágya egybeesik Simon vágyálmával, hisz minél előbb hozzá akar férkőzni Anibelhez: „– Jobb lesz neki. Összemosolyogtunk. Anibel melegen megszorította a kezem. – Igen, én is arra gondoltam. Injekciót, hogy ne szenvedjen hiába. – Bizony, Anibel. Neki is, nekünk is. Megváltás volna.”²¹⁵ És már a részleteket tervezik. A beszélgetés során Anibel – miközben sajnálatja magát - szinte észrevétlenül Simonra hárítja terveik ódiumát azzal, hogy visszalép férje meggyilkolásának tervétől. És már Simon magyarázza meg, hogy miért nem gyilkosság az, amit terveznek. Azzal, hogy elutasítja Simonnak a vele való házasodási tervét, még inkább felkorbácsolja benne a vágyat. Még inkább terveik megvalósítására készíti. Az olvasóban egyre gyűlik a tervezett gyilkosság miatti rossz érzés. A párt hamarosan a Hatszikla-csúcsnál találjuk, ahol Anibel kibontja a szélben számára oly fontos attribútumát, ébenfekete hajzuhatagát középen albínó csíkkal, ami ostorként suhog²¹⁶. Haja kezdettől fogva erős hatást gyakorolt Simonra. Anibel többször hangsúlyozza, haja az övé, és nem vendéghaj. Haja is szexuális vonzerejének egyik fontos eleme.

Simon megszerzi a pénzt, amelynek segítségével Anibel megveheti egy orvos segítségét, és férjét halálba küldheti. Ezt át is adja a látszólag vonakodó Anibelnek. Simon miután hiába várja Anibel visszajelzését, és hiába keresi, maga ered a kórházba és érdeklődik a férj, Kerkápoly Sándor hogyléte után. Azt az információt kapja a megvesztegetett adminisztrátortól, hogy a keresett beteg már egy hete kikerült az osztályról. Az Anibel-szerelem történetblokk azzal zárul, hogy Simon a becsapottság érzésétől lehangoltan haza megy.

²¹⁵ HATÁR, *Anibel, i.m.*, 432.

²¹⁶ „Szimbolikus szerepét tekintve a haj ősidők óta az ösztönerő és a szexualitás szimbóluma, az erő, az életszeretet, a vitalitás és a sikeresség jele ... A fentiek szerint a hosszú haj egyértelműen sikerességet, erőt, vitalitást, magas státuszt sugárzó pozitív attribútum” BAKTAY Gizella, „*A király is megkötteték fürteid által*”: A haj pszichológiai szerepének vizsgálata, PhD értekezés, Pécsi Tudományegyetem, Általános Orvostudományi Kar, Idegtudományok PhD program, Viselkedéstudományok alprogram, 2002, 8.

Határ ezután a színházi történetblokkot veszi elő. Sorra veszi a díszletező műhely főbb szereplőit. Az új korszak jellemzéséhez járul hozzá annak a mechanizmusnak a bemutatása, ahogyan Verderbert kitüntetik nyugdíjazása előtt. Humayer pártaktíva nagy igyekezetet mutat, hogy végre megszabaduljon a neki odamondogató öreg szakitól. Verderber érdemei elismerése mellett kap kitüntetést, amit az Öntő és Olvasztár ünnep alkalmából osztanak ki a „Népharag örömei” című darab díszletezéséért. A kitüntetés körülményének megfogalmazása, az ünnep és a színházi darab elnevezése önmagukért beszélnek. Egy korszak jól ismert attribútumai. A nyugdíjazott Verderbert pedig legfeljebb hasonkorú szesztestvérei hiányolják. Talán csak csalhatatlan színházi ítéletei hiányoznak, de a színház jól boldogul nélküle. Senki sem nélkülözhetetlen, mindenki helyettesíthető. Ez a világ rendje. Az öreg szakiz azonban nem tud otthon ülni, így a műhely közelében lévő kocsmába, a *Barbár*-ba teszi át székhelyét és „fogadja” a műhelyből arra tévedő volt kollégáit. Hangulatos, kvaterkázó, életképszerű dialógusokban látjuk együtt Verderbert és volt kollégáit, amint együtt esznek, isznak, pletykálnak és kártyáznak. Ezt a békebeli hangulatot Határ a Verderbert körülvevő miliő bemutatásával és a Verderberre osztott nyelvezet hangulatteremtő hatásával éri el. De Humayer pártaktívát is elemében ábrázolja. A nő „férfiismeretét” kiaknázva érzékenyen tapint Simon elevenére. A búsképű Simonról hamar megállapítja, elhagyták a nők. Célja elérése érdekében empatikusnak mutatkozik és igyekszik bevetni simulékony nőiségét, szexuális vonzerejét. Meggyőző ereje effektív és Simon nem lát más kiutat, be kell szállnia a totózásba, különben „meggyőzésének” soha sem lesz vége. Humayer szélhámós technikával játssza ki az egyik beszerzendőt a másik ellen. De ez csak másik áldozata, és szeretője, Aranyossal folytatott beszélgetése alkalmával válik világossá Simon számára. Alig rázta le vérszívóját Simon és már a *Barbár*-ban van, hogy a Kerkápoly család nőinél elszenvedett kudarcát italba fojtsa és ehhez egy szeretőt is rendeljen. Mivel a kövér nők a zsánerei, Tusi a kiválasztott szerencsés, akivel végletesen leisszák magukat. Ital keltette mámorában és az azt követő álmában Simon ismét a Kövér nők városában jár. A *Kövér nők városa* Karcsica Tódor lágertárs elbeszélése alapján vált alapélményévé még a lágeridőszak alatt. Krízishelyzetekben, álmában Simon újra és újra eljut oda. Ez az epizód is szerkezeti ismétlés. Ez alkalommal az Upregurán Színház tátongó színpadöbléhez hasonló, de sokkal nagyobb, holdkráterhez hasonló horpadás fenekén találja magát, mintegy pokolszerű képződményben. Körülötte egy alvilági város zürzavara látszik: Csillag alakú csatornarendszer, fészerek, pincékgádorok, kerítések, palánkok útlabirintusa. Feljebb lompos raktárak, magtárak és legfelül, a horpadás gerincén, toronykaszárnnyák, bombázáskor megsérült bérházóriások, divatjamúlt gangjaikat mutogatva és egy nagy kereszt alaprajzú fegyintézet őrtornyokkal. A kerítésén szurokkal

felmázolt betűk: Kövér nők dologháza. Az álom aktuális gondjait szürrealisztikusan kombinálja a régi emlékekkel. A táj a pincsesötét, holdkrátterszerű mélyedéssel, színeivel, hangulatával indul és az olvasóban a pokoljárást idézi. Simon kijárat nélküli pokla ez, amibe az ital és Anibel sötét oldala taszította. Sötét víziói új relációkba rendezve hozzák elő a Kerkápoly család tagjait, a Kerkápoly Sándor megölésére adott pénzt, az öreg és a fiatal Anibelt. Simon valós és álombeli életeseményei összekeverednek és új, pokolbeli mitikus kontextusban kerülnek az olvasó elé. Az ébredés felé tartva az álomvilág szürreális képei eltűnnek és a közelmúlt valóságához közeli történések kerülnek előtérbe vad asszociációk kíséretében: a heresóval kapcsolatos asszociációk, az Anibelnek felkínált heresó visszautasítása, Anibel általi fenyegető visszautasítás, az ellene szóló jegyzőkönyv kérés Futakinál. Anibel lábának visszércsomói már az ébrenlét előtti másodperceket rögzítik Ekkor Anibel és Sibelkáné személye összemosódik. Sibelkáné ébresztgetése csak lassan jut el Simon tudatáig, azonban nem akar felkelni és féléber állapotban Anibel-ábrándokban úszkált. Számtalan viszonyt álmodik Anibelhez. Határ ismét listáz. Listázza, milyen szerepekben is viszonyult Anibelhez. A félálom, a szendergés reális képekben hozza elé Anibel alakját. Eszébe jutnak beszélgetéseik, becéző szavai, elutasító mondatai, Anibelhez fűződő vágyképei. Rekonstruálja a férjjel kapcsolatos beszélgetéseiket, magyarázatot talál a férj megöletésére adott pénz elköltésére, eszébe jutnak Anibel érvei az ellen, hogy ő feleségül vegye. Simon agya magasabb fordulatra váltva, lázasan dolgozza fel a múlt eseményeit. Felébred és átkozza a pokoli álom-élményeinek szereplőit. És még egyszer, most már ébren ábrándozik eszményi barátnőjéről. Határ ezzel az álombeszámolóval igencsak megnehezítette az olvasó dolgát. „A lelki tevékenységek közül talán az álom szolgáltatja a legtöbb „irracionális” adottságot. Úgy tűnik, minimálisan részesült az értékeknek azon logikus láncolatából, és hierarchiájából, amelyeket a többi tudattartalmak felmutatnak, s ezért kevésbé áttekinthető és megfogható.”²¹⁷ – mondja Jung az álomról. Szavai jól érzékeltetik, hogy az álomelemek szürrealisztikus logikáját igen nehéz követni a hétköznapi, éber logika segítségével. A regénynek e hosszú, álmot reprodukáló része főleg funkcionálisan férhető hozzá az átlag befogadó számára. Simont mély csalódás érte, és védekezik ennek romboló hatása ellen. Visszavágyik az idilli emóciók közé. Mély álmainak kaotikus a logikája, mivel mélyen nyúlnak a tudattalan „felismerhetetlenül homályos őstalajába”²¹⁸. Határ nem először alkalmazza e technikát, előszeretettel rögzíti álmait köteteiben. Az álommunka termékeit külön szövegfajtaként, a regény szövegbetéteként kell kezelni.

²¹⁷ JUNG, *Mélységeink ösvényein, i.m.*, 155.

²¹⁸ *Uo.*, 159.

Az átomleírások erősen absztrakt szövegözöne után ellenpontként Határ egy könnyen befogadható szöveggel folytatja a regényt, és ismét dialógus özönt bocsát az olvasóra. A élő beszéd kaotikus logikáját rögzíti. Az alkohol mámorát épp csak kialvó, ébredező Simon szobájának ajtaján kopognak. Mintegy az álma folytatásaként logikusnak tartotta, hogy Anibel állít be hozzá, de nem ő jön, csak Keve az lányával együtt. Keve szín józan, ami korábban ritkaság számba ment. Most Simon van rossz formában, most ő részeg folyamatosan. A két felnőtt szavaiba vágva kérdez rá Keve lánya, Márta egy-egy felkapott szóra. A kérdések meghökkentik a felnőtteket, és megértik figyelniük kell szavaikra. A dialógusban néha odafigyelnek egymás szavaira, máskor elbeszélnek egymás mellett, néha spontán reflektálnak a másik szavára. Simon szobájában rendetlenség van: üres rumosüveg, a pohárszéken a szerető bugyija. Keve a Wundermundtól származó hamisítvány műtárgyakat csodálja, majd köszönésre idomítja lányát, Mártát, ami Simonból nagy ellenszenvet vált ki. A lány azonban fütyül apja erőlködéseire. Simon kínálni akarja a vendégét, de a rumosüveg üres, a csokoládé eltűnt, sőt – mint kiderül – a tárcájában tartott pénze is. Kéjlopás. Simon nem érti szeretőjét, Tusit. Miért lopott, hisz belőle élt. E fölött nem tud napirendre térni, ahogy Anibel sem tudott az őt leplezetlenül bámuló vadkan képű taxisofőr fölött. Mindketten monomániásan térnek vissza a sérelmezett tényre, és a kontextus legkevésbé alkalmas pontján „hangosítják ki” gondolataikat. Ezzel megzavarják a velük dialógusban álló fél gondolatmenetét, és zavart okoznak a befogadásban is.

Keve házasodni szeretne, anyát szerezni lányának, és állást is keres. Úgy néz ki, a minisztériumon keresztül sikerül valami. Simon rumot és süteményt hozat Sibelkánéval. Csodálják, amint Márta süteményt eszik miközben Keve a rumosüveget nyitja. Mártika mohósága a frontemlékeket juttatja eszébe Simonnak, a nagy vételezést, amikor sóshalat osztottak nyolcnaponta a rettenetes fagyban az éhező katonáknak. Határ – valószínűleg az éhezések hatására – „A pákosztolásról” című versben megörökíti a cukrászdát és az édességevést²¹⁹. Amikor Keve volt depressziós, Simon beszélt a lelkére, most Keve teszi ugyanezt Simonnal, felidézve a lágeremlékeket. A lágerben a jövő megvalósítandó tervei tartották bennük a lelket, a családalapítás víziója. Keve dicséri Ernát, de Simonban csak Anibel neve dobol. A redundáns beszélgetésbe csomagolva a releváns információ mennyisége csekély, ha van is, ezeknek a jelentőségét még nem ismerjük. Határ az éppen és ott történeteket rögzíti, mindennek - ha más nem - szövegintegráló és hangulatteremtő funkciója van, ezzel tovább erősíti Keve (és fogadott lánya) pozícióját a történetben. Az olvasó azt sejt, Kevének

²¹⁹ HATÁR, *Hajszálhíd, i.m.*, 392.

szán még szerepet a szerző. Ha nem így lenne, Határ már elejtette volna történetének ezt a szálát.

Itt a történet időbeli linearitása hirtelen megszakad, és sokkal előbbre kerülünk. Erre az olvasó csak az aktuális alfejezet végén jön rá, akkor képes időben pozicionálni a történetet. Ebben Simon és Anibel közötti beszélgetés segít. Anibel újságolja, most vitték be férjét ismét a kórházba. Így visszafelé értjük meg, hova is illik a történetben ez az epizód. Anibelt és Simont még a részeg álmjelenet előtt hagytuk el. De ekkor már (a XVIII. alfejezetben) értesültünk Anibel férjének hazakerüléséről, az alfejezet azzal fejeződött be. Most, a XX. alfejezetben értesülünk arról, milyen történések előzték meg Anibel férjének kórházba szállítását. A „Herrlitschka” nevű cukrászdában vagyunk, ami eredendően Simon és Erna törzshelye volt. Simon ismét (szándékosan) késik az Ernikével megbeszélte találkozóról, és megérkeztek - legnagyobb csodálkozására - meghitt beszélgetésben találja Kevét és Ernát. Elhatalmasodik rajta a féltékenység, holott már rég végzett magában Ernával és csak Anibelre vágyik. Simon meglepődve tapasztalja, hogy Keve Enikőnek szólítja Ernát. Erna felvilágosítja, erre a névre is hallgat. Kényszeredett és feszült a beszélgetés. Keve két félnek kell, hogy beszéljen. Ernának és Simonnak. Beszélne a múlttól, kissé kiszínezve élményeiről, de ott van Simon. Így belekeveredik az elbeszélésébe. Így sokszor - az amúgy sem nagy empátiával, szellemi adottságokkal rendelkező - Erna értetlenül hallgatja. Erna itt még úgy viselkedik, mintha Simonhoz tartozna, viszont már szívesen fogadja Keve széptevését, sőt másik nevét adja meg Kevének. Keve szavait az olvasó az eddigi regénytörténések alapján, valamint Simon belső szűrői, de Erna reakciói alapján is értékelheti. A legkínosabban maga Simon feszeng és vele az olvasó, mert számára már lejátszott játék az Erna-kapcsolat. Csak az olvasó és Simon képes átlátni az egész helyzet fonákságát, mert az olvasó tudja, Simon már döntött. Keve a legtájékozatlanabb, de érzi, valami nincs rendben Erna és Simon között, és mivel tetszik neki a lány, ugrásra készen áll. Ernában még él a remény, de már kifele is tekintget. Simon mindezek ellenére úgy érzi, megcsalták. Igaz, esze, érzelmei már messze járnak. Anibelt keresi magában. Annak ellenére, hogy késve érkezett a cukrászdába, a számára kínos helyzetében elnézést kér és - meglehetősen könnyen – távozik, megszökik. Ezután lakásán keresi fel Anibelt. Anibel nem bíztatja, sőt. Simon kétségbeesve hagyja ott. Ezután várja meg Simont Anibel munkahelye kijáratánál (XVIII. alfejezet), és ezután mennek fel taxival a Kilátó Cukrászdába.

Ahogy az olvasó az Ernike-szerelem nyelvileg redundáns lépéseit végigjárhatta, végigjárhatja az Anibel-szerelem lépéseit is (XXI.). A sokat tapasztalt olvasó kezdetben gyanakodva olvassa a sorokat, amelyek szigorúan csak Simon és Anibel közti szerelem extern

megnyilvánulásairól tájékoztatnak. Ezek kettejük szerelmének hatása a külvilágra, és annak redundáns nyelvi manifesztációi. Ha ezt az olvasó összeveti az Ernike-szerelm megnyilvánulásaival, feltűnő, hogy itt már nem a túlzásba vitt gügyögés, játékos, bohókás nyelvi artisztika dominál. Elvégre Simon számára nem Niké a szerelem tárgya, hanem Anibel maga, a mitikus anya, a Magna Mater. Itt sokkal inkább a szexuális utalások vannak túlsúlyban. Simon szerelmi mámorában Anibel csókjait osztályozza és a Hartgucken-kastély parkjában esett első csók emlékét idézi fel, majd ugyanazt az ősi ösztönerő mozgatta termékenységi, szent szövegre hajazó ráolvasást „kántálja”, ami Anibel létmódjának meghatározását adja: „hiszen neked őselemed a csók, hiszen te nem is csókolsz: te visszatérsz a csókba, mint halat a víz, a csók tartalmaz és körülvesz, szivárványhal, ha legyezőit sem rebbentve, ernyedten csak megül a csillogó zöld közepén és függesztve szunnyadoz – úgy lebegsz te is őselemedben, a csókban, megülsz a legközepén, hogy nem is veszed észre; önfeledten csak termékenyülsz és szunnyadozol, ez volt hát a talány, Anibel, ez volt! ez volt! Anibel, hiszen te nem is csókolsz: te visszatérsz a csókba, hiszen neked őselemed a csók.”²²⁰

Az Anibelnek szóló szenvedélyes udvarlás Simon szexuális felajzottságát mutatja. Szemben Ernával, Anibel az elvakult Simon számára maga a szépség és a tökéletesség. Mindkét esetben fontos Simon számára az exhibicionista aktus, szerelme tárgyának külső szereplők általi irigylése, ill. pozitív visszatükröződése a külvilágon. Nem hagyhatja említés nélkül: „Jer, Mike. „Dáma és Udvarlója.” Szép pár. Utánunk fordultak. Hallottad? Érzed...?!”²²¹

Simon minden erejét összeszedve csábítja Anibelt, erőlteti összeköltözésüket. Anibel hallani sem akar erről. Simon azonban egyre erősebben akarja magához kötni, ezért összesküvést forral ellene. Az olvasó érzi, az író itt nem egyszerűen az összesküvés megvalósítását, azaz Simon Anibellel való nászát készíti elő. Érzi, a potenciális eseményekből következik valami lényeges is. Az író nem is hagyja cserben olvasóját, csak lebegteti. Az Erna-szerelm regényszerkezeti ismétlése a célját megvalósítandó Simont láttatja, amint az „összesküvés” előkészítése érdekében szervezkedik a munkahelyen, hogy időben el tudjon jönni. Majd a szerkezeti ismétléshez tartozik az utcagyerek Mátyus feltűnése, aki épp lopott kerékpárral a színház környékén jár. Simon a Hartgucken-kastélynál esett dolgok miatt szemrehányást tesz neki, de ismét szolgálataiba fogadja. Simon gond nélkül beszél a sittes tolvajnyelvet, megérteti magát a kis gazemberrel. Hírvitellel bízta meg. Sibelkáné feladata, hogy fűtsön be a szobájában, Mátyus pedig menjen levéllel Anibelhez és mellékesen tegye vissza a lopott kerékpárt a helyére. Didaktikai okokból, hogy nyomatékot adjon szavának, és hogy éreztesse,

²²⁰ HATÁR, *Anibel, i.m.*, 491.

²²¹ *Uo.*, 487.

számít Mátyus lojalitására, pénzt ad neki mozira és ruhára. Simon a munkaidő befejezte előtt elmegy a műhelyből, hogy felkészüljön a nagy csatára, Anibel elragadására. A Herrlitschka cukrászdánál felajzottan várja Anibelt. Anibel sietve meg is jön és Simon elkezd az ostromot. Ezt megszokott szerelmi incselkedés vezet be. Simon támad, Anibel védekezik és elutasít. Simonnak, Attisnak minden kell, és ennek érdekében beveti ékesszólását is. Ha ez nem elég halállal is fenyegeti²²². Felmutatja a magával hozott pisztolyt. Anibel Simon minden szavára tud válaszolni, és nem érdekli az élete. Simon számára nem marad más, mint az erőszak. Már türelmetlenül menni akar és az odarendelt taxiba tuszkolná Anibelt, de Anibel ellenáll. A feltűnés már már elkerülhetetlen. A botrányt elkerülendő Anibel feladja a harcot és beszáll, hisz sokan ismerik a környéken. Azt hiszi, hogy a Hartgucken-kastélyhoz mennek. Anibel könnyei elerednek Simon erőszakoskodása és a róla nem tudott titkok közti ellentmondás miatt. Reálisan látja a helyzetét, mivel sokkal többet tud – saját helyzetéről is – szemben Simonnal: „- Hát mégis, én, hogy a párod legyek. Olyan nagyon akarod, ezt akarod, amikor az anyád lehetnék?”²²³ Simon azt képzei, végre elérte célját. Azt is képzelheti, hisz Anibel ott ül mellette²²⁴. Az olvasó a regény elején már kódolt információk miatt sejti, Anibel nem egyszerűen a lánya miatt annyira tartózkodó. A még feltáratlan sötét oldala az, ami visszatartja. Azonban erről még nem tudhatunk meg semmi konkrétumot. Határ Simon és Anibel súlyos összeapásában elrejt egy apró momentumot: Anibel a táskájában kutat és Simon levelét keresi, amit előzőleg Mátyus hozott, amiben Simon találkozóra hívja. De nem találja. Ez az a pont, ahol az olvasó - ismerve a Határ-féle észjárást - érzi, a levél hiánya még bonyodalomhoz vezet.

Simon a „felkészített” szobájába viszi Anibelt, aki ismerkedik a miliővel, a képekkel, a műtárgyakkal és boldog. Azonban ebben a helyzetben sem felejtkezik meg a Simonnal szembeni tisztességről és jelzi fontos mondanivalóját, minden áron „gyónni” akarna, azaz be szeretne számolni sötét oldaláról. De Simont viszi a vére, már vetkőztetné, teperné le. És ekkor, mint egy görög tragédia csúcspontján, beront Simon szobájába Anibel lánya, mint egy fúria, a dühöngő Erna. Nekiesik megdermedt anyjának. Tépi, veri és szidalmazza²²⁵. Erna

²²² „- Mike, a tavasz a mi ellenségünk. A mi tavaszunk addig tart, amíg tart a hó; ha a hó elolvad, az már nem a mi tavaszunk. ... Ragadjuk meg a hó utolsó csücskét, mielőtt kisiklik a kezünkől; és azután... – És azután? – Azután, ha majd elolvad, a többi már nekünk tavaszodik.” HATÁR, *Anibel, i.m.*, 501.

²²³ *Uo.*, 504.

²²⁴ „Csak arra emlékszem, hogy parányi lettem, egészen parányi: Magna Mater, az óriás istenanya felhúzott és ráfektetett fekete meteor oltárkövére.” *Uo.*, 504. – Simon olyan, mintha megdelejezték volna, mintha nem saját akaratát követte volna, mintha feláldozta volna magát a nagy isten oltárán.

²²⁵ „- tudja ORSZÁG-VILÁG, hogy ki vagy, mi vagy: te! te KATONARINGYÓBÓL vedlett KONZUMNŐ, aki vagy! aki minden utcasarkon az ilyen SZEMETEKKEK, igen! megmondom a szemébe: SZEMETEKKEK összeadod magad, te RINGYÓKIRÁLYNŐ teee! aki leadtad magad neki, igenis! te-heeee! te-heeee! áuuuú! huuuú! haaa! aaa... te VACAK!” *Uo.*, 511.

szitkai nyomán Anibel megsemmisülten, megszégyenülten áll a szobában. Mindennek vége. Anibel felöltözik és elmegy maga után hagyva emlékét és Simont. Az olvasót - nem először - sokkolja az ábrázolt helyzet. Határ azonban a regény végéhez közeledve nem elégszik meg ennyivel. A végsőkéig feszíti a feszültséget.

Simon döbbenete leírhatatlan. Fejében egymást űzik gondolatok. Önszemrehányások, a kínos helyzetben meg nem tett lépései miatt, tervek hogyan szabadítja ki Anibelt a fúria fogságából, hogyan utasítja rendre Ernát, hogyan kényszeríti Anibelt a csomagolásra és a hozzáköltözésre. Elsőnek azonban a munkahelyére kellett bemennie. A munkahelyéhez közeledve azonban tűzoltókocsik szirénázását hallja, és mikor közelebb megy, látja, hogy ég a színház zsinórpádlásának tetőzete. Két szürke lódenes alak fogja közre és elkísérik oda, ahol a többi dolgozó is tanácstalanul várakozik. A hatóság kezdi számba venni a munkatársakat. Mindenkit listáznak, és számba vesznek, mint annak idején Simonékat a lágerben. Mindenki tudja, baj van. A hatóság a meggyulladt kis tűzkárt használja fel ürügynek, hogy átvilágítsa a színházat és azt ízlése szerint megtisztítsa. Verderber mentené a munkatársait, de az AVH-sok a leggorombább stílusban hurrogják le. Simonba nyilall, hogy még nála a revolver, amivel Anibelt fenyegette. Meg kell szabadulnia tőle. A WC-ben tett kísérletét siker koronázza. Az AVH-sok szabotázsakciót emlegetnek, a férfiakat rabomobil viszi el. Határ zseniálisan érzékelteti a rabságba vetett ember metamorfózisát. Hogyan semmisül meg egy pillanat alatt egész addigi egzisztenciája. Nem felejtkezik meg a túlélőről sem, aki nem folytathatja ott, ahol a listába vétel előtt abbahagyta. Az állás, a külső, a vagyon és mindaz, ami az ember civil életben a társadalomban elfoglalt helyét jellemzi a börtönben semmivé foszlik. Nem marad más, csak a puszta lét. Az új rendszerben minden megváltozott: különösebb ok sem kell és a semmiért is megalázzhatják, megkínózhatják, megölhetik²²⁶. És mindezt nem egy idegen hadsereg megszállói teszik, hanem a „derék magyar. Vér a véremből. Az Özönszegénység csahos terelőpulija.”²²⁷ Kihallgatása alakalmával az AVH-sokban fel sem merül az ártatlanság vélelme. A tárgyyszerű kihallgatásnak nyoma sincs. Minden szavát kiforgatják, kijavítják, összezavarják, elbizonytalanítják. Névegyezést sejtve teljes meggyőződéssel fognak Simonra soha el nem követett dolgokat. Minden szavát megkérdőjelezzik. A kihallgatók mentalitása, nemtörődömsége azt mutatja, mondhat Simon, amit akar, minden úgy van, ahogy ők akarják. A személy(iség) teljes megsemmisülése. A színházi öltözőszekrényekben talált fegyverekre térve a kihallgatás még komolyabbra fordul, és kiküldik a protokollkészítő nőt. Már csak a

²²⁶ „Éjszaka, álmomból arra ébredek, hogy nagyot sóznak a fülem tövére a puska boldogabb végével, a tusa lapjával; és legörögve – zuhanok a priccsről. – Ki az, mék horkol? Annya Krisztusát a disznajának: mék horkol?!” HATÁR, *Anibel*, i.m., 533.

²²⁷ *Uo.*, 533.

véresre vert kihallgatottat és a fizioiógiás állapotán gúnyolódó kihallgatókat látjuk viszont. Határ, hogy még kegyetlenebbé tegye a látszat és valóság közti különbséget, mint egy színházi előadáson, folyamatosan „bejátssza” a dalszöveget: „nincs a Földön gazdagabb, szebb ország – minden ember érzi, hogy szabad”²²⁸. Simon érzi, vége a világnak. „Az Anibel bolygón megszűnt az élet. Elpusztult Anibel, el – az egész égitest. A megsemmisült tárgyak helyén csak jelzésszerű vak üregek maradnak, és az emberek helyén kétágú buborékanatómiák: szivacslyukak az ödöngő, vak semmiben.”²²⁹ A verés és megalázások után „jutalmul”, mint egykori (nem ludovikás) tisztnek felajánlják a néphadsereg szervezését. Jutalomjátékként még tizennyolc napra magánzárkába zárják, ahol szigorított őrizetesként van vizsgálati fogságban. A szívverése is eláll Simonnak, amikor szembesítik Kinézer Edével, és félreérti a helyzetet. Nem őt, hanem Edét küldik tovább a katpolra, ami az Ideiglenes Nemzeti Kormány utasítására létrehozott, titkos katonai nyomozó szervezet, azaz akkor a titkosszolgálat volt.

Az AVH-s epizód cezúra a regény világában. Beérett az a sok társadalmi torzulásra tett utalás. Megmutatkozik a szép új világ a maga igazi valójában. A kihallgatások, meghurcoltatások után már semmi sem maradt olyan, mint amilyen az előzőleg volt. Ahogy Simon a regény elején flekk előttre és utánra osztotta a világot, most az olvasón a sor, hogy elvégezze ezt a dichotomikus felosztást és AVH-s kihallgatás előttre és utánra ossza fel a történetet. Itt fordul a regény hirtelen a célegyenesbe. A szadista kihallgatások, börtönjelenet után az érzelmek, indulatok, energia leadás, minden mintha hirtelen megdermedne, minden vértelenné válik, teljesen takarékon működik, és Határ lassan a történet szálainak elvarrásához fog. Fokozatosan és a reménytelenség érzését sugározva vezeti ki az olvasót a történetből. A történetblokkok főszereplőinek életét egytől egyig elvarrja. A regényvilágban megismert sorsok jól mutatják, hogy az összegzés pillanatában az életről való elmélkedése igenis helyénvaló. Határ úgy érzi, mindaz, amit eddig elbeszélte a kiindulópont kellene legyen, alap amire a valódi történetet építhetné. Az élet szörnyetegsége és formátlan jellege hozta ki belőle a történetet. Mit „titkolóddzam?”- mondja „Szívem, lelkem nem bírja el, nem, még az emlékét se. Szívem, lelkem szakadt bele történetünkbe belenyúlt az élet felsőbb mennyiségtana; és azon a ponton, ahol regényes kerekdedségében lezárulhatott volna – épp ezen a ponton kétfele osztotta mennyiségeinket,”²³⁰

²²⁸ HATÁR, *Anibel, i.m.*, 542.

²²⁹ *Uo.*, 542.

²³⁰ *Uo.*, 553.

Simon járja végig a történetblokkok szereplőit és terelgeti olvasóját a regényvilág vége felé. Összefut Ernikével, aki egyik nap épp, hogy szóba áll vele, majd másnap könyörögve kéri segítségét anyja kiszabadítása érdekében. A munkahelyen Humayert nyaklevesekkel megrendsabályozza, mert Aranyos Reske totón nyert pénzét akarja eltenni. Végre - az olvasó nagy meglepedésére - kiderül Anibel titka, a Magna Mater sötét oldala, aki ugyanazt a büntetést követte el mások ellen, mint Tusi, a háj dugó Simon ellen. Kéjlopás. Mindez nem változtat Simonnak, azaz Attisnak Anibelhez való viszonyán: „leányom, szerelmem, anyám – felséges választotta a felfoghatatlan válogatásnak, Anibel! Sohasem hittem el rólad a rendőrség, a bíróság rágalma, sem amit a Kisbanya kiöklendezett, azt a sarat, az ő rikácsolásából, ami rád fröcskölt: soha, egy szót se. Bántam is én, hogy mit kárál a megelevenedett féltékenység fúriája, aminek már kezdettől fogva szülted Ernikedet – te elnyűhetetlen Mindig Szébb! Mindig Fiatalabb! Te eleven Lányok Veszedelme: a mindig mindenkit elhódító Mikolka mama! Soha”²³¹. Jelen lehetünk Kinézer Ede kihallgatásán, láthatjuk a módszert, ahogy tíz év börtönt szabnak ki rá. És hogy Határ tovább degradálja a spiritiszta gondolatot, Simon a város monográfusainak segítségével kimutatja, hogy Agát szellem nem követett el incesztust apjával, nem ölte meg gyermekét, sőt senkit sem, minden csak beteg elméjének szüleménye volt. Határ záróakkordként pozitívnak tűnő végkimenetelt ad narrátor főhőse sorsának. Simont beszippantotta a rendszer, mivel egykori tisztként Mezőcsánkra kellett mennie átképzésre, hogy alkalmassá váljon kiképzőnek, de előléptetik, és az őrzőtől őrzővé válik. Lágérbeli tapasztalatai megtanították, hogy jól mérje fel esélyeit. Tudva, hogy nem menekülhet, túlélésre rendezkedik be. Határ egy általános magatartási modellt mutat be arra az esetre, ha valaki egy börtön-rendszer foglyává válik. Simon lelkében nem azonosul sem az egyik sem a másik oldallal, de alkalmazkodik a körülményekhez, túl akar élni. Barátkozik mindkét féllel, az új és a régi rendszer híveivel is. Nem önszántából, de képviselnie kellett „Netovább-Ország rendjét, álevangéliumát, szuronyait”. Őriznem kellett „a lelenci népet, akikre nem pillanthattam megindultság nélkül. A túlnyomó többség közbüntényes volt, tolvajok, cigányok, lókötők, a jól ismert ázsiai had: csak nagy elvéve politikaiak - ezeknek igyekeztem megadni minden kedvezést.”²³² - mondja. Gesztusokat tesz mindenkinek a „sohasem lehet tudni” logika mentén és ül fel a sors hullámhátára. Ez jó stratégiának bizonyult, mindenhol felfele buktatják, mígnem az elérhető legmagasabb vezető pozícióba kerül. A sors iróniája, hogy épp Ede lakását utalják ki neki. Edét viszont tíz év börtönre ítélik. Ede anyját, Határ anyjának érzelmi alteregóját, élete végéig támogatja.

²³¹ *Uo.*, 569.

²³² HATÁR, *Anibel, i.m.*, 577.

Wundermundot, a nagy túlélőt is megtépte a történelem vihara, és ha eredeti foglalkozását nem is, de a műtárgykereskedést továbbra is folytathatta, amit azután Simon ki is használ. A Kerkápoly család örökre szétesett. A beteg apa meghal, lánya, Erna Keve felesége lesz, Anibel pedig börtönbe kerül. Simon Verderber unokáját, a színi növendék Hangyálkát veszi feleségül. Közös gyermekükkel sétálva a Hartgucken-kastély romos épülete mellett látja viszont a már kissé megöregedett Anibelt. Határ búcsúzva regényhőseitől és a regényvilágtól az utolsó sorokban mítosszá nemesíti Anibel alakját: „...Anibel! S míg a lépcsőn alábocsátkozott és irgalmas hatalmával ráereszkedett a városra, valójában már mennydörgő felhőkön, napsütötte záporban – ott robogott szent hegyei felé arany kocsiküllői villázva, perdülve szertesugároznak a világon. Oroszlánja, párduca szökellve már a szentelt promontóriumon s ő – meteorfekete hajtömegén a falkoronával, kezében csörgődobja, s lábánál szerelmese, Attisza, a Pásztor a teremtés szépségében a nagy istenanya, Magna Mater! rangrejtve jár idelent; hogy magához emelje az önkívületes tisztelgőket, a szépen-táncolókat ezüst szobra körül, s hogy lesújtson azokra, akik adományait nem becsülik és Attisza a vad partokon, én, a kitett, a fenevadak közé taszított Első Lelenc. Attisza – én! Az olcsó boldogság a számból megkeseredve kifordul. Ezt nem tagadhatjátok meg Attisztól, isteni Haragvók! Irgalmatokat a misztériumban! Ezt nem! Ahogy Attisznak megadatott! teste kihűlhet. De kisujjából az élet el nem száll, kisujja eleven ünnepünkön, Mosolygó! Istenanya! Ha alátekintesz! Lásd ravatalán a Pásztort! íme lásd! virgonc tehetetlenül, a Titoknak mámorában – Attisz eleven ujja! íme! újra – íme újra felmered.”²³³

²³³ HATÁR, *Anibel, i.m.*, 596.

ÉJSZAKA MINDEN MEGNŐ

Művei keletkezését illetően Határ Győző sohasem hagy bennünket bizonytalanságban. Ez alkalommal sem. Az „Éjszaka minden megnő” c. regénye, ahogy ez a regény befejező sorai után is áll, 1972-ben keletkezett, Wimbledonban, a saját házában, amit Hongriuscule-nak nevez. A könyv 1977-ben jelent meg először franciául²³⁴, azonban kiadása csúfos kudarccal végződött²³⁵. A regény utószavában nem csak a keletkezés körülményeire, regényéről alkotott véleményére utal, hanem műfaj-meghatározására, az igaz és hamis regény jellemzőire, a helyes regényolvasat módjára vonatkozóan is ad útmutatást.

*

A regény műfaja a szerző megadása szerint „metafizikai fantasztikus regény” vagy „absztrakt regény”²³⁶, azonban ő maga is szkeptikus a regénytéma, a gondolatiság, a kidolgozás és a műfaj szinkronizálhatóságát illetően. Aggodalmat kelt benne a regény alapszövegének statikus mozdulatlansága.²³⁷ A főhőst elhibázottnak és csonkának, ridegnek, pimasznak találja, a kompozíciót sutának és kidolgozatlanak, a regény egészét hazugnak, hazugság-gyűjteménynek.²³⁸ A „hazug” szót ironikusan értelmezi. Ha igaz lenne, nem lenne „kitaláció, hanem kiáltóan valódi, s igazának szentsége oly szembeötlő” lenne, „hogy fény és hangrobbanásának nem” tudnánk „ellenállni, s miután belevakultunk, már halljuk szózatát és tudva tudjuk: íme – látva látunk?!...”²³⁹ Hosszan elemzi, milyen feltételei vannak az „igaz” regénynek. Ennek a levezetésnek semmi köze sincs az igazság-fogalom filozófiai megközelítéséhez, inkább a befogadó, azaz a nagyon átlagember regénnyel szembeni „igazság-elvárását” sorolja. Ennek kellene megfelelnie. Ennek az elvárás rendszernek azonban ő nem tud, nem akar, soha nem is akart megfelelni. Ha ez így van, akkor regénye szembe megy az „igazsággal”, a befogadó által elvárt igazsággal. Gúnyos, ironikus sorok ezek.²⁴⁰ Ha elfogadjuk Határ klasszifikációját az igaz regényről, el kell fogadnunk azt is, hogy Határ tulajdonképpen csak hazug regényeket képes létrehozni. De az, hogy e regénye a „semmiből szeretetet teremtő világot” tárna elének²⁴¹, már erősen megkérdőjelezhető.

Ami a szerző műfajmegadását illeti az „absztrakt regény” definíciót találnám helyesnek. A regény ugyanis, mint Határ írásainak nagy része, tartalmaz ugyan metafizikai

²³⁴ HATÁR Győző, *Éjszaka minden megnő: Archie Dumbarton*, Bp., Magvető, 1986, 241.

²³⁵ HATÁR, *Életút III.*, i.m., 348.

²³⁶ HATÁR, *Éjszaka minden megnő*, i.m., 241.

²³⁷ *Uo.*, 241.

²³⁸ *Uo.*, 242, 245.

²³⁹ *Uo.*, 242.

²⁴⁰ *Uo.*, 243-244.

²⁴¹ *Uo.*, 245.

problémákat, sőt egy metafizikai probléma megközelítése a célja, de semmiféleképpen sem lesz ettől a regény egésze filozófiai értelemben²⁴² metafizikai. A regény számtalan fantasztikus regényelemet tartalmaz, így köznapi értelemben jogos a megadott jelző.²⁴³ Határ Győző számára az írás halálosan komoly. A regény problémafelvetése, társadalomkritikai, filozófiai, vallásfilozófiai problémák szintézise. Ezért - noha valóban hordozza a fantasztikus irodalom egyes jellemzőit - szerencsésebb, átfogóbb az absztrakt regény elnevezés. A szerző maga is emellett tette le a voksot.

*

Határ, ha írásnak lát, nem tud ellenállni, hogy ne oltsa be szövegeit az őt folyamatosan foglalkoztató, standard témáival. Esszéi, elméleti művei alapján ezek az idegéletteni, társadalomkritikai meglátásai, filozófiai problémafelvetései és a valláskritika. E regényben sincs ez másként. A regény a maga komplexitásában e fent nevezett témákat szintetizálja. A szerző alapállása az, hogy elutasít minden vallást²⁴⁴, és mindent, ami bölcseletileg nem ragadható meg. A filozófusokat három kategóriába osztja, de ezek közül csupán egyet tart valódi filozófusoknak. Ők a világmagyarázók, akiknek gondolkodása „nem fiadzik istent, nem érvel vele, a térítés utálatosságára érette nem vetemedik”. A világmagyarázók „aporiák őrzői – a tanácstalanság kiváltságosai, az egyetlen csoport, amelynek ’frigyszekrénye’ nincs; szerződése gnózással/agózással/eszmével/istennel nincs, ezek ’választottjának’ magát nem tekinti”. Ők azok, akiket gondolkodásukban „cél és érdek nem vezet”²⁴⁵. Határ is e csoport tagjának érzi magát. Keresi a vallás filozófiai megközelíthetőségének lehetőségét. Mivel azonban a bölcselet felől közelít a vallás felé, nem juthat el a vallások lényegéhez. A német teológus, Wolfhart Pannenberg hosszan sorolja a teológiát a filozófiával szembeállító tekintélyek elgondolásait, és összegzésként maga is megjegyzi: „A teológia és a filozófia lényegi ellentéte mellett állást foglaló szerzőkként számon tartott gondolkodók behatóbb tanulmányozásából az tehát kitűnik, hogy a kinyilatkoztatásba vetett hit és a filozófia, a hit és

²⁴² *Filozófiai Kisenciklopédia*, szerk. BÁNKI Dezső, Bp., Kossuth Könyvkiadó, 1996, 220.

²⁴³ *Világirodalmi Lexikon*, főszerk. Király István, szerk. Szerdahelyi István, Bp., Akadémia, III, 1975, 32.

²⁴⁴ „(2) A közelkeleti vallástriász majd minden tagja keresztülmegy a teokrácia fenevad fázisán. Szoros értelemben véve nem a vallásokról, hanem a teokráciáról állítottam, hogy ’minden íze-porcikájában, eredendően gonosz.’ Ha e triász tagjainak bármelyike oly végletes fundamentalista, hogy a teokrácia abszolutizmusáról, igényeiről és álmairól lemondani nem tud, sőt a világi társadalom elpusztítására-és írmagjának kiirtására törekszik – akkor hiába mondjuk az ilyen ’papkirály-vallásnak’, hogy tartson lelkiismeretvizsgálatot: a fundamentalizmusnak lelkiismerete nincs, ilyen vizsgálatot nem ismer.” HATÁR Győző, *Álomjáró emberiség*, Ezoteria sorozat (10), London, 1996, 261.

²⁴⁵ HATÁR Győző, *Szélhárfa: A rákóra ideje, Félreugrók – Megtántorodók, Antisumma*, Bp., Argumentum, 2000, 82.

az ész feszültséggel teljes viszonyban áll egymással...²⁴⁶ Ratzinger is kísérletet tesz a hitet és a filozófiát elválasztó különbség megfogalmazására²⁴⁷. A kereszténység alapja az isteni kinyilatkoztatás elfogadása. Határ azonban elutasítja ezt²⁴⁸. E racionalista, filozófusi alapállás teszi megközelíthetlenné számára a vallás jelenségét, mivel a vallás gondolatvilága, tartalmai, nyelvezte és rituáléja saját körein belül nyerik el érvényességüket. Mihelyt e határokat valaki átlépi és konfrontálódik a hétköznapi, vagy akár a filozófiai gondolkodásmóddal, nyelvhasználattal, olyanná válik, mint Coleridge albatrosza, mivel az nem éltető közege. A hétköznapi, vagy akár más diszciplínák logikája számára a vallás megközelíthetetlen marad. Mirca Eliade Rudolf Ottoról szólva mondja ki a lényegét: Rudolf Otto „A racionális és spekulatív elemet mellőzve, a vallásnak elsősorban az értelem számára nem hozzáférhető oldalával foglalkozott. Luther nyomán megértette, mi a hívő ember számára az „eleven Isten”: nem a filozófusok istene ez”²⁴⁹.

Határ a regényét filozófusként gondolkodói pozícióból fogalmazza. Ez alkalommal többek között a kereszténység megváltás-tanát veszi górcső alá. Alapállása egyértelmű: „az istenség bűnös és elmarasztalható a teremtés bűnében.”²⁵⁰, és számára minden ebből következik. Hogyan is fogadhatná el egy ultra racionális agnosztikus, mint Határ a vallást, a misztika jelenségeit? Számára az Isten lyukszó, számára az ég üres. Egy azonban bizonyos, senki sem kényszerítette a vallás és a hit tételeinek, jelenségeinek cáfolatára, ill. a mellette való kiállásra. Főleg abban a korban nem, amikor a szekularizáció, az ateizmus primátusa tagadhatatlan²⁵¹. Mégis egy féléletnyi, a vallások és jelenségei elleni küzdelem volt a háta mögött, amikor meghalt.

²⁴⁶ Wolfhart PANNENBERG, *Teológia és filozófia: A két tudomány viszonya és közös története*, Bp., L'Harmattan, 2009, 19.

²⁴⁷ „A hitben a szó megelőzi a gondolatot, ezért szerkezete is más, mint a filozófiáé. A filozófiában a gondolat megelőzi a szót, a gondolkodás eredményének kifejezéséhez azután keres szavakat a filozófus. A szó tehát másodlagos a gondolattal szemben, ezért alapvetően mindig lehet más szavakkal helyettesíteni. A hit viszont kívülről érkezik az emberhez – az a lényege, hogy kívülről jön. ... a hívő befogadja a kigondolhatatlant. ... Ha a hitet nem én gondoltam el, hanem kívülről érkezett hozzám, azokat nem helyettesíthetem be mással, mert mindig, minden gondolatomat megelőzik ... ami hozzám érkezik, nem tőlem ered, ... Az eleve adott szó megelőzi a gondolatot, ezért nem a gondolat keres magának szavakat, hanem az adott szó jelöli ki a megértésre törekvő gondolat útját.” Joseph RATZINGER, *Bevezetés a keresztény hit világába*, Bp., Vigilia Kiadó, 2007, 77-78.

²⁴⁸ „Jézus, mint filozófus – semmi.” HATÁR Győző, *Az ég csarnokai*, London, Aurora ezoteria-sorozat 7, 1987, 12.; „Félő, hogy igaza volt mind Nietzschének, mind Hitlernek: nagyobb szerencsétlenséget a zsidókereszténységénél a fehér faj számára elképzelni nem lehet.” HATÁR Győző, *Alapigazságaink: Nagardzsuna, műhelyforgácsok egy bölcséleti aforisztikából*, Bp., Szabad Föld Kiadó, 2003, 80.

²⁴⁹ Mirca ELIADE, *A szent és a profán: A vallási lényegről*, Bp., Európa Kiadó, 1987, 5.

²⁵⁰ HATÁR, *Életút I., i.m.*, 416.

²⁵¹ „Az ateizmus ma már nem akadémikus vita téma, amint az elmúlt két évszázadban lehetett, hanem mindenkit érintő attitűd, milió, amelyben élünk. Ez annyit jelent, hogy a hétköznapi ember mindennapos világnézete lett, amely előítélet formájában eleve elzárkózik az emberi élet végső értelmének vallási magyarázatától.” BOLBERITZ Pál, *Hit és ész*, Bp., Magyar Kolping szövetség, 1997, 31.

*

A regény induló színhelye, a norpingtoni Alsókerterekalja 27. első emelete. Itt lakik a főhős, Archie Dumbarton. Határ nem hagy bennünket bizonytalanságban Archiet illetően, részletesen beszámol álmairól, munkájáról, tulajdonságairól. Egy teljesen átlagember képe rajzolódik ki, átlag étellel, átlag igényekkel, kispolgári ízléssel, vágyakkal.²⁵² Megismerjük Archie foglalkozását, aki lexikonokkal házaló, enyhén szélhámós ügynök, azonban ezermester is. Így, ha teheti, kihasználja a kor mesterember-nélküliségét, és maga lép helyükre és javít, felújít, mindent elvégez, amivel csak megbízzák. Kialakítja saját klientúráját. Határ itt érzékletesen mutatja be a társadalom e hiányzó szereplőjének szerepkörébe lépő Archie közönség-fogadtatását. A társadalom bármilyen hasznos tagjának is állítja be Határ Archiet, kezdettől fogva nem szimpatizál ezzel az embertípussal. Minden mondatából kicseng a megvetés és az irónia, ami sokszor gúnyvá erősödik. Archie ugyanis csak a hétköznapiakban, a hétköznapi gyakorlat szintjén élő ember. Képzettség és apparátus híján mindent kisipari módon old meg, de se mélylátása, se kombinatorikus, se absztrakciós készsége, se különösebb műveltsége, se olvasottsága nincsen.

*

Határ mérnöki vénája, amint az az „Anibel” esetében megmutatkozott rányomja pecsétjét a regény szerkezetére. A szerző harminc számozott fejezetre osztja a történetet. Klasszikus minta alapján megtartja a történet hármasság tagolását. A cselekmény kezdettől a történet befejeztéig időrendi sorrendben halad előre, lineárisan.

A főhős egy reggelen arra ébred, hogy egy technikai berendezés sem működik lakásában, valamint családja kihűlt, halottak. Az első megdöbbenést követi a többi. Feje tetejére állt a világ, „mert miféle reggel az, amelyen nem jár a tejes, késik a posta és sehol a reggeli újság, amiből megtudhatná, miért nincsen áram?”²⁵³ és a telefon sem működik. Kisvártatva utoléri a következő anomália is. A házból kinézve kilátástalan esős az idő, azonban az ajtó kinyitásával mindez eltűnik, és verőfényes napsütés fogadja a kilépőt. Archie e tapasztaltakat természeti csapásnak fogja fel. A városban vezetve sem jár jobban, mindenhol halottakat fedez fel, akik hirtelen haltak meg, idejük sem volt semmire, csak összeesni. Kipusztult a világ. Határ és Archie végig mennek az elhullott világ szféráin. Eközben az író vizsla szemmel figyeli Archie reakcióit, cselekedeteit, tudatállapotának változásait az új világban. Aligha lehet szétválasztani kettejüket. A nézőpontok váltogatása szinte fel sem tűnik. Domináns azonban a szerzői nézőpont. Ezt erősítendő időről időre vészjósló, sokat

²⁵² HATÁR, *Éjszaka minden megnő*, i.m., 8.

²⁵³ *Uo.*, 21.

sejtető információt kapunk Archie sorsának jövőbeni alakulásáról.²⁵⁴ Ez az írói technika ébren tartja a figyelmet és az olvasót kíváncsivá teszi a jövő eseményeire, hova vezeti sorsa Archiet.

Archie lassan eszmélt, nehezen értette meg, hogy a bolygón teljesen magára maradt.²⁵⁵ Ő és az állatok. Az állatok ugyanis nem kerültek tetszhalott állapotba, mint az emberek. Archienak a regényidő előrehaladtával meg kellett küzdenie velük. Ebben az élethelyzetben nem csak ő változott és lépett az előseberesedés útjára, hanem – ember híján - az állatok is kezdtek visszavadulni. Ez a „hős”, Archie nem Defoe magányos szigetlakója, nem Robinson módjára fogta fel az egyedüllétet. A tömegkommunikációs eszközök elnémulása alapján azt a konzekvenciát szűrte le, hogy magánya teljes. Robinsonnak megvolt a reménye, hogy egyszer valaki a lakatlan szigetére vetődik és visszaviszik a civilizációba. Archie nem reménykedhetett, és feladta. Robinsonnak ott voltak ellenségei, az emberevők, később társa, Péntek, azaz tudta, élnek még emberek a Földön. Nem szólva arról, hogy Defoe korszakában, a hatalmas járványok ellenére sem jutott eszébe senkinek, hogy a világ kipusztul. Robinsonnak küzdenie kellett az elemekkel, az emberi ellenséggel, a társ megszelídítésével, az élelmét is magának kellett előállítania, azaz volt remény és kihívás. Túlélése érdekében célokat fogalmazott meg, majd végrehajtotta terveit. Archie azonban egy bolygónyi szigeten lakott, világűrnyi dimenzióban és reménye sem volt, hogy valaki életben maradt. A robinsoni idilli természet is eltűnt. Maradt helyén egy anomáliákkal teli, lepusztult, idegen, sokszor perverz és felesleges dolgokkal teli kultúrtáj, amiről Határ „A másik London”²⁵⁶ című versében a következőképp ír:

„istenverte négernegyed
képíró mozsára:
halálronda házrengeteg
összevisszasága

lelkész strici olimpikon
mind kitelik tőle
jegyzér vagy rock-bulikon
jegyek ellenőre

hajlong jobbra hajlong balra

templompincén hamar kuncaft:
drogoznak az elmék
Krisztust itt ha volna is csak
körülrohécselnék

hússzállító hűtőegység
negyvenkét tonnája
úgy robog nagy-elüthetnék –
neki zöld a pálya

állványerdő fölé kasa

²⁵⁴ „Meg se fordult a fejében, hogy valaha még öreg hasznát veszi; s honnan is lett volna halvány fogalma, halvány sejtelve is, miféle bekerítés – micsoda erőtér harapófogója kóvályog körülötte. Hogy ekkora „aranyzsabadságban” még legyen eleve elrendelés, amely kijelölésre érik és visszaszámlálása immár elkezdődött, kilenc, nyolc, hét, hat, öt... Hogy menetvágóban-fúrófejben felérezze a felemelő – a vészterhes jóslatot.” HATÁR, *Éjszaka minden megnő, i.m.*, 46-47.

²⁵⁵ „Ekkora magámaradást elméje nem tudott befogadni. Archie-ra rászakadt a szorongás sziklája – hogy majdnem agyonnyomta, akkora. *Uo.*, 30.

²⁵⁶ HATÁR Győző, *Medaillon Madonna: költeményes könyv*, Bp., Széphalom Könyvműhely, 1997, 20-22.

hunyaszkodik hétrét
kimutatja-mutogatja
a foga-fehérét

Néger Hátság Fél India:
bög a müezzinje
halal hús van nincsen pia
- magos arany dinnye

sárgállik a mecset felett
lóg a leölt bárány
nagy eastendi illaberek
hetedhéthatárán

cövekel a Gogo dajna
(kajdizná a Mándy!)
dőlt kukákon gög-nyugalma
megringó-kurvándi

ömlesztett a néger szurok
etnikus a század
szeméthegek körül hurok-
ban görkorcsolyáznak

afro-hajuk görcsre-fonott
szerkójuk bazári
nyolcasokban száll kanyarog
szép szál Rasztafári

– srác vagy kiscsaj? sérót farmert
nehéz szétismerni
gumibelső döglött sparthert
nyomott plasztik serbli:

itt Londonnak nincs aranya
itt nem palotázik
magzatfojtó leányanya
vécén lebabázik

bolyhos vér szeméremdombja
nézése Medúza –
ha nem viszi szemétdombra
ott helyben lehúzza

toronydaru horgad:
mitrásztemplom? maradhass a
kandi utókornak

tíz lesített haramia
helyett ezer támad
kofa kurva letejel a
Bantu Maffiának

vágására mutat? farra?
nagy a didi: mákos?
frájer népnek éjjel arra-
járni nem tanácsos

ne menj lépre vetkőztetnek
s osztognak felesben
rajtad – mék szúr? méküek esz meg?
méket ne szeressem

ötük közül ha közelér
s körülfog a banda?
mék vág haza: Zulu? Zaír?
Ibo vagy Uganda?

van ellened de nem mondja
mi a kifogása:
emberevő London-Hangya
– más a zsibogása

vízihulla zsilip-stégen:
marasztal a csapszék
vandalizált városvégen
hazavándlizhatnék

tűzfal-ég! analfabéta
csöves művész-csóró
ki is adja szín-mérgét a
száz csórt festékszóró – – –

istenverte négernegyed
képíró mozsára:
halálronda házrengeteg
összevisszasága”

(A másik London)

Archie számára az élelem, a szállás, minden kényelem adott volt, válogathatott a luxusban. Világa mégis a teljes reménytelenséget sugározta. Határ szerint az, hogy minden adott az ember számára korántsem elegendő arra, hogy jó közérzetet biztosítson. Archie egyetlen

reménye az lehetett volna, hogy előbb-utóbb helyreáll a világ régi rendje. Ebben azonban nem reménykedett. Még az ilyen helyzetben adekvát kérdést sem tette fel: Miért épp ő az, aki megmaradt? A postmodern kor Robinsonának küzdenie csak magával kellett, félelmeivel és szorongásaival.

A neve is problematikus momentummá vált. Minek a név, ha nem szólíthatja meg senki? A nevét körülvevő szakralitás is rég a múlté. Hisz a világerő süket és néma. Minek a név, ami a többi embertől megkülönbözteti, ami az emberek közti viszonyoknak személyes jelleget kölcsönöz, ami létet ad neki?²⁵⁷ Ebben a relációban az „egy példányban szaladgáló emberiségnek többé nincs szüksége arra, hogy vezeték- és keresztnévvel, ilyen-olyan adatokkal, számokkal, flepnikkel, igazoló cédulákkal és más ismertetőjegyekkel illesse egymást: „egymást” (csak egy van, más nincs). Szétszálazni az ötödfél milliárdos gubancot – ahhoz igen, ahhoz kell. De ha ez az egy Archie Dumbarton maga az egy szál árva emberiség, akkor akár el is hagyhatja.”²⁵⁸ Archie nevének létértelme szűnt meg. Már csak a regény, a fikció szempontjából szükséges. Archie világában, Archie nevének elvesztésével léte szenvedett csorbát, hisz ketté vált a „jel” és a „jelölt”.²⁵⁹

Az új világ „társadalmi”, „szociális” és fizikai rendje is szükségszerűen megváltozott. Archie életterében a tér és az idő megnőtt. Határ leírása szerint a létező életében kulcs szerepe van az időnek. Az „idő a létélmény cementje”, nélküle az „élmény, tapasztalás elképzelése lehetetlen lenne”²⁶⁰. Archie új világában a tér-idő változások növekedésével szemben a sebesség lelassult, mivel megszűnt a modern kultúra, mint viszonyítási alap, maradtak a természetben található mozgások. Az egy szál emberi lény számára megszűntek a társadalmi, az együttélési szabályok. Hisz Archie egymaga „a társadalom”, azonban ennek így értelme nincs. Együttélés? Kivel? Ebben a helyzetben, ez a fogalom is értelmezhetetlenné válik. Megmaradt az együttélés a tárgyi és animális világgal. Archie ösztönösen cselekszik ebben a helyzetben és felrúgja a szabályokat: Ha a világ nem tartja magát a megszokott szabályokhoz, ő is felmentve érzi magát ezek alól. Nem a szakrális mindenség részének érzi magát:

²⁵⁷ „A nyelvi tudatnak a mitikus – vallási tudathoz való eredeti kötöttsége mindenek előtt abban fejeződik ki, hogy minden nyelvi képződmény egyidejűleg mitikus, bizonyos mítoszi erővel megáldott jelenségként nyilvánul meg, sőt, hogy a nyelv szava egyfajta őserővé válik, amelyben minden létezés és minden történés gyökerezik. ... Az emberi lét és általában az emberi élet olyan szorosan összekapcsolódik a névvel, hogy amíg az fennmarad és kimondatik, addig az embert is közvetlenül jelenvalónak gondolják, és tevékenyen érzékelik ... Ami egyszer a szóban vagy névben rögzült, az immár nem egy valóságos dologként, jelenik meg, hanem mint maga a valódi. Megszűnik a feszültség a pusztán „jel” és „jelölt” között: a többé vagy kevésbé megfelelő „kifejezés” helyére az identitás, a „kép” és a „dolog”, a név és a tárgy közötti teljes átfedés viszonya lépett.” Ernst CASSIRER, *Nyelv és mítosz*, Helikon, 1992, 3-4, 435, 440, 444.

²⁵⁸ HATÁR, *Éjszaka minden megnő, i.m.*, 34.

²⁵⁹ „Hogy Archie „dumbartonsága” kategorikusan megszűnt, Dumbarton „archibaldságának” az egész vonalon befellegzett” *Uo.*, 35.

²⁶⁰ HATÁR Győző, *Szélhárfa*, Bp., Argumentum, 2000, 46.

zsákmányol, fosztogat, zabrál. Külseje és ez által belső világa is elősemeresedik.²⁶¹ Rettegésében, mint a csecsemők és a kisgyerekek, maga alá vizes, azaz lassan elveszti uralmát a teste felett is.

Az előzmények ismeretében Határ regénybeli túlkapásaként fogható fel Archie idegéletani és pszichológiai ismereteinek előfeltételezése. Az, hogy Archie tudta volna, felfogta volna, hogy az emberi faj életben maradásához, leépülésének megakadályozásához szükséges az inger, amire reflexválasznak kell érkezni. Az író ezzel átlépi azt a határt, amit lexikon árus, olvasó hősétől elvárhatna.²⁶² Valószínűleg magát a szerzőt is zavarta a maga által megrajzolt embertípus együgyűsége és indokot keresett a katasztrófahelyzetből kiutat kereső Archie tetteink indoklására.

A szerző tudatában van annak, hogy hősét nem légüres térbe, hanem egy erőtérbe helyezte.²⁶³ Már a regény elején világossá teszi ezt, bár erről az erőtérrel igazán semmit sem tudunk meg. A szerző (?), az erőtér (?) szándékosan és erővel tolja hősét a vég felé. De vajon miért? Mi a célja Archie bekövetkezendő halálának? Miért épp ő, egy méltatlan? – vetődnek fel a kérdések az olvasóban. Archie napjai meg vannak számlálva. Ezt maga Archie is megértette, bár e tény jelentőségét fel nem fogta.²⁶⁴

A teljes egyedüllétben Archie érzékei kifinomulnak, ő maga is érzékeli, hogy nincs egyedül. Miután nem tudja definiálni, hogy milyen jellegű is ez az erőtér, egyszerűen pánik vesz rajta erőt. Mit is érzékelt Archie? Az erőteret, amiben tudtán kívül létezett, vagy csak az ismeretlen zajok keltették benne a rettegést? Vagy épp lelkiismerete dolgozott benne, mert fosztogatta a boltokat? Rettegésében fegyvereket szerzett, hogy megvéddesse magát az ismeretlen veszélytől, a körülötte „lerobbant” világban. De mitől félt az egyedül maradt Archie? A választ maga a szerző adja meg: „Saját magától félt. A káprázatoktól.”²⁶⁵ Attól, hogy nem fogja tudni megkülönböztetni a valóságot az általa képzelt dolgoktól. „Hogy hangot hall, holott senki se szólhat, csak ő. ... Hangok! Hangok! Kavargását. Foszlányait.”²⁶⁶ Nem

²⁶¹ „Archie napi rutinja abban különbözött az idilli-rendestől, hogy a mosogatást-takarítást-tisztálkodást az elemekre bízta, a kosz önkéntes lepergésére, az elszarusodásra-erózióra, a Víz körforgására a Természetben – az előtte álló geológiai évmilliókkal beszorított hámlásra-mállásra, kopásra-ülededésre.” HATÁR, *Éjszaka minden megnő*, i.m., 53.

²⁶² *Uo.*, 39.

²⁶³ „s honnan is lett volna halvány fogalma, halvány sejtelve is, miféle bekerítés – micsoda erőtér harapófogója kővályog körülötte. Hogy ekkora „arany szabadságban” még legyen eleve elrendelés, amely kijelölésre érik és visszazámlálása immár elkezdődött, kilenc, nyolc, hét, hat, öt... Hogy menetvágóban-fűrőfejben felérezze a felemelő – a vészterhes jóslatot.” *Uo.*, 46.

²⁶⁴ *Uo.*, 65.

²⁶⁵ *Uo.*, 49.

²⁶⁶ *Uo.*, 49.

képes azonnal felmérni maradék életében megjelenő társ, az alázatos kutya jelentőségét sem, elűzi azt, és később már hiába keresi.

A városban tett kóborlása során konfrontálódik a modern kultúra tipikus jelenségeivel. A szupermarketek, büfék, szerszámboltok hatalmas választékával, valamint az egykor volt társadalom szubkultúráinak ruházati, használati tárgyakban, zenei ízléstelenségben manifesztálódó divatjának szemétáradatával. Rátalál a „nemibazár-sorra” is, ahol a hirdetésein feltűnő, külsővé vált szexualitás perverz undorítóóságával szembesül. Határ fontosnak tartja e szegmens bemutatását olyannak, amilyen, mert az emberi társadalomban mindig is létezett az animális szexuális igény, a prostitúció és a szexualitással kapcsolatos perverziók. Azonban a kereszténység valláserkölcsei megfontolásai ezeket – ha nem is kordában tartotta, de – elfojtotta, föld alá kényszerítette évszázadokon keresztül. Ezek a mai társadalomban a perempozícióból az osztársadalmi értékrend szerves részeivé váltak²⁶⁷. A pánikban lévő Archiet most ugyan nem foglalkoztatta ez a problematika, „mindez céltalan absztrakció volt már vagy annál is kevesebb, a valaha élt emberiség kandühének, kéjének-bajának visszajáró kísértete.”²⁶⁸ Hiába azonban a luxus szemét, a munka nélkül szerzett táplálék Archie közérzete mélyponton volt.²⁶⁹ A főhősön a „világ-ostromállapot érzése hatalmasodott el”²⁷⁰.

A prostituáltak lakásait járva jut el Molly-hulla lakásába. Hogy mit is keresett ott, azt maga sem tudta, de megérezte, hogy ott valami történni fog. És valóban, itt hallotta meg először a Bibliából jól ismert mondatokat: „– Ez-az-én-szerelmetes-fiam-kiben-nekem-kedvem-teliii-ik! – Metes-fiam-kiben-nekem-kedvem-teliii-ik! Lik-lik-lik!”²⁷¹ Ezek a mondatok azok, amelyek végül is eldöntik sorsát, és beindítják a halálához vezető

²⁶⁷ „popsik popsik péniszek vaginák
ez a világ egyre szégyentelenebb
egyre szégyentelenebb ez a világ
de jó nekik a fene egye meg

se rá-, se leszokni – nagy leégés! –
nem tudok: száz éve hozott a golya
ezzel a verssel is csak lebegek ég és
föld között mint Mohamed koporsója

popsik popsik vaginák péniszek
nagy a felhajtás szép asszonyi állapot
jár-kél kacsint én is vele fidizek
kereslet vagyok – ő a kínálat

péniszek vaginák popsik popsik
kiáltják kitéjték ideriszálják
a vén obsitosnak ez legyen az obsit?
dugja be a fülét? fogja be a száját?

popsik popsik vaginák péniszek
nem vagyunk erénycsősz te sem én sem
de körülírást az istenért! én hiszek
a fátylas bujtatott buja sejtetésben

popsik popsik péniszek vaginák
ha nem ezzel kél: almás a nap
de én hogy kiejtsem számon a PINÁT?
SORVÉGEN?!...inkább halva lássanak”
(Popsik popsik)

HATÁR Győző, *Plasztikzacskó*, Bp., Szépirodalmi Könyvműhely, 2006, 134-135.

²⁶⁸ HATÁR, *Éjszaka minden megnő*, i.m., 78.

²⁶⁹ „Gondolatainak állt a vitorlájára. Az élet gerendája kettéropant agyában, s törötten hevert – vonszolnivalónak. Még élt, de csak mint a hitében megrendült hívő. Még járkált, de már annak érezte magát – hullajelöltnek. ... Napjai meg voltak számlálva. Befejezett ténynek tekintette.” *Uo.*, 65.

²⁷⁰ *Uo.*, 76.

²⁷¹ Vö. Mt 17,5; Mk 1,11; Lk 3,22; 2Pt 1,17. *Biblia*, Bp., Szent István Társulat, 1976, 1113, 1141, 1157, 1394.

mechanizmust. E mondatokat a Molly-hulla madara, egy emberi hangot is utánozni képes madár, egy mátyásmadár „mondja” Archienak.

A Bibliában e mondatok különböző alkalmakkor hangzanak el, de mindegyik alkalommal misztikus körülmények közt vallja meg az Atya fiát, Jézust egy kiválasztott csoport, a tanítványok előtt. Az Isten megerősíti az embert abban, hogy Jézus a kiválasztott, felhívja az ember figyelmét, hogy Jézusnak mondanivalója van az ember számára. Márk evangéliumában Jézus keresztelese folyik, amikor „a Lélek galamb alakjában leszáll rá”, azaz Jézusra. Ezt a helyzetet parafrázeálta Határ Győző és alkalmazta ironikusan, gúnyosan, blaszfém módon Archie történetében. Itt tehát párhuzamba kerülnek a szózat hallgatója Jézus, aki az Istennel azonos személy, és Archie, az elbutulás útját járó, primitív átlagember. De párhuzam figyelhető meg a szózat közvetítői között is. Az egyik a szakrális jelentőségű Szentlélek, a másik a profán mátyásmadár. Ezekkel a párhuzamokkal Határ azt sugallja, hogy a bibliai szakrális üzenet és a regényben a madár által közvetített, reprodukált üzenet funkciója, sőt értéke azonos. Archie is kiválasztott, mint annak idején Jézus volt. Hogy tovább degradálja a vallási misztériumot, a helyszínt egy épp koitáló helyzetben elhalt prostituált szobájába tette.

Határ, hogy érzékeltesse Archie „kiválasztottságát”, valamint, hogy érzékeltesse undorgó véleményét a vallási misztériumok iránt több hasonló, blaszfém bibliai parafrázist is megalkotott művében. Ilyen például Szűz Mária és fiának, Jézusnak az egymáshoz való viszonya. A Biblia leírása szerint Mária nem férje által foganta Jézust, hanem a Szentlélek által²⁷². Archie ugyancsak nem a házasság szerinti apa fia, hanem egy ismeretlen tejesemberrel véghezvitt házasságtörésből származik. E kisszerű liezon kerül párhuzamba a bibliai misztériummal, hittitokkal. Határ számára a vallások, és a velük kapcsolatos szent könyvek nem jelentenek semmi mást, mint pusztító jelenséget, kulturális hagyomány részét. Keresztes harcosként hirdeti a kereszténység barbár voltát²⁷³.

Mivel Archienak nem volt erős oldala a vallásosság, ill. a rendkívüli jelek értelmezése, el is küldi a mátyásmadarat melegebb égtájra. A misztikus és a blaszfém feszültsége tetszést vagy erős visszatetszést válthat ki az olvasóból, de semlegesen elmenni mellette nem lehet. Határ bálványdöntögetése intenzíven működik, provokál. Tovább megy, mint mestere

²⁷² Mt 1,18. *Biblia*, Bp., Szent István Társulat, 1976, 1098.

²⁷³ Pl.: HATÁR Győző, *Szélhárfa*, Bp., Argumentum, 2000, 173.; HATÁR Győző, *Alapigazságaink: Nagardzsuna, műhelyforgácsok egy bölcséleti aforisztikából*, i.m., 80.; HATÁR Győző, *Álomjáró emberiség*, Ezoteria sorozat (10), London, 1996, 202.

Nietzsche²⁷⁴, vagy egyik kedves filozófusa Cioran. Ha valaki nem fedezte volna fel a párhuzamot, Határ segít értelmezni. A mátyásmadárral kapcsolatos jelenetet „cigányútra ment katolicizmus”-nak nevezteti Archieval és ezt megtoldja az intézményrendszer szidalmazásával²⁷⁵. Archie nem a párosodó prostituált meztelen undorítósa, hanem a madár „szózata” hozta ki a béketúrésből, legszívesebben lelőtte volna. Ehhez járul a lakáson belülről és a kinyitott ablakból látszó időjárás-anomáliája. Archie „ítéletidő”-ről beszél²⁷⁶, ami a végítéletre, a világ végére hagy asszociálni. Ebben erősíti meg az olvasót a tipográfiai kiemelés, a külön sorban írás is. Az anomáliák jócskán hozzájárulnak a főhős teljes elbizonytalanításához.

Archie háza, menedéke a mindennel felszerelt autója volt. Egy alkalommal az volt a benyomása, hogy valaki ellopta. Meg sem fordult a fejében, hogy talán ő tévedett. Ez újabb rettegés-, szorongáshullámot indított el benne. Az autó megtalálása, azaz annak belátása, hogy senki sem lopta el, nem vált ki nála örömezt. Elfelejtett örülni: „Félelme tótágast billent; felásított benne az öröm sivatag-hiánya. ... Az egyetlen vesztes volt a Teremtésben. Megint rászakadt a földmagány.”²⁷⁷ Archie egyik lelki katasztrófából a másikba kerül.

A külvilágban lejátszódó folyamatokat igen rosszul tűrő Archieről beszámoló szerző - az olvasó legnagyobb meglepetésére - ismét túlértékeli hőstét és ezzel ismét kizökönt. Hihető-e, hogy ez a kisszerű hályogkovács, leépülőben lévő, pszichikai problémákkal küzdő, már testi funkcióit sem uraló, lexikonnal házaló vigéc tudatában lett volna annak, hogy a „descartes-i-comte-i”²⁷⁸ világkép megrendült benne, és ezáltal juthatott volna el ahhoz a belátáshoz, hogy: „Hátha van, amiben eddig nem hitt: a HÁTHA?!...”²⁷⁹ Azaz mégiscsak lenne valamiféle metafizikus rétege a létnek? Ez lenne a hős útja szerepének megértéséhez? Mindez elég valószínűtlennek hat a regényben.

Archie érzékelő-képességének hitelességét is próbára tették az anomáliák. Az egyik valószínűtlen dolog átélése után érte a másik. Hazafele menekülőben az utcán heverő hullákon áthajtva tapasztalta, hogy a kocsni nem érzékeli, hogy akadálnak ütközött volna. Joggal merül fel benne a kétség: „Valamelyikünk anyaga kísértet; látszat-szubsztancia – állapította meg. Vagy a hulla az odaképzelt, kiszínezett semmi; vagy ez a Bentley – kísértet-

²⁷⁴ Friedrich NIETZSCHE, *Az Antikrisztus*. Bp., Ictus, 1993.; E. M. CIORAN, *Könyvek és szentek*, Bp., Quadmon Kiadó, 2010.

²⁷⁵ „Meg azaz az égetnivaló Vatikán.” HATÁR, *Éjszaka minden megnő, i.m.*, 80.

²⁷⁶ *Uo.*, 83.

²⁷⁷ *Uo.*, 86.

²⁷⁸ *Uo.*, 88.

²⁷⁹ *Uo.*, 88.

Bentley.”²⁸⁰ Kérdésével ismeretelméleti problémát feszeget. „A megismerés kritikus felülvizsgálásának szükségessége általában akkor jelentkezik, amikor az ismeret vagy a tapasztalat közvetlen bizonyossága és magától értetődése kérdésessé válik.”²⁸¹ A hétköznapi világunk mindennapi tapasztalatáról szólva, a megismerés mechanizmusát érzékeltető mondja Bolberitz Pál: „Néha tévedünk, érzékszerveink megcsalnak. A tüzetesebb vizsgálódás nem egyszer azt mutatja, hogy előző ismereteink tévesek voltak, noha akkor egyáltalán nem voltunk ennek tudatában. Ez a tény kétséget támaszt: talán többször is tévedtünk, mint ahányszor rájövünk; vagy talán mindig is tévedünk, csak nem jövünk rá. A tévedés lehetősége a kételkedést hozza létre.”²⁸² Milyen hatással lehet Archie érzékelésére, belső világára, amikor az előző, normális világban a hétköznapi tapasztalásról szerzett ismeretei teljesen csődöt mondanak?! Amikor az új világ játékszabályai még ismeretlenek számára?! Hogyan lehet reflektálni akkor, ha nem tudjuk eldönteni, mi a valóságos, mi a látszat? Archie nem sokra menne, ha ezen az elméleti kérdéseken törné a fejét. Benne van a gyakorlatban, reflektálnia kell a valós vagy nem valós valóságra: tehát autójával áthajtott a halottak fölött „és kereke keresztülúszott rajtuk: egy más dimenzió, egy más világon.”²⁸³ A mindent tudó szerző így hozza tudomásunkra – ha eddig nem vettük volna észre -, hogy Archie nem az olvasó által ismert valóságban tartózkodik.

Archie logikája alkalmazkodik e – a külső szemlélő számára – furcsa, abszurd törvények szerint működő világhoz. Miután a zárt autóból más időjárás érzékelhető és más a lehúzott ablakon át, Archie úgy gondolta, mindez azért van, mert a nagy eldöglés után a meteorológusok már nem ügyeltek az időjárás alakulására, és azt „időjárás-jelentések szigorú nem fegyelmezi.”²⁸⁴ Azaz az időjárási jelenség Archie számára nem önelve okán változik, hanem egy azon kívülálló személy, a meteorológus akarata befolyásolja. Az események hatására felbomlott benne az ok-okozaton alapuló, teleologikus gondolkodásmód. Majd lassan leépülésének újabb fázisához érkezik, amikor is „eltörmelékesegett benne” a belső beszéd, erőt vett rajta a korai szenilitás.²⁸⁵ Ezt nem csak a szerző tudja, de a magány, az egyedüllét

²⁸⁰ HATÁR, *Éjszaka minden megnő, i.m.*, 91.

²⁸¹ TURAY Alfréd, *Ismeretelmélet*, Bp., Katolikus Hittudományi Főiskolai Jegyzetek, 1984, 5.

²⁸² BOLBERITZ Pál, *Ismeretelmélet, a megismerés filozófiája*, Bp., Római Katolikus Hittudományi Akadémia, 1981, 2.

²⁸³ HATÁR, *Éjszaka minden megnő, i.m.*, 92.

²⁸⁴ *Uo.*, 93.

²⁸⁵ *Uo.*, 95.

torzító hatását Archie maga is észre vette. Szótárából folyamatosan koptak ki a szavak és a humor²⁸⁶ is törlődött belőle.

A szerző rendszeresen tájékoztat bennünket, mintha egy klinikai naplót vezetne, hol, mit csinál Archie, hol tart leépülése. A regény első száz oldalán a változástól számítva nyolc hónap telt el. Ez idő alatt a hős hatalmas mentális leépülést abszolválta, és elindult a törzsfejlődés útján visszafele. Csak nyolc hónap elteltével hökken meg azon, hogy a körülötte heverő hullák nem indultak oszlásnak. Hulla tartósító gáztól tartott. Bebarangolta a fél országot, főúri palotákat látogatott, de végül kihagyta a canterburyi érseki és a Buckingham palotát. Minek is a kultúr-információ szerzés, ha nincs kivel megosztani, ha nincs kinek elmesélnie. Mire is jó az önmagáért szerzett információ?!

A magány és a kilátástalanság érzése ismét újabb leépülési fázishoz vezetett. Archie elkezdett tunyulni, „kúrálhatatlan szellemi bélrenyheség kerítette hatalmába”, elkezdett „önmagára kopni”. Határ, jó mérnökhöz méltóan, a kopás mértékét is megadja: „minden nappal egy teljes hetet kopik az alaktalanság felé való nagy alászállásban.”²⁸⁷ Úgy vizsgálja Archiet, mint valami orvosi lovat. Az Archien mutatkozó szimptomák összességét el is nevezi. Ez az Archie-tünetcsoport, ami nem más mint a világmagányra ítélt, középszerű, átlagemberen megmutatkozó mentális és fiziológiás tünetek összessége.

Alig döbben rá Archie, maga is részese a benne zajló kopási folyamatnak, már újabb szimptomákat vél rajta felfedezni Határ. Mintha a meghasonlott személyiség jelei kezdenének mutatkozni Archien: „mintha meghasonlott s kettészakadt volna: a 'kontrollra' és a 'médiúmra'.”²⁸⁸ A skizofrénia már a korábbi időszakban is kísértette a főhőst. Azt, hogy elfelejtette autójának, a kölcsön vett Bentley-nek parkolóhelyét, rablásként élte meg, és szorongva kereste a tolvajt. Állandó ellenség eszme és hallucinációk tartották szorongásban, holott minden jel arra mutatott, hogy az elszabadult állatokon kívül senki sincs, aki életben maradt volna. Eltompult érzélemvilága, az érzelmi sivárság is, amelybe beletartozik az örömezés, a humorérzék elvesztése, a betegségnek egyik jellemző ún. negatív tünetcsoportja. Határ végig kíséri Archiet a betegség prodromális, aktív és reziduális szakaszain.²⁸⁹ A szerző Archiet vizsgálva semmit sem hagy ki. Miért maradna ki nemi életének hosszas vizsgálata? Megtudjuk, hogy idő közben, az őt ért stressz hatására (?) a nemi élet gondolatát is

²⁸⁶ Határ külön foglalkozik a nevetés és humor problémájával, nem véletlen, hogy Archie leépülésénél lényeges szimptomaként emlegeti humora elvesztését. Vö. HATÁR, *Szélhárfa, i.m.*, 383., HATÁR, *Alapigazságaink, i.m.*, 128-130

²⁸⁷ HATÁR, *Éjszaka minden megnő, i.m.*, 100.

²⁸⁸ *Uo.*, 105.

²⁸⁹ Ronald J. COMER, *A lélek betegségei: Pszichopatológia*, Bp., Osiris, 2000, 465-471.

meggyűlölte, de azért „unalmában” be-betört egy-egy szex shopba.²⁹⁰ Itt azután a szerző nem fukarkodik a szex üzlet kínálatának aprólékos leírásával. Mintha az olvasóban - amint ezt tette a vigalmi negyedben található jelenségek leírásánál is - undort és rosszullétet akarna előidézni. Ezek lennének azok a jelek, amelyek egy társadalom pusztulását jelzik az amorális útján. A leépült Archiet, kifordulván egy szex shopból, megrohanta magánya feletti elkeseredése és „az Archie-Ábrázat nagyra tátotta száját, és böngőmajom módjára bögni kezdett – bögni, de úgy, hogy hang nem jött ki a torkán”²⁹¹ Ismét félreérthetetlenül érzékelhetjük Határ Archieval szemben érzett antipátiáját. Nem tesz javaslatot, hogyan is kellene cselekednie Archienak az adott helyzetben, mit is rontott el, csak bemutatja egy ingerszegény környezetbe került, teljes magányra ítélt átlagember amortizálódását. És Határnak ez nem elég, a folyamatnak még nincs vége!

Archie önsajnálata feletti, nagy böngés nélküli böngése után gondolatban csapongva az ösztön „fosszilis” emlékképeibe ütközik. Ahogy biológiailag lépeget vissza a törzsfajlás lépcsőfokain a darwini majom-stádiuma felé, a leépülése szellemi téren előhozza belőle az archetipikus ősemleket. Visszaemlékezik regényes ponyva-fantazmagóriákra a kipusztult emberiség utolsó emberpárjára, aki paradicsomi hegyekbe menekülve csudamód megmaradt. Hátha az örök női ősnőstény ott van valahol a városban. Vagy a fiatal, riadt őzike alakjában, aki úgy veszíti el szüzességét, hogy megtartja, utalva pl. a bibliai történetre²⁹², vagy a porontyai hulláját őrző eszelős, fiatal anya, vagy az erős szervezetű tagbaszakadt csarnoki kofa alakjában.²⁹³ Határ, aki minden pszichológizálást elutasít, úgy mutatja be Archie visszaemlékezéseit, amit C. G. Jung úgy ír le, mint azt a jelenséget, mely során „a primitív szellemi állapot nem kitalálja, hanem átéli” a mítoszt. Jung szerint a „mítoszok eredetileg a tudat előtti lélek kinyilatkoztatásai, önkéntelen kijelentések a tudattalan lelki történéseiről, s nem egyebek, mint fizikai folyamatok allegóriái.”²⁹⁴ Így jeleníti meg Határ a leépülő Archie tudatának alapjaiban működő mítosz felszínre kerülését, ami ösztönei biztatására az ösztön Magna Materéről létrejön benne.²⁹⁵

²⁹⁰ HATÁR, *Éjszaka minden megnő, i.m.*, 107.

²⁹¹ *Uo.*, 107.

²⁹² „ilyen szüztől-született próféták/istenemberek/vallás-, ill. birodalomalapítók listája amilyen egymást-kizáró, ill. kölcsönösen-feszélyező, olyan hosszú. Jézus Krisztus, Hórusz, Ammon Ra, Krishna, Buddha, Romulus és Rémus, Konfucez, Laoce, Zarathusztra, Attisz, Adonisz, Bakkhusz, Mithrász, Mahavira, Quiritiusz, Julius Caesar, Nagy Sándor, Platon, Püthagorász stb., stb. (elnézést kérek azoktól, akiket tudtomon kívül kihagytam)” HATÁR, *Alapigazságaink: Nagardzsuna, i.m.*, 126.

²⁹³ HATÁR, *Éjszaka minden megnő, i.m.*, 108.

²⁹⁴ Carl Gustav JUNG, *Mélysegeink ösvényein, Analitikus pszichológiai tanulmányok*, Bp., Gondolat 1993, 188.

²⁹⁵ „Jung felfogása szerint az emberi léleknek nagy szüksége van mitikus látásmódra és képekre. Mélylélektani szempontból nézve a mítoszokat az ember nem tudatosan teremti meg, ezek spontán módon keletkeznek, mint az

Az autóban hallucináló Archiet miniszoknyás reklám-csaposlányok csábítják toronyplakátokról. Hallucinációjában vágyképeket alkot. Élő személyeknek véli őket, akik nevén szólítják, és csábítva viháncolnak. A „hallucinációk mind beljebb furakodtak, s mind mélyebbre fészkeltek magukat érző szívében.”²⁹⁶ Végül a hétköznapi valóságtól az álomba menekült. Ez volt az a felület, ahol elsőként a múlt szép emlékei váltak jelenvalóvá számára. Újra látta barátait, a kedvelt tereket, ahova járt, a megélt eseményeket, családját. Azonban nem sokáig élvezhette az álom menedékét, mert hamarosan előkerült az a jelenet is, amint felesége megcsalja a tejesemberrel. Határ itt ismét kitesz magáért, és minden Archiet és magát a szexualitást degradáló részletet is feltár az olvasó számára. Elénk tárja a szeretkező pár látványát úgy, ahogy azt Archie látta. Eleinte nem értjük, hogy a főhős miért csupán enyhe meghökkenéssel szemlélte az eseményeket. De a feleségnek, Mildrednek a kényes helyzetben adott hidegvérű, arrogáns megnyilvánulásai is meghökkentik az olvasót²⁹⁷, és nem hagynak kétséget a házaspár közötti viszonyt illetően. Eddig sem voltak illúzióink Archieről. Amikor azonban az olvasó elszenvédőjévé válik annak, hogy Archie hűtlenkedő felesége még neki is támad az ideje korán hazatérő férjének, valamint annak, hogy Archie nem hogy nem tisztázza a tejesemberrel a helyzetet, de szinte még elnézést is kér, hogy megzavarta a légyottot, nem marad kétsége főhősünk jellemét illetően. „Álom-énünk jobbára hű képe személyünknek, vagyis álmunkban gyakorta olyan emberként jelenünk meg, amilyenek valóban, mélységeinkben vagyunk, s nem úgy, amilyenek igencsak szeretnénk látszani.”²⁹⁸ - írja Jung. Mintha Jung megfigyelését használta volna Határ Archie figurájának megformálásakor. A jelenet felülmúl minden bohózatot, és zavarja az olvasót a megcsalt főhősnek a szituációra adott reakciója. Archie ugyan pipogya ember, de vajon miért e nagy empátiája a tejesember iránt? Kiderül, ő sem az „apja fia”, hanem egy valamikori, ismeretlen tejesemberé és „Archie,

álmaink. A kivetítés és a 'mitologizálás' iránti erős belső szükségletet Jung 'az ösztön irracionális erejével magyarázza'.” Carl Gustav JUNG, *Alapfogalmainak lexikona*, Bp., Kossuth, II. kötet, 1998, 51.

²⁹⁶ HATÁR, *Éjszaka minden megnő, i.m.*, 111.

²⁹⁷ „– Archie! – szólt rá, félig felemelkedve az ágyon, Mildred, megorrolva és fölöttébb bosszúsan – mit keresel te erre ilyenkor?! te! erre! ilyenkor! Archie!” HATÁR, *Éjszaka minden megnő, i.m.*, 116.

„– Archie! Rosszabb vagy annál a túrhetetlen migrénnél, ami napok óta kínoz; de ha választanom kéne, hát ezerszer inkább a migrént. Az elmúlik, de te nem.

– Archie! Azt akarod, hogy hülyének nézzelek?! Archie!

– Archie!... Elég legyen, már unom.

– Igazán, Archie, néha az ember idegeire mégy.

– Menj tőlem, nem szenvedhetlek, Archie, kiállhatatlan vagy.

– Nem elég, hogy annak a szegény Tejesembernek olyan kínos perceket szerezteél, most még engem is gyötörsz?!

– Eredj a szemem elől, bevásároltam veled, amikor hozzád mentem.” *Uo.*, 121.

²⁹⁸ Carl Gustav JUNG, *Alapfogalmainak lexikona*, Bp., Kossuth, I. kötet, 1998, 17.

megemlékezővén tulajdon tejesemberi származásáról, egy Felsőbb Hatalom ujjának érintésére megennyhült.”²⁹⁹ A magyarázatban rejlő leplezetlen ironia már szinte bántó az olvasó számára.

Miért e kitérés a történetben? Ahogy ezt már fent leírtam, az előző bibliai utalás a fosszilis emlékek közt felmerülő szűzen szülő Máriáról, úgy az itteni utalás is szerves része Határ párhuzamokat létrehozó narratív stratégiájának. Ahogy Jézus sem Szent József fia volt, hanem a szűztől született Isten fia, ugyanúgy Archie sem az anyja hivatalos férjétől származott, hanem egy ismeretlen tejesembertől. Miért is ne? Ha ez Jézus esetében megtörtént, és maga lett a megváltó, miért ne történhetne ez meg akárkivel, akár egy Archieval is. Ő is majdnem teljesíti a mitikus paradigma minden feltételét, hisz - Határ szerint - Isten nem létezik, egy mítosz, egy lyukszó, az egész vallási hókusz-pókusznak bölcséleti jelentősége, bizonyíthatósága a kategorikus nullával egyenlő. Határ szerint, ahogy Jézus, úgy Archie is képes a megváltásra³⁰⁰. Miért is ne? Jézus és Archie tette közé Határ számára egyenlőségjel kerül. Ahhoz, hogy Archie „meg tudja váltani” a világot, helyreállítsa a kizökkent világ rendjét, meg kell élnie kozmikus magányát, keresztül kell esnie a tudathasadás stádiumain, visszafelé végig kell járnia a törzsfajlódás lépcsőfokait. De őt Határ nem tervezi olyan „kisszerűnek”, mint ahogy a Biblia írói a „magamutogató”, „sok földi bajnak okozóját”, Jézust. Jézus, nemcsak mint vallásalapításban bűnös, de bűnös a vallás által elkövetett bűnökben is. Hisz a vallások - így kereszténység is - találták fel tömeggyilkosságokat (lásd eretnek-, boszorkányégetés, kereszties háborúk stb.), és megszámlálhatatlan emberi sors tönkretételében bűnösök. És - Határ rosszallását kiérdemelve - mindezek ellenére Jézust mind a mai napig imádják, és erőszakkal térítenek a nevében. Határ interpretációjában Archie is képes megváltani, de anélkül, hogy bárkinek is ártana. És mennyivel etikusabb az, amit ő tesz. Nyomot sem hagy maga után. Ne tudja meg senki, kinek is köszönheti az emberiség az újraéledést, a megváltás tettét: „Élj jutalmazhatatlanul!” – hangzik Határ önmaga elé kitűzött jelmondata. Ha nem tudja meg senki, ki volt a globális jótevő, nem is hálálkodhatnak neki, nem keletkezhet vallás. Mennyivel tökéletesebb e tett, mint Jézusé, és még kézzel fogható eredménye is van, amennyiben a világ korábbi rendje helyreáll. Az olvasó úgy véli, hogy Határ itt leírt parabolája görbe-tükröt tart a vallások elé, és azok számára is, akik filozófiai műveit nem olvassák. Nem véletlenül tarja gusztustalannak

²⁹⁹ HATÁR, *Éjszaka minden megnő, i.m.*, 119.

³⁰⁰ „Persze a történelem kegyetlen empirikus megvilágításában tiszta sor, hogy ezek mindegyike misnomer – a világhódító nem hódított világot, a világmegváltó nem váltott meg a világon semmit-senkit; s valamiképp nincs tartósan „meghódítható” világ és sohasem volt, ugyanúgy, a „megváltás” eszméje és gyakorlata szerint az iskolapéldája a misnomer-nek (NB. – misnomer-ek, ahány csak van, az én komputereken már meg se jelennek: besöpörve szunnyadoznak, mélyen a képernyő alatt, az informatikai „LOMTÁR”-ban).” HATÁR, *Alapigazságaink: Nagardzsuna, i.m.*, 126.

főhősét. Averziónal tölti el minden és mindenki, amit és akit valamiféle vallás elnyelt. Minek a vallás, ha van filozófia?! A „hívőkkel szemben kétezer esztendő előnyben vagyunk: mi, kereszténység utániak, ugyancsak hozzáedződhattünk a hívők hivalkodásához hitükkel, hiszen két évezreden át egyebet sem tettek, mint hogy hitükkel kérkedtek”³⁰¹ - mondja.

Archie megismerve az álom számára játékos hatását, az egykor élt életének felidézhetőségét, újraélhetőségét megtanult „erőszakkal álmodni”. Minél inkább megtalálta magát az álomban, annál inkább szenvedett az ébredés utáni realitástól, ugyanis ilyenkor „farkasszemet nézett a társtalansággal”³⁰² Hogy ezen változtasson, kitalálta, hogy környezetét benépesíti maga általa gyártott, mechanikusan mozgatható figurákkal. Nagy munkába kezdett. Megkereste a szükséges bábfigurákat és a mozgathatóságukhoz szükséges mechanikai eszközöket. Majd következett a szerelés, amikor is a babákat mechanikus szerkezetekkel és vezérléssel látta el. Mozogjon valami a környezetében, legalább tegyen úgy, mintha élne. Ebben a helyzetben válik az ember botcsinálta „teremtővé”. Amit csinál, a maga nemében tökéletes, de minden izzadságszagú, erőltetett, szemben az isteni teremtéssel, ami ugyan mentes a vesződséges materialitástól, azonban „nem létezik”, „kitaláció”. A mindentudó író ezen a ponton sem állhatja meg - ha az olvasó túlzottan beleélte volna magát a történetbe -, hogy figyelmeztessen, kiábrándítson, és sejtelmes, dodonai szavakkal érzékeltessen, hogy ebben az általa alkotott világban sem történik semmi véletlenül. De ki ennek a világnak mozgatója? Archie „társaságteremtő” tevékenysége úgy kerül az olvasó elé, mint előgyakorlat egy magasabb cél érdekében, de nem felejthetjük el, Archienak jövője nincs³⁰³. Alig találja meg magát Archie a társaság-alkotás tevékenységében, egyik „hazatérése” alkalmával döbbenetesen konstatálja, hogy bábúi feldőltek, oldalt borultak. És ez mind nem elég, az élettelen „felfordult pojácaiba visszatért az „eleven” hús és vér, de már eldöglött állapotban.”³⁰⁴ A telepített vezérlő mechanika teljes egészében eltűnt. Archie természetes reakcióként ellenséget keresett. Értetlenül állt a tapasztalt anomália felett. A szerző a helyzet analízisét adva *csodáról, metamorfózisról* beszél, az „Átváltozás pojáca és éjszakájáról”. „Archie szerette volna becsukni a boltot. Magára húzni a pánik éjszaka-takaróját. Pedig tudta, hogy éjszaka

³⁰¹ HATÁR, *Szélhárfa, i.m.*, 177.

³⁰² HATÁR, *Éjszaka minden megnő, i.m.*, 124.

³⁰³ „Egyik szülte a másikat, a régi passzió az új időtöltést, a természetes ügyesség a megoldásokat. Akkor még nem tudta – honnan is tudhatta volna?! –, hogy ez csak afféle előgyakorlat; megszállott ujjgyakorlat ahhoz a virtuozitáshoz, ami nélkül még az aranycsinálók Opus Magnumát sem vihetné végbe, nemhogy a ki-tudja-minek a művére rátegye a ki-tudja-milyen koronát.” *Uo.*, 125.

„A *holtkorban* élt, és mint egyszemélyes lakosság, örült, hogy megérte korszakos felfedezésének diadalát – a maga bábú-korszakát. Nem sejtette (dehogyan sejtette! ugyan honnan sejtette volna?!), hogy utasítja rendre s tereli vissza végzete felé a holtkor logikája: hogy pünkösdi királysága milyen hamar véget ér.” *Uo.*, 131.

³⁰⁴ *Uo.*, 132.

minden megnő. ... Beletekintett nagy vacogva, az irtózat ránőtt – az iszonyat fölémagaslott: tudta, hogy éjszaka minden megnő – de éppen az volt benne az ellenállhatatlan, a csábító: hogy akkor, onnan nincs tovább.”³⁰⁵ Archie ekkor érkezett el abba a fázisba, amikor zsigereiben fogta fel: nincs tovább. Archienak ez a tudati állapota a Bibliában Jézusnál is megfigyelhető. Jézusban is tudatosodik, hogy meg kell halnia³⁰⁶. A két jelenség, a profán és a szakrális közti feszültség itt is jól megfigyelhető. A halálraítéltség tudatának feszültsége sírásban kellett volna, hogy kitörjön, de Archie képtelen volt rá.

Határ konkrét időre utalással mutat rá, hogy időskáláján, mennyi idő is telt el a regény kezdete óta. Mennyi idő kellett, hogy Archie egy - egy lepusztulási szintet elérjen. A szerző és az olvasó számára érzékelhető idő Archie világában megváltozik. Itt „az idő méretlenül telt”, azaz ebben a dimenzióban már nem volt értelme időről beszélni. Az „órák felhúzatlanul rostokoltak, és még a napórák is az ódon nyerstégla falakon, ha voltak és felsütött, a rendből kiesve vonták meg üres ábrákat, mint a változó absztraktok”³⁰⁷. Határ szerint „az idő a létélmény cementje”³⁰⁸. Ha az valaki számára szétesik, elveszik, létében rendül meg.

Ahogy a regényidőben haladunk előre Archie világában újabb időjárési anomáliák mutatkoznak. Most már nem csak az ajtó kinyitásával és becsukásával változott az időjárás (érezkelt képe), hanem randomizálva, egyik pillanatról a másikra a kemény, fagyos téliből, szaharai meleggé változott. Mintha felgyorsult volna ez a folyamat. A fauna reakciói is követték a változás sebességét. Archienak is alkalmazkodnia kellett ehhez. Állandó gyors öltözésben és ruha levételben volt. Majd újabb érzékterületeit érte el a káprázat. Olyan szagokat, illatokat érzett, amelyek az ő dimenziójában nem léteztek, hacsak nem ő maga állította volna elő. Ugyanis péksütemény, vanília, tömjén, orgona, majd hárs illatot érzékelt. Ismét a sírhatnék határán volt, de csak üvöltés tört ki belőle. Maga is úgy érezte, hogy nincs messze az idegösszeomlástól. Ebben a leépülési stádiumában főhősünk az ingerekre reagálva már aprókat nyüszített és összefüggéstelen vakogásokat hallatott. Maga a szerző summázza ezt: Archie ekkor már fél ember, fél állat volt.

Kocsiján végzett sikertelen, sőt nagy kudarccal végződött akkumulátor cseréje után „elúrhodott rajta a végmagány lelki hemofiliája, ... vákuum kezdte csattogatni körülötte feltátongó negatív fogait”³⁰⁹ és azon vette észre magát, hogy elkezdett hinni a mumusban. A

³⁰⁵ *Éjszaka minden megnő, i.m.*, 135.

³⁰⁶ Vö. Lk 29, 39-44, *Biblia, i.m.*, 1191.

³⁰⁷ HATÁR, *Éjszaka minden megnő, i.m.*, 140.

³⁰⁸ HATÁR, *Szélhárfa, i.m.*, 46.

³⁰⁹ HATÁR, *Éjszaka minden megnő, i.m.*, 151.

mumus a „gyermekes ijesztgetésére kitalált ... félelmetes, rút alak.”³¹⁰ Ez az az alak tehát egy a gyermekvilágnak szóló lény, és funkcióját tekintve az ijesztgetést szolgálja. Archie visszafele menetben már a gyermeki értelem szintjén áll. A hit, Határ regényben adott interpretációja alapján, az emberi törzsfelföldés egy kezdeti szakaszában megtalálható jelenség. Az író a hit kialakulásának stádiumait a következőképp adja meg: „1. 'hiszek' 2. 'hiszem, hogy van' 3. 'hitem van’”³¹¹. Archie, aki eredendően hitetlen volt, arra a szintre süllyedt értelmileg, hogy elkezdett hinni valamiben, ami nem kézzel fogható. Határ e három stádiumot önmagába záródó körként fogja fel és „bűnös kör”-nek aposztrofálja. Mivel a szerző Archie mumus-hitét többet nem emlegeti, ill. nem dolgozza ki, arra lehet következtetni, hogy ezzel Archie visszafelföldésének egy stádiumát szignalizálja.

Archie érzékelését az anomália-ostrom teljesen elbizonytalanítja: nem tudja, hogy amit lát az az, ami, vagy épp az ellentettje. A hirtelen keletkezett szélvihar szemetet, port vágott az arcába. Hirtelen úgy érzékelte, hogy óriás denevért látott, vagy kondorkeselyűt? Ahogy a port kidörzsölte a szeméből a keselyű összezsugorodott. És nem volt más, mint egy mátyásmadár, aki számára bibliai szentenciákat mond. Olyan, amelyet előzőleg egy prostituált lakásában látott és hallott. Valóságos volt a madár, vagy káprázat? Minden esetre szeme kitisztulásával a madár hült helyét találta. Archie körül kering a sorsát eldöntő erőter indukálta jelek halmaza.

Határ hirtelen váltással általánosságban a hétköznapi élet egy újabb problémájával kezdi a 18. fejezetet. Eddigi kultúrkritikáját a modern élet hajszájának kritikájával egészíti ki. Az állatias, fejeken taposó hajszát veszi görcsö alá. Ennek értelmetlenségét példázza szerinte a kihalt emberiség hullá halma. És mi is a konzekvencia? Ezt egy szellemes szentenciában foglalja össze: „Az ember nem tud elég gyorsan lekésni életéről.”³¹² Fontosnak érzi a mondatot, mert többször is megismétli egymás után, szinte szuggerálja. Lekésni annyit tesz, mint valahová későn érkezve elmulasztani valaminek a kezdetét, indulását: elszalasztok valamely járművet vagy alkalmat³¹³. De az életről lekésni!? Az élet hajszájában bizonyos célokat üldözve, az ember nem veszi észre, hogy rosszul jelölte ki az élet-célt. A kudarcok után, amikor belátja, hogy hibázott, világossá válik a tévedés, de a hiba helyrehozhatatlannak bizonyul. A vonat elment, az élet elmúlt. Csak annak válik világossá a szentencia igazsága, aki vagy elért ahhoz a ponthoz, hogy belássa tévedését, vagy valami oknál fogva kisiklott

³¹⁰ *A magyar nyelv értelmező szótára*, szerk. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete, Bp., Akadémia, 1980, V, 53.

³¹¹ HATÁR, *Szélhárfa, i.m.*, 197.; Itt is látszik mekkora a különbség a hívő teológusi interpretáció és Határ hit-felfogása között: Vö. 247. lábjegyzet.

³¹² HATÁR, *Éjszaka minden megnő, i.m.*, 156.

³¹³ *A magyar nyelv értelmező szótára*, szerk. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete, Bp., Akadémia, 1979, IV, 693.

hétköznapi élete, vagy mint Archie esetében kényszerből kiszállt a hétköznapi élet dimenzióinak kényszereiből.³¹⁴ Archie hiába nézegette a nagy hajsza egyik beszédes szimbólumát, egy régi naptárát, már régen elveszítette a fonalat. Fogalma sem volt, hogy hol tart az időskálán: „Archie elemi erejű feledékenységével megszűnt az időszámítás a Földön”³¹⁵. Itt ismét felmerült az idő problémája. Ezzel a problémával Határ filozófiájában – mint azt fent már említettem - gyakran foglalkozik. Az „idő addig tart bennünk, amíg tart az idegrendszer tónusa – a tudat szintje fölött felfeszül ingerterükre. Mihelyt annak alászáll – adott esetben a visszatérés reménye nélkül megszűnik benne az idő. A holt anyag idő nélkül létező; ... az idő a világnak nem természete.”³¹⁶ - mondja.

Archie, aki a négy lábra ereszkedés közelében volt, aki a degeneráció fél állat - fél ember stádiumában járt, aki „teljes elbaromiasult állapotában mélán böfögve minden erőfeszítés nélkül” elérte a teljes kikapcsolás ájult állapotát³¹⁷, aki számára megszűnt az időszámítás, személye feloldódik az időn kívüliségben, végleg lekésett életéről. Majd hirtelen ismét meghallja a mátyásmadár hangját:

„- ...Ez-az-én...

- ...Metes-fiam-kiben-nekem – – – Lik-lik-lik! Szerel...

...Kedvem-tel...

- ...Rrrr!

- ...Az-én-szerel – – – Rrrr! Metes-rrr! Lik-lik-lik! Kiben-nekem...

- ...Fiam-lik-lik-lik! Rrrr...”³¹⁸

Hiába kereste a hang forrását, nem tudta megbízhatóan azonosítani. De mivel tőle, akaratától függetlenül szólalt meg a hang, tehetetlenül fogadta az ingert. Ki volt szolgáltatva a szuggesztív külső (?), vagy belső (?) szózatnak. Kísérletet tett, hogy eltávolodjon a szózat vélt forrásától és gyalogosan útnak indult. Hogy – hogy nem egy trinitárius, egységes református kongregalista, presbiteriánus imaházba botlott, ami – Határ interpretációjában - nem sokban különbözött a prostituált negyedben érezhető hangulat ocsmányságától. Mi is ez az imaház? Az olvasó hangulati, érzelmi befolyásolása érdekében Határ a következő azonosítókat alkalmazza: „Sertéshizlalda? Toborzóiroda? Libapezsgőkupakolda?”, vagy „A téglahodály szentélyét lebontották; alighanem hosszallták annak a mozinak, ami tönkrement benne”. A templomként működő épületben fekvő holtak egykori tevékenységét a következőképp

³¹⁴ „Nagy elkésve, amikor már nem is annyira ő szállt ki a hajszából, mint inkább a hajsza – öbelöle.” HATÁR, *Éjszaka minden megnő, i.m.*, 156.

³¹⁵ *Uo.*, 158.

³¹⁶ HATÁR, *Szélhárfa, i.m.*, 54.

³¹⁷ HATÁR, *Éjszaka minden megnő, i.m.*, 158.

³¹⁸ *Uo.*, 159.

jellemzi: „Zöld-lila lemezborítók, aranylila püspöksüvegeiken, kebelfelhős zászlóikon-röpcéduláikon Archie láthatta, miféle fülbemászó, sikamlós-kellemes jézuskázás csendülhetett volna fogadására, s kik voltak a jámborok, akiknek kerigmatikus térítő-ostromát és kullancs-ismeretségét elhárítani immár többé nem lesz alkalma: Jézus Korcsai próbálhatták éppen a Jézus Korcsai kezdetű tamtamot”. Hangulatkeltés és vélemény-kifejezés a célja a következő megfogalmazásoknak is: „Papocska-papocska. Nem merted megkockáztatni, hogy elvernek, még kevésbé, hogy halálra bunkóznak két ájtat-korcsos jézuskázás közben, s utána, mint aki jól végezte dolgát, fiúk-lányok – vidám üdvösségüket, bárgyú portékájukat tovább korcsolgatva – tovakerigmáznak s odébbállnak egy házzal.”³¹⁹ Az idézetek utalást tesznek arra, hogy a vallás intézménye keretei, határai feloldódtak, működésük hatékonysága megkérdőjelezhető lett, úgy külsőségeik, mint belső struktúrájuk megsemmisült. A fentiekben elmondottakhoz járul az Archie által megtalált poliészter, habfelfújt feszület is. Semmi sem valódi, még a kökereszt is hamisítvány. Határ interpretációja alapján az olvasóban felmerül a kérdés, akkor hamisítvány a vallás tartalma is? Ez nem egyszerűen vallás-, de kultúrkritika is egyben.

Az eddigiekben, Archie által látott, a szerző által bemutatott világban pozitív jelenséggel nem találkoztunk. A regény teljes depressziót áraszt. Egy felfordult természeti törvények uralta világban leépülő, az animalitás szintjére kerülő főhős visszafejlődési regénye egy szétesett világ romjai között. Ez a regény beáll Határ azon írásai közé - mint „Az Őrző könyve” is - amelyektől elmegy az olvasó életkedve. És a történetnek még nincs vége. A szerző időről időre összefoglalja Archie állapotát és az olvasó felé ismét újabb figyelmeztetést küld, ha elfelejtette volna: Archie napjai meg vannak számlálva³²⁰.

A mátyásmadár mondatai mintha beleégtek volna idegrendszerébe, folyamatosan ismétlődtek benne, valamint újabb sugallatai is érkeztek. „JÁRJ ELŐTTEM ISTENNEK SZENT EMBERE!”, vagy „– ISTEN – BÁRÁNYA – AKI – ELVESZED – A – VILÁG – BŰNEIT!”³²¹. Archie - Határ szerint - „a lidércet nyomban „megvilágosulással” tévesztette össze.”³²² És az az Archie, aki alig pár sorral feljebb még emberi roncsként került elénk, a mátyásmadár „szavaitól ihletve”, könyvtárába rohant és „kutatni kezd”, könyveit konzultálja, hogy megértse jól érzi-e, hogy „megvilágosodott”. Itt Határ régi szokásához híven egy oldalas inventárt ad meg, miket olvasott el, kutatott végig a fél-állat, fél-ember szint alá züllött főhőse. Ezzel támasztja alá Archie tájékozottságát a keresett témában, ill. ad nyomatékot

³¹⁹ *Uo.*, 163, 164-65.

³²⁰ HATÁR, *Éjszaka minden megnő, i.m.*, 169.

³²¹ *Uo.*, 172.

³²² *Uo.*, 170.

annak, hogy Archie tudatában lejátszódó folyamatokért a „végletes, a kategorikus Hiány – az embertestvér hiányának vákuuma” a felelős, amely „tönkresajtolta személyiségét, felőrölte idegrendszerét: nem találta önmagát.”³²³ Viszont Archie belső sugallatai a Biblia szövegeit idézték. Az olvasóban óhatatlanul merül fel a gyanú, hogy Határ itt a látomásos keresztény misztikusokat (Sziénai Szent Katalin, Keresztes Szent János, vagy épp Nagy Szent Teréz) állítja párhuzamba a bomlott elméjű Archival. Hisz neki is lehetnek látomásai! Ő is kiválasztott! Határ nem képes ellent állni a benne működő gondolatoknak. Belső kényszere miatt ki kell írnia magából, a vallások iránti ellenszenvét még akkor is, ha ez itt abszurdumként hat. Elfelejtkezik arról, hogy Archie hősét már a makogó, azaz a beszédet is alig bíró állat alá amortizálta. Egy ilyen sérülés után valószínűtlenül hatnak Archie teológia fogantatású zagyva mondatai.³²⁴ Persze egy „absztrakt regényben” minden előfordulhat, így az is, hogy Archie hirtelen képessé válik teológiai, fizikai-matematikai terminus technikusok alkalmazására, még akkor is, ha azok nem egy koherens gondolatmenetté állnak össze. Ha már elkezdte, Határ itt már nem állhatott meg. Filozófia könyveinek, az azokból vett gondolatok multiplikálása révén létrejött esszéköteteinek témáit, ha röviden is, de ki kellett írnia magából. Pár oldalon összesűrített, Archie szájába adott témái: az emberré aljasulás; az ősnévtelenség; a megnevezhetetlenbe, a személytelenségbe olvadás; az univerzális skolasztikus hascsikarása; az emberjóság eldöglése; a megváltás; az utolsó ítélet elmaradása; az Isten nárcizmusa; a beszari istenség. És folytatódik Archie küzdelme a gyomra tájékából jövő belső hanggal. Határ kedvenc, gnoszticizmusra rímelő megállapítása a gonoszság, mint a Földet uraló erő hangoztatása. A teremtő erőnek a gonosszal szemben való veresége. És itt találja meg Archie az őt ért katasztrófa magyarázatát: „Ő igen, a gonoszság, ahogy két ezredévenként szabályos egyhangúsággal szokta, telítődött, s alighogy elérte a harmatpontot, kicsapódott, és természetes idegmérgeivel bénadóglést bocsátott az emberiségre – –”³²⁵. Archie deus ex machina megtalálta egész helyzetének magyarázatát. De Archieval kommunikáló gyomortáj, amit Rikácsnak nevezett el a mátyásmadár hangja alapján, ami közvetítő szervként működik a metafizikus szféra és gazdája között, ontja gazdájára a teológiai üzeneteket. Archie még választhat is Isten rossz és javított kiadása között. Isten

³²³ *Uo.*, 169.

³²⁴ „Szamárság – hivatkozott mindenféle obskúrus amerikai szaktekintélyre Archie –, számárság; „a világ bűnei”?! Soha nem volt se több, se kevesebb. Olyan matematikai állandó, amihez itt egy kis tömegjótékonykodás, ott egy kis tömegmészárlás se hozzá nem tesz, se belőle el nem vesz – – –

...Az elvetemültség logaritmus? A bűn faktorálisa, végtelen sorral? Bűnök sokaságának értékállandója? Az inverz bűn, tangenciál-integrátorából visszakövetkeztetve? Ebből a bűnkvantum reciprokja? A bűnkvantum fizikai szummája, a Szumma Bűn? Az semmi...?! A világ Bűneinek Alastair McCormack szerint természetes konstansa van, és ez a McCormack-féle bűnsokaság-állandó – –” HATÁR, *Éjszaka minden megnő, i.m.*, 172-73.

³²⁵ *Uo.*, 177-78.

javított kiadásában Isten belátja bűnét és új eónt teremt emberrel vagy ember nélkül. Archiet döntés elé állítja a gyomortájából jövő kommunikátor miután elmagyarázza neki, milyen lesz az új Isten. Archietől függ közreműködik-e a megváltás művében vagy sem.³²⁶ Archie hosszas beszélgetést folytat Rikáccsal és kétkedésének ad hangot, hogy méltó-e a megváltás művében közreműködni, de pragmatikus kérdések is megfogalmazódtak benne. Az egykori megváltónak voltak statisztái, akik segítették a keresztre kerülésben, de ő egyedül van a bolygón, hogyan hajtsa ezt végre? Kérdéseire felelet azonban nem érkezett. Kissé sértődötten veszi tudomásul, hogy cserbenhagyták. Ennek hangot is ad magában.³²⁷ És mérgében csak ömlenek a vallással kapcsolatos kérdései. Határ szemrehányásai és kérdései ezek, amelyeket, válasz megtalálása nélkül, egy fél életen át tett fel magának újra és újra. A problematikához méltatlan stílus provokál. Provokálja a téma érintettjeit, nem maradhat semleges az olvasó.

A regény menetében Archie sorsa a végkifejlethez érkezett. Minden rajta múlik. Végrehajtja a „megváltást”, vagy sem? Mivel azonban Határ regényének célja, hogy bemutassa az „új megváltást”, az olvasóban nem marad kétség, Archie ügyes, és el fogja végezni a rá kirótt feladatot. Hisz az egész regény ezt az aktust hivatott előkészíteni. Ha ez így van, kitérőt kell tenni a kereszténység és Határ megváltás fogalmának tisztázása érdekében.

Hogyan értelmezi a kereszténység a *megváltás* fogalmát? Az értelmező szótár lakonikus egyszerűséggel annyit mond a jelenségről, hogy „Krisztus kereszthalála, amellyel az emberiséget megváltotta.” Az igei *megvált* alaknál már ennél többet találunk: „A keresztény vallás szerint a bűntől és következményeitől kereszthalálával mentesít valakit.”³²⁸ Ha ennél konkrétabb információt szeretnénk kapni, csalódással vehetjük tudomásul, hogy a teológiai szakirodalomban való megközelítése sem könnyíti meg a dolgunkat. Az új szakirodalomnak számító „Dogmatika kézikönyve” a fogalom sorsának dogmatörténeti megközelítése mellett felhívja figyelmünket arra, hogy Jézus személyének és történetének van megváltó jelentősége. Ezután számtalan aspektusból közelít a témához, felsorolja a szotériológia jelenségét interpretáló irányzatokat.³²⁹ A „Katolikus dogmatika” már pragmatikusabban közelíti meg a kérdést. Megtudjuk, hogy a „megváltás” a minket az Istentől elválasztó távolságtól, a kétségbeeséstől és a haláltól való megváltást célozza. Semmi konkrét,

³²⁶ HATÁR, *Éjszaka minden megnő, i.m.*, 179-80.

³²⁷ Ó kifürkészhetetlensége! Magára hagyja... Tojik rá. Visszagubózik az imponderabiliák gubójába, és nem rikácsolja többé a jobbra-balra sifítelő mátyásmadár kenetlen kávédaráló hangján: „Ez-az-én-szerelmetes-fiam-Kiben-nekem-(ott-baszd-meg-ahol-van)-kedvem-teliii-ik!” *Uo.*, 184.

³²⁸ *A magyar nyelv értelmező szótára*, szerk. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete, Bp., Akadémia, 1979, IV, 1206.

³²⁹ *A dogmatika kézikönyve*, szerk. Theodor SCHNEIDER, Bp., Vigilia, 1996, I, 412.

megfoghatót sem találna ebben a megközelítésben Határ. Főleg, miután az Isten fogalmat lyukszónak tartja. Ez a megközelítés messze van Határ megváltás fogalmától. A regény esetében a megváltás a régi rend, a működő világ helyreállítását célozza. Tovább elemezve a teológiai forrást, azt olvashatjuk, hogy Krisztus állítja helyre az emberi bűn által eltorzított istenkapcsolatot, azáltal, hogy mint bűn nélkül való a helyünkbe, bűnös emberek helyébe lépve magára veszi a bűnt. Jézus személye az egyetlen közvetítő Isten és az ember között.³³⁰ A bűn kulcsfogalma a megváltás aktusának. Ez nem a hétköznapi értelemben elkövetett vétség, téves erkölcsi cselekvés, „hanem abban áll, hogy az ember egészen radikális értelemben elvétí saját létét, miközben továbbra is lényegénél fogva az Istennel való dialogikus-személyes szeretetközösségben való beteljesedésre van beirányozva.”³³¹ A megváltás műve nem Jézus halála révén következik be, hanem azáltal, hogy „a Logosz emberré válása nyilatkoztatja ki Isten üdvözítő akaratát, amely egészen addig tejed, hogy Jézus szabadon magára vállalja a halált. ... Nem Jézus fizikai halála szerzi meg az üdvösséget, hanem Jézus minden ellenállással szemben kitartó szeretete válik Isten megváltó szeretetének reálszimbólumává. ... Krisztus életáldozatának belső éltető elve az, hogy szabad akaratából engedelmesen átadta magát Istennek, és kinyilatkoztatta szeretetét, s ebben egészen odáig ment, hogy kész volt életét és testét odaadni”.³³² Szemben a keresztény teológiával, a regényben Archie „önfeláldozó” halála az, ami a világ rendjét helyrebillenti. Archie „önfeláldozása” nem önfeláldozás, hisz fizikai, mentális lepusztulása a definiálhatatlan erőter, a „szózatok” és sok más egyéb momentum ösztönzése kellett ahhoz, hogy eljusson önmaga felfeszítéséhez.

Határ Győző megváltáskritikája azzal kezdődik, hogy megállapítja, a megváltás, mint olyan nem a kereszténység eredeti terméke, hanem ókori, gnosztikus, neoplatonikus eredetű. Arra a kérdésre, hogy mitől kell megváltani az embert, arra Határ ismét az ókori elgondolásokra utal vissza. A válaszban az emberi anyag sajátját, a szennyet adja meg. Ezt a kereszténységben az ősbűn fogalmával azonosítja.³³³ A saját maga által feltett kérdésre azonban Határ már nem válaszol, hogy ki is lehet a megváltó, a szóter. Erőfeszítései elsősorban arra irányulnak, hogy a keresztény fogalmakat az ókoriakkal azonosítsa, hogy levezesse, nincs semmi új és eredeti a kereszténység vallási elgondolásain belül, minden lopott áru.

³³⁰ Gerhad Ludwig MÜLLER, *Katolikus dogmatika: a teológia tanulmányozásához és alkalmazásához*, Bp., Kairosz, 2007, 358, 362.

³³¹ MÜLLER, *Katolikus dogmatika, i.m.*, 371.

³³² MÜLLER, *Katolikus dogmatika, i.m.*, 371.

³³³ HATÁR Győző, *Álomjáró emberiség*, London, 1996, 112-114, Ezoteria sorozat (10),

A kérdésre, hogy miért került Archie ebbe a világba csak a regény elolvasása után lehet válaszolni. A regény célja a lepusztult világ „megváltása”, de nem úgy, mint a kereszténységben belül, a fent leírtak alapján, hanem „a Gonosz oldalon”³³⁴. A gonosz princípiumával Határ gondolkodásában többször is találkozhatunk. Nem mintha sátánhívó lenne, már azért sem, mert nem ismeri el semmiféle metafizikai erő létét. A gonosz is csak annyiban foglalkoztatja, hogy megfogalmazza a jóval szembeni kritikáját. Határ szerint, ha valami metafizikai erő munkál a világban, az akkor sokkal inkább a gonosz, mint a jó. Ezt ismeri saját praxisából. A „jó” ellen irányuló averzióját tipográfiaileg azzal fejezi ki, hogy a „gonosz” szót mindig nagybetűvel, az „isten” szót pedig mindig kisbetűvel kezdi.³³⁵ Számára a gonosz a jó hiánya³³⁶, ezáltal Határ nem ismeri el a kereszténység felfogását a gonoszlól³³⁷, sőt, ha már kell, akkor önálló princípiumként tekint rá.³³⁸

A regény utolsó fejezeteiben Archie az öngyilkos „megváltásán” dolgozik. Anyagokat keres, eszközöket, mechanizmusokat szerkeszt, hogy megváltás-öngyilkossága a lehető legtökéletesebben sikerüljön. A leendő keresztjének megtalálását sorszerűnek látja, és itt már tud az isteni személyről, az Atyáról. Maga az a tény, hogy keresztben akar meghalni, szöveget üt az olvasó fejébe. Minek másolnia Jézus halálát? Hisz, mint fent olvasható a keresztény megváltás egyébként sem a másolt halálmódban, a keresztthalálban, vagy akár a halálban válik megváltássá. Archie számára a halál a cél, ami másként is elérhető. De szimbolikusnak kell lennie, olyannak, mint a klasszikusé, az Elsőé, az ügyetlenebbiké³³⁹ volt. Alkalmas helyet a nagyvásárcsarnok leendő épületének helyén álló hatalmas, mély, iszappal teli építkezési gödre fölött talál. Így a koponyák hegye helyett a Koponyák völgyét választja a művelet

³³⁴ HATÁR, *Éjszaka minden megnő, i.m.*, 183.

³³⁵ „annak az abszolút előfeltevése a sine qua non-ja, hogy a teremtő „jó”, a teremtés ösztökéje/ingere „jó”, a teremtőt maradéktalanul áthatja a „jó” princípiuma s így hát Jóság és Istenség szétválaszthatatlan egység: az interpenetráció teljes. Mondanom sem kell, hogy ez az abszolút előfeltevés minden alapot nélkülöz és a kegyes óhajnál alig több – ennyit, közbevetőleg” HATÁR, *Alapigazságaink, i.m.*, 171.

³³⁶ HATÁR, *Alapigazságaink, i.m.*, 171.

³³⁷ „A gonoszság nem csupán a jó hiánya, hanem a jó eltökélt, határozott tagadása. A gonoszságnak tehát nincs önálló valósága, a gonoszság nem Istennel szemben álló őselv (gnosztikus-manicheus → *dualizmus*), hanem a szabad teremtménynek az az Isten által eltűrt, titokzatos lehetősége (misterium iniquitatis), hogy figyelmen kívül hagyja a teremtményiségnek Isten jóságán alapuló kezdetét és Istentől kegyesen értelmét; ... Ez a lázadás, katolikus tanítás szerint, már az első emberek idején bekövetkezett (→ *ősbűn*). Már ebben kirajzolódik az ősbűn lényege: a teremtmény (és az egész teremtés) megpróbál autonómmá válni, a gonoszság más mederbe tereli a világ folyását, és ez többé nem ama teremtő és ajándékozó szeretet felé törekszik, amely a kezdetkor kinyilatkoztatta magát, hanem önmagában akar beteljesülni. Ezért a gonoszság érvényesülése ebben a világban nem elsősorban a rombolásban és rendtelenségben nyilvánul meg, hanem inkább abban, hogy az egyes ember, a népek, az egész világ elég akar lenni önmagának, Isten nélkül próbál boldogulni.” Karl RAHNER, Herbert VORGRIMLER, *Teológiai kishoztár*, Bp., Szent István Társulat, 1980, 240.

³³⁸ „Ha van isten – márpedig van – akkor elmarasztalható a Gonosz meglétének vádjában.” – mondja Határ „a van Isten” és „a nincs Isten” érveket fontolgatva. HATÁR, *Álomjáró emberiség, i.m.*, 208.

³³⁹ HATÁR, *Éjszaka minden megnő, i.m.*, 201.

helyének³⁴⁰. A negatív megváltás kidolgozása tovább folyik. Határ részletekbe menően írja le a készülék szerkesztésének minden lépést. Mintha Archie épp a sufnyiban barkácsolna. A keresztre szállt hősnek első gondja akkor adódott, amikor keresztjére szállva az installált farkascsapda a lábára csapódott. Ekkor éktelen káromkodásban tör ki. A kereszt foglya volt! „Egér a maga csinálta fogóban”³⁴¹. Káromkodásának oka nem a csapda helyzet volt, hanem az, hogy dereka alatt eltörött a poliészter kereszt. A megroppant kereszt számára a megváltás művének megroppanását jelentette, mert a maga által szerkesztett készülék működött diszfunkcionálisan, és ezért elment tőle a kedve. De visszaút nem maradt, a szögbelövők a keresztet is rögzítő fatáblához szegezték. Órák multával az oldalát átszűrni hivatott dárda gépezete is működésbe lépett és „úgy talált bordái alá döfni, hogy a torkán jött ki a hegye. Akkortól számítva már Archie Dumbarton az volt, aminek árát kínhalálával letörlesztette: *Nem-Archie – Nem-Dumbarton*”³⁴². Majd harmadnap az Archie által előkészített gyújtókészülék megsemmisítette a holttestét. Archie megsemmisülésével egyidőben életre kelő világ ott folytatta, ahol abbahagyta.

³⁴⁰ HATÁR, *Éjszaka minden megnő, i.m.*, 199.

³⁴¹ *Uo.*, 217.

³⁴² *Uo.*, 222.

KÖPÖNYEG SORS

Flavius Claudius Julianus történelmi alakja. Elsőként Határ regényének, a „Köpönyeg sors” főhőseként választott személy, Julianus aposztata valós történelmi alakját vizsgáljuk meg. A vizsgálat célja, hogy alapot adjon a regény és a történelmi valóság összevetéséhez.

Határ Győző majd minden könyvéhez írt utószót/útrabocsajtót, így Iulianosz³⁴³ regényéhez is. Ered ez valószínűleg abból is, hogy tisztában van azzal, hogy az általa megírt anyag talán légiűres térbe kerül, lévén az olvasók többsége nem történész, esztéta, filozófus, avagy teológus-egzegéta. Műveinek nagy többsége pedig jócskán megterhelt filológiai, filozófiai, vallástörténelmi információkkal. Mint a regény utószavában is olvashatjuk, a téma érdekesítő jellegén túl munkáját motiválta az is, hogy egy kedvére való könyvet írjon.³⁴⁴ Alkotói módszeréhez hozzátartozik, hogy sugallatos ötletéhez alapos irodalmazással közelít, hogy hűséggel ábrázolhassa a megrajzolandó kor légkörét. Ezt az alapos filológusi-filozófusi attitűdöt figyelhetjük meg már az elsőként 1976-ban megjelent misztériumdráma-folyamon, a „Golgheloghi”-n is, mely a középkor nagy, sorsot, történelmet fordító kataklizma-élményét meséli el, a középkori szellemi, teológiai irányzatok közti harcok, eretnekségek és a középkori lélek megfestése révén. A maguk műfajában a „Golgheloghi” is és a Iulianosz-regény is roppant súlyos műveltségi anyagot görgető, impozáns művek. Az ábrázolt történéseket tekintve Határ életideje előrehaladtával egyre mélyebben ment vissza az időben. A „Golgheloghi” az első évezred körül kialakult végítélet-várást és a második eljövétel be nem következéssel járó zűrzavar pusztítását ábrázolja. A „Köpönyeg sors” Julianus császár gyermek- és ifjúkorában lejátszódó szellemi fejlődését mutatja be; az azt kísérő eszmei-vallási-kultusz-kavalkádot, valamint az épp hogy intézményesülő kereszténység ön- és környezetpusztító megnyilatkozásait.

³⁴³ A dolgozatban a császár neve háromféle helyesírással fordul elő: A „Julianus” név a történelemben megszokott, a latinban is alkalmazott helyesírás szerinti forma. Határ Győző azonban egyszer a „Julianusz”, másszor „Iulianosz” alakot használja. „Julianusz” alakot használ, amikor magáról a történelmi személyről szól, tehát a római császárról. A „Iulianosz” név, a görögösített változat, a regény hőséneke jellemzésére szolgál. „Nincs ősbibb cselekedet, mint a névadás A név hatalmát bizonyítják a beszédes névváltozások: hogy a bibliai példánál maradjunk, Simonból Péter, Saulusból Paulus lesz” - írja a Karafiáth Judit, Tverdota György szerzőpáros. KARAFIÁTH Orsolya, TVERDOTA György, *Irodalom és onomasztika*, Helikon, 1992, 3-4, 329. Határ érzékeltetni akarja főhőse beállítottóságát, világnézetének, műveltségének hellenista orientációját. A névadásnak nála egyébként is nagy szerepe van, de ennek tárgyalása terjedelmi és tartalmi okokból kifolyólag e dolgozatban nem lehetséges, önálló tanulmányt kíván.

³⁴⁴ „Nem mintha Flavius Claudius Julianusról nem írtak volna könyvet eleget: de nem olyat, amelyet én róla olvasni szerettem volna. Amelyben nem Iulianosz személye, romantikus figurája, a semmiből sereget elővarázsló leleménye, legendás hadmenetei és hadvezéri kiválósága a fontos. Hanem elméje Valahányszor kedvemre való könyvet szeretnék olvasni valamiről, de bárhogy kutassak utána, nincs olyan – megírom magamnak.” HATÁR Győző, *Köpönyeg sors: Iulianosz ifjúsága*, München, Aurora könyvek, 1985, 587.

Míg a „Golgheloghi” kifele építkezik, sokalakos, minden dimenziót igénybe vevő, többszintes, középkori körkép, a Iulianosz-regény befele építkező, a bensőben, elsősorban a szellemeket az adott körülmények közt végsőkig kifejlesztő, kiterjesztő koncentráció példája.

*

Ki volt valójában Flavius Claudius Julianus, akinek alakja, két és fél éves uralkodása oly mély nyomot hagyott a szerzőben? A Határ Győző által sokat átkozott időszámítás³⁴⁵ szerinti 4. században vagyunk, Nagy Konstantin halála után³⁴⁶, aki igazi kényúr volt. Saját családja tagjait is kíméletlenül kivégeztette, ha politikája vagy szenvedélye úgy hozta. A történészek meglepődve állapítják meg, hogy alig hozta létre egyeduralmi intézményét, „végredeletemben három fia és két unokaöccse kedvéért ismét öt császárságra szakította szét a birodalmat”.³⁴⁷ Halála közeledtével megtagadta ősi hitét és felvette a kereszténységet. Szakított nemzete hagyományaival, mikor is a birodalom súlypontját nyugatról keletre helyezte át a főváros, Konstantinápoly megalapításával, ami nem jelentett mást, mint hogy „a rómainak göröggé, a pogánynak kereszténnyé kellett lennie”.³⁴⁸ A katonaság követelődzése nyomán azonban csak a három fiú örökösnek: II. Constantinus-nak, II. Constantius-nak és Constansnak lehetett a birodalmat átvennie, ami természetesen, az apai szokást követendő, rokon-mészárlásokhoz vezetett. Megölték Flavius Dalmatiust, Nagy Konstantin unokaöccsét, és a volt császár legidősebb lányának férjét is, Hannibalianust.³⁴⁹ A tágabb család kivégeztetése után a testvérek közt is fellángolt a harc, mígnem csupán II. Constantius és Flavius Dalmatius két fia, Gallus és Julianus maradtak életben. Nagy Konstantin unokaöccsei annak köszönhetően életüket, hogy míg Gallusnak halálos kimenetelűnek látszó betegsége volt, addig Julianus túl fiatal, nyolc éves volt.³⁵⁰

A két fiú tanulmányait a grammatikában Nicocles, a retorikában Ecebolius³⁵¹ kíséri figyelemmel. „Az élénk és rajongásra hajló gyermek (Julianus) nagy tehetsége féltékenységet ébresztett a folyton gyanakvó császárban”, bátyjával Gallussal együtt egy „falusi jószágra”, a

³⁴⁵ „a szerencsétlenek! A szerencsétlen egyiptomi dinasztiák, a szerencsétlen asszír nagyfejedelmek, akiknek a helyét a történelmi időben úgy szabják meg, hogy egy arameusul beszélő falusi zsidó rabbi születésétől számítják vissza az évszázadokat - egy obskúrus ortodox rabbiétől, akit egy görög anyanyelvű, pogány születésű, körülméletlen, de „zsidózó” családból származó közel keleti kalandor, haló poraiban elrabolt, hogy messianisztikus imposztornak hazudja meg és erre a portré-koholmányra alapítsa szedett-vedett valláskonglomerátumát, a párelégiót -- és ettől az „origótól” számítsák minden előtte való magasrendű civilizációk, Egyiptom és AsszírIA annáleszeit!” HATÁR Győző, *Filozófiai zárlatok*, London, 1992, 116. (Aurora ezotéria 8.)

³⁴⁶ 337. május 22.

³⁴⁷ MÁRKI Sándor, *A műveltség könyvtára, Az ó- és középkor története*, Bp., Atheneum, 1910, 395.

³⁴⁸ MÁRKI, *A műveltség könyvtára, Az ó- és középkor története, i.m.*, 396.

³⁴⁹ *Egyetemes történet: Az ókor története I.*, szerk. KERÉNYI Károly, Bp., Magyar Szemle Társaság, 1992, 662.

³⁵⁰ *Szókratész egyháztörténete*, szerk. VANYÓ László, ford. BAÁN István, Bp., Szent István Társulat, 1984, 218.

(Ókeresztény Írók 9.)

³⁵¹ *Ókori Lexikon*, szerk. PECZ Vilmos, Bp., Könyvtérképesítő Vállalat, 1985, 1011. (IV.)

Kappadókiában, Cezarea közelében fekvő Macellumba száműzik.³⁵² Nevelője Mardoniosz eunuch volt.³⁵³ Miután imádságokra, vallási gyakorlatra szorították, egyre nőtt benne a kereszténységgel szembeni ellenállás. 351-ben visszahívták Konstantinápolyba, és filozófiát tanulhatott. A tudomány területén elért sikereivel népszerűsége tett szert, és „az a meggyőződés terjedt el a nép körében, hogy alkalmas volna rá, hogy a rómaiak ügyeit irányítsa”.³⁵⁴ A császár féltékenysége tovább űzte Julianust és áthelyeztette Nikomediába, de megparancsolta, „hogy ne tanuljon Libaniosznál, a szír szofistánál”.³⁵⁵ Ha látogatni nem is tudta, de titokban gyűjtötte a rétor beszédeit, tanulmányozta azokat. Pergamon és Athén volt későbbi tanulmányainak, azok betetőzésének színhelye. Athénban elnyerte az eleuziszi misztériumokba való beavatást, és ez „rajongó lelkületének újabb táplálékot adott és a hellenizmus részére tervezett reformtörekvéseiben még jobban megerősítette”.³⁵⁶

Constantius 356. november 6-án Julianust, mint egyetlen rokonát, megtette az egyesített birodalom örökösévé, összeházasította húgával, Helénával, és Galliába küldte. Julianus Heléna kezével egyben a cézár címhez is hozzájutott. Galliában szervezőmunkához látott, és sikeresen vette fel a harcot a germán törzsekkel. Sikerei ismét féltékennyé tették Constantiust és légióinak egy részét a perzsa hadszíntérre rendelte volna, azonban azok fellázadtak és Julianust kiáltották ki császárnak (360. november 6.), azonban előtte választás elé állították: amennyiben magáévá teszi a légiók akaratát, császáruk lesz, ha nem fogadja el a felkínált hatalmat, meghal.³⁵⁷ Julianus a Szajrán és a Dunán indul nagybátyja ellen, de mielőtt harcra került volna sor, 361. december 11-én meghalt II. Constantius, és Julianus, mint általánosan elismert császár vonulhatott be Konstantinápolyba.³⁵⁸ Az egyébként aszkéta alkatú, és addig is puritán életmódot folytató Julianus első tevékenységei közé tartozott a palotabeli rendrakás. „Euszébioszt, a császári főkamarást halállal büntette ..., mert az is a tudomására jutott, hogy az ő vádjai alapján végezték ki testvérét, Gallust.”³⁵⁹ A palotában basáskodó eunuchok sem értek jobb véget. A túlméretezett háztartást kiszolgáló szakácsok, borbélyok hadait elbocsátotta.³⁶⁰

Julianus uralkodása azonban nem tartott sokáig. Az első két évet Konstantinápolyban töltötte, majd a perzsák ellen vonult Antiochián, Mezopotámián és Asszírián keresztül. 363.

³⁵² *Ókori Lexikon, i.m.*, 1011.

³⁵³ *Szókratész egyháztörténete, i.m.*, 218.

³⁵⁴ *Uo.*, 218.

³⁵⁵ *Uo.*, 218.

³⁵⁶ *Ókori Lexikon, i.m.*, 1012.

³⁵⁷ *Uo.*, 1012.

³⁵⁸ MÁRKI Sándor, *A műveltség könyvtára, Az ó- és középkor története, i.m.*, 386.

³⁵⁹ *Szókratész egyháztörténete, i.m.*, 222.

³⁶⁰ *Uo.*, 222.

június 26-án halt meg egy ismeretlen eredetű lándzsa döfésétől. Ország-igazgató intézkedéseit Szókratész szkolasztikosz elemzi.³⁶¹ Számunkra talán a leglényegesebbek a vallást érintő rendelkezései, mivel a regény maga is levezeti, miként alakul át az eredetileg vallásos nevelésben részesült császár a kereszténység esküdt ellenségévé, de az egyháztörténeszek is hangsúlyozzák intézkedéseinek hosszú távon ható, a kereszténységre káros kihatását.³⁶² Első, vallást érintő intézkedései közé tartozott az általános vallásszabadság meghirdetése, de természetesen minden téren pártfogolta a régi vallást a kereszténységgel szemben. Eltiltotta a keresztényeket a retorikától, a grammatikától, ezek tanításától. Kizárta őket az állami hivatalokból, megkövetelte tőlük a lerombolt pogány szentélyek újjáépítését. Amnesztiában részesítette a száműzött felekezetek vezetőit. Mindez persze arra irányult, hogy megbontsa az egységet közöttük, és ez sikerült is. A zsidóságnak engedélyezte, hogy visszatérjenek Jeruzsálembe, sőt állami támogatást adott, hogy a „templomot” felépítsék. Ez utóbbi terve azonban meghiúsult egy pusztító erejű földrengés következtében. Ez lenne tehát nagy vonalakban, egy filológus szemével Iulianosz története. A figyelmes olvasó számára a rövid ideig, de roppant intenzíven élt császár tömör életrajzából is sejthetővé válik, hogy mi ihlette meg Határ Győzöt, a sevellású, filozófia orientált agnosztikust.³⁶³

*

A mű keletkezése. A filológusok munkáját megkönnyítendő, mű keletkezéséről maga Határ Győző számol be. „1984. november 17-én Iulianosz Megalomártúr születésének 1653-ik évfordulóján” kezdett munkához, „megemlékezve arról a Hitvallóról, aki a hellén civilizációért bármikor halni készen, ott ontotta véré, ahol leterítette a hátulról jövő, barbár keresztény merénylő gerelye”.³⁶⁴ Ő, noha vitatott, keresztény merénylőnek tudja be Iulianosz vesztét - ez illik koncepciójába. 1985. március 30-án tesz pontot a mű végére. Statisztikusan nézve, a közel ötven címből összeálló, a műhöz adott bibliográfiában két kötetestől kilenc kötetesig terjedő művek is szerepelnek. Mondható tehát, hogy alkotását óriási filológiai munka előzte meg. Ezt Jánosy István Kodolányi módszerével rokonítja, aki „ugyanígy járt el kései, nagy bibliai regényeiben”.³⁶⁵ Nem új jelenség ez. Határ műveit vizsgálva kitűnik, hogy történelmi, vallási, filozófiai műveit készítve hallatlanul pontos kutatómunkát végez. A „Golgheloghi” c. drámafolyamához is több oldalas bibliográfiát mellékel, az utószóban pedig

³⁶¹ Szókratész egyháztörténete, i.m., 222.

³⁶² VANYÓ László, *Az ókeresztény egyház és irodalma*, Bp., Szent István Társulat, 1980, 510. (Ókeresztény Írók 1.)

³⁶³ Ismervén Határ építész és frankomán alkatát, szöveggel nem alátámasztható, de én személy szerint nem tartom kizártnak, hogy a Julianus és felesége, Heléna galliai korszakát megörökítő palota, a Lutetia Parisiorum, Párizs legrégebbi épülete is megihlette a szerzőt, hogy Julianus történetét felgöngyölítse.

³⁶⁴ HATÁR, *Köpnöyeg sors*, i.m., 615.

³⁶⁵ JÁNOSY István, *Arcok, lelkek, álmok, versek*, Bp., Magyar Írókamara, 1993, 44.

egy tanulmányban segít megérteni egy letűnt kort, a középkort. Amint az fent olvasható, a történet főbb szereplői hiteles személyek, de a mű alapján aligha különíthetők el a kitalált alakoktól. A szerző nem „iskolás adatpontossággal akarja életre kelteni hőseit, hanem szárnyaló képzelettel, intuitív empátiával. A körötte kavargó mellékalakok - Szozipátra, Melinoé, Licinius, Libanius - úgyszólván teljesen Határ képzeletének gyermekei”.³⁶⁶

Fölmerül a kérdés: miért éppen Iulianoszról ír Határ? A szerző egyértelmű választ ad. Iulianosz volt az, aki sorsában, műveltségében egy korszak hordozója volt, s maga a korszak is rokonságot mutat Határ hányattatásokkal tűzdelt életpályájával. Egy bukás előtt álló birodalomban, a Római Birodalomban államvallássá válik a kereszténység. Képviselői az egykor elszenvedett üldöztetések mértékében meg is torolják sérelmeiket. Nem egységes vallási vonulatról van szó, belső viszályok, szektásság, teológiai viták osztják meg őket.³⁶⁷ II. Constantius alatt az ariánus irányzat, az ariánus keresztények kerülnek hatalomra; az ortodoxnak titulált homouziusz, azaz az Atya és Fiú egylényegűségét valló, Athanasziosz által vezetett szárny száműzetésbe kényszerül. A palotában, az udvarban a saját hasznuk érdekében, köpönyegük forgatása révén hatalomhoz jutott „ariánusok” ítélnék élet és halál kérdésében. Segítségükre van az engedelmes, mindenre kapható eunuch sereg. A világ, a rétorok, grammatikusok alapműveltsége azonban továbbra is a görög, azaz a pogány. De a katonaság, az arisztokrácia is alapvetően még mindig pogány befolyás alatt áll, noha engedett a keresztény-ariánus befolyásnak. Átmeneti korról van szó, ahol egy meggyengült birodalomban, egy meggyengült, eltűnőben lévő vallás nyakára Nagy Konstantin egy új, feljövőben, erősödőben lévő vallást ültet. A régi már nem képes ellenállni, mert kiüresedett, az emberek már a hozzá tartozó rítusokat, azok jelentését is elfelejtették. Az új vallás pedig nem került be a köztudatba, nem internizálódott. Vallási szinkretizmusok jönnek létre, kultuszok elemei olvadnak egyfajta zagyvalék-vallássá, többek között a különféle földrészekén harcoló katonák közvetítése révén. Politikailag és világnézetileg is átmeneti kor ez. Analógia vonható mai korunkkal is, ahol úgy a politikai, mint a világnézeti krízis megtalálható.

Határ regénye egy személyre összpontosított, és ennek a személynek sorsában és világnézetében jelentkező válságán, mint gyűjtőlencsén keresztül látunk mindent, a középpontban azonban a világnézet áll. A mai keresztény világ épp ellenkező előjellel éli át Iulianosz korszakának válságát. Az akkor előretörőből mára az életben maradásáért harcoló vallás lett, de vele szemben nem egy másik vallás áll, hanem magának a vallásnak az eltűnése.

³⁶⁶ JÁNOSY, *Arcok, lelkek, álmok, versek, i.m.*, 44.

³⁶⁷ Vö. Steven RUNCIMAN, *A bizánci teokrácia. Bizánci stílus és civilizáció*, Bp., Gondolat, 2007, 12-33.

Határ bölcséleti műveiben asztro- és atomfizikai elméletekre utal, melyek számára nyilvánvalóvá teszik, hogy az „Úr - facér; tennivalója, beleszólása az oszcilláló világegyetem keletkezés - elmúlás - megújulás folyamatában nincs”, de különben is minden meg Isten nélkül is.³⁶⁸ A vallások tagadása mellett azonban Határ tisztában van azzal is, amint azt Neergaard Ortega nyomán leírja: „Ortega szerint a racionalizmus 2000 éves kultúr-periódusa, ami Szókratésszel kezdődött, vége felé közeleg”.³⁶⁹

*

A mű szerkezete. Ha a regény durva szerkezetét szeretnénk felvázolni, jócskán segít, ha egyszerűen fellapozzuk a regény tartalomjegyzékét. Határ, mint azt fent már láthattuk, mérnöki pontossággal szerkeszt. A bevezető, helyzettisztázó oldalak után a naplószerűen lineáris idő- és térkezelő technika segítségével követhetjük Iulianosz életének fázisait. A regény Iulianoszt három, jellegét és struktúráját tekintve különböző térbe helyezi. A szerkezet e terek mentén történő szervezése indokoltnak tűnik, mivel mindegyik tér egyfajta cezúra Iulianosz életében. A terek mindig annyiban érdekesek, amennyiben Iulianosz sorsára, eszmei fejlődésére hatást gyakorolnak. A természetes korlátokkal rendelkező regényterek azáltal, hogy börtönül szolgálnak a főszereplőnek, nyomasztóan hatnak. Nyomasztanak, mert a szereplőben a bezártság érzetét keltik. Miért alakul ki ez az érzés? Oka nem más, mint hogy állandóan érzékeljük, szinte a levegőben van valami, sejtelmes, megfoghatatlan, mindenhonnan leselkedő, erőszakot ígérő hatalom. Ez nem más, mint a császári bizalmatlanságból eredően a két Flavius köré telepített besúgó hálózat fenyegetése. Ez körülveszi Iulianosz külső világát. Képlékenységénél fogva szinte körülfolylja őt, mint az olaj, oly síkosan, mindenre rátapadva, szinte elzárva még a lélegzés útját is. E fojtogató erő azonban, mivel nem egyszerűen a természeti törvényeknek engedelmesskedik, nem áll meg a test magától bezáruló ellenállása előtt, hanem éjjel- nappal ostromolva, semmilyen eszköztől vissza nem riadva kísérli meg szondázni és befolyásolni a fenyegetett belső világát. Az individuum számára ez az a totalitárius világ, melyben kizárólag magára számíthat.

Iulianosz számára a szülők halála után a megpróbáltatások első stációja a kappadókiai „mennyek-háta-mögötti, elfelejtett fészek, Macellum öregvára”,³⁷⁰ „melynek nincs köve, ami ne mozdult volna odébb ... Poszeidon összerázott vaskosarában”.³⁷¹ Ez az a hely, ahol Iulianosz tanulni kezdi az életben maradáshoz az egyik legfontosabb tételt: „az egész élet

³⁶⁸ HATÁR, *Filozófiai zárlatok, i.m.*, 114.

³⁶⁹ „Nach Ortega geht die 2000 jährige Kultur-Epoche des Rationalismus zu Ende, die mit Sokrates begonnen hat.” K. v. NEERGARD, *Die Aufgabe des 20. Jahrhunderts*, Erlenbach-Zürich, Eugen Rentsch Verlag, 17.

³⁷⁰ „vadaskertje, uradalma a remeték járhatatlan kősvatagával határos s e kúphegyeken keresztül bajos volna megkísérelni a szökést.” HATÁR, *Köpanyeg sors, i.m.*, 33.

³⁷¹ *Uo.*, 33.

roppant lecke megalkuvásból”.³⁷² Ekkor még teljes odaadással hisz az őt oktató ariánus papokban, hitükben, örvend anagnosztészi mivoltának - könnyekre fakadva fogadja a kegyet, a keresztséget az erőszakosan fanatikus Dianeiosz érsek kezéből. Bár tanulmányi eredményei, szónoklattani teljesítménye nem téveszti el hatását a vájt fülű vizsgáztatókra, de politikai jelentéktelenségénél fogva alig vesznek róla tudomást. Gallus bátyja a fontos, hisz neki van elsőbbsége a hatalomra jutásban. Georgiosz, a kappadókiai püspök azonban helyesen méri fel Iulianosz szellemi erejét, és a jó szereplés jutalmaként, valamint hallván tudásszomjáról, megnyitja előtte az addig zár alatt tartott, saját maga gyűjtötte tékát, átadja Iulianosznak a könyvtár kulcsát. Nem véletlen, hogy a könyvtár eddig zár alatt volt, ugyanis nemcsak az arianizmus elfogadott kanonikus iratait tartalmazza, hanem, mint ez Georgiosz útmutató magyarázataiból is kiderül, megvannak az egyébként elégetett, pogány klasszikusok is, a kaldeus varázslást tartalmazó könyvek, a neoplatonikus szerzők, és a gnosztikusok iratai is.

Felvetődik a kérdés, mi lehet az oka, hogy a fogságban tartott Iulianosz előtt megnyitják a könyvtárat? A válaszadásban felhasználható egy az író életrajzában fellelhető analóg szituáció is. A fogvatartásnak többféle módja is lehet. A szellem fogvatartásának számított annak idején az is, hogy Határ Győzöt a II. világháború után fordítói székhez kötötték, és pénzzel kápráztatták - ne juthasson ideje a saját gondolataira, lekössék energiáit. Iulianosz könyvtárhoz kötése jelenti egyben azt is, hogy nem ér rá - amitől a legjobban félnek, és amire folyton gyanakszanak - császárelles gondolatokkal foglalkozni, így vonják ki a forgalomból. Csakhogy a rövidlátó hatalom tévedett mind Határ mind Iulianosz esetében. Ideig-óráig leköthette a szellemet, de tevékenysége által egy még csiszoltabb elme, egy még szélesebb látókörű ember került ki.

Iulianosz az első időszak mohósága, randomizáló, minden kézbekerülőt felfaló olvasó mohósága nyomán jut el, Valentinosz közvetítésével, a neoplatonikus gnószishoz.³⁷³ Ez az „egy- és oszthatatlan” tudás³⁷⁴ juttatta el ahhoz a belátáshoz, hogy a korábban Mardoniosztól, a családi, nevelő rabszolgától megismert gyönyörű homéroszi világot el kell hagynia. Búcsút mond hát az olümposziaknak és Órigenész felé fordul. Órigenésznél olvas először a Pleroma fenségéről, és a Második Örömhír titkos tanításáról.³⁷⁵ A könyvtárban végzett munka közepébe, „az Ópalota mindennapos fegyenclepi életének” egyhangúságába³⁷⁶ robban be a „villám-portya” jellegű császári látogatás. Noha mindez a császárazszony kezdeményezésére

³⁷² HATÁR, *Köpönyeg sors, i.m.*, 35.

³⁷³ *Uo.*, 82.

³⁷⁴ *Uo.*, 111.

³⁷⁵ A Második Örömhír nem más, mint: a világ teljes dicsőülése az új hit utáni létben, mely a lét szennyének istentől megújulása. *Uo.*, 112.

³⁷⁶ *Uo.*, 85.

történt, azaz jó szándékból, mégiscsak megnőtt a Iulianosz körüli ellenőrzés szigora. Az ok nem volt világos, de végül is ez hozzátartozott a rendszer jellegéhez. Megnehezítették a Flaviusok találkozását, ami természetesen ellenkező hatást váltott ki belőlük; az egyébként két teljesen eltérő mentalitású embert közelítette egymáshoz. A császári bizalmatlanságot, az őket érő bánásmódot enyhítendő, Iulianosz javaslata nyomán, Georgiosz közbenjárására, Mamatész mártírnak saját költségen építtetnek templomot. Az építkezés közben felmerülő műszaki problémákat, melyeket Iulianosz végül is nem tud megoldani, kudarcként éli meg, és ezek jelzés értékűek számára.³⁷⁷ Lemond Gallus javára a templomépítésről, az azzal összefüggő babérokról, hogy a külső vár helyett megépíthesse magának belső templomát, a gnóvizist.³⁷⁸

A többszöri tapasztalás is egyre inkább arra tanítja, hogy Gallus az, akit a hatalom fontosnak tart és így megállapítja: „Mit érdekelje a külvilág, aki a külvilágtól mit se várhat? Vagy ha igen - csak rosszat; élete beszűkülését, sorsa sanyarúbbra fordulását. Az ilyenek a jó hír: a semmi újság”.³⁷⁹ Ezzel nagy lépést tesz a kontemplatív életmód felé. A világ viszonyulását, a templomépítés kudarcát, Gallus kedvezményezését mint fő okokat mérlegelve Iulianosz visszavonulást rendel el magának – megbékélést, elfordulást a világtól, mely a szerzetesi élet előfeltétele. Könyvtárba zárkózva, az eddig megismert és az eretnek írók gondolataiból megépítette azt a gnóvizist, amit a legkeresztényibbnek hitt.³⁸⁰

Mint a regényben mindig, Mardoniosz, az „idős herélt”, a „vén családi bútordarab” aktív megjelenése Iulianosz számára fontos információk érkezését, figyelmeztetést jelentett. Mardoniosz, a jelentéktelennek tűnő szolga, a család belső életének bizalmas ismerője, nagy élettapasztalata révén mindig időben figyelmezteti Iulianoszt, ha annak önnön érdekében, császárhűségének fitogtatásával korrekciót kellett végrehajtania magatartásán. Saját tapasztalatán kívül Mardoniosz az, aki bevezette Iulianoszt a túlélést jelentő képmutatás technikáiba. Iulianosz először hallotta, hogy valójában nemcsak ő van veszélyben, hanem maguk a körülötte lévők is. Amennyiben nem végzik jól a munkájukat, könnyen „megcsigázásban”, megkínzásban lehet részük. A megfigyelt iránti lojalitás gyanúja is életveszélyes lehetett a megfigyelők számára. Még Mardoniosz is csak árulása révén maradhatott szeretett neveltje közelében. Mardoniosz vallomásából Iulianosz a világ

³⁷⁷ „Mivel hibáztam, hol rontottam el? S ha mit vétettem, elvetés volt-e vagy maga a vétkezés? ... nem kellettem a Szentnek?” - kérdezi magát Iulianosz. HATÁR, *Köpönyeg sors, i.m.*, 106-107.

³⁷⁸ „Gallus építse meg a maga Mamatész-kápolnáját s csak tartsa meg magának. Ő majd megépíti a maga ezerszentélyes, bölcsről-bölcsre boltozódó, boltról-boltra kapcsolódó, mennyekig érő titkos tanításának főtemplomát - a Gnóvizist.” *Uo.*, 114.

³⁷⁹ *Uo.*, 114.

³⁸⁰ *Uo.*, 114-115.

megértéséhez kapott elengedhetetlenül fontos támpontokat. A világ működéséhez alkalmazkodni kellett, különben összezúzza őt örlő fogaskerekével. A mardonioszi figyelmeztetés mutatott rá azokra a magatartási hibákra, melyek ebben a világban bajt hozhattak a növendék fejére. Megadta a rejtőzködés játékszabályait, amelyek hosszú távon - amennyire ezt egy Flavius megengedhette magának - Iulianosz beilleszkedését, azaz láthatatlanná válását segítették elő. A fogalmazás talányossága Iulianoszt sokszor szinte a kétségbeesésbe kergette, de Mardoniosz épp neveltje féltése miatt fogalmaz ködösen. Iulianosznak meg kell tanulnia érezni, megérezni, kiérezni a jelekben rejlő jelentést.³⁸¹ Senki sem bízhat meg senkiben, és ez a bizalmatlanság a legbensőbb viszonyban állók között sem szabad, hogy feloldódjon, mert megkínzatusuk - ami bármikor bekövetkezhetett - szeretteik elárulását is magával hozhatta. Iulianosz mindig is jó tanítvány volt. Fogékonyságával magába épített minden használhatót. A megváltozott helyzetben a macellumi körülmények között megszívlelte Mardoniosz intelmeit, „s ahogy férfivá érett, mozdulatait, lényét elöntötte bizonyos flaviuszi méltóság”. Tutorai, Apion és Audoleon megilletődve érezték meg rajta, hogy emberesedik, „minden eshetőség készen találja, minden sorsfordulat”.³⁸² Ehhez járult az is, hogy a száműzetésben „az egyetlen, ami ebben az álmosító pangásban az internáltat ébrentartja: a FENYEGETETTSÉG”.³⁸³ Pedig Iulianosz csak nehezen vált úrrá belső nyugtalanságán, hűrrá feszített idegrendszerén. Ő a nyugtalan, romantikus ember, szemben Gallussal, aki reálpolitikus módjára használta ki az életet, az alkalom adta lehetőségeket. Fölmérve a helyzetet, Gallus a lehető legtávolabbra tolja ki külső világa határait, élvezetek hajszolásával töltve idejét.

A Kappadókia felé közelgő vihar nyomasztó légköre, a templomban hallható morajlások, melyekről nem lehetett biztosan tudni, földrengésről vagy pedig csak a kocsihajtó versenyről áthallatszó misztikus hangokról van-e szó, feszültségteremtő erővel bírnak. Vészterhes ígéretűek. A jelek nemcsak ígérnek, de ígéretüket be is váltják. A vihar rászakad

³⁸¹ Mardoniosz tanácsai Iulianosz magatartására nézve: - adja fel magányát, elvonuló életformáját, mellyel ignorálja környezetét: „A tüntető különhúzóds rossz vért szül, rossz szájíz marad utána s ridegség, idegenség zúzmarájával vonja be emléked, melyet nem megtartani, hanem elfelejteni visznek magukkal.”

- „Többet mutatkozni kényszerű társaságod körében, ki hozzád fel nem ér: jámbor áldozat a jövő oltárán s célirányos magaviselete sorsodra nézvést; vágj jó képet ... Csak megvakarod Apiont és Audoleonodat és megcsudálsz, mi sokat magukba szedtek mestereik, Nikoklész Luko és Hekeboliosz tárházából ... megcsudálsz majd jólesik nekik, s ha magadhoz szoktatod a kettőt, megnyílnak neked.” - Így tehát a másik bizalmába férkőzés útján az egyébként hozzáférhetetlen információ kicsalására tanít Mardoniosz.

- „, a megváltó istenekre, NOBILISSIME, el ne áruld, hogy csillagnéző tékád könyves kincsei közt üldögélve amennyit magadba szedtél, ahhoz segédutórok csupán, s válladig sem érnek.” HATÁR, *Köpönyeg sors, i.m.*, 122. Az utolsó pontban nemcsak a közösségre vonatkozó kezelési utasítást ad, hanem egyben Iulianosz helyére is utal ebben a hierarchiában, ezzel is Iulianosz identitástudatát erősítve.

³⁸² *Uo.*, 123.

³⁸³ *Uo.*, 128.

Macellumra, a kocsiversenypályán tömegszerencsétlenség történik, a stadion leomló palánkjai alatt óriási embertömeg leli halálát. E jelek mind-mind rossz hírek előhírnökei voltak. És valóban, a kiszámíthatatlan természeti jelenség, a kiszámíthatatlan tömeges baleset vészjeleihez csatlakozik a magánéletben bekövetkezett radikális változás, Gallus minden előzetes értesítés nélküli elszállíttatása. Iulianosz számára minden esemény eltörpült Gallus elvesztése mellett. A végképp egyedülmaradást, a családhoz kötő utolsó szál elvágását jelentette számára ez, és a kiszámíthatatlan, baljós jelek megsűrűsödését. Idegrendszerében felerősödött a fenyegetettség érzése, a halálfélelem: „most remegett csak a föld remegő lába alatt”.³⁸⁴ Az életért rettegés új fázisába lépett, hisz történni kezdett valami: a tutorok híreit hallván sem nyugszik meg lázas fantáziája. A hirtelen, Konstantinápolyból érkező parancsot hozó levélben gyanúját látta igazolódni. A parancs haladék nélkül a fővárosba szólította. Fölkészülés nélkül, vaktában vágott neki az útnak, melynek végén gyanúsítgatások várják, és szökését emlegették. Iulianosz „sohasem jött a nyomára, mint vezérelték a halhatatlan istenek s mind közül, kivált megváltó Hermésze - ide, az Iszaposztolosz Második Örök Városába - s Újdon Rómájába!”³⁸⁵

Konstantinápoly, az új főváros antitézikus ellentéte volt a kis, isten háta mögötti Macellumnak. Itt összpontosult a birodalom adminisztrációja; kultikus, művészeti, tudományos központ. A macellumi be- és elzártág, a főváros börtönépületében töltött négy hét rettegése után megnyílt számára is a város. Mohón járta az utcákat, tereket. Szívta magába az új szellemet, az elszalasztottakat pótlendő. Elé tárult a város a maga művészeti szépségével, tekintélyt parancsoló méreteivel, hatalmas embertömegével, mocskával, szennyével egyetemben: „behunyta a szemét és bevette, azontúl Konsztantinopolisz, a Flaviusok jogán, egy kissé az „ő városa” is volt; s az is maradt.”³⁸⁶ Azonban nemcsak a száműzetés helyei közti viszony mutatja a tézis-antitézis viszonyát, de Iulianosznak az étellel való kapcsolata is. A Macellumban befele forduló, rejtőzködő, a szerzetességbe beletörődő anagnosztész a fővárosban kifele, az emberek felé fordul, barátra tett szert, életvidám emberré vált, sőt - ami veszélyes - népszerűvé. Hüpodiakonosz volta lassan álcává lett csupán, és a „hamis szillogizmus, hogy aki immár semmiért nem felelős, annak azon túl semmi felelőssége - tehát eleve ártatlan; ez elaltatta óvatosságát”.³⁸⁷ A macellumi korszak areioszi - gnosztikus hitéből Konstantinápolyban már hiányzik a magabiztosság. A múltbeli események vallatása nyomán átalakult a Nagy Konstantin keresztelésének körülményeiről alkotott véleménye is. A

³⁸⁴ HATÁR, *Köpönyeg sors, i.m.*, 147.

³⁸⁵ *Uo.*, 167.

³⁸⁶ *Uo.*, 173.

³⁸⁷ *Uo.*, 183.

két ttorral, Apionnal, Audoleonnal Macellumban folytatott beszélgetés cseng fülébe, akik magukról megfeledkezve, vagy talán provokatív szándékkal (?) Jézust „Halott Hebreus”-ként, „Döglött Iudeai”-ként emlegették, és erőteljes kritikával illették az új hitet. Maga sem tudja, hogy igazi e a megbotránkozása, amikor a Pontifex Maximus, Constantinus Magnus keresztelése hullá-keresztelésként, hullagyalázásként, szentelthúggal leöntetve bukott elő emlékezetéből a két tutor kifakadása nyomán. A fővárosban szerzett tapasztalat megerősíti gyűlöletét a palotai adminisztráció papjai, az erőszak álságos kiszolgálói iránt. Nem tétlenkedett, és - számolva, ha nem is a távoli, de a közeli jövővel - megszervezte egyetlen szenvedélye, az olvasmányanyag utánpótlásának útját. A császári könyvtár ritkaságnak számító tekerceiről másolatot készített. Konstantinápolyi tartózkodása alatt történt a hellenizmus felé való erőteljesebb elmozdulása is. Villámcsapásként érte, és ez számára jel értékű volt: barátjától, Liciniustól Hermész isten - Khénoboszkionban, Egyiptomban az Ötvösök Királya által készített - arany-bronz triposzát kapta ajándékba. Visszhangzott fülében a még Macellumban Georgiosztól hallott szó: „ne a magad kútfejében kutakodjál, hékás ... hanem emelkedjél fohászokó lélekben és felfele tartott könyörgő tenyérrel Harnebeszkhénisz Oltáránál Hozzá, ki a filozófusok fejedelme és istene”.³⁸⁸ Iulianoszt, aki agnosztészként volt jelen a templomban, a bömbölő orgona és a pogány dallamokra énekelt keresztény énekek elképesztették. Ehhez járult még a részeg pap, Nektarion arcátlan figyelmeztetése a szertartás közbeni kézkucsolásra és a letérdelés rítusára. Ez kihozta a béketúrásból. Az eset azután még sokáig foglalkoztatta gondolatban, és miután a tüdőgyulladás lázában égett, víziói támadtak: Nektariont oktatta ki az imádkozás módjairól: „Vagy állva, tenyérrel az ég felé, úgy imádkozol, ha az égiekhez beszélsz, vagy lábaddal a földre dobbantva és nyújtott tenyeredet a föld felé fordítva, úgy mondod, ha a hádészieknek szól az ima. ... Szabad hellén nem térdel, a letérdelés barbárok szokása, gótoké, vandáloké, roxolánoké!”³⁸⁹ Az ezután következő lázas vita már jelzi, Iulianosz szemléleti fejlődésének új állomása előtt áll. Nektarion eltűntével Apion és Audoleon fantomalakjai jelentek meg - akik tulajdonképpen önnön egyik énjét képviselik -, és küzdött csipkelődő hellenizáló érveléseikkel. Mindkettő becsmérelte az új vallást, csábította vissza az ősi hellén hithez; Iulianosz még ellenállt, de ereje lankadóban volt, érvei egyre gyengültek, sőt a fenyegetésen kívül nemigen akadt érve. A lázbetegségből fölgyógyulva kapta a hírt a körülötte szolgáló paptól, Epipodiosztól a császári „elfogadról”,

³⁸⁸ Megfogadja a tanácsot és megsemmisülten áll Licinius ajándéka előtt: „- Vedd át titkával együtt, uram – kezdte a latiumi, görögre forgatva a szót és széttárva a karját. – Sok néven nevezed Őt, de isteni személyre egy. Ő az, a letopoliszi Horusz Harpokratész Hermanúbisz: a Háromnéven Háromszornagy. Ő az, Hermész Termaximus; s ha még tovább hántod, arany egében rátalálsz. Ő az. Harnebeszkhénisz. A filozófia fejedelme. Az Ige koronás istene és a tiéd.” HATÁR, *Köponyeg sors, i.m.*, 208.

³⁸⁹ *Uo.*, 216.

azaz részt vehetett a császári fogadáson, színről-színre láthatta a császárt. A császári meghívás még nem, de a palotai teatralitás³⁹⁰ extázisba hozta a rajongó szellemet: „Iulianosz rajongásos lelkét betöltötte a látvány és a jelenség, ... már egyebet sem tudott, mint alázatosan csudálni, álmélkodva helyeselni, illeszkedni - beállni a körforgásba, helyreigazodni a rendben”.³⁹¹ Themisztiosznak, a Iulianosz által oly mélyen tisztelt bölcsnek a fogadáson tartott szónoklata végképp kihúzta lába alól a talajt. Iulianoszt „hatalmába kerítette a Nagy Összefüggések Átétele”, és elveszett, „elfelejtődött benne apja, aki apró groteszk baleset áldozata lett, garázda katonák duhajkodásának martaléka”.³⁹² „Átszellemültségében” még szandálcsókra is járul apja gyilkosához. A magáról megfélemedező Iulianosz jól megérdemelt jutalma nem maradt el: megaláztatás és palotafogság várta a fogadástól visszatérve, majd újabb száműzetés.

A Konstantinápolyban eltöltött öt és fél hónap alatt Iulianosz megismerhette „Sors-Isten-Barom” szélsőségeit. Megjárta a halál veszélyt tartogató kínzatással fenyegető császári börtönépületet, de a fiatal patrícius, Licinius révén rájöhetett a barátság ízére is, élvezhette a „felelősséget nem hordozó” felelőtlenységét, népszerűségét. Ismét a tudomány fellegvárában tanulhatott, megtapasztalhatta a hatalom lesugárzásának álságát, és vissza a mélybe taszítást, a száműzetésbe kerülést. Konstantinápolyban az alaphelyzet változatlan maradt; mindenhol figyelő szemek követik, és a szabadság, a lehetőségek látványa megtévesztően önnön szabadságának, lehetőségeinek illúzióját festik Iulianosz belső szeme elé. A totális rendszer papjainak rabulisztikája mélyen undorította - de dühvel töltötte el saját hiszékeny ostobasága is, mely elhitette vele, hogy a hatalom kedvezményezheti.³⁹³ A remény, melyet Themisztiosz, a „túlélés saurusza” keltett benne szavával (Nagyrahivatottnak nevezte), hogy ő, Iulianosz igenis „dacol halálveszedelmével, elevez - átsiklik Szkülájája - Kharübdiszé közt: elkerüli!”³⁹⁴, bizalommal töltötte el, és mihez tartás végett „életmérleget” készített a követel és tartozik oldalak felállításával. Ez egyben az újabb száműzetés, a nikomedeiai tartózkodás élettervének alapja is. A követel oldalon állt magánkönyvtárának gyarapítása, a tartozik oldalon a szökéstől való elállás, Libaniosz rétor kerülése. A mérleg pedig: „Vámon-réven veszteséggel, de ép bőrrel megúszni”.³⁹⁵ Tehát túlélésre rendezkedett be.

*

³⁹⁰ A palotában uralkodó csendregelet, a fogadást előkészítő ének, a fény- és térhatások érdekében megtett bűvészkedés.

³⁹¹ HATÁR, *Köponyeg sors, i.m.*, 228.

³⁹² *Uo.*, 242.

³⁹³ „Milyen ostoba is az ember - dörmög Iulianosz s attól még csúfondárosabban elébe tárult ostobasága: hosszú, ötödfél hónapos kényszervendégeskedése, hiába-mórállása után a konsztantinopolosi kaszárnyapalotában.” *Uo.*, 260.

³⁹⁴ *Uo.*, 261.

³⁹⁵ *Uo.*, 262.

Nikomedeia félezer éves városa, a száműzetés újabb stációja, sok mindent tartogatott Iulianosz számára. Itt lendült ki véglegesen világnézete mérlegének nyelve a kereszténységtől elfordulva, a hellenisztikus filozófia-vallás felé. Itt találkozott a végzetes, szívét-eszét befonó asszonnyal, Szozipátrával, itt élte át barátjának, Liciniusnak pálfordulását. A szerző a nikomedeiái rész jelentőségét formailag is hangsúlyozandó, megnövelte terjedelmét. Nem véletlen ez, hisz Iulianosz világnézeti fejlődése szempontjából élete döntő fázisába érkezett. Amint maga a főhős is Szozipátrát tekinti orientációs pontnak, úgy a nikomedeiái rész vizsgálata tekintetében én is ez alapján osztom fel Iulianosz ezen életszakaszát: Szozipátra megismerése előtti, Szozipátra barátságával fémjelzett és Szozipátra elmenetele utáni szakaszra. Ebben a száműzetési szakaszban is fellelhetjük a már az előző, konstantinápolyi részben is megfigyelhető, a sors-hangulat-cselekményt érintő lent-fent-lent hullámvölgyét. Iulianosz nikomedeiái útja is lent kezdődik a császárlátogatás utáni kitaszított hangulati hullámvölgyében. Iulianoszt azonban sorsa megtanította arra, hogy alkalmazkodnia kell, mivel az élettől nem sokat várhatott. A fővárosból folyamatosan érkező, valamint az új lakhely lefalazott részében talált tekercsek tanulmányozásába fogott és azok „heuréka-élménnyel” lepték meg. Megerősítést kapott általuk addigi gyanúja: a kereszténység Szent Pál koholmánya. Ez volt az a felismerés, mely „elbillentette meggyőződése mérlegét - eldöntötte életét”.³⁹⁶ Filozófiája ettől kezdve végképp hellenista irányt vesz, erősödik a kereszténységgel szembeni kritikája, gyanakvása. Liciniusnak, konstantinápolyi barátjának érkezése újabb lehetőséget nyújtott a hatalom kijátszására, hisz ha nem is látogathatta a rétor, Libaniosz előadásait, a róluk készült másolatok olvasása nem tartozott a tiltott tevékenységek közé. Magát Hermész Triszmegisztosz, Háromszornagy Hermész oltalmazottjának tekinti, aki „a rá lemosolygó Hekaté különös kegyeltje”.³⁹⁷ Gallus cézár ajándéka, a rabszolga Melinoé nemcsak nőiességével, de tudásával is újat hozott Iulianosz életébe. A hihetetlenül jó memóriával megáldott rabszolgalány szeretőnek is jó volt, de rögzíthette szónoklatait is, és

³⁹⁶ HATÁR, *Köponyeg sors, i.m.*, 272.

³⁹⁷ *Uo.*, 276. „A Tabula Smaragdina tizenhárom mondat. Szerzője a szöveg szerint Hermész Triszmegisztosz /háromszor legnagyobb Herrész/. Hermész nevét a gnosztikus és alexandriai iratok jól ismerik. A legvalószínűbb hipotézis, hogy egyiptomi származású ember volt, bár a név nem személynév, hanem úgynevezett beavatási fokozat. Lehet, hogy Toth volt, Toth pedig az egyiptomi leviták magas kasztja, mint Iránban a Zarathusztra, vagy Indiában arisi. Ma úgy mondanánk, hogy mester volt. Kora bizonytalan. Vannak, akik keletkezését az özönvíz után az első generáció idejére teszik, de nem tudni, hogy a Kr. e. 8000-ben, vagy Kr. e. 12000-ben történt özönvízre gondolnak-e. Hermész Triszmegisztosz tekintélye igen nagy volt. Felőle még az egyházatyák is különös tisztelettel beszélnek. Az alexandriai korból Hermész Triszmegisztosz neve alatt egész sereg, főként dialogizált értekezés maradt fenn. A gyűjtemény általában a Corpus Hermeticum neve alatt ismeretes. Ezek az értekezések - ha töredékesek is - világosan jelzik, hogy valamely beavatás oktató művei. Túlnyomó részük inkább kései gnosztikus iratnak látszik, könnyen feltételezhető, hogy itt nem magáról Hermész személyes tanításáról, inkább a hermetikus hagyományba való beavatásról van szó.” HAMVAS Béla, *Tabula smaragdina - Mágia szutra*, szerk. Dúl Antal, Szombathely, Életünk könyvek, 1994, 13-14.

kérésre törölhette is azokat emlékezetéből. A lány társaságában mondta el, egyéb fültanú nélkül szónoklatait. A lány iránti bizalma, óvatlansága furcsa, hisz egyébként mindenben az ő elpusztítására török munkáját látta. Gallusra nem gyanakszik, sőt - lévén a családban ő az utolsó, tehát a hatalom megszerzésében esélytelen – későbbi gondolataiban épp hogy terveinek kivitelezőjét látta benne. Honnan sejthette volna, hogy pont Gallus az, aki az ő megfigyelésével bízta meg Melinoét. Idealisztikus, rajongásos bizalmáért keservesen kellett fizetnie.

Licinius Nikomedeiába érkezése nemcsak Libaniosz előadásainak megszerzését ígérte, hanem Szozipátra csodálatos történetének megismerését is. A történettel Határ a nikomedeiai fejezeten belüli második nagy szerkezeti részt készíti elő. A Szozipátra-történetek mitikus mesék a mesében, fölcsigázzák a már a kereszténységtől eltávolodott Iulianosz fantáziáját. Az elbeszélésben elfoglalt helyük logikailag indokolt. Iulianosz épp előzőleg döbrent rá a „páli csalásra”. De Licinius elbeszélése lélektanilag is jókor jött, mert megerősítést adott neki. A Szozipátra életéről megismertek alátámasztják Iulianoszban a keresztényekkel szemben táplált ellenszenvét. Az általuk okozott nagy veszteségek ellensúlyozására lép föl Szozipátrát fölkarolván, a mese-betét két mitikus alakja: Helianosz és Kriszkosz. A „keresztények által megszállt korban” játszódó történetek Iulianosz szeme elé varázsolták a nagyrészt letűnt, de Iulianosz által már gyermekkorában is oly áhított hellén, mitikus világot, a földre szálló, emberi alakot öltő, az emberi világ rendjébe földöntúli erejüknél fogva beavatkozó isteneket. Sokak szemében Szozipátra a kapott varázserő birtokában maga volt a megélt csoda. Így Iulianosz számára is, egy letűnt korszak prominens képviselőjévé vált. Elénk tárul Szozipátra egész élete, gyermekora, házassága, férje halála után pedig szerelmi balesete. A Szozipátra sorsában is munkáló erőket, mint például a férjét, Eusztathioszt elpusztító gátlástalan császári aljasságot, saját sorsából ismerhette Iulianosz.

A Nikomedeiába „látogató” császárhű, kétszínű Hekeboliosz megérkezése Iulianoszt óvatosságra intette, és arra figyelmeztette, hogy a hatalom bizalma megingott az őt körülvevő besúgókbán. Így Gallus stratégiáját követve templomépítést tervezett, majd ezt széltében-hosszában terjesztette. Ez a templomépítési gesztus hasonló megfontolásból fakadt, mint a macellumi. Bár akkoriban még volt némi belső indíttatása, a nikomedeiai időszakra érzelmi vallásosságának azonban már nyoma sem maradt. E gesztus pusztá porhintés volt a hatalom szemébe. Bizodalma már rég nem a keresztény Istenbe vetette, hanem a látogatóba érkező Mardoniosztól kapott Mithrász talizmán képviselte szellemiségbe.

A Szozipátra-történetek utolsója, a Philometer iránti szerelem és szerelmi csalódás ugyan figyelmeztethette volna Iulianoszt, hogy maga a rendkívüli, varázserővel felruházott

személyiség, Szozipátra sem teljesen védett, hisz ő maga is varázslat áldozatává válhatott. A szerelem varázserejét vette Szozipátrának, és csak a megidézett, volt tanítói segítségével állt helyre e misztikus világban a rend, nyerte vissza Szozipátra régi képességeit, médiumnitását.³⁹⁸ Szozipátra, mint papnő, ennek ellenére ismeretlenül is állandó vendéggé vált gondolataiban. Még Iulianosz is megsokallta Szozipátra befolyását, védekezni akart ellene, de mindhiába.

Szeretői pozíciójában Melinoé sértetten vette tudomásul, hogy Iulianosz álmában Szozipátra nevét hajtogatja, hogy magányos szónoklatait Szozipátrához intézi. A szerelmi dolgokban nem túl járatos Iulianosz azonban nem vette komolyan a Melinoé megjegyzéseiben leselkedő veszélyt, csupán a féltékenységnek tulajdonítja azokat.

Egy véletlenül fülébe jutott hír, a Konstantius és Magnentius között Mursánál lezajlott csata híre ismét pánikba ejtette. A csata kimeneteléről hosszas kutatás után sem lehetett megbízható információkat szerezni. Magnentius győzelme esetére előkészítette a menekülést, hisz - ha más megfontolásból is, mint a Flavius családon belül, de - vélhetően egy újabb Flavius-családirítás várható. Ezzel újabb bizonytalansági tényező, újabb fenyegetés lopódzott életébe, mely benne dolgozott s nem hagyta nyugodni.

A nikomedeiai rész szerkezetileg első felében, azaz a Szozipátra előtti korszakban felgyülemlett bizonytalanságok, kérdések válaszokra várnak. A Pál okozta csalódás miatt megszűnt Iulianosznak az arianizmusba vetett bizalma. Iulianosz kritizált és keresett. Választ számára egy a hellenista világlátásban járatos, életpéldájával meggyőző lény adhatott, Szozipátra: Mi történt Mursánál, és milyen sors vár rá? De a templomépítésnél jelentkező nehézségek megoldását is Szozipátrától várta. Szozipátra a kaldeus tudományok birtokában, látva Iulianosz érdeklődését, sokféle praktikát felhasznált megszerzésére, hisz „úgy volna méltó, hogy egy Flavius-ivadék hozza helyre a bajt, melyet a Flaviusok hoztak ránk: s hogy valahára akadjon egy, aki a hús elevenjéig kiégeti amaz üszögös mételyt!”, a

³⁹⁸ A médiumnitás problémája, ha különböző aspektusokból is, de végigkíséri életútján. Alkotásmódjáról szólva említi is megszólítottóságát. Önéletírásában egy fiatalkori kalandjáról is beszámol: A Kerepesi temetőben járkálván „Mind közelebb keringtem nemzeti nagyjaink óriásemlékeihez s ahogy a Kossuth-mauzóleumhoz közeledtem, lépcsőzeteivel, szoboralakjaival mindegyre vonzott. Lassan, roskatag ünnepélyességgel mind feljebb hágdaltam lépcsőin, mind emelkedettebb lélekkel, mígnem a pillanat nagyszerűsége teljesen hatalmába kerített. A „szellemvilág” kis híja meglegyintett s már-már szárnyak suhogásával tévesztettem össze a madársuhogást; transzba még nem estem, de szörnyen szerettem volna felfedezni magamon a médiumnitás első jeleit, a gégefő „kölcsonadását” a befészkelődőnek, a lehunyt szempillán keresztül a „látást”; és amikor a mauzóleum felső teraszán a kriptá vaskapuzatához értem és a homályderengésben felfedezni véltem a szarkofágon üldögélő nagyangyalt, hát - ámbátorsággal akkor még mit sem hallottam a Kierkegaard ajánlotta „hitbeugrásról”, menten beláttam, hogy az „igazat” az angyaltól „ki kell kényszerítenem”. Nekifeszültem a rácsozatnak és legnagyobb csodálkozásomra, a magam ismerős hangján bömbölést hallottam ...: - Angyal! Angyal! ... Az igazat!” HATÁR, *Életút I., i.m.*, 117-118.

kereszténységet.³⁹⁹ Szozipátra ugyan biztatta Iulianoszt, de a fia révén, aki ugyancsak a jövőlátás beavatottja volt, tudta, hogy a galileusok büntetlenül rombolhatják, fosztogathatják az ősi kultusz iratainak és kegytárgyainak fő helyét, az alexandriai könyvtárat, és szentélyeit. Iulianosz tehetetlensége tudatában depresszióval válaszolt a hallottakra, és a jövőt faggatva szegezte Szozipátrának a kérdést: „Mi lesz velünk Deszpoina?” Válasz azonban nem érkezik. Rossz előjelek egész sora figyelmeztette a sorsát érintő változásra, amint ez a konstantinápolyi rész előtt is megfigyelhető volt:

- Licinius felhagy a rétor, Libaniosz előadásainak látogatásával, a keresztényekhez csatlakozva kutatja az ismeretlen Istent.
- Keresztény rabszolgalázadás tör ki, és ezzel veszélyezteti a környéket, valamint Iulianosz amúgy is korlátozott mozgásszabadságát.
- Szozipátra talizmánja nem kerülhet be Iulianosz építendő templomának alapjába, mintegy sorsszerűen jelezve, hogy nem is kell, hisz magától is, varázslat nélkül is megáll a templom.
- Iulianosz álmában megjelenik Prokopiosz, a nagybácsi, mint gyermekkorában, széttépetve, Gallus pedig a kínzókamrában.

A jelek nem hazudtak, és a sorsfordulat nem is váratott sokáig magára. Megkezdődött a visszarendeződés Iulianosz környezetében. Mardoniosz érkezett Iulianosz elárultatásának hírével, Melinoé részletes beszámolót küldött Iulianosz tevékenységéről bátyjának, Gallusnak. Hekeboliosz maga jön Konstantinápolyból Iulianosz tanulmányait „irányítani”, leváltva Nikagorászt, és az addig megbízott rétorra vasra verve hurcolták el. Gallus reakciója sem késett, és ellenkező előjellel, mint ahogy arra Iulianosz számított, megrovó, fenyegető levélben olvasta öccse fejére „bűneit”. Ha a büntető kohorszot nem is, de elküldte Aetioszt, a patkányt, az álnok papot Iulianosz átnevelésére. Iulianosz Nikomedeiában felépített világára egymás után sújtanak le a hatalom villámai. A Szozipátra utáni időszakra lelkiileg is fel kellett készülnie. De Szozipátra lába alatt is forróvá vált a talaj, el kell hagynia Nikomedeiát. Iulianosz pedig kezdhetett előlről mindazt, amit Mardoniosz oly nagy gonddal tanított neki Macellumban, a színlelést, az ellenséggel szembeni keresztényi alázatosság színlelését. Filozófus lévén ideológiát gyártott, hogy képes legyen elviselni a megaláztatást.⁴⁰⁰

³⁹⁹ HATÁR, *Köpönyeg sors, i.m.*, 448.

⁴⁰⁰ „a nap reggeléhez ily közel, amikor a Caesar teljhatalmú ellenőrző biztosa betoppan, vajon célirányos-e váltig azt firtatni, hogy mit szól ellene? S nem volna-e fifikusabb, sőt, módfelett javallatos, hogy azt kutassuk: mi szól Aetiosz mellett? ... A szemét embereket szeméti voltukért szeretni: az anakhoréta első parancsa. Őt elviselni. Hosszan együtt lenni vele. Hallgatni alpári sületlenségeit. Eltalálni vele a hangot - kegyét keresni, kedvébe járni ... Az anakhoréta második parancsa - nem szabad megítélned a világ Aetioszait csupán azért, mert Aetioszok. Mert akkor a megítélés kiül az arcunkra és megmérgezné a mindennapos együttlétet vele ... Az anakhoréta harmadik parancsa ... Dicsérjed világlátottságát és hozd ki társalkodásából az emberileg lehető

A Szozipátra elmenetele utáni korszak ismét teljesen magára hagyottan találta Iulianoszt. Barátja, Licinius elárulta azzal, hogy keresztény lett és a keresztény rabszolgalázadás élére állt. Melinoé, belső bizalmasa, beszédeinek egyetlen tanúja elárulta. Kiderült, hogy voltak megvesztegetett besúgók is a környezetében. A hatalom szorosra fűzte körülötte a zárlatot. Ezt a magányt azonban már egy sok aljasságot megélt, tapasztalt színlelő belső erejével volt képes elviselni. Felnőtt, önálló világnézettel rendelkező emberré vált. Az őt sújtó intézkedések megszigorodása, a mindenki általi elárultatás visszatérést jelent a regény kiinduló helyzetéhez. A kígyó farkába harap. Iulianosz meggyőződése ellenére visszakényszerül az anahoréta álarca mögé, ami a túlélés záloga. A mű Iulianosz templomának felszentelésével fejeződik be, az erőszaktevők elvárásának megfelelően Iulianosz keresztény szölamokat szajkózó szavával. Szozipátra pozitív jóslata ellenére azt érzi, hogy: „Itt a JÁTSZMA VÉGE. Régi rám illő hellén szólásmondás: már minden ravaszkodásom hiábavaló – csak csúszkálók vele mint róka a jégen.”⁴⁰¹ „A játszma véget ért. A Halott Hebreus üres pogány világa tart, barbársága leszakad – rá a birodalomra; nem az én dolgom. S már hogy amaz; Teste Dögével a mennyégen elúszik: innen kezdődik Heliosz – Mithrász teljes napfogyatkozása.”⁴⁰²

Honnan eredhet e pesszimista lezárás? Mire vezethető vissza? Egyrészt adódhat abból a szerkesztési megfontolásból, hogy kerek egészzé váljon a mű, le legyen zárva; másrészt adódhat abból, hogy a szerző már tudja, hogy Iulianosznak nem kell egy általa visszataszítónak tartott vallás papjaként visszavonultan elsorvadnia, de vallásreformáló kísérletei megbuknak, halála után a kereszténység kerül egyeduralkodó pozícióba.

*

Líra és epika határán. A regénytörténetet, a szerkesztési megfontolásokat, az elbeszélés módját áttekintve láthatjuk, összetett, nagy ívű, monumentális regénnyel van dolgunk - a szerző saját instrukciója alapján - lélekrajzi regénnyel⁴⁰³. A mű interpretációjának első fázisaként érdemes magát a műfajt nagyító alá venni, hogy kívülről befele haladva egyre mélyebb összefüggéseket lehessen feltárni. Ez is segítséget ad ahhoz, hogy a lefestett világ megértése, értelmezése általa közelebb kerüljünk magához a szerzőhöz. A műalkotással

legjobbat: rétori szakértelmét, törvényházi anekdotáit és nem-mindennapi tudását” HATÁR, *Köponyeg sors, i.m.*, 562-563.

⁴⁰¹ *Uo.*, 576.

⁴⁰² *Uo.*, 577.

⁴⁰³ Azonban a műfaj behatárolását illetően jogosnak tűnik G. Komoróczy Emőke felvetése is, miszerint a regény nevelődési regény. G. KOMORÓCZY Emőke, *Határ Győző életműve: „Bízom dolgom az időre”*, Bp., Stádium, 2003, 152.

ugyanis „igazságot tapasztalunk, melyet semmilyen más úton sem tudnánk elérni”.⁴⁰⁴ Elsőként említhető a regény költészettel való érintkezése. A lirizálódási tendenciát századunkban már Proust, Joyce és Virginia Woolf művészetében is megfigyelhetjük. Határ Győző is ehhez a hagyományhoz kapcsolódik Iulianosz-regényével. A belső világ teljességének bemutatására mi sem alkalmasabb eszköz számára, mint a líraisággal átszőtt regényforma. Nem mondható, hogy egyértelműen lirizálódott regényről van szó, de Határ regényírói attitűdjét vizsgálva „költői magatartásról” beszélhetünk, hisz az „író és a regényalak közötti távolság csökkenése”, sokszor eltűnése mind erre utalnak.⁴⁰⁵ Határ én-je sokszor kerül fedésbe Iulianoszéval. A költői magatartásnak az efféle megnyilvánulása azonban még „nem azonos a költőiséggel, mely a lirizálódó regény formájának egyik fontos aspektusa”.⁴⁰⁶ Ha a joyce-i és a Határ-féle regényírói álláspontot próbálom párhuzamba állítani, megállapítható, hogy hasonlóan az „Ulysses” Stephen Dedalusához, aki Joyce alteregója, a „Köpönyeg sors” főhőse, Iulianosz pedig - szellemi attitűdjét tekintve mindenképpen - Határé. Ez az oka, hogy Határ írói pozícióját nem elsősorban a „hagyományos regényíró” távolságtartó nézőpontja jellemzi.⁴⁰⁷

A „Köpönyeg sors” mint lélekrajzi regény. Amikor Határ 1600 évvel nyúl vissza a történelemben, nem a történelem újraírásának szándékával teszi ezt, hisz fikció megírása a célja. Egy sok tekintetben a mai hoz hasonló korszakban élő, kiválasztott, a hatalmi-politikai érdekek miatt állandó életveszélyhelyzetben lévő személy, Iulianosz belső életét építi fel, aki egyediségénél és általánosságánál fogva válik tipikussá. A regénynek a fent említett sajátosságai azok, amelyek Határ Győző „mesélős” alkatának, mondanivalója kifejtésének korlátlan teret biztosítanak. Ha csak a Kabdebó Lórántnak adott életrajz-interjúkat vizsgálom, megfigyelhető, hogy szinte árad, gátszakadás-szerűen ömlik Határ saját története, keveredve benne a személyes történet a világtörténelemmel, a filozófiával. Kabdebónak nem kis

⁴⁰⁴ „Ebben áll a művészet filozófiai jelentősége, mely minden okoskodással szemben érvényre jut.” Hans-Georg GADAMER, *Igazság és módszer*, Bp., Gondolat, 1984, 22.

⁴⁰⁵ EGRI, *A költészet valósága, i.m.*, 31.

⁴⁰⁶ *Uo.*, 30.

⁴⁰⁷ „A hagyományos regényíró, ha szereti s olykor részben önmagából formálja is *figuráit*, távolságot tart önmaga és alakjai között („natura naturata”). *Nézőpontjának* különbsége gyakran a „mindent tudó szerző” kommentárjainak képeben érvényesül, melyek ... mindenképpen az író kívülállásának megnyilatkozásai. A hagyományos regény- író szerzői autonómiáját sokféle más módon is kifejezheti, így a *típus-hierarchia* bevezetésével, egy olyan emberi- erkölcsi norma kialakításával, amely felé az alakok közelednek, vagy amelytől távolodnak, s magával a cselekményvezetéssel is, mely epikus kölcsönhatást teremt a regényhősök szubjektív elképzelései, törekvései és a külvilág körülményei között, s az embert a tettein méri meg.” *Uo.*, 31.

erőfeszítésébe kerül, hogy kereteken belül tartsa, célirányosan vezesse az elbeszélést. Határt a regényeiben megszokott gondolati áradás viszi előre.⁴⁰⁸

A tökéletes regénydefinícióra törekvő igyekezetek kudarcra ellenére azonban magának a műfajnak megvannak azok a sajátosságai, melyek nélkül végül is aligha jöhetne létre az, amit regénynek neveznek.⁴⁰⁹ Érdemes talán végignézni, hogy miként materializálódnak ezek a regényalkotó komponensek Határ lélekrajzi regényében. Először is a fogalomról. Mint már szóltam róla, maga a szerző adja meg a műfaji megjelölést. Nem a szakirodalomban megszokott lélektani jelzót használja, talán elkerülendő a francia barokk korszakában útjára indított, túldimenzionált érzelmvilágot bemutató regénytípusra való utalást.⁴¹⁰ Miben áll szerzőnk esetében a lélekrajz? A regény főhőse, Iulianosz alakjában azt mutatja be, ami mindig is vesszőparipája volt; hogy miként bújik ki a szellem a gyermekemberből, miként válik gondolkodóvá Iulianosz a hatalmas külső nyomás ellenére, vagy épp annak hatására. Tehát a „szellem világrajöttének”, megizmosodásának lehetünk tanúi. E lélekrajz nem túlpszichologizált formában kerül elénk, nem ez a szerző célja. Technikáját illetően Határ nem mindig, de a regény elején gyakran, majd folyamatosan egyre ritkábban a mindent tudó író pozíciójából manipulál. A regény kezdetén, a helyzettisztázó oldalak után, egyre inkább háttérbe szorul maga az író, és a cselekmény előrehaladtával egyre elmosódottabb jelenléte, szinte egygyé olvad főhősével. Sokszor meg sem lehet állapítani, Iulianosz vagy a szerző fűzi gondolatait. Az író nem határolja el magát főhősétől, szinte azonosul vele, vagy legalábbis

⁴⁰⁸ Kabdebó Lóránt: Szinte szóról szóra ugyanezt mondtad el Hegyi Bélának 1982-ben, amikor a „Vigilia” számára meginterjúvott.

Határ Győző: Csak egy történetem van, nincs két történetem. Nem is hiszed, mekkora erőfeszítembe kerül, hogy ne „regényesítsek”, s ne népesítsem be egérszürke krónikámat mesefigurákkal, cselekményes váratlanságokkal: a kitaláció mindig fordulatosabb. HATÁR, *Életút I., i.m.*, 40-41.

K.L.: Nem értem az összefüggést. Elkalandozunk -

H.Gy.: Nem érted? A kitérésen, az elkalandozáson lemérheted életfáradtságomat. *Uo.*, 104.

H.Gy.: ... de itt, esedezem, megengednél-e egy síbságos közbevetést

K.L.: Kitérés, elkalandozást nem; közbevetést igen. Közbevetéseid olykor lebilincselőbbek magánál a történetnél. *Uo.*, 109.

⁴⁰⁹ „Ha a regényműfajt kikezdetlenül meghatározni nincs is módunkban, közelítő érvényű, a részek felől az egészet vizsgáló definíciót megkísérelhetünk. Csoportosíthatjuk azokat az elemeket, amelyeknek együttese nélkül - A Rózsa regényé-től Robbe Grillet-ig - nincs regény.” - írja Sükösd. Nem azt kell megkérdeznünk, hogy „Mi a regény”, hanem, hogy „Mi nélkül nincs regény?” A választ pontokba szedve meg is adja. Szerinte ezek:

1./ az információ, 2./ a cselekmény, 3./ a tér, 4./ az idő, 5./ a személyiség, 6./ a világkép. *Minerva Nagy Képes Enciklopédia, Művészetek*, szerk. VITÁNYI Iván, Bp., Minerva. 1973, 328.

A Wellek-Warren szerzőpáros probléma-megközelítése a következőképp hangzik: „A regény analitikus kritikája rendszerint három összetevőt különböztet meg: a cselekményt, a jellemeket és a környezetet ... Fölösleges megjegyezni, hogy a szóban forgó elemek mindegyike a többit is meghatározza.” René WELLEK, Austin WARREN, *Az irodalom elmélete*. Bp., Gondolat, 1972, 327.

⁴¹⁰ Itt a szakirodalom Mme de La Fayette: Cléves hercegnő c. művére utal. „Ez a regénytípus már kimondottan az emberi benső feltérképezésére és ábrázolására törekedett. Szerelmi történet áll a cselekmény középpontjában, egymásra figyelő, reagáló, a másik ember rezdüléseit felfogó hősökkel.” *Világirodalmi lexikon*, főszerk. KIRÁLY István, szerk. SZERDAHELYI István, Bp., Akadémia, XI, 1989, 518.

teljes mértékben megérti a kihívásokra adott reakcióit, mondván: ugyan mit is tehetett volna Iulianosz az adott helyzetben?

Miután Iulianosz a regény főhőse minden az őhöz való viszonyulásban, illetve az ő máshoz való viszonyában nyer értelmet. Hogy ez így van, az nem indokolatlan, mert Határ, vagy Iulianosz szemével látunk mindent. Speciális helyzetben van, ugyanis életben maradt. Ez nem mindennapi dolog, hisz életben maradni a császári, dinasztikus családirtások után valami felfoghatatlan esemény, egyfajta kegy. Ezért azonban fizetni kell. Fizetni száműzetéssel; fizetni az állandó bezártságban, a körülötte lévő besúgó had megfigyelésével, és ebből következően az abszolút magánnyal; fizetni kell az állandó rettegéssel, a halálfélelem érzésével. A köznapi hős számára ennek töredéke is elegendő volna ahhoz, hogy összeroppanjon. Iulianosznak emellett még arra is marad energiája, hogy szellemileg rendkívüli teljesítményt vigyen végbe. Mint ahogy annak sincs magyarázata, hogy miként maradt életben, a bármikor bekövetkező kivégeztetésének sem kellene, hogy legyen. Minderről végül is „Sors - Isten – Barom” dönt. A regényben ábrázolt világ Iulianosz belső világának és a külvilág konfrontálódása. Iulianosz helyzetét, e roppant bizonytalan sorshelyzetet látva, az az érzése támad az embernek, hogy Határ nem is akarja, hogy az legyen a benyomásunk, a császár kegye volt az életmentő. Sokkal inkább az, mintha a császár maga is valami külső erő hatására döntene. Mintha ő maga is csupán játékszer volna egy hatalom kezében. Ezt megerősíteni látszik a császár gyengeségének, betegségének, pipogyaságának az „udvari látványtervező” által, színpadias eszközökkel történő elkendőzése. Ilyen a történetben a macellumi gyorslátogatáskor megrajzolt vadászat-jelenet⁴¹¹ vagy a császári hatalmat misztikus ködbe burkoló palotai csendrendelet, és a palotai fogadás alkalmával bemutatott, a külvilág számára érthetetlen, ezáltal misztifikáló szokás rend. Az abszolút rettegés szervezi Iulianosz világát, befonja éjjelét - nappalát. E rettegés nemcsak a családban elfoglalt helyéből adódik; menet közben arra is fény derül, hogy maguk a Iulianosz környezetében élők is, ha más okból kifolyólag is, de ugyanazt élik meg.⁴¹² Iulianosz

⁴¹¹ Iulianosz „csak akkor vágott kissé számár képet hozzá, amikor Gallus elkottyantotta s ő meg, lelki abakosán összeadta - kettő meg kettő az négy. Hogy amit látott, rúdon lógatva s elvonult elejtett erdei fenevadjaival a szolgasereg - az az erdő a park alatt: körülkerített, zárt vadak-karámja volt. A medve a vaddisznó, az oroszlán meg a párduc ahány csak volt: erős, fonatos hálókelepcén vergődött a bozótban s inkább e kötélhálót karmolta-harapta, mintsem a közelgő veszedelemre ügyelt; bár mihelyt a császári gerely a bundájába fűrődött, a kötélhálót messzevonták s nyomtalanul eltűntették láthatatlan kezek ... azt a két medvét, az oroszlánt, a három vaddisznót és a nőstényleopardot kölyköstül, mákfőzettel igencsak megitták és jól előkészítették, még minekelőtte Ömindszentfelsége a Fejedelmi Vadász rájuktörni kegyeskedett.” HATÁR, *Köponyeg sors, i.m.*, 89.

⁴¹² „Mentora (Mardoniosz) néma intését a herceg azonnal elérte. Először az ajtóhoz surrant, hogy kilessen - a rabcseléd a perzselő napról az árnyékba húzódott s odébb, tökmagot köpködött - majd az ablaknyíláshoz lépett és a kőlabazatról felhúzódkodva, széttekintett. A koronapárkányon hogy nem hallgatózik-e valaki.” *Uo.*, 116. Mardoniosz meséli: „Azzal a feltétellel engedtek ide hozzád, hogyha magam is meg-megrángatom hálóját a

különleges helyzete magyarázza, hogy Határ miért nem fordít nagyobb gondot a többi szereplő kidolgozására. Ezek a szereplők valójában nem érdekesek, csak annyiban, amennyiben Iulianosz bemutatását szolgálják.

*

A cselekmény a lirizálódott regényben. A kompozíció és a fabula⁴¹³ főlvázolása és analízise után érdemes a cselekményt⁴¹⁴ alaposabb elemzésnek alávetni. Ha a regény-cselekményt veszem szemügyre, megállapítható, hogy erre is a lirizálódási tendencia nyomja rá bélyegét, és Határ-Iulianosz szemüvegén keresztül láthatjuk az eseményeket, vagyis inkább a történéseket. A költői magatartás kihatása itt is megnyilvánul, és a belső monológokban a „natura naturans” esztétikai elvének megfelelően formálódik meg. E magatartás szorosan összefügg a szereplő szemsugarába eső tárgyak szubjektív feloldásával, és az író s a regényalak közti távolság minimalizálódásával.⁴¹⁵ A tárgyiasságok eme szubjektív feloldódása már nem pusztán a költői magatartásnak, hanem a regény lirizálódásának is sajátossága. A regényben a tárgyak objektív hálózatépítő szerepe megszűnik, és a főhős tudatát, tudatmozgásait befolyásoló tényezőkké válnak. Itt említhetem a száműzetés színhelyeit, vagy akár a könyvtárakat, Iulianosz olvasmányait tartalmazó tekerceket, vagy a különös jelentőséggel bíró, Hermanubisz szobrocskával ékesített arany-bronz triposzt. Mint minden a regényben, úgy a cselekmény is szoros összefüggésben van Iulianosz alakjával. Esetünkben a fentiekből következően relatív cselekményszegénységről⁴¹⁶ beszélhetünk. A főhős ugyanis nincs abban a helyzetben, hogy sorsát megváltoztathassa, cselekedjen. Ővele minden csak megtörténik. A személyét érő, elszenvedett „megtörténések” pedig teljesen randomizálóak, kiszámíthatatlanok. A főhős sohasem építhet arra, hogy tudja előre, mi,

Póknak s időről-időre rólad, szerelmes gyermekemről, önéki, a Gyalázatosnak, jelentést teszek. S ha gyanúnak felsorolása, koholt bűnöknek, rágalomnak jegyzéke benne nincs, semmirekellő a jelentés. Elárultalak.” HATÁR, *Köpnöyeg sors, i.m.*, 120.

⁴¹³ „A fabula valamennyi motívum összege, a „szüzsé” pedig a (gyakran egészen különböző motívumok művésziileg elrendezett megjelenítése ... A „szüzsé” nem más, mint meghatározott „nézőpont”, „az elbeszélés fókusz” segítségével felfogott cselekmény. A „fabula” úgyszólván a fikció „nyersanyagainak” (az író élményeinek, olvasmányainak stb.) absztrakciója; a „szüzsé” pedig a „fabula” absztrakciója; pontosabban: az elbeszélői látás élesebbre állítása.” WELLEK, WARREN, *Az irodalom elmélete, i.m.*, 330-331.

⁴¹⁴ A cselekmény, irodalomelméleti kategória az egyik legsűrűbben használt, de a legkevésbé kidolgozott fogalom. Három alapvető, egymástól élesen elkülönülő jelentés és funkció köre alakult ki:

1. **A műalkotás tartalmi eleme:** témája, szüzséje. Megfelel tehát a műben ábrázolt történetnek, mesének. Ez a mű által megjelenített világ.

2. **A műalkotás különleges formai eleme:** kompozíciója, tárgyiasságának szemleleti rendszere. Olyan formai eszköz, amely a tartalomhoz közvetlenül rendelődik.

3. **A műalkotás közönséges formai eleme:** képi szcenikája, tárgyiasságának szemléletes rétege. *Világirodalmi Lexikon*, főszerk. KIRÁLY István, szerk. SZERDAHELYI István, Bp., Akadémia, 1972, 435. (2.)

⁴¹⁵ EGRI, *A költészet valósága, i.m.*, 32-33.

⁴¹⁶ Vö. H. Szász Anna Mária szóhasználata. H. SZÁSZ Anna Mária, *A modern regény mesterei*, Bp., Tankönyvkiadó Vállalat, 1983, 51.o.

mikor, és miért történik. Számára a legkedvezőbb az, ha nem történik semmi⁴¹⁷. Különben is az élete nem más „mint előgyakorlatok a meghaláshoz - ha eljön az ideje meghalni is lehet pózolva - de csak egy bizonyos határig. Mert mihelyest az életideget éri és a szívbillentyű leáll: lehull a póz; onnantova - igaz és játszhatatlan a halál.”⁴¹⁸

Mi a cselekményszegénység következménye a regényre nézve? Az akció - reakció láncok, a kalandok leírása helyett egy makrovilággá nagyított mikro-világot vehetünk szemügyre. Ebben az esetben, a regényvilág szempontjából nem a külvilág játszik fontos szerepet, hanem szereplőnk belső világa, annak rezdülései.

Következő kérdésem így hangzik: Vajon miért nem kísérli meg Iulianosz a szökést? Végül is anyagi feltételei adottak, és mint sok mindent, segítőit is megvásárolhatná. A szerző ezt a szálát sem hagyja elvarratlanul. Iulianosz ezt a lehetőséget is fontolóra veszi. Sőt, a regény menetében, a kilátástalan helyzetekben többször is fölmerül benne ez a lehetőség. Először a macellumi fogság idején, de már ekkor képes mérlegelni: „- Szökni ... ?! - Iulianosz számot vetett vele, hogy még ha sas háton szökhetne - akkor is: túsul kiszolgáltatni magát Örménynek, Perzsának - egy Flavius-ivadék?! Inkább a halál -”⁴¹⁹

Wellek - Warren szerint „minden cselekmény konfliktust feltételez (az ember küzdelmet vív a természettel, másokkal vagy önmagával) ... A konfliktus drámai, s nagyjából egyenlő erők összemérésére, akcióra és ellenakcióra utal.”⁴²⁰ A szökés esetünkben olyasfajta akció lenne, amely alapvetően változtatná meg a regény cselekmény-viszonyait.

⁴¹⁷ „Mit érdekelje a külvilág, aki a külvilágtól mit se várhat? Vagy ha igen - csak rosszat; élete beszűkülését, sorsa sanyarúbbra fordulását. Az ilyenek a jó hír: a semmi újság. Jobb is, ha kibékül vele. Ez a megbékélés előfeltétele; s az meg: életszentelő alapja a szerzetesi létnek. Iulianosz elképzelte továtengődését a cellán - valahol a Szent Arseniosz monostorban, a Pontoszon: a Szent Pakhomiosz-testvérülés tabennészei monostorai egyikében; avagy Kis Armenia hegybarlang lakó koinobitái közt, kiket úgy húznak fel, kosarukkal, odújuk nyílásáig s ha gondoskodójuk megfedkeznek róluk. hát ha nem szédülnek le a köperemről, odahalnak a sziklán - mert jámborság hiányának tudják be kiáltozásukat s a kicsiny hit szegény jelének, hogy nem voltak éhenhalni-készek a Megváltó Hresztoszért, ki hóhér kivégzőkeresztjén érettük szenvedett ... De valahányszor feltátongett előtte a szerzetesi pálya sivatag útja a nyolcvanadik életévig és a monostor fejedelmi székében a kegyes halál. Iulianosz megkapaszkodott a könyves théka titkában, mit kópólca sarkán rejteget: hogy ő, Iulianosz inntova szentelt edény, az ismeretlen ismeret - az új hit titkos gnózisának tartalmazó edénye.” HATÁR, *Köpnöyeg sors, i.m.*, 114.

⁴¹⁸ *Uo.*, 33.

⁴¹⁹ *Uo.*, 33.

Iulianosz idegrendszerét marja a macellumi mozdulatlanság, az egyre erősödő ellenőrzés, a kedvezmények megvonása: „az internálnak pang csak igazán az élet állóvíze s esküdni merne, így volt, így lesz, így eszi el életét az emésztő mozdulatlanság s olyan villám, amely állóvizébe belecsapna. nincs” *Uo.*, 128.

„egyik kedvenc ábrándja az volt, hogy kereket old és felcsap „Tigranésznek” - ez volt a gúnyneve birodalom szerte azoknak az örmény kalandoroknak, akik a szó szoros értelmében az éhínségből éltek ... Iulianosz ezerszer elképzelte. Hogyan alakoskodna - adná az ártatlan örményt; a hozzáképzelt nehéz helyzetekből hogyan vágná ki magát ... akkora beleéléssel, hogy olykor rajtakapta magát a hangos ripacszkodáson: már ott mórrikál nagy ágálva, már mondja is ... Ezerszer - hogy milyen volna a szabad élet ... tán még neki is nyoma veszhetne - egy Flaviusnak. Igaz az is fenyegetettség. Kockáztatni a szétszórátást. A perzsa hóhért. A hajszál - híján kicsúsztást. Nyakig merülő tevéken a Kis-Euphratesz gázlóinak sodrását, de maga választotta fenyegetettség.” *Uo.*, 128-131.

⁴²⁰ WELLEK, WARREN, *Az irodalom elmélete, i.m.*, 328.

Kalandregénnyé változtathatná a művet, reakciót váltva ki az ellenfélből, a hatalmat képviselőkből. Ha eltekintenék a történelmi valóságtól, és csupán a fikció oldaláról néznénk a helyzetet, a szerző nem valósíthatná meg szándékát, nem hozhatná létre a szellemi fejlődéshez elengedhetetlen körülményeket. A könyvtárba járás, a titkos illetve tiltott iratokba való betekintés Iulianosz számára aligha volna lehetséges. Tehát az akciómentesség és az abból következő cselekményszegénység alkalmas módszernek tűnik arra, hogy a szerző bemutassa a Iulianosz nevével fémjelzett magatartást, azaz a világhoz való kontemplatív viszony kialakítását.⁴²¹

*

A motívumok szövegformáló funkciója. Wellek – Warren a cselekmény fogalmát elemezve megállapítja, hogy az „maga is kisebb narratív struktúrákból /epizódok, események/ tevődik össze” és a regény cselekménye így „a struktúrák struktúrája”. A cselekmény fogalmat tovább boncolva, lebontja azt a legkisebb elemig. Dibeliusra hivatkozik, aki a legkisebb cselekményelemet „motívum”-nak nevezte el.⁴²² Így érdemes megvizsgálni, mely motívumok bírnak a regényben szövegszervező erővel.⁴²³ A lineáris időben és reális térben szerveződő regény kiindulópontja, az alaphelyzetet bemutató oldalak után, a főhős számára megalázó macellumi száműzetés sanyarú körülményeit tárja fel. A fővárosban azt tapasztalja és érti meg Iulianosz, hogy mit is veszített peremre szorulásával. Az újabb száműzetés helye, a regény nikomedeiai záróaktusa a macellumi alaphelyzethez tér vissza. A regény végére Iulianosz minden külső szabadságát elveszíti, és ismét színlelnie kell, hogy túléljen. Iulianosznak regényben ábrázolt sorsát a száműzetések helyei, az első, macellumi és az utolsó, nikomedeiai közt történetek foglalják keretbe. Indulásnál Iulianoszt mint a színlelést épp elsajátítani kezdő kisfiút ismerjük meg, a zárófejezetben pedig mint a színlelést tökélyre

⁴²¹ Határ csak így érthette el célját, amit a következőképp fogalmazott meg: „A képmutatás ókori hősiességét akartam bemutatni, amiért Libaniosz nem győzi magasztalni fejedelmét. A képmutatást, még minekelülte az értékek-átértékelésén átesett-és megkapta azt a pejoratív árnyalást- és negatív előjelet, amely a szekuláris világban megilleti - legalábbis ott, ahol nincs többé szűkség a túlélés e kétségbeesett lélektani instrumentumára és senkinek nem kell berendezkednie arra, hogy a „köpönyeg” oly hozzáértő sors, mely - akár a szarupáncél - forgathatatlan. Érzékeltetni, hogy milyen az, a pillanat, az élethelyzet foglyának lenni - a léleknek a test barmában megülni s ott, ahol kelepcéjébe kapta a kor. Ezt akartam - se többet, se mást ... Érzékeltetni, hogy édes-mindnyájan ilyen „egerek” vagyunk: benne élünk kristálygömbünk „csarnok vizében”, amivel látunk. Eszközei vagyunk valamilyen sorsnak; de sem az nem világos, hogy végső soron végzetünk bennünket mire használ majd, sem az, hogy mi magunk – mirevalók vagyunk.” HATÁR, *Köpönyeg sors, i.m.*, 114.

⁴²² WELLEK, WARREN, *Az irodalom elmélete, i.m.*, 329.

⁴²³ A motívumok klasszifikálására több kísérlet is történt. Itt azt a felosztást veszem alapul, amely arról ad információt. „hogy a motívum milyen szerepet tölt be az adott mű egészében (vagyis a motívum extenzitása szempontjából). Ezek szerint „három féle lehetőség van:

- a) központi helyet tölt be (főmotívum), ha az adott művet teljesen meghatározza,
- b) nincs központi szerepe, de jelentős (mellék-motívum),
- c) perifériális helyzetben van (háttér-motívum), amikor az egész mű szempontjából alig van némi jelentősége.” *Világirodalmi lexikon*, főszerk. KIRÁLY István, szerk. SZERDAHELYI István, Bp., Akadémia, VIII, 1982, 629.

fejlesztő, érett gondolkodású férfit. Az egyes mellékmotívumok elhelyezése is ezt a keretszerkesztést erősíti.

Elsőként a regényben előforduló főmotívumokról érdemes szót ejteni. Ezek a motívumok azok, amelyek hangulati töltésüknél fogva is döntően határozzák meg a művet. A főmotívumok létrejöttéért az az erő felelős, amely Iulianosz sorsának alakítására nagy hatással van. Iulianosz igen kemény és kegyetlen világba születik. Egyéni tragédiája, hogy ez épp a császári család, a Flaviusok közössége, ahol teljesen magára marad. Kívül reked a közösségen „közösségbe” zárva. Szolgák, különféle beosztottak, rétorok, tanítók veszik körül, mégis egyedül kell maradnia. A magány összefüggésbe hozható egyrészt társadalmi állásával, mivel császári család ivadéka. Maga az uralkodó is magányos, pozíciójánál fogva. Másrészt magánya adódik a császári családon belüli pozíciójából. Mivel „létszámfeletti”, potenciális veszélyt jelenthet az aktuális uralkodóra. Így az uralkodó családon belül is rejtezkednie kell. Ez a paradoxon még kiáltóbbá teszi magányát. Önmagában a magány még elviselhető volna, ha nem párosulna a hatalom által körülötte teremtette vákuummal, amely a hihetetlen BIZONYTALANSÁG érzését indukálja a fogvatartottban. Minden lebeg, és a hős alapélménye, hogy hurokban érzi nyakát, mely bármely pillanatban megszorulhat. Ez a hős és az olvasó számára egyaránt kellemetlen és félelmetes bizonytalanság elsősorban a hihetetlenül jól működő hírzárlatból ered. A hős nem tudhat meg semmi bizonyosat a külvilágban folyó eseményekről. Információit a piacon veszi megvesztegetett, lefizetett szolgák segítségével, vagy pedig tutorainak ügyesen feltett kérdéseinek, provokatív kérdezéstechnikájának köszönheti. E források, természetüknél fogva bizonytalanok és hiányosak, így a fantázia és a kombinációs készség segít a fehér foltok kiegészítésében.⁴²⁴ Iulianosznak így mindig több,

⁴²⁴ Ezt a mechanizmust írja le Hankiss Elemér a modern társadalom, konkrétan a magyar társadalom totalitárius elnyomásának körülményeit elemezve: „Az információkkal való józan takarékoságnak (köznapian szólva: információhiánynak) van azonban egy másik, talán még fontosabb előnye. Az ugyanis, hogy fokozza a lakosság kreativitását. Hatására ugyanis dúsan felbuzog az emberekben az alkotó- vagy legalábbis a képzelőerő - mert ha nem tudom, hogy mi van, ki kell találnom, hogy mi lehet - ... A hiányzó vagy hiányos információ arra készíteti vagy akár kényszeríti az embert, aki nem akar, nem tud csak úgy vakon beleélni a világba, hogy a kevéske adatból, információ-törmelékéből, amit a rendelkezésére bocsátanak, vagy amire valahogy szert tud tenni, kikombinálja a tényleges történetet, lehetséges és valószínű, illetve valószínűsíthető mozzanatokkal helyettesítse a hiányzó tényeket, kitöltse az információs űroket. Minthogy azonban az egyetlen van-nal, az egyetlen ténylegesen megtörtént-tel szemben a lehetséges-nek, a megtörténhetett volná-nak se szeri, se száma, szükségképpen megindul a ... variánsképződés láncreakciója.” HANKISS Elemér, *Társadalmi csapdák - Diagnózisok*, Magvető. Budapest, 1983, 298-299.

Erre a jelenségre példa Iulianosz és rétor. Nikagorász dialógusa. Nikagorász épp hírek után járt és beszámol gazdájának: „- Híreim? Már hogyan volnának! - kezdte újra Nikagorász, sunyi-fürge mosollyal. - Mivel is kezdjem? -

- Antiokheiával. Onnan: semmi hír?

- Minden változatlan, fenség, és csak amivel a hírrel járok szolgálnak, egyébbel én se. Füled vagyok, de magam kiagyalta mendemondák hozzátoldásával nem szaporítom:

csak amit belémondanak--

- Remélem is ! Megbízom benned: különben nem hintáltatnák végig a városon, rabokkal gyalogszéken.

lehetőséget kell mérlegelnie. A tanulás és elmélkedés mellett a helyzetelemzések, a sorsát érintő várható események megjóslása töltik ki idejének jó részét. Nem csodálkozhatunk tehát, ha következményként kialakul benne a FÉLELEM,⁴²⁵ a rettegés életéért, mely a halálfélelemben tetőzik. Hogyan is próbál védekezni a potenciális veszélyhelyzetben lévő? REJTŐZKÖDÉSSSEL. A rejtőzködésnek sokféle megoldása lenne lehetséges, de annak, akinek az egész környezete a megfigyelt elárulására rendezkedett be, menekülésre lehetősége nincs, külső védelemként csak a színlelés eszközához nyúlhat, és menedékként belső világába vonulhat vissza. A SZÍNLELÉS nem veleszületett védelmi mechanizmus, tanulni kell.⁴²⁶ Erre

- Kérdemelni? Bizalmadat? Nálam hűségesebben?! Senki, nagyuram. Olyanod. Palotádban-

- Hallgatlak.

- Szolgálatodra. Vajhánton-vajha! Ha volna! De semmi-de-semmi, ami új: állóvizek pangásában bűdösödünk, uram. Az iszauriak támadó kedve nem lankad, már második várunkat rombolja le a Barbár s többet köt le Gallus Caesar erejéből, semmint gondolta volna. Készülődése a Perzsára elaludt vagy tán maga ügyel, hallgassanak róla; hírlík, a Magister Militum mellé tanácsadót rendelt kegyenc, mindenüvé juttatott belőlük-s nyakára ültette a helyőrségnek a maga vigyázóit, kiket tanácsadóknak mondanak, de harácsoló szerencselovagok csupán. Ezért, hogy minek Autokratorunk és császár urunk, társul, maga mellé vette s a Princeps Orientisnek első dolga kéne legyen: hadmenete a Perzsára sohanapjára halasztódik s nem lehetetlen, hogy erről számadatoltatni fejedelmi bátyádat majd még, ha nem az év őszén a jövő év tavaszán, Mediolanumba megidézik -

- Mediolanumba? Mi keresnivalója van Galluszunknak Mediolanumban és mi végre?!

- Hol Autokratorunk mulat Udvarával.

- Autokratorunk?! ... Hát nem olyan hírekkel tértél meg Hírbörzéről csak a napokban is, hogy Konsztantiosz unokabátyánk hadmenetében kapkodás és tétovázás tapasztalható, mintha már-már a rátámadó Magnus Magnentius elől való elillanását s Keletre való menekülését készítené elő?! Hogy már csak új serege. új újoncozásba vetheti bizodalját? nem te hoztad a hírt, hogy mi történt Mursánál ... ?!

- Uram, azóta Magnentius Magnusszal megtörtént amit se te, sem én? senki sem láthatott előre s Magnentius Őfelsége a legkevésbé -

- Hogy Patavium alatt döntő vereséget mért Konsztantiosz rendetlenül menekülő légióira, s míg ő maga, az Alpok hágóin átkelven, maga mellé állította a két Galliát, hogy Itália veterán hadaival egyesülve, visszagöngyölje a megütközés vonalát s üldözőbe vegye valahol Keleten, ahol az Autokrator hasztalan próbálja fellármázni Illüriát, Dáciát, Dadániát, Moesiát: nem magad hoztad a hírt?!

- Nem tudhattuk, fenség, hogy Afrikából behajózott-s Hispániában nagyra duzzasztott hadai császár urunknak bizony addigra már átkeltek a Pürenaioszokon s Konsztantiosz fogadta ugyan - de csak hogy visszazavarja Magnentius püspökből-szenátorokból összekapkodott s bocsánatért rimánkodó békeküldöttségét -

- Bocsánatért rimánkodó békeküldöttségét: neki. Magnus Magnentiusznak?! Tegnap még új Augustus volt és a Győzedelmes, ma meg már békeküldöttség szedett-vedett bandája rimánkodik érte Autokratorunk hadisátrában ... S ez neked állóvizek pangása ...? ... Mit hablatyolsz itt összevissza?! Nikagorász! Hát nem ezért fizetlek, hogy akárki hazuglári elámítson: ezzel traktálsz?! Szép hírekkel traktálsz, mondhatom. Mi még?!

- Már itt a vége Magnentiusznak miként.

- Nem igaz!

- Megnyúzhatsz érte s akkor sem tudom: igaz voltának megítélését rád bízom, nagyuram” HATÁR, *Köponyeg sors, i.m.*, 491-493.

⁴²⁵ „pedig ő, Iulianosz is csak hallomásból tudhatta, amit tudott; hiába gondolta - utólagos képzelődéseiben - hogy látta is. Megérezte? Izgalma ráragadt. A rémült felfokozottság állapotában falakon keresztül is: látott-hallott. Legalábbis tudni vélt mindent - akkor, még a Szent Palota e félreeső szárnyában, ahol a lótásfutás, a kavarodás első vészjeleit észrevette; először fedezte fel, hogy a léleknek „szeme” van (mint utóbb a Sztageiritánál olvashatta:), „lelki szemeivel” látta - mintegy végignézte” *Uo.*, 13.

⁴²⁶ „Hogy az egész élet roppant lecke a megalkuvásból: ezt a gyermek Iulianosz még nem tanulta meg: azt meg még nem tudhatta. aminek utóbb mestere lett - hogy mi módon lehet a megalkuvóknak fölébe kerülni és uralkodni rajtuk. Belenyugvást színlelni, beérni azzal. amiye-akije van körülötte.” *Uo.*, 35.

oktatja kezdettől fogva Mardoniosz, Iulianosz családjának belső szolgája⁴²⁷, és Iulianoszban jó tanítványra lel. Fő motívumok közé tartozik továbbá a KERESÉS, ami Iulianosz szellemi attitűdjének lényeges jellemzője. Mi az, amit Iulianosz keres? Elsősorban a helyét ebben a túlszabályozott rendszerben. Ezt az adott körülmények közt nem találhatja, és - a fönt bemutatott játékszabályok értelmében - azt sem tudhatja, hogy egyáltalán van-e, lesz-e valaha helye abban. Egyik pillanatról a másikra él. Miután kilátástalannak tűnik, hogy helyét megtalálja, maga az önvédelem indukálja, hogy rajongásos útkeresése belső világába szoruljon vissza. Belső világának építése nála egyenlő a tudásgyarapítással. A műben ennek az állandó nyugtalan szellemi keresésnek lehetünk tanúi.

Honnan, hová jut el Iulianosz? A gyermekkor konstantinápolyi, majd a macellumi korszak arianizmusa után, mely paradox módon nem vallási türelemre, hanem intoleranciára oktatta⁴²⁸, megismerkedett a gnózis különböző hajtásaival, majd a kaldeus misztikával. Georgiosz püspök jóvoltából Iulianosz előtt feltárul egy különleges könyvtár, ami nem csak a kanonizált, hanem a tiltott szövegeket is tartalmazta. A szövegekkel való ismerkedés, elemzés volt az önálló és manipulálatlan gondolkodás kezdete. Hatszázötven kötet! A hatalmas anyag számbavétele után Iulianosz belátta, „rács mögé kell rekeszteni mohósága szörnyetegét s a polc többi kincseitől elsáncolta magát azzal, hogy nekifeküdt a másolásnak”⁴²⁹ Klementosztól indult, majd, a sztoa büszkesége, Pantainosz került sorra, azután meg Valentinosz neoplatonikus gnózisa, Bardeszánész, Bazileidész, és Órigenész tanai jöttek randomizáló egymásutánban. Ekkor még nem nyúlt a könyvtár sarkában megbújó Plótinosz, Porphüriosz és Iamblikhosz műveihez. De ez sem váratott sokáig magára, és kézbe vette Plótinosz

⁴²⁷ „De ne feledd, herceg úr, ha ezt vagy mást kérdezni találnál, gyermek a felnőttözhöz így nem intézheti szavait: övnél feljebb rá szemedet nem emelheted, nem szép dolog. Az Atya jó néven veszi, ha kissé meggörnyedsz és lesütött szemmel jársz lépcsőn, utakon, átriumokban –
- hogy fel ne bukjam?

- nem csak hogy fel ne bukjal, fiam. Hanem azért is. Csak üres kéve emeli magasra szárat, elégszer hallhattad. S ha így léssen járdallásod, hosszútúréssel, szigorral, nádpálca elkerüléssel, iparkodós kiérdemléssel bizonynal elérkezel majd a bölcsék ahol már igen várnak: a bölcsélet propülaiajáig” HATÁR, *Köponyeg sors, i.m.*, 24.

⁴²⁸ „eltanulta, hogyan kell gyűlölni a száműzetésben is áskálódó Athanasziosz (a Varacskos Vatrantyú) átkos ortodoxiáját - nem hiába volt Nikomedeia nagyhatalmú püspöke /Euszebiosz / Areiosz barátja és egykori pártfogója - és olvadozva örvendezett a gyermek /Iulianosz/ a csudamívelésnek beillő diadalmas szavazatszámhlásokon csakúgy, mint a feldühödött tömeg kegyes haragján, akárhol számlálták, akárkire dühödött, ahány kegyesen haragvó tömeg csak volt, ha szétmarcangolta az ortodoxia egyik-másik aljas gyülekezetét - legalább rájuk gyűjtötták a templomot? - kérdezte a mesének elébe menő mohósággal (mert ő rájuk gyűjtotta volna - már ilyen leküzdhetetlen a hit nagy igazságainak hatalma a lelken, kivált ha a lélek születéstől hajlamosított az elmohosodásra): és ökölbe szorította kezecskéit az ortodoxia elvetemültsége hallatán. Mert van-e, amiről visszariadnának a gyalázatosok, akik poklos lelkükkel megpecsételvek s így rosszabbak a kereszteletlen pogánynál? Öregeink még emlegetik s mutatóba akad, aki még emlékezik rá s nem is egyszer mívelték: a Boszporoszon, igaz ariánus zarándokokat, papjukkal, fortélyos szerrel meglékelt gályára csalni, az öből közepén vízbe fullasztani és a süllyedő gályáról kiúszni próbálókat, őrcsónakokból, evezővel aláverni nem átallották” *Uo.*, 17-18.

⁴²⁹ *Uo.*, 81.

Enneaszát, melyet maga Porphüriosz jegyzett le mestere ajkán csüggve. Iulianosz egyre merészebbé vált, és előkerültek a hellén vallástudomány kincsei is „Hésziodosztól Homéroszig, Püthagorasztól Porphürioszig, Platóntól Iamblikhoszig és tovább”.⁴³⁰ Konstantinápolyba kerülve, a kezdeti szobafogság hetei után, a filozófiai stúdiumok mellett, megismerkedhetett a birodalom minden tájáról a fővárosba gyűjtött képzőművészeti alkotásokkal, építészeti remekekkel. A császári könyvtár hiánytalanul tartalmazta az elégetett vagy tiltott műveket. Ide is bejárása volt. Személyesen találkozhatott a tudományok nagyjaival, Nikoklész Lukoval, a szkolarkhával, de a császári fogadás alkalmával a legnagyobbak közt számon tartott rétorral, a „túlélés olümpikonjával”, „a Sztageirita Legméltóbb Kommentátorá”-val, Paphlagóniai Themisztiosz Euphrádésszal is. De Konstantinápolyban érte a megajándékoztatás élménye is. Az ajándék tárgya pedig, Hórusz Harpokratész Hermanúbisz triposza, ez szemléleti váltásának előrejelzője, kiindulópontja lesz. Az olvasmányanyag rendszeres gyűjtése, a rendszeresen végzett stúdium Nikomedeiában hozza meg eredményét. Plotinoszt, Iamblikoszt és a titkos kaldeus műveket olvasta. Porphüriosz Kata Hrisztonját tanulmányozva döbrent rá, hogy az új vallás Szent Pál koholmánya.⁴³¹ Ez a felfedezés nem kétségbe ejti, hanem épp ellenkezőleg, heuréka élménnyel töltötte el: tehát mégsem keresett oly sokáig hiába. Ezek után tovább mélyíti a gnózisban addig megszerzett tudását, valamint, ettől kezdve, igen erőteljes valláskritikai boncolgatásokba kezd, és ez végigvonul az összes nikomedeiai fejezeten. Iulianosz szisztematikusan veszi sorra a kereszténység ellentmondásait, a más vallásokból kölcsönzött elemeit sorolja, és gúnyos hangnemben elemzi azokat.⁴³² Nem csak Szozipátra az, aki a

⁴³⁰ HATÁR, *Köpönyeg sors, i.m.*, 133.

⁴³¹ „- Tudtam! Tudtam! Én is így gondoltam! Én is! Szórol-szóra! Így van, így igaz! Igazad van, igazatok van, Türoszi Porphüriosz úr, Titokzatravezérlő Plótinosz, Khalkiszi Iamblikhosz és neked is igazad van, Szeleukeiai Harpokration (mert őt gyanította az ismeretlen szerző mögött - a másikat ismerte: Diodorosz Szikulosz nem lehetett) - Mindnyájatoknak! Heuréka! Heuréka! --- Főlé hajolt a márványlapnak, rendezgetni-rakosgatni kezdte s észre se vette, mikor mondta ki, mely mint a varázsszó, elbillentette meggyőződése mérlegét - eldöntötte életét: Koholmány. A Paulosz koholmánya, Pauloszé. V a l l á s k o h o l m á n y” *Uo.*, 272.

⁴³² „titkon méla undorral gondolt a galileus, pogányos istentelenség „önmegtagadására”, amely barbár oktondiságban még csak számot adni sem tudott önmagának arról, hogy váltig olyan mennyország főrendi, palotás, nagyon-is-evilági boldogságával jutalmazza-és kecsgetti híveit, amelyben az egyetlen logikai bicsaklás - de a legfelháborítóbb egyszersmind - hogy „üdvözült” lelkében a rabszolga a született szabaddal egyenrangú és szabad, anélkül hogy bárki kiváltotta, felszabadította légyen” *Uo.*, 265.

Iulianosz vádolja továbbá a galileus keresztényeket mithrász kultusz meglopásával: „- persze a hitromboló galileus pogányok, amilyen alattomos beférkőzők, kifigyelték-kihallgatták ezt is. mithrászhívó veteránok katonaemlékeiből a borkimérésben. Mert ilyenek ők, a szentséglopók, Plótinosz urunk theurgiájának meglopói (bár még csak figyelmére se méltatta, lába hogy a zagyvalék-kultuszoknak milyen alja-növényzetén tapod) - ha kik lopnak, nem lopnak kicsinyben” *Uo.*, 275.

Hogy mi mindent tulajdonított el még a keresztény vallás, azt Iulianosz egy későbbi beszédében elemzi tovább: „ti halhatatlan és megváltó istenek: hogy mit nem loptak ezek tőletek! A halhatatlanság eszméjét! A lélek isteni részét! A megváltás eszméjét! Az istenáldozatét! - de jóllehet Dionüszoszunk széttépetik: mi nem faljuk fel,

hellenista szellemiség felé csalogatja. Iulianosz még jóval a filozófusnóvel való találkozás előtt ráébredt: „Plótinosz Müsztagogosz Megász - ő, a megismerés elragadottja! Mi félreérthetetlen magasságban lebeg Tarszoszi Pál valláskoholmánya fölött ... mi szívreszketető belátás - ráismerése és ráébredése a léleknek - hogy földi materiából való áldozattal ... mit sem kedveskedhetünk Annak, Kinek tengerző Lényét a világalkotás rabszolgamunkája nem szennyezi! S ugyan mint-s hogyan próbálnánk utolérni a Létnek -

hogyan kizarjuk: az istenevés undorító leleménye mindenestül a galileusoké, ez isten-kiszaróké ” HATÁR, *Köpönyeg sors, i.m.*, 380.

A szentháromság keletkezését Iulianosz a következőképp interpretálja: „otrombán gomolygó istenüket Panmonotheozukat is tőle /Mithrásztól/ lopták ki, kezükben, alighogy megkapták, egyistenük oly rozoga lett, hogy háromfele szakad.” *Uo.*, 275.

Majd a mithrász-kultusz bikaáldozatát hozza párhuzamba a keresztény úrvacsora rítusával: „Azt is, Ömindfelséges Első Kiömlésétől. Mithrásztól. Ő szent Testét-Véréét áldozóban, de már a Hebreus úrvacsoráján. Ám a Halott Hebreus kovásztalan testével, vinkó vérével amit tesznek - csúfságukra teszik és nyilván csúfolkodásból.” *Uo.*, 275-276.

Iulianosz úrvacsorával kapcsolatos megjegyzései máshol is feltűnnek, de más aspektusból: az „utolsó vacsorá”-t elemzi Szent Pált csepülve: „Az ő utolsó szeretetlakomája! Fúj! „Vegyétek, ez az én testem” ... theophagoszokká, istenevő kannibálokká tette őket. „Ez az én vérem” ... Fúj! Vámpírokká tette őket, hogy a véreire pályázzanak.” *Uo.*, 381.

Majd a csodatételek kerülnek sorra:

- a halottámasztás: „Ahány prófétájuk csak halottat támasztott a judanita Elizeustól kezdve a boldogtalan Hebreusig, ki nem hogy csak másokat - ennenmagát is feltámasztotta vón: mi setét mesterkedés, Euszébia, mi rontó mágiázás! ... Euszébia, mi egyéb is minden próba a tetem feltámogatására, mint: hullatáncoltatás! És ki magamagát támogatta fel halottaiból és sírverméből kijövé-és elő: maga a Hresztosz, a Hebreus is csupán a táncoló hulla volt, maga-illetése! És a galileusok e hullatáncoltatást tisztelik anasztaszisz - Feltámadás gyanánt!” *Uo.*, 373.

- a gyógyítások: „A csonka-bonkák meggyógyulnak, a vakok látnak?! Haha! Mutassatok nekem csak egyetlen kentaurt is a galileusi hitben, csak egyet, ki oly bölcs volt, mint Kheiron, ki az istent gyógyítani-s vadászni tanította!” *Uo.*, 379.

- szaporítások: „Kenyérszaporítás? Szarszaporítás! Borszaporítás! Szószaporítás.” *Uo.*, 380.

- vízenjárás: „Ha kivitte a parti vizekre a járókája s a szemdörzsölve hunyorgó halásznép már meg azt hitte, vízen jár ... hát aztán?! Mi az a kilikiai Kasztabala papnőjének vízizyaglásához, ki mintha pajzsa szilárdult vón a víz a lába alatt, parttól-partig áttállpdelt rajt a széles folyamon! Íme csudajelnek, az ő vízenjárása! ... Hogy a Tibériás "tengerén"?! Mi az, Heraklész uratok Igaz Tengeren-Járásához ... Ha! Már meg "Hresztosz a vízen járt" *Uo.*, 380.

- szűztől születés: „No hiszen! Pallasz, az Anya-Nélküli Szűz isteni születése legalább akkora csuda, ha nem nagyobb, mint a Hebreus Szofista szűz asszonyi állattól való születése. S hát Perszeusz?! Az is! Ő is: ő tán nem Szűztől született...?! *Uo.*, 381.

Gúnyolódás tárgyául szolgál még, hogy: „Az a Tarszoszi ... a kereszténynek mondott vallásmosládék egybekotyolója, Hresztosza hamis ürügyén, az ő Pauloszuk. „Pál”... törte csupán a hebreusok nyelvét s ha a görögöt ha beszélte is anyanyelve gyanánt, ... csak a provincia gombócéval ... Roma tette lehetővé. Hogy barbárságával házaljon. odaadva biztonságát ... Megmentette a birodalom: hogy Róma polgára volt és szabad: az mentette meg” *Uo.*, 394.

Pál volt az, aki „az egész galileus tévelyt koholta-s amaz ortodox hebreus papocska hátára varrta, púpnak, ki maga-elrugaskodásáról atyái hitétől mit sem tud” *Uo.*, 403.

és különben is, nem kell nagyra lenni Hresztossal. „Amilyen világlátott volt Herodorosz – ő olyan világ-nemlátott lehetett: akkor látott asszonyicsát, amikor utoljára-havat: mit tudhatott ez Xantippé - mit a világ rigolyáiról?! *Uo.*, 380.

Iulianosz kifogása továbbá e vallás ellen, hogy hirdetői mesteremberek, gölöncsérek, piaci halászok, cserzővargák. Ugyan kinek is kellene az ötölük származó jelek, a csodák; „... hívójéről ismerszik meg az isten.” *Uo.*, 379.

Nagyon fontos megállapításként kerül még a kritikai megjegyzések mellé, hogy „... az újhit istene nem igazán csatanyerő isten, a szíve nincs ott; értelme a sztratagémákhoz fel nem ér, hatásköre a falusi decurioné. Vacak isten - ami államművészeti szempontból mindennél fontosabb.” *Uo.*, 403.

Fölötte-Állót az alantlétezőben holmi "áldozattal", mely lévén maga is teremtett matéria s csak-csupa *hülé*, ott zártalja magában minden szennyét annak a levakarhatatlan kosznak, ami az anyag, a Föld teremtő rab *demiurgosza* maga-világában-

mi megemelkedők -- ó igen! mi megpillanthatjuk a Minden-eltöltő, Örök-egy édes bizonyosságát s csak győzzünk vakulni rajta! Kiömléseinek teteje-lépcsőjén, holott feldübörgőben, Ő, maga a mithraikus Phoibosz-Apollón; s bár theurgiánk szerint Ő, a Nap, *bizonyságul* fölöttünk ragyog (s nincs a Pál- koholta Hebreus Halottnak, nincs a galileus valláskoholmányának egyetlen behitcikkelyezett bizonyossága -- azon kívül, hogy „megmondatot” -- mely az égen úszó Istenség Teste- Fényének nagy-erős hitbizonyosságával felérne! Mégis -- és mégten-mégis:) Ő még ezt a bizonyosságot is fokozni tudja -- mertmivel olyan Ő -- a *Sol Invictus* -- a Győzhetetlen

hogy leáradva ránk, Ő alátekinthet, de Fény teste nekünk: *beletekinthetetlen*

Phoibosz Apollon! A Nap, a Győzhetetlen Mithrász, az Örökegy első elömlése és Ő Maga, a legteteje-emanációnk Plerómájában! A ránkáradó-letekintő! A Nekünk-*beletekinthetetlen*! A Pantokrator, az igaz isten! a Nap!”⁴³³

Iulianosz Szozipátránál nem is a tudományt keresi. Szozipátra számára egy hiteles világnak a képviselője, egy kultusz kiemelkedő alakja, felkent papnöje. Azt a kerek, egész, áttekinthető világot képviseli, ami a kereszténység megjelentével már csak romjaiban lelhető fel, és szinte eltűnőben van. Iulianosz számára barátja, Liciniusz által bemutatott mikrokozmosz, Szozipátra élettere él, létezik, van. Ebben a térben még megjelennek az istenek, ha avatott személy hívja őket, hisz Szozipátrát is kísérik egykori nevelői, mikor az isteneknek való áldozat bemutatása közben minden balul üt ki, és az összeomlás fenyeget. Iulianosz számára tehát abban a hitben marad, hogy ha kell, igenis segítenek az olümposzi hatalmak, hatékonyak. Éppen ezért még magának a filozófusnő szavainak is alig akar hinni, aki fia látomását idézi: „Már fosztogatják a Szerapisz-könyvtárat a galileusok, már égetik ... már ostromlajtorjait falának támasztja s pártázatát megmássza a hitrombolók hada. A bennrekedt hívők még védelmeznék a Mindenhatót, de a sokaságnak se kardja-pajzsa, se papja-vezére ... Már fölállványozták az Istent s a Rá fölszalajtott galileus hoplita, nyárfalevél módjára remegve, ráemeli szekercéjét: üti-veri az Istent. De se égnek háborgása, büntetésül, se földindulás: sehol. Semmi-de-semmi. Szerapisz Urunk nem mutatja hatalmát”⁴³⁴ Iulianoszt ezek után erős kétségek gyöttrik: „- Mi lesz velünk, Deszpoina? ... Te, aki elébelátó vagy: te

⁴³³ HATÁR, *Köpönyeg sors, i.m.*, 274.o.

⁴³⁴ *Uo.*, 450-451.

csak tudod!”⁴³⁵ Szozipátra nem adhat pozitív választ, mert tudja, hogy esélyeik csekélyek, de provokálja a rajongó alkatú Iulianoszt, és behálózza annak érzelmeit, gondolatait, szexusát. Szinte teljesen a varázslónő hatása alá kerül, aki jóslataival, csodatételeivel elkápráztatja a főhóst. Iulianoszt megigézi, hogy Szozipátra önkívületében levitálni kezd, úgy mint a Iulianosz által legnagyobb tartott filozófusok: Plótinosz és Porphüriosz.⁴³⁶ Határ Győző úgy állítja be Szozipátra jóslatait⁴³⁷, hogy az olvasó, aki tudja a történelmi folytatást, meggyőződéssel állhasson Iulianosz mellé, hisz a dodonai jóslatok valóban valóra válnak: Iulianosz császár lesz, és csatában szerzett sebe okozza halálát.

*

A mű gerincét megteremtő főmotívumok bemutatása után a szakirodalom által mellékmotívumként emlegetett elemek kerülnek sorra. Ezek közül több a már fent említett keretszerű elhelyezkedéssel a regény strukturáltságát erősíti; tartalmi vonatkozásaikkal a regényjelentést teszik differenciáltabbá.

Ilyen keretmotívumnak számít Iulianosznak a mű elején található PROKOPIOSZ-, majd a mű végén lévő GALLUS-ÁLMA. Iulianosz számára az álmoknak mindig nagy jelentőségük van. „Ha letette a fejét és elaludt. Szemgolyói elkezdtek táncukat s vadul forogtak körbe: az álmodáson kezdte, álmotuzásokon folytatta és álmüzeneteken végezte ... Álom álmot követett s a felébredéssel nem dörgölte ki, még ott bíbelődött foszlányaival, hogy összerakja -- fejtegesse.”⁴³⁸ Iulianosz az álomtól jövőre vonatkozó üzenetet várt: „van-e,

⁴³⁵ HATÁR, *Köpönyeg sors, i.m.*, 452.

⁴³⁶ „Porphüriosz. A Türoszi, kinek - akár Plótinoszának négy ízben miként - neki is. hatvannyolcadik életében, egyszer. Megadatott. hogy beletekintsen. Szent elragadtatásában a magasba sodortaték és az Erő Tenyerén a padló fölé tíz singre megemelkedve és tovább - nézhette: rálátott Abraxasz - Ábrázatára s kis időre. mely örök aionnak tűnt, szemlélhette a Pleromában, mely istenlátás után három napig halottnak alíták szolgálai s magához tértével jó sokáig nem volt bizonyos a maga dolgában: hogy ő maga-e az, aki megébredett s ugyanegy embernek élete-folytatása ... avagy egy más Porphüriosz, oly ámuldozva csipdeste önnön tagjait” *Uo.*, 275.

⁴³⁷ „Nem szabad lelippennünk a sors mostohasága előtt. Szívedd meg Plótinoszunk tanácsát. Csak amiről megismersz az erős lélek: csak úgy, csak azt ... Lészen világban nagy kerengésed és világnak nagy kavargása, körülöd. Szilárdítsd meg szíved, Iulianosz, amíg lehet ... Őrizkedj amazoktól: tőlük -- ... Az arménius meg az arameus ... az arménius váltig árulja magát és a legtöbbet- ígérőhöz áll. Az arameus pedig ... más támadást nem ismer, hanemha azt az egyet: a hátbatámadást. Ha nem ezé, hát azé: annak a dárdája hogy bele ne álljon a hátadba: fedezd s míg élsz, megvigyázd! ... egyszer leszel csak nagyon beteg, de felépülsz és megjő a hangod is ... Szenteld magad annak ... Hogy életed minden percében úgy élj ... ne mondhasa senki, hogy hiába éltél, s te ne mondhasd, hogy hiába halsz meg ... Ne csaljon meg semmi, se magad-bizakodása, se rendednek fényepompája, se világi hívság, se hekatombák szentelő füstjének terjengése egeden ... Ne higgy se hódolóknak, se hódolatnak” *Uo.*, 525-526.

⁴³⁸ *Uo.*, 27. „Az emberek mindig figyeltek álmaikra, és ősidők óta igyekeztek megfejteni jelentésüket. Sokan érzik úgy, hogy álmaik mély értelmet tartalmaznak: titokzatosnak és jelentőségteljesnek tartják őket.” Alfred ADLER, *Életünk jelentése*. Bp., Kossuth, 1994, 81. Iulianosz is faggatja álmaikat: „incselgő álom csupán, amely a lélek megtevesztésére a test szemére telepszik, s ha kikacagta magát rajta – kilobban? avagy valósulással terhes jószágom, mely részben vagy egészben értelmezhető? és vagy a megragadnivaló Tükhé, a Szerencse üstökének odavillantója, vagy a jövő kivédhető veszélyeire figyelmeztető?” HATÁR, *Köpönyeg sors, i.m.*, 27.

„De tudomásul kell vennünk az emberiség e régi hagyományát, amely szerint az álmok valamilyen módon kapcsolatban vannak a jövővel;” ADLER, *Életünk jelentése. i.m.*, 81.

lehet-e valóságértéke az események rajzásában? lappangó „kézitusa” – feljegyzendő „közelharc” a megvalósulás istenek-látta krónikájában? ... „amott! arra! arra! úgy!” - ahogyan-s ahová Hüpnosz ujja előremutat s ott majd felfeslik a jövő ?!”⁴³⁹ Az álmok megnyilatkozásai, üzenetei a külvilág ingereire adott válaszok: „csak akkor álmodunk, ... ha a valóság még alvás közben is nyomaszt bennünket és szemünk elé tárja nehézségeinket.”⁴⁴⁰ Az elpusztíttatástól való rettegés éjszaka sem hagyja nyugodni: az álomtól másrészt jeladást vár sorsának alakulására nézve: hisz éppen ez „az álom feladata: fogadja az előttünk álló nehézségeket, és valamilyen megoldást kínál.”⁴⁴¹

A másik jelentős mellékmotívum a **TEMPLOMÉPÍTÉS**. Ez is keretszerűen helyezkedik el a műben. Az első templomot Iulianosz ötletére kezdik építeni az első száműzetés helyén, Macellumban. Iulianosz kezdett hozzá, azonban „fosóhomokra” lel. Gallus és bandája „alighogy felkapták, eleinte csak egymásnak, majd ütemesen, kórusban üvöltözni kezdtek, hogy a hegyoldal velük kacagott: „Iulianoszékkal fosódik a homok! Elfosta magát a föld! Homokfosásuk van!”⁴⁴² Ezt hihetetlen kudarcként éli meg: „Iulianosz csak a földet látta a lába alatt, ahogy megszégyenülten elkotródott.”⁴⁴³ Nem a körülményekben keresi a hibát, hanem önmagában; a homokfal beomlását nem egy forrás megjelenésével hozza összefüggésbe, hanem saját bűneivel, és lelkiismeretvizsgálatot tart.⁴⁴⁴

És valóban, Iulianosz álma beteljesedik, Prokopiosz nagybátyját kivégzik; még nem tudja, nem tudhatja, sőt az olvasó sem értesül a regényből, de a második álomban megjósolt kízókamrai jelenet a regényen kívül, a valóságban is lejátszódik. Noha a mű ezt nem meséli el, de történelmi tény, hogy Gallus olyan körülmények közt pusztul el, ahogyan ezt Iulianosz megálmodja. Tehát mint Határnak, Iulianosznak is megvan a médiumnitása. Érdemes odafigyelnie az álom sugallataira. Ehhez a belátáshoz csak jóval később jut el. Nikomedeiában: „ilyen álmom volt valaha régen - még a macellumi Ópalota dohos hálókubikulumaiban, holott gyermekésem álmaim álmodtam - az a látás, amely Prokopiosz nagybátyámat hozta előmbé, az álom előzménye már bennem volt. Elítéltetése. Valami érthetetlen módon (nem tudni, miért, tán engedetlenségért, tán mert felöltötte volna a bíbort és kitűzte a lázadó uzurpátor zászlaját -- hogy e büntetés rászabatott:) a rémlátás ezt már tudottnak vette bennem és én a kivégzéséhez érkeztem.” HATÁR, *Köpönyeg sors, i.m.*, 488.

Amint Prokopiosz kivégeztetésének jósálma sem volt előzmény nélküli, úgy a kízókamrába hurcolt Gallus víziója sem volt az. Prokopiosz kivégzését Iulianosz családtagjainak elhurcolása, majd megöletése előzte meg; Gallusban Iulianosz Augusztuszát látta, aki majd egy húron pendül vele hatalomra kerülésekor, aki majd hallgat tanácsaira a hellén restaurációt segítő. Visszaemlékezik a macellumi időszak kaldeus misztikájáról folytatott hosszas beszélgetéseikre, és ebben a tényben látja, hogy reményei megalapozottak. Nagyon jól tudja Iulianosz, hogy az ő pozíciójában, egy ariánus vallású államban nem lehet büntetlenül - még álmában sem - az ellenkező ideológia mellé állni. Az álom figyelmezteti.

Jolande Jacobi, C.G. Jung pszichológiájának népszerűsítője a Jung-féle álom-koncepciót elemezve Jung szavait idézi: „Der Traum ist « eine rätselhafte Botschaft unserer Nachtseite ». - majd maga folytatja - Und er ist niemals eine bloße Wiederholung von vorausgegangenen Erlebnissen oder Ereignissen - ausgenommen eine bestimmte Kategorie von Schockträumen bzw. Reaktionsträumen, bei denen gewisse objektive Vorgänge ein psychisches Trauma bewirkt haben” Jolande JACOBI, *Die Psychologie von C.G. Jung*, Zürich und Stuttgart, Rascher Verlag, 1967, 112. Ilyen „sokkálomokról” vagy „reakcióálomokról” beszélhetünk Iulianosz esetében is.

⁴³⁹ HATÁR, *Köpönyeg sors, i.m.*, 28.

⁴⁴⁰ ADLER, *Életünk jelentése, i.m.*, 85.

⁴⁴¹ *Uo.*, 85.

⁴⁴² HATÁR, *Köpönyeg sors, i.m.*, 105.

⁴⁴³ *Uo.*, 106.

⁴⁴⁴ „Mivel hibáztam, hol rontottam el? S ha mit vétettem, elvétel volt-e vagy maga a Vétkezés?”

Fölvetődik a kérdés: Miért alakul ki Iulianoszban lelkiismeret furdalás? Ő az ugyanis, aki meg tudja különböztetni a szentet és a profánt. Érzéke van ahhoz, hogy megállapítsa, hol kezdődik, és hol végződik a szent. A templomépítés nem más, mint a „szent tér” létrehozása⁴⁴⁵, ahol a hierofánia ismétlődik⁴⁴⁶ és a hierofánia az, ami ebben a térben a szakralitás tartósságát biztosítja.⁴⁴⁷ Iulianosz nem tiszta szándékkal közelít a templomépítéshez. A szent teret, amint ez a Gallussal folytatott beszélgetésből⁴⁴⁸ kiderül, csupán a „császárnak - tetsző gesztus”-ként fogja fel. Számára nem a szakrális tér létrehozása a lényeg, hanem az, hogy legyen eszköze célja eléréséhez, azaz a császári szimpátia elnyeréséhez. A szentnek e haszonelvű megközelítése miatt sérül maga a szent, melynek megnyilatkozásával alapozódhatna meg ontológiailag a világ, és ahol a homogén térben a hierofánia egyfajta abszolút szilárd pontként, központként tárulna fel.⁴⁴⁹ Iulianosz, aki már teljesen otthonosan mozog e dimenzióban, tisztában van annak játékszabályaival, és lelkiismereti konfliktussal bűnhődik.

nem tartottam imarendünket, nem állok tisztán lelki vezető püspök uram Atyám. Georgiosz előtt ... ?
nem hagytam-é fel a három szegesztai bujálkodó rabasszony ágyamba fogadásával s választottam inkább, kegyes beleegyezésével a forró vágású konkubinánál tisztább, önmegtartóztató magamhoz nyúlást?” HATÁR, *Köponyeg sors, i.m.*, 106.

⁴⁴⁵ Ha a szent szó meghatározását keressük, a következő megfogalmazásokat találjuk: „A sémi *qôdés* szó, szent dolog, szentség, amely kétségkívül a nagyon is sokat mondó «elvágni. elkülöníteni» igék tövéből származik, a profán elkülönülés gondolatát sugallja; azok a szent dolgok, amelyeket nem érintünk, amelyekhez csak a rituális tisztaság meghatározott feltételei között közelíthetünk. Ezeket dinamizmus, titokzatosság és fenség hatja át, vagy ha természetfeletti jellegűek, a félelem és a megigézettség érzéseit váltják ki, amelyek tudatosítják az emberben saját kicsiségét a «numinózus» előtt.” *Biblikus Teológiai Szótár*. Szerk. Jean DUPLACY, Augustin GEORGE, Pierre GRELOT, Jaques GUILLET, Marc-François LACAN, Róma, 1976, 1184.

Rahner ezt általánosabban fogalmazza meg: „a szent jelentheti mindazt, amit az ember tisztel, de főképpen azokat a hatalmakat, amelyek az élet bármelyik területén megnyilvánulhatnak (hierofániákban, kratofániákban stb.)” Karl RAHNER, Herbert VORGRIMMLER, *Teológiai Kisszótár*, Bp., Szent István Társulat, 1980, 640.

⁴⁴⁶ A „szent tér“ fogalma magába foglalja az egykori hierofánia ismétlésének gondolatát, amely ezt a teret megszentelte, amelyben a hierofánia a teret transzfigurálta, leválasztotta, a profán környezettől izolálta. / „Der Begriff »heiliger Raum« schließt in sich die Idee der Wiederholung der ursprünglichen Hierophanie, die diesen Raum geweiht hat, indem sie ihn transfigurierte, absonderte, gegen die profane Umgebung isolierte“ Mircea ELIADE, *Die Religionen und das Heilige*, Frankfurt a.M., Insel, 1989, 424.

⁴⁴⁷ A hierofánia nem csak a homogén profán tér egy darabjának megszentelésében van szerepe, de ezen felül a szakrális tartósságát is jelenti. / „Die Hierophanie bewirkt also nicht nur die Heiligung eines Stückes des homogenen profanen Raumes: sie bedeutet darüber hinaus die Dauerhaftigkeit dieses Sakralen.” ELIADE, *Die Religionen und das Heilige, i.m.*, 424.

⁴⁴⁸ „Csak nem akarsz flámenekkel-hiereuszokkal újhítű vértanúkért emelt templomokat szenteltetni?! Iulianosz!
- Nem pogány papokkal. Rhétorokkal. Ha egyszer mesterségük és az avató szónokláshoz a járási presbiternél jobban értenek.

- Ej, te kópé te. Hát lehet téged kiismerni?! Maholnap szent hitünknek felavatott kispapja vagy s váltig a pogányok pártját fogod.

- Csupán a gyenge pártjára kelek.

- Mekkora nemeslelkűség!

- Bocsásd meg, bátyám, hogy nem tudom leküzdeni eme gyengémet. Csupán csudalom az állambölcösséget. mi fejedelmi unokabátyánk döntésében megnyilvánult és helyeslem. A pogány igenis szenteljen keresztény templomot, ha avató szónoknak jobb, mint a keresztény.

Ezen elővdöttek egy darabig. Gallus képtelen volt napirendre térni a gondolat abszurdításán s enyelegve mulatott öccse simanyelvűségén, aki a nemeslelkűség komédiázásával próbálja kivágni magát -- míg Iulianosz váltig elhárította a dilemma gondolatát s tagadta, hogy a dologban volna valami összeférhetetlen.” HATÁR, *Köponyeg sors, i.m.*, 95-96.

⁴⁴⁹ Mircea ELIADE, *A szent és a profán*, Bp., Európa, 1987, 22.

Nikomedeiában már nem ez a helyzet. Ekkorra Iulianosz levetkőzi gyermekkora vallásosságát, kívülről képes szemlélni, erős kritikával illetni az egész galileus hitet. Szozipátra, a filozófusnő hatására pedig egyenesen ellenségessé válik. A nikomedei templomépítés már egyértelműen tudatos, taktikai lépés⁴⁵⁰, a császári besúgók, a hatalom éberségének elaltatását szolgálja. E tettében Gallusnak, császári bátyjának utánzása is bennfoglaltatik. A testvér monumentális építkezéseiről az ajándékba érkező rabszolgalány számol be.⁴⁵¹ A nikomedei részt végig átszövik a templomépítés részletei. Iulianosz ekkor már óvatos és nem személyesen, hanem - beállítottságához méltóan - hellén építőmesterrel dolgoztat. A munkálatokat így is számtalan nehézség hátráltatja. Még a „fosóhomok” probléma is ismétlődik, de mindez most már inkább csak pénz, türelem és technika kérdése, hogy a probléma elháruljon. Hogy temploma építésével ne csak a keresztény hatalom iránti (álságos) hűsége fejeződjön ki, a fundamentumba Szozipátra-féle varázstalizmánt helyezze, de terve meghiúsul. Ez az epizód is jelzi, amit már a filozófusnő fia látomásában megjósolt: a galileusok mindent elfoglalnak. Maga Iulianosz tehetetlen, hiába minden mesterkedése: a talizmánt nem helyezheti a templom alapjába. Nem sértheti meg a szent teret, mert a hellén kultúra visszahozhatatlanul a múlté.

Ha a művet figyelmesen olvassuk, fel kell, hogy tűnjön a KERESZTSÉG, a megkereszteltség motívuma. Ez kétféle kontextuális helyzetben fordul elő: az egyik magának az ifjú Iulianosznak beavatása⁴⁵², azaz megkeresztelése. Ettől később, a nikomedei

⁴⁵⁰ „Lehetetlen tovább kertelnem: bocsáss meg, bármi szégyenletes. Íme az igazság. Sírtemplomot emelek, galileus mártíriót, melynek exedra-földjébe azoknak a közönséges gonosztevőknek a hulláit helyezük, kiknek kivégzését te ugyanúgy helyesled, mint én ahogy undorodom imádásuktól. De ők az új héroszok: s Iulianoszod most e galileus csöcselék kedvébe járandó s kegyét keresőben, e protomártíroknak emel sírtemplomot” HATÁR, *Köpönyeg sors, i.m.*, 446.

⁴⁵¹ „Konsztantinosz Megasz Iszaposztolosz, a Megistenült, még földi életében, Antiokheiát roppant mártíriónnal ajándékozta meg s ez lett volna -- ha megépül, Konsztantinosz Aranytemploma. Most, Önagyindszentfelsége Konsztantiosz Urunk, az Autokrator engedélyével és parancsolatjára, Gallus Caesar, az Arany mártírión nyitva felejtett végét két kupolával toldja meg; máris csudájára járnak.” *Uo.*, 279.

Erre a híre reagál Iulianosz, és még a Melioné okozta érzelmi mámorban tervezni kezdi a maga Arany Mártírióját: „letöröltem homlokom verejtékét és visszakushadva, fektemben, Melioném szerelemgödröcskés okoska szava-csobogására kiábrázolódtam bennem, singre, könyökre-hüvelykre, oszlopok száma szerint, hogy mekkora és milyen legyen: elém állította a Harminc Protomártírok emlék templomocskáját, az Arany Mártíriót.” *Uo.*, 282.

⁴⁵² Amikor jelen esetben beavatásról beszélek, alatta a keresztelés rítusát értem. A beavatás az, amikor a „neofita leveti gyermeki, profán, még nem újjászületett életét, s egy új, megszentelt létezésbe születik újjá, s ezáltal olyan létmódba, amely lehetővé teszi a megismerést, a tudást. A beavatott nem csak „újonnan született” vagy „feltámadt”; egyúttal olyan ember is, aki tud, ismeri a misztériumokat, és akinek metafizikai kinyilatkoztatásban volt része ... A beavatás szellemi beérést jelent ... a beavatott az, aki megismerte a misztériumokat, az, aki valamit megtud.” ELIADE, *A szent és a profán, i.m.*, 178.

Határ Győző Iulianosz és Gallus megkeresztelését ilyen beavatási szertartásként írja le: „Az avatópróba fejedelmi sarjnak kijáró pompával, nagy papi segédlettel zajlott le a felékesített sekrestyébe” HATÁR, *Köpönyeg sors, i.m.*, 45. Az egész leírás misztikus hangulatú. Iulianosz átszellemülten fogadja a tudást Dionüszodorosz érsektől, aki „a szertartás szigorú rendjét megbontva, titkos-kéjtelgő szenvedéllyel vetette bele magát az üdvre vezérlő embernyúzás gyönyörűségeibe.” *Uo.*, 45. Iulianoszék keresztelésének még erősebb a pogány

periódusban - felfedezve az „igazságot” - örömet szabadulna.⁴⁵³ Azonban Iulianosz is tudja, hogy ez lehetetlen. Szozipátra megfogalmazásával: „sorsod köpönyegéből nem szabadulsz, hacsak nem bőröddel-húsoddal, miként a jól nyúzó hóhér a gonoszmívelőt kiszabadítja belőle a perzsáknál”. A másik esetben a motívummal mint Iulianoszt foglalkoztató világnézeti problémával találkozunk. Iulianosz unokabátyja keresztelésének körülményeit faggatja: vajon élt-e még Nagy Konstantin megkeresztelésekor vagy sem! Ha nem élt, érvényes volt-e ez a fajta „hullakeresztes” vagy sem? Ezek a kérdések – anélkül, hogy a műben Iulianosz választ kapna vagy adna rájuk - sűrűn ismétlődnek. Fölvetődik a kérdés, milyen jelentősége van annak, hogy meg volt-e keresztelve Nagy Konstantin, avagy sem? Fontos kell, hogy legyen, mert a probléma újra és újra felszínre kerül. A probléma vizsgálatát érdemes azzal kezdeni, hogy megvizsgáljuk, mit takar a keresztes, a megkereszteség az adott valláson belül. Milyen hatással lehetett a szentség érvényes feladása, illetve annak érvénytelensége Iulianosz, azaz a mű szempontjából. A keresztény kereszteségről szólva először a szó etimológiájáról. „A görög *baptein* / *baptizein* ige jelentése: « elmerít, megmos ». A kereszteség tehát lemerítés vagy lemosás. A víznek, mint a megtisztulás és élet jelének szimbolikája igen gyakori a vallástörténetben, tehát nem lephet meg szereplése a pogány misztériumokban”.⁴⁵⁴ Ezt bizonyítja Dr. Előd István dogmatikája is: „A fogság utáni zsidóságban, az esszénusoknál és a qumrániaknál gyakoriak az olyan fürdők, amelyek bűnbánattal összekötve lelki tisztulást eredményeznek. De Keresztelő Szent János eljárásával ellentétben ők (főleg a qumrániak) mindennap kereszteskedtek, és mindenki maga merült a vízbe. Náluk tehát nem beavatási (iniciációs) szertartásokról volt szó. János keresztesége azonban beavatás volt, és e tekintetben az övé a prozelitáknál előírt kereszteséghez hasonlít ... Jézus is felvette János kereszteségét. ... Keresztesége azt bizonyítja, hogy a bűnösök közé akarja sorolni magát, magára veszi a világ bűnét”.⁴⁵⁵ Határ számára a „bűn” fogalmának keresztény, azaz páli értelmezése egyébként is vörös posztó.⁴⁵⁶ Iulianosz és Gallus keresztesésekor rávilágít a „bűn” és az uralkodás

misztérium-vallásokból ismert beavatási rituálé jellege, mint a ma alkalmazott szertartásnak. Iulianosz ekkor még annyira fogékony az „üzenet metafizikájára”, hogy szinte elragadtatásba esve válaszol a papnak. Gallus azonban ismeri öccsét, és egyébként is túlzásnak ítéli annak lelkesedését, rászól: „- Iul! Szedd össze magad, öcskös és ne csúszkálj a taknyodon!” HATÁR, *Köpönyeg sors*, i.m., 49.

⁴⁵³ „- Helyzetem foglya vagyok, Szozipátra: sorsom köpönyege forgathatatlan, megengedj!

- Már nem haragszom.

- Hogy újhítú lennék, csak mert rám kenték a Hebreus Halott mosladékát, azt a sárlé vizét?!” *Uo.*, 523.

⁴⁵⁴ *Bibliikus Teológiai Szótár*, i.m., 751.

⁴⁵⁵ ELŐD István, *Katolikus dogmatika*, Bp., Szent István Társulat, 1983, 537-538.

⁴⁵⁶ „a bűn „felfedezése” és a kárhozat igézete, a hívek manipulálására. Szent Tamás szerint a Gonosz semmi egyéb, mint a Jó hiánya; a Gonosznak önálló léte, szubsztanciája nincs. Nos - a Gonosz bezzeg „a Jó hiánya”! De ha ennek az analógiájára azt találnánk mondani, hogy a Bűn csak az Erény hiánya és semmi több, tehát -- valamiképpen a Gonosz önmagában nem létező és per se, nincsen, szint azonképp a Bűn is, mint az Erény hiánya, amolyan nem létező és quasi-entitása nincsen: ha ezt találnánk mondani, ugyancsak felháborodnának a

összefüggéseire.⁴⁵⁷ A hatalom eszközként nyúl a valláshoz, saját pozícióját erősítendő, ott és úgy értelmezi azt papjai segítségével, ahogy az neki a legkellemesebb. Nagy Konstantin megkeresztelésének késleltetése is magának az uralkodónak állt érdekében, hogy minél több olyan intézkedést hozhasson, ami ugyan szükséges, azonban a megvalósítás eszközrendszerében ütközik az általa elfogadott új vallás normáival. Nagy Konstantin addig-addig halogatta a keresztség fölvetését, amíg végül nem igazán lehetett eldönteni, hogy halála előtt valóban megkereszteltetett-e vagy sem. Az ilyen utilitarius szemlélet nem egyeztethető össze a hit lényegével. A hatalmat gyakorló császár meggondolása azonban logikus, ha a kereszténység nézőpontjából nem is elfogadható. A mű szempontjából e problematika támadási pont, Iulianosz szájába adva a gúnyolódás, a pellengérré állítás eszköze. Nem a császárra vet rossz fényt e megkereszteltetés és körülményei, hanem az azt föladó papokra, akik a legmagasabb szinten képviselik Egyházukat, és együttműködnek annak lejárásában. Tehát e motívum ismételt felvetése sem szolgál más célt, mint hogy kikezdje a korszak vallási hitét, megerősítse az olvasónak e vallással szemben táplált szkepszisét azért, hogy meggyőződésből Iulianosz, azaz Határ Győző mellé álljon.

*

Szövegszegmensek mint stílusformáló elemek. Ebben a fejezetben azok a regény szövetébe betétszerűen illeszkedő szövegfajták szerepe válik vizsgálat tárgyává, melyek sajátos formai tulajdonságaik révén érnek el különleges stilisztikai hatást.

Határ nem kizárólag a saját illetve Iulianosz mondanivalójának, véleményének enged teret, hanem - amint ez a hagyományos regényekben is általános jelenség - a többi szereplő is szóhoz jut. Természetesen számtalan esetben alakul ki a műben dialógus helyzet. Ezek a

derék k. teológusok, Pál meg egyenesen dührohamot kapna hallatára. Hiszen az ő mestergondolatának a második mozzanata éppen az, hogy a bűnt eltöltve új, sűrített tartalommal, quasi-entitássá tette - előléptetve a szenvedést Erénnyé, annak eksztatikus-mazochista kiélvezését a szentség privilégiumává, szimpatikus mágiával mintegy a Golgota Második Végigjárásává avatva (aki nem „szened”, arra máris rávetül a Bűn árnyéka). Így lett a szenvedésre való törekvés - imperatívusz: a szenvedés keresése és igenlése belepusztulásig - a fordított hősiesség, a vértanúhalál. A bűn, annak quasi-entitása és szado-mazochizmusának gazdagon pompázó elharapódzva burjánzó kultusza itt, a földi téreken - ez Pál mesterműve; szüksége volt rá a megváltóság értékének átértékeléséhez, fogalmának átfogalmazásához (már az istenség tetszéspontjának kiterjesztése minden határon túlra, szörnyeteg méltánytalanságának tételezése a kárhozatban és ún. elkárhozás eleve-elrendelésének förtelmes tana Ágoston műve: ő volt a pokol architektusa)” HATÁR Győző, *Az ég csarnokai*, London, 1987, 154. (Aurora ezotéria 7.)

⁴⁵⁷ „már abból is kiviláglik, mennyire eldöntötték a sorsát annak intézői a Szent Konzisztóriumban, amikor így, éltében-holtában eljegyezték a papi renddel... - kiviláglik abból, hogy most keresztelik. Most! Ilyen fiatalon! Neki csak ez jutott - nem mint a főrendűeknek, császár urukkal egyetemben. Akik halogatják, míg maguk mögött hagyják, ha kinek a vére a fejükre száll: az uralkodással járó hóhérmunkát; s csak akkor veszik, ha felveszik, a minden bűntudatból kimosó keresztséget -- csak akkor! Ám akkor sem belemerítéssel, nyakon öntéssel háromszor. Hanem a halálos ágyon: homlokra helyezett tenyér érintéssel ... Hja! Úgy látszik, minél lejjebb sülyedünk rangban-sorban, annál hamarabb keresztelhető az embergyermek, még az olyan patríciusivadék is, akit a dinasztia - keresztényeskedésből meghagyva életét - a limesekre zavar.” HATÁR, *Köponyeg sors, i.m.*, 52.

dialógusok azonban sohasem zajlanak a főhős jelenléte nélkül, sőt az esetek nagy többségében maga a hős az, akivel a párbeszéd folyik. Ezen eszmecserék közé illeszkednek be a regény formájára nem jellemző, a platóni dialógusoknál megszokott tipográfiával készült, kiugró szövegrészek. Elsősorban a filozofikus és a tudományos irodalomban találkozhatunk e diskurzus dialógus formába öntött szövegeivel.⁴⁵⁸ Érdeemes megvizsgálni, milyen funkciójuk van, és milyen hatást ér el a szerző behelyezésükkel.⁴⁵⁹ Dialógusok a platóni dialógus formára hozottakon kívül is találhatóak a regényben. Nyilvánvalóan a szerzőnek szándéka volt vele, ha létrehozta a platóni formájúakat is. Ez a dialógus forma szerepe első ránézésre a vizualitás számára is árulkodó: kiemeli a szövegrészt a környezetéből, mintegy felhívva a figyelmet, fontos mondanivaló következik. A dialógus kizár minden egyéb figyelemelterelő momentumot. Ilyen esetben lényegtelen, hogy hol folyik, milyen tárgyiasságok keretezik a helyzetet. Az olvasó csak a szereplők mondanivalójára koncentrál. A tizenegy szövegrész közül az első kettő a macellumi részben, öt a terjedelmileg egyébként legrövidebb konstantinápolyi, majd négy a legnagyobb terjedelmű, nikomedeiai fejezetben található. Ezek

⁴⁵⁸ Érdekes megfigyelni, hogy ez a fajta, a platóni dialógusokból ismert diskurzus forma milyen közkedvelt. Példaként említhetem Paul Valéry filozofikus dialógusait, de Rényi Alfréd is ezt a formát alkalmazza mondanivalója egzaktabb kifejezésére (Vö. RÉNYI Alfréd, *Dialógusok a matematikáról*, Bp., Typotex Elektronikus Kiadó Kft, 1994.). De Határ Győző egyik esszéjében is tartalmaz ebben a formában megírt filozofikus dialógusokat: HATÁR Győző, *A fülem mögött*, London, 1994. 102-104., 137-161. (Aurora ezotéria 9.). A görög dialogosz szó 'át'+ 'szólás', 'odaszólás', 'másokhoz beszélés', 'társalgás', 'eszmecsere' jelentésekkel bír. A dialógus, a párbeszéd: nézeteket szembesítő közlésforma; az általam említett fajtája arra a műfajra utal, amelyben „valamely filozófiai, világnézeti, ill. tudományos téma kifejtése egy vita irodalmi megjelenítésének eszközeire támaszkodik; ebben az értelemben az esszé egyik válfajának tekinthető.” A műfaj megteremtője Platón volt, aki a „legjobb filozófiai dialógusaiban a téma teljes és pontos tudományos kifejtését éppen a vita hiteles művészi megjelenítése” által segíti leginkább elő, „A filozófiai érvelések párbeszéd formára való lebontása ui. a gondolatok magas fokú tisztázottságát és világosan áttekinthető rendezettségét követeli meg.” A párbeszéd forma drámai feszültségű helyzetet is teremthet az olvasó számára, de ehhez több feltétel is szükséges:

1. a témának világnézeti természetűnek kell lennie;
2. a dialógus éreztesse, hogy a felvetett kérdés tudományos megoldása lehetséges;
3. a dialógusokban a közgondolkodásban elevenen ható nézeteket elemezzenek;
4. a dialógusnak azt kell bemutatnia, hogy a benne felvetett kérdés megoldására vonatkozó összes álláspontnak van valamelyes relatív jogosultságuk; „Minél nagyobb az ellenvetések relatív jogosultsága, annál nagyobb a vita feszültsége, annál nagyobb a dialógus-ábrázolás tudományos érdekessége” *Világirodalmi Lexikon*, főszerk. KIRÁLY István, szerk. SZERDAHELYI István, Bp., Akadémia, II, 1972, 698-699.

⁴⁵⁹ A műben tizenegy helyen található a már említett formában bemutatott dialógus. Ezekben minden külső körülmény elhanyagolódik, csak az érvelés logikussága, a mondandó kifejtésének tisztasága a lényeges.

Lelőhelyei és a témák:

1. a „Miatyánk” elemzése. HATÁR, *Köpönyeg sors, i.m.*, 37.
2. Nagy Konstantin keresztelésének körülményeiről. *Uo.*, 139.
3. Iulianosz Konstantinápolyba érkezése szökésnek minősül-e vagy sem. *Uo.*, 163.
4. Nikoklész - Iulianosz párbeszéde a száműzött Libaniosz rétorról. *Uo.*, 197.
5. Iulianosz lázálma: vita egykori tanáraival. Fantom-Apionnal és Fantom-Audoleonnal, *Uo.*, 217.
6. Iulianosz „elfogadása”, párbeszéd Epidodiossal, *Uo.*, 225.
7. Hekeboliosz közli Iulianossal az újabb száműzetés feltételeit. *Uo.*, 249.
8. Szüphax, Iulianosz szolgájának beszámolója az udvarban törtétekről. *Uo.*, 383.
9. Melinoé lopással gyanúsítatik, *Uo.*, 459.
10. Iulianosz és Libaniosz rétor találkozása, *Uo.*, 477.
11. Iulianosz felelősségre vonja az áruló írnoklányt, Melinoét, *Uo.*, 505.

a szövegtől tipográfiaiilag is jól elkülönülő szövegbetétek mindig egy kis stílusterést is visznek a folyamatos regényszövegbe, de néha a regényvilág menetébe is. Ha a fejezet első jegyzetében már elemzett filozófiai dialógus négy fő kritériumát akarjuk a regényben található, dialógus formára szedett szövegeken számon kérni, meg kell állapítanunk, hogy azok nem, vagy csak részlegesen felelnek meg e követelményeknek. A filozófiai dialógusok önálló műfajú, sajátos logikai struktúrával rendelkező, zárt írásművek. Ezeket a regénybe teljes egészében átmenteni valószínűleg nem lehet, vagy nem is akarta a szerző. Ennek okát megadhatjuk egyrészt abban, hogy a filozófia (-i dialógus) szövegei a regény számára túlsúlyos, sajátos nyelvezettel, terminológiával, nagyon kötött logikával szerkesztettek, és ez megbontaná a regény ívét. A regényben egyébként is sok elméleti fejtegetést olvashatunk, amelyek ugyancsak próbára teszik az olvasó figyelmét. A macellumi korszak dialógusai a növendék Iulianosz és tanárai közt zajlanak világnézeti problémákat boncolgatva. Az egyik, a „Miatyánk” elemzése különösen kitűnik rabulisztikájával. A Határ által teremtett körmönfont stílusnak egyrészt korhangulat, légkörfelidéző funkciója van, másrészt ízelítőt akar adni a kor vitatémáiból. Nem lehet azonban említés nélkül hagyni, hogy a mai olvasó számára ezek a fejtegetések, az adott kontextusban, egy fontoskodó pap szájába adva, már szinte a nevetségesség határát súrolják. A konstantinápolyi dialógusok már jól tükrözik Iulianosz világnézetében beálló változások kezdetét, valamint helyzetének hallatlan labilitását. Nikoklész Lukótól a hatalmi körökben nem épp népszerű tanítványai, Prohairesziosz és Libaniosz iránt érdeklődött, valamint a számára fontos, eddig meg nem válaszolt kérdésekre kereste a választ. Iulianosz föllépése igencsak reinitens. Ekkorra már erőteljesen a filozófia felé fordult, s lázalmában az új hitet támadó két volt tutorával folytatott dialógusban nemigen képes érvelni az új hit mellett. Ez érzékelteti: ellenállása egyre gyengül, a hellenizmus csábításának már alig képes ellenállni, és az új hittel szembeni ellenérzését alig titkolhatja. Iulianosz életének fővárosi fejezetét közrefogják a megérkezését számon kérő, vallató-vallatott felállású, valamint a fővárosból való száműzetését előkészítő, az ottani magatartását megszabó párbeszéddek. Ezek tartalmi-formai koncentráltasága hihetetlen feszültséget visz a szerkezeti részbe. A nikomedeiai részben található dialógusokon a kialakult, a filozófáláshoz felnőtt férfi, Iulianosz magatartását mérhetjük le. Itt már teljes egészében kézben tartja palotáját. Szervez és számon tartja a benne lejátszódó folyamatokat. Libaniosszal folytatott beszélgetés kivételével, amely során a diskurzust folytatók nem voltak tudatában a másik kilétének, mindegyik dialógus a háza rendjét számon tartó gazda megnyilatkozása.

*

Miután a császári ivadéknak kötelessége retorikát is tanulni. A macellumi száműzetés periódusában többször is leckét kapunk a tárgyból, meghallgathatjuk a tutorok, vagy épp a mester tanítványának címzett oktatását.⁴⁶⁰ Mindez persze nem elég, meg kell ismernünk, milyen eredménnyel halad a tanítvány stúdiumában⁴⁶¹. Így a serdülő fiú szónoklati vizsgáján is jelen lehetünk, majd később a már jócskán érett gondolkodású, önálló felfedezésekkel, határozott, gondolati iránnyal rendelkező, felnőtt magányos, titkos, önmaga számára alkotott keresztényellenes szónoklatait kísérhetjük végig. E szónoklatoknak és magának a szónoklattanulás folyamatának bemutatása egyrészt szolgál a korhangulat, a korszak felidézésére, másrészt a szónoklattanban tett előmenetelén, mint mércén mérhetjük le világnézete, hangulata, szellemi fejlődése alakulását. Egyfajta fokmérője ez a tudományokban elért haladásának is. Miután a retorikailag korrekten kivitelezett szöveg igen bonyolult és kötött szabályokon nyugszik, Iulianosznak már gyermekkori próbálkozásai is nemcsak a vizsgáztató papok számára, de az olvasó számára is világossá teszik testvérével, a felületes és inkább a testi, mint szellemi élvezeteket kereső Gallussal szembeni szellemi fölényét. Ez később magukkal a neves rétorokkal szemben is nagyon jól érzékelhetővé válik.⁴⁶² A retorikailag szerkesztett szövegbetétek, mint az a szerepezt dialógusok esetében is volt, megakasztják a regény menetét. A mai kor számára idegen stílusuk, filozofáló tartalmuk igencsak megnehezíti az olvasó feladatát. Az egyébként is statikusnak mondható cselekményt tovább lassítja.

A regényszerkezet nikomedeiai részében találhatunk egy újabb, nagyobb terjedelmű, önálló, a regényszöveget érintő különlegességre, a mitikus mesére: Szozipátra, a misztikus filozófusnő élettörténetének bemutatására. „Mikor Határ elmeséli Szozipátra történetét, beszélőkéje, ha lehet, még olvasmányosabbá fordul: itt szabadjára engedi fantáziáját, és olyan fantasztikus varázshistóriát mesél, amelyhez hasonlót csak Apuleiusnál, Lukianosznál olvashatunk, s amely döbbenetes képet rajzol e mágikus világ varázs-babonáiról.”⁴⁶³ Itt is, mint az már az előző szövegtípus-betéteknél megfigyelhető volt, a szerző ügyel arra, hogy e

⁴⁶⁰ „Érdemes külön hangsúlyozni, hogy a legnagyobb antik szakemberek meghatározása szerint a retorika nem az ékes, a szép, a cikornyás beszéd vagy megnyilatkozás tudományát jelenti, hanem a tisztességes és megfelelő, azaz a gondolati tartalmat jól és hűen tükröző beszéd tudományát.” *Világirodalmi lexikon*, főszerk. KIRÁLY István, szerk. SZERDAHELYI István, Bp., Akadémia, XI, 1989, 625. Ez az az elv, amelyet a beszédek bemutatnak, ez az, melyet Határ a regényben követ. Az olvasó, aki már tudja, hogy a két fiú szülei szántsándékkal lemészároltattak, mélyen megalázónak érzi, hogy épp azokkal tartatnak magasztaló beszédet, akik sértettjei az egész büntettnek, és annak számára, akinek a számlájára írható a gáztett. HATÁR, *Köponyeg sors, i.m.*, 58-68.

⁴⁶¹ *Uo.*, 58-68.

⁴⁶² A retorikával kapcsolatos szövegrészek lelőhelyei a szövegben: *Uo.*, 1. Retorikai lecke: 58-68., A retorikai fogásokról: 186.; 2. Iulianosz beszédei: - a császár dicsőítése: 67.; - templomi szónoklat, a vadszamar példázat: 143-144.; - a kereszténység bírálata: 369-372.; 372-374.; 378-381.; 393-398.; 403-405.

⁴⁶³ JÁNOSY, *Arcok, lelkek, álmok, versek, i.m.*, 34.

jelentős hosszúságú szöveg szervesen illeszkedjen a gondolatmenetbe, a mű stílusába, de az olvasónak az az érzése, hogy túllő a célon és túlméretezi a történetet. Noha nem egyvégtében ismerjük meg Szozipátra történetét, hanem epizódokra bontva, mégis kissé kilép a regény szerkezeti ívéből. Azonban igazat kell adni Jánosynak, igen érdekes a mese. Nagy kontrasztot jelent továbbá a könnyed mesefűzési technika az előzőekben már megszokott kemény, puritán hangvétellel szemben. Az olvasóban nem merül föl a kérdés: kell-e egyáltalán Szozipátra élettörténete. Az olvasó fellelegzik a nehézkesen feldolgozható szerepezett dialógusok és a retorikai leckék után. Az életpálya megrajzolása indokolt, hisz Szozipátra az, aki nemcsak Iulianosz fejlődésére, világnézetének alakulására van végletes befolyással, de mint azt már a szerkezeti részben is láttuk, ő maga szerkezeti orientációs pont is. Szozipátra az, aki ugyancsak nosztalgiával tekint a letűnt világra, és kettejük kereszténygyűlölete is egy tőről fakad. Iulianosz Szozipátra iránti érdeklődését épp a mese ébreszti fel. Iulianosz szemében ez Szozipátra hitelességének egyik forrása, és szinte látatlanban beleszeret rajongó lelke. Tehát nemcsak a világnézeti, a szellemi fejlődés indokolja a Szozipátra-mesét. A kettejük között kialakuló viszony a hipnotizált és a hipnotizőr, a gyermek és anya, szerető és szeretett kapcsolatok szintézisévé válik. Szozipátra lesz Iulianosz anima képévé, benne látja elsőnek anyját, de szeretőjét is, kedvesét.⁴⁶⁴ Bár Határ a pszichoanalízist, mint ahogy általában a pszichológiát is sarlatánságnak tartja, Iulianosz és Szozipátra viszonyát mégis az anya-

⁴⁶⁴ Ezt a szálát - nagy valószínűséggel - érdemes lesz hosszú távon is követni, mert Határ életművében nem egy ilyen asszony-figura van, mint Szozipátra, a Magna Mater, aki szinte szívja maga felé a férfit, de aki a férfi számára nem elérhető. Ilyen asszonyok szerepelnek például a „Bábel tornya”, a „Pepito és Pepita”, az „Anibel” c. epikai művekben is, vagy a „Golghelóghi” c. drámaciklusban.

Az anima és animus fogalmak bevezetése C.G. Jung nevéhez fűződik. Nagyon alkalmasnak tűnnek a fönt bemutatott viszony leírására. Jolande Jacobi a mester, Jung életművét elemezve tér rá e két fogalom értelmezésére: „Die archetypische Figur des Seelenbildes steht jeweils für den komplementär-geschlechtlichen Anteil der Psyche und zeigt teils, wie unser persönliches Verhältnis dazu geformt ist, teils den Niederschlag der gesamt menschlichen Erfahrung am Gegengeschlechtlichen. Es stellt also das Bild vom anderen Geschlecht dar, das wir als einmalige Einzelwesen, aber auch das, was wir als Artwesen in uns tragen. „Jeder Mann trägt seine Eva in sich“, sagt der Volksmund. Nach dem inner-psychischen Gesetz ist - wie vorher schon gesagt - alles Latente, Ungelebte, Undifferenzierte in der Psyche, alles, was sich noch im Unbewussten befindet, daher auch die „Eva“ des Mannes ebenso wie der „Adam“ der Frau, projiziert. Demzufolge erlebt man seinen andersgeschlechtlichen Urgrund, nicht anders wie z.B. den eigenen Schatten, am anderen. Man wählt einen anderen, man bindet sich an einen anderen, der die Eigenschaften der eigenen Seele darstellt.“ Jolande JACOBI, *Die Psychologie von C.G. Jung*, Zürich und Stuttgart, Rascher Verlag, 1967, 176-177.

„Die erste Trägerin des Seelenbildes ist wohl immer die Mutter, später sind es diejenigen Frauen, welche das Gefühl des Mannes erregen, gleichgültig ob im positiven Sinn. Die Ablösung von der Mutter ist eines der wichtigsten und heikelsten Probleme der Persönlichkeitwerdung, vor allem des Mannes. Die Primitiven besitzen dafür eine ganze Reihe von Zeremonien, Männerweihen, Wiedergeburtssitten usw., in denen der Initiant jene Belehrung empfängt, die ihn in Stand setzen soll, den Schutz der Mutter zu entbehren. Erst dann kann er im Stamm als Erwachsener anerkannt werden. Der Europäer aber muss die „Bekanntschaft“ mit seinem weiblichen bzw. männlichen Seelenteil auf dem Wege der Bewusstmachung dieses Anteils der eigenen Psyche herstellen. Dass die Figur des Seelenbildes, des Gegengeschlechtlichen in der eigenen Psyche, besonders bei westlichen Menschen so tief ins Unbewusste versenkt ist und dementsprechend eine entscheidende und unheilvolle Rolle spielt, daran ist zum großen Teil unsere väterrechtlich orientierte Kultur schuld.“ JACOBI, *Die Psychologie von C.G. Jung*, i.m., 180-181.

komplexus írja le a legjobban. Szozipátra a regény Magna Matere, aki elengedhetetlen kelléke Határ regényeinek. „Minél távolabbi és nem valóságos a személyes anya, annál mélyebben markol a fiú vágya a lélek mélyébe és az ősi örök anyaképet kelti benne.” - írja C.G. Jung.⁴⁶⁵ Az anya-fiú viszonyt erősíti Iulianoszban az is, hogy nem létesíthetett Szozipátrával szexuális viszonyt. Ez a megkaphatatlan nő motívuma is végigvonul Határ művein. Így van ez pl. a „Pepito és Pepitá” - ban, az „Anibel” -ben is.

*

A regényhangulat összetevői. A regény hangulat legadekvátabb kulcsfogalmai: a magány, az elszigeteltség, és ebből következően a szorongás, a félelem, a halálfélelem. E fogalom-együttesről azonban könnyen az egzisztencializmusra asszociálhat az ember. Az olvasóban fölmerülhet a gyanú, hogy a regény a már említett irányzat befolyása alatt íródhatott. Ezt felderítendő összevetésre kerül a szerző és az egzisztencialisták életérzése, és fogalomhasználata.

Miből ered, milyen jellegű a regény főhősének a magánya, miből ered az elszigeteltsége? Iulianosz ötödfél évesen veszíti el szüleit, ettől kezdve a családról leszakítva él. Magánya tehát konkrétan a családja fizikai értelemben vett megsemmisítéséből ered, a szándékos elkülönítettségéből. Már kisgyermek korban mind fizikai mind lelki értelemben egyedül maradt. Nem saját tehetetlensége vagy kommunikáció képtelensége, netán „elidegenedettsége” okozza elmagányosodását; nem is választás eredménye ez, hanem a rákényszerített helyzet hozza így. Lehetősége sincs változtatni. A szerző regényében nem általánosít, nem nagyítja ki társadalmi méretekre ezt az állapotot. Ez nem is célja. Magányának, elmagányosításának oka nem más, mint a hatalom veszélyérzete, rettegése a potenciális hatalomra törőtől, amit természetesen az erő álarca mögé bújva palástol. Nincs ebben a helyzetben semmi abszurd, nincs absztrakció, valamiféle társadalmi elidegenedés vagy elmagányosodás. A főhős energiáinak jórészét az emészti fel, hogy rejtőzködésében meggyőzze a hatalmat, hogy ő, Iulianosz lojális vele, hogy azonosul ideológiájával, vagy legalábbis aláveti magát annak. Ez az állapot, amellettt hogy negatív hatású, hordoz pozitív momentumokat is, ugyanis teret biztosít a hős önvédelmének. A magányba kényszerítettnek nem kötelessége kapcsolatot tartani a külvilággal, tehát könnyebb, kevésbé feltűnő, sőt magától értetődő rejtőzködése. Eljön az a pont, amikor magának a tanítónak kell neveltjét

⁴⁶⁵ „Je ferner und unwirklicher die persönliche Mutter, desto tiefer greift die Sehnsucht des Sohnes in die Tiefen der Seele und erweckt jenes urtümliche und ewige Bild der Mutter, um dessentwillen alles Umfassende, Hegende, Nährende und Hilfreiche uns Muttergestalt annimmt, von der alma mater der Universität bis zur Personifikation von Städten, Ländern, Wissenschaften und Idealen.“ Carl Gustav JUNG, *Psychologische Betrachtungen*, Zürich, Rascher Verlag, 1949, 110.

figyelmeztetnie, hogy a rajongó alkatú tanítvány már-már túlzásba esik, és a „tüntető különhúzóadás rossz vért szül, rossz szájíz marad utána s a ridegség, idegenség zúzmarájával vonja be” emlékét „melyet nem megtartani, hanem elfelejteni visznek magukkal.”⁴⁶⁶ Iulianosz fejében, lelkében lejátszódó folyamatok ellenségei számára amúgy is megközelíthetetlenek. Ez az a terület, ahová nem érhet el a hallgatózó fül, a leselkedő szem. A regény célja sokkal inkább egy túlélési stratégia bemutatása. A hatalomnak természetesen az áll érdekében, hogy a főhős magányát mind teljesebbé tegye. Ennek eszköze a teljes elszigetelés, a száműzetés, megakadályozandó, hogy Iulianosz véletlenül se találhasson szövetségesre. Megerősítik Iulianoszban azt az érzést, hogy senkiben sem bízhat. A bizalom válsága ilyen méretet még sohasem öltött a romantika óta. Iulianosz senkiben sem bízhat, sem testvérében, sem a barátban, sem a körülötte lévő bizalmi szolgákban, tutorokban, még önmagában sem, a saját testében sem, hisz éjszaka álmában kibeszélheti titkait. E lékör iszonyú nyomásként nehezedik a regényre. Magány, elszigeteltség, a bizalom teljes hiánya. Nem nehéz akár következményként is eljutni a szorongás érzéséhez. Ez azonban nem az egzisztencialisták által kialakított szorongás fogalom.⁴⁶⁷ Ez a szorongás Iulianosz esetében nem az autentikus választás velejárója, nem ez az érzés az, mely segít, hogy megszabaduljunk „a banalitás illúzióitól, felfedezzük a szabadságot”⁴⁶⁸. Nem erről van szó, az ő szorongása az életéért rettegő ember szorongása, ami a mindenhol leskelődő fenyegetés okozta halálfélelemből táplálkozik. Ez a végsőig bizonytalanságban tartott, elbizonytalanított ember életérzése.

⁴⁶⁶ HATÁR, *Köponyeg sors, i.m.*, 122.

⁴⁶⁷ „Kierkegaard a tudománnyal és az ésszel szemben az érzelemhez apellál, a társadalommal szemben az egyénhez, a világ és az ember megismerhetőségével szembeállítja az egzisztencia fogalmát és a transzcendenciát, végül, de nem utolsó sorban, a cselekvő humanizmussal szemben felvonultatja a szorongást, az elvont büntudatot s a valamiféle misztikus egyéni „lehetőségbe” vetett hitet.” *Egzisztencializmus*, szerk. KÖPECZI Béla, Bp., Gondolat, 1965, 14.

„Az egzisztencialisták másik filozófiai előfutárának F. Nietzschét szokták tekinteni, s joggal. ... Mi lehet a mi egyedüli tanításunk? - tette fel magának a kérdést Nietzsche. Az, hogy az embernek senki sem adja a tulajdonságait, sem isten, sem a társadalom, sem a szülei és elődei. Sem ő maga ... Senki sem felelős azért, hogy egyáltalán létezik ... Lényének végzetszerűsége nem választható el mindannak végzetszerűségétől, ami volt és lesz ... Az ember szükségszerű, az ember egy darab végzet, az ember az egészhez tartozik, az egészben van, nincs semmi, ami létünket megítélhetné ... Minden filozófiai rendszer elvetése, a végletes szubjektivizmus hirdetése, az emberszemponitú ateizmus - e tanítás ilyen vonatkozásai inspirálták a XX. századi egzisztencialistákat”. *Egzisztencializmus, i.m.*, 15.

„A legtöbb egzisztencialista azt vallja, hogy az egzisztencia végső fokon egyenlő a szabadsággal, mégpedig az egyéni szabadsággal. Azért, hogy a szabadságot megvalósíthassuk, választanunk kell, és ez a választás is lehet autentikus és inautentikus, tehát választhatunk a lét megvalósítása érdekében, vagy pedig megmaradhatunk a banalitás világában. Különösen Heidegger hangsúlyozza a banális világ (das Man) inautentikus voltát. Szerinte erre a világra a fecsegés, a kíváncsiság és a félreértés a jellemző. A szorongás (Angst) az autentikus választás velejárója, a másik kísérője a félelem. A szorongás általános életérzés és nem az egyes dolgokhoz tapadó aggodalom. Ez fedi fel az emberi lét semmisségét és teszi lehetővé, hogy szabaduljunk a banalitás illúzióitól, felfedezzük a szabadságot, „a halál általi szabadságot”.” *Világirodalmi Lexikon*, főszerk. KIRÁLY István, szerk. SZERDAHELYI István, Bp., Akadémia, II, 1972, 997.

⁴⁶⁸ *Uo.*, 997.

POÉTIKAI ÖSSZEGZÉS

A regény műfaja végigkíséri az emberiség történetét az antik kortól kezdve. Ez az a műfaj, amely az esztétáknak a legtöbb fejtörést okozta, és a definíciós kísérleteknek keményen ellenáll.⁴⁶⁹ Teljesen egzakt definíciója mind a mai napig nem született. Nem véletlenül alakult ez így. „A regény születésétől máig az irodalom legalaktalanabb műfaja: valóban monumentale Uniform, ahogy már Paul Ernst nevezte.”⁴⁷⁰ Valószínűleg ennek köszönheti, hogy „a modern szépirodalom vezető műfaja”.⁴⁷¹ Ha nem is lehet korrekt és általánosan érvényes regénydefiníciót adni, viszont meg lehet határozni azokat az elemeket, amelyek nélkül nincs regény. Sükösd Mihály verziója szerint ezek: az információ, a cselekmény, a tér, az idő, a személyiség, és a világkép.⁴⁷² A Wellek-Warren szerzőpáros ezt jóval szűkebben adja meg. Számukra a cselekmény, a jellem és a környezet a regény legfontosabb összetevői.⁴⁷³

A Határ Győző műveinek fenti elemzése az író regénypoétikai nézeteit kívánta megvilágítani. A vizsgált három regény alapján elmondható, hogy a börtönévek után

⁴⁶⁹ A regény általános „jellemvonása, hogy ma már kizárólag prózai formájú, a novellánál, az elbeszélésnél nagyobb terjedelmű epikai mű. Ennél közelebbi meghatározásával az irodalomelmélet napjainkig adósunk maradt ...” *Esztétikai Kislexikon*, szerk. SZERDAHELYI István, ZOLTAI Dénes, Bp., Kossuth, 1979, 581.

Sükösd Mihály ugyancsak ezt erősíti meg: „Száz év óta, az irodalomtudomány születésétől máig, sokfajta regénydefiníció született ... Taine-től Henri James-en, a fiatal Lukácson, E. M. Forsteren át Wolfgang Kayserig, Sartre-ig, az érett Lukácsig; a legkülönbözőbb világnézetű, módszerű, eszményű mai irányzatokig. Kitűnő meghatározások, önmagukban nem hamisak és nem igazak.” *Minerva Nagy Képes Enciklopédia, Művészetek*, szerk. VITÁNYI Iván, Bp., Minerva. 1973. 328.

A regény helyét mérlegelve, Sükösd által is emlegetett Wolfgang Kayser is érzi, hogy nincs minden rendben a regény tipizálása körül. Három regénytípusba szeretné bepréselni a regényeket, a történésregény, az alakregény és a térregény kategóriájába. Ha azonban egy regény ezen kategóriák egyikébe sem illeszthető, akkor a regényíró szakmai kompetenciáját kérdőjelezi meg. („Die Lage des Romans scheint seit einiger Zeit recht verworren zu sein. Sein Leben hängt davon ab, ob er immer wieder zu den drei möglichen, lebenspendenden Gattungen (Geschehnisroman, Figurenroman, Raumroman) zurückfindet, aus denen ihm immer sein Leben gekommen ist. Wenn sich heute vieles als Roman bezeichnet, was nicht aus den drei Gattungen erwächst, so ist zu einem Teil die Unkenntnis der Autoren um die Lebensgesetze ihrer Kunst daran schuld. Zum anderen wird es für die Forschung zur Aufgabe zu beobachten, ob nicht positive Kräfte aus anderem Bezirk als dem des Romans an der Arbeit sind.” Wolfgang KAYSER, *Das Sprachliche Kunstwerk*. Bern und München, Francke Verlag, 1968, 365.)

A regény irodalomelméleti megközelítésének problematikusságát Wellek - Warren is jól látják, és ők - a befogadói oldalt is figyelembe véve - magyarázattal is megpróbálkoznak: „A regénnyel foglalkozó irodalomelmélet és kritika mind mennyiség, mind minőség dolgában jóval alatta marad a költészet elméletének és kritikájának. Ezt azzal szokás indokolni, hogy a költészet ősbib, a regény viszont fiatalabb. Ez a magyarázat aligha felel meg. A regény mint művészeti forma a költészet, ahogy németül kifejezhető: a Dichtung egyik formája; magas szintű formájában voltaképpen az eposz modern leszármazottja, s a drámával együtt a két nagyszabású költői forma egyike. Inkább arra gondolhatunk, hogy a különbség oka az a szélesen elterjedt felfogás, mely a regényt a szórakozással, az időtöltéssel, a kikapcsolódással azonosítja, nem pedig a komoly művészettel; vagyis a nagy regényeket összekeverik a piaci célokra készült gyártmányokkal. Az Amerikában még mindig meglevő, iskolai nevelők által terjesztett népszerű elképzelés, hogy az értekező próza instruktív és érdemes olvasmány, míg a regényolvasás kifejezetten káros vagy legjobb esetben megbocsájtható kedvtelésnek számít.” René WELLEK, Austin WARREN, *Az irodalom elmélete*, Bp., Gondolat, 1972, 320.

⁴⁷⁰ *Minerva Nagy Képes Enciklopédia, Művészetek, i.m.* 320.

⁴⁷¹ *Esztétikai Kislexikon, i.m.*, 581.

⁴⁷² *Minerva Nagy Képes Enciklopédia, Művészetek, i.m.* 328.

⁴⁷³ WELLEK, WARREN, *Az irodalom elmélete, i.m.*, 327.

keletkezett regény és az ország elhagyása után keletkezett regények poétikai szempontból többféle egyezést, de különbséget is mutatnak. Az ezekről szóló összegzést a regény hagyományos elemeinek (pl. cselekmény, szereplők, tárgyiasságok, tér-idő viszonyok) összevetése révén történhet.

„Határ Győző minden könyve rendkívüli” – írja Hanák Tibor, a Bécsben élt filozófus Határ írásművészetét méltatva. Határ regényeinek elemzése után az olvasónak egyet kell értenie Hanák Tiborral. Tetszhetnek, vagy taszíthatnak Határ regényei, de közömbösen nem mehetünk el mellettük. Műveinek befogadását nagyban akadályozza, hogy az olvasó csak komoly elő-, és kiegészítő-tanulmányok után képes a filozofikus alapokra helyezett műveit megfejteni. Ehhez járul Határ szerkesztésmódja, írástechnikája és speciális nyelvezete. Ez ugyan a múlt századi avantgárd fejleményeit figyelembe véve nem újdonság. Határ regényeit azonban nem lehet egyszerűen egy izmus alá besorolni, ami segítené a szövegek megfejtését, szintézisben érzékelését. Határ Győző mintha már kezdetektől fogva túl akart volna lépni az épp akkor és ott irodalmi modernséget jelentő avantgárdon, ami a hagyományos (klasszikus) világkép válságát, az egyén (és így a művész) helyzetének problematikusságát, valamint a hagyományos nyelvi alkalmazások kifejező erejének korlátozottságát hangsúlyozta. Határ elemzett regényeinek bizonyos sajátosságai mintha már a posztmodern irodalmat előlegezték volna, sőt mintha már azon túl is mutattak volna. Az irodalmi posztmodern számos sajátosságán - mint a modernség és a tradíció kapcsolatainak keresésén, a szubjektivitás és a személyi autonómia előtérbe kerülésén, a kontinuitás és a történetiség szempontjainak érvényesítésén, valamint a társadalmi élet egészében a konformizmus és a szolgáltató szerepkör általánossá válásán - Határ túllép műveiben. Határt nem foglalkoztatta az izmusok kérdése, az azoknak való megfelelés vágya, egyszerűen csak kereste a számára megfelelő formát, aminek segítségével felhívhatta mondanivalójára a figyelmet és eljuttathatta azt az olvasóhoz. Ha valami gondot okozott számára, az az volt, hogy az olvasók egylabdahívó, történelemből kibutult egyedekké váltak, s így alkotó tevékenységét anakronisztikusnak érezte. Hiúságát sértette, hogy „nincs új a nap alatt” és már mindent „elírtak” előle. Majd minden műfajban, a filozófiai jellegű művektől kezdve az esszén, a kisepikán, a nagyepikán, a versen keresztül, a drámáig, kísérletet tett mondanivalójának hangoztatására. Az 1914-ben született író egyik első szószólója és támogatója volt az elektronikus könyvtár létrehozásának, azaz korának minden legkorszerűbb eszközét is igénybe vette, hogy közvetíthesse gondolatait az olvasók felé.

*

David Daiches az angol regény huszadik századi átalakulásáról értekezve állapítja meg, hogy a korszak legjelentősebb regényírói újrafogalmazták a regény mibenlétének és szerepének meghatározását. A tizenkilencedik században az angol regény még „közösségi eszköz” volt, és általánosan elfogadott értékrendszer alapján ítélte meg az emberi dolgok jelentőségét. Ekkor még cselekménytípusai „olyan eseményekből és helyzetekből épültek, amelyeket az emberi viszonyok szempontjából azonos súlyúnak talált az író és az olvasó is. A társadalmi vagy anyagi helyzet vagy a családi állapot változásai közérthető és egyezményes módon jelezték a regényalakok státusának lényeges módosulását, és voltaképpen valamennyi tizenharmadik és tizenkilencedik századi cselekmény döntő fordulatait ugyanazok a változások kísérik. Az író a megfigyelő posztjáról szemléli hőseit; magatartásuk minden lényeges mozzanatát társadalmi vagy anyagi helyzetüknek valamiféle külső szemlélő számára is nyilvánvaló változása jelzi”.⁴⁷⁴ A szereplők belső fejlődését külső magatartásukból fejt ki. „A külső és a belső, az erkölcsi vagy értelmi fejlődés, és az ennek megfelelő, látható cselekvés vagy tétlenség közötti összefüggés magától értetődött. Magától értetődő volt a társadalom is. A társadalmi és gazdasági rend, amelyben az emberek éltek, valóságos volt, viselkedésük legvalóságosabb része pedig éppen az volt, amely megváltoztatta, vagy valamilyen módon meghatározta helyüket a világban”.⁴⁷⁵ Ez a fent vázolt regényvilág a huszadik században alapos átalakuláson ment keresztül. „1880 után a modernizmus hullámokban érkezik: James, Mallarmé, Villiers, de L’Isle-Adam, Huysmans nemzedékét Debussy, Yeats, Proust, Jarry, és Valéry nemzedéke követi, őket pedig Eliot, Pound, Lawrence és Joyce nemzedéke”⁴⁷⁶. Kialakul a hagyományellenesség, és a formalizmusellenesség, ami Kermode szerint a Dadaizmus kialakulásával kezdődik. A modernizmus nyugati vonulatát jellemző közöny, felelősség feladása, a személytelenség és tárgyiaság, vagy a neo-modernizmust képviselő Duchamp, Cage, Tinguely, Rauschenberg álláspontja⁴⁷⁷ nem egyeztethető össze Határ törekvéseivel. Határ egyszerre jött a művészet és a filozófia felől. Nem volt célja, hogy a művészet és az élet szembeállításával eldöntse, melyikük az érdekesebb. Gyakorlatban és a filozófiai tanulmányai révén nyert tapasztalatait igyekezett szintetizálni. Művészetfelfogását nem a művészet múltékonyságának elfogadása jellemezte, hanem a filozófián érlelt gondolatainak művészetté oldása. Nem írhatott a

⁴⁷⁴ David DAICHES, *A regény és a modern világ*, Bp., Európa, 1978, 5.

⁴⁷⁵ DAICHES, *A regény és a modern világ*, i.m., 6.

⁴⁷⁶ Frank KERMODE, *Mi a modern?*, Bp., Európa, 1980, 10.

⁴⁷⁷ az élet érdekesebb, mint a művészet, személytelenségre törekvés, a véletlennel való kísérletezés, a művészet múltékonyságának elfogadása, mindegyikük szívesen dolgozik a bohózat határán; KERMODE, *Mi a modern?* i.m., 25.

pillanatnak, ez ellenkezett volna gondolkodói attitűdjével. Határ nem osztja Cage⁴⁷⁸ nézeteit. Cage úgy érzi, hogy tévedés a rendet a művészet differentia specificá-jának tartani. De nem osztja Caraco véleményét⁴⁷⁹ sem, aki sóvárog a káosz és pusztulás után, és a rendet vádolja a kárhozatra való tömeg létrejöttéért, amely még a káosznál is jobban mindent beszennyezett és letarolt. Határ ugyan rögzíti a káoszt és a pusztulást műveiben (pl. Az Őrző könyve), de nem a rendet vádolja ennek létrejöttéért, hanem az ideológiákat és a vallásokat.

A művészetet jellemző „rend” elutasítása után maga Kermode is problematikusnak látja a művészet és tréfa közti különbségtétel lehetőségét. A probléma legjobb megfogalmazását Arthur C. Danto megjegyzésében látja, aki szerint a művészetben belül keletkező problémák forrása akkor keletkezik, „amikor lemondunk a régi mimetikus előfeltevésekről és például azt mondjuk, hogy az asztalról készült festmény ugyanolyan valóságos, mint maga az asztal”⁴⁸⁰. Határ rend-felfogását mi sem bizonyítja jobban, mint a regényeinek hallatlan precíz megszerkesztettsége. Azonban azt is megértette, hogy megszűnt a társadalom magától érthetősége és elveszett a társadalmi és gazdasági rend valóságosságának érzete. Határ Győző sorsa alakulásának abszurdításán keresztül tapasztalta meg a rend megbillenését, azonban mint gondolkodónak rendbe vetett hite nem rendült meg, csupán más formát öltött. Ennek materializálódását tapasztalhatjuk meg elemzett regényein keresztül.

*

Cselekmény. A regények történéseit felváltva a szerző és a főhős szemszögéből láthatja az olvasó. Az „Anibel” – történet narrátora Határ és Sömjén Simon, a rajztanár, a frontot, lágert járt katona, a színház díszletező munkása. Egymást kiegészítve mesélik el a történetet. A történet a második világháború után lágerből hazaérkező Simon szemével látott világ története. Simon saját története és a rajta kívülálló világ története jól szétválasztható. Jól érzékelhető a regényvilágtól való különállása. Benne is van e világban, de egyben kívülálló is. A kettő hol találkozik, hol szétválík. Konkrét, azonosítható a kor, amiben a szerző és a főhős él. Simon emlékeinek felidézése rendszeresen szakítja meg a regényidő folytonosságát, de Határ történetkezelési technikájával ez a törés nem feltűnő, az olvasó nem éli meg elidegenítő momentumként. Inkább a múlt és a jelen összemosódása okoz problémát.

Határ cselekménykezelését jellemzi, hogy egyes, a regényjelenben megjelenő történetet „in media res” veti be a cselekménymenetbe. Ennek miéjtje mindig csak később

⁴⁷⁸ KERMODE, *Mi a modern?*, i.m., 26.

⁴⁷⁹ Albert CARACO, *A káosz breviáriuma*, Bp., Qadmon Kiadó, 2012, 55.

⁴⁸⁰ KERMODE, *Mi a modern?*, i.m., 27.

válik érthetővé, amikor a narrátor maga egészíti ki a bevezetett szituációt a korábbi helyzet megértéshez szükséges hiányzó elemekkel. Ez a technika erőteljesen nehezíti a szintetizáló befogadást, miután a regény hatalmas szereplő gárdát, és mikro szintig kidolgozott történeteket tartalmaz.

A főszereplő emlékeinek is fontos helye van a regényben. Ezek elbeszéléséből tudjuk meg, milyen volt hallgató korának szerelme, milyen a háború, a láger. Ezeket a múltban történt helyzeteket, eseményeket Határ regény-jelenként rajzolja meg. Mindig az a jelen, amiről Határ épp mesél.

A háború és a láger után az ötvenes évek politikai viszonyai biztosítják a negatív élmények folytonosságát. A cselekmény jellemzését szolgálja az is, hogy a történet szereplői érezhetően egy definiálhatatlan erőterben élnek, ahol sorsukat nem maguk irányítják. Sorsbarom-isten/Heimarmené veti a sorsokat hol ide, hol oda. A szereplők olyan szituációkba kerülnek, amelyekbe nem akarnak, de mégis megtörténik velük, és nem világosak a történések mozgatórugói. Az ember élheti hétköznapi, unalmas életét, de semmi sem rajta múlik: reménytelen szerelmi vágyódás; katonaság; fogság; munkához jutás; kudarcba fulladt szerelmek, találkozás az ÁVH terrorral, hirtelen felfelé ívelő karrier.

Az „Éjszaka minden megnő”-történet narrátora elsősorban a szerző, de olykor a főhős belső hangját is halljuk. Sokszor nem világos, melyikük szól az olvasóhoz. A szerző olyan részletességgel vizsgálja hősének elmeállapotát, deformációit, hogy a regény elkezd hasonlítani egy kóreset leírásához, egy klinikai naplóhoz. A szerző által megfigyelt személy, Archie Dumbarton egyedül maradt a földön. A viszonyok látványa, az emiatt érzett sokk és az ingerhiány indítja el lepusztulását. A regény le- és elpusztulásának története. Itt különösképp érvényes az „Anibel” esetében is emlegetett megfoghatatlan erőter jelenléte, ami anomáliák gyűjteményévé változtatta a világot. A középszerű ember tehetetlenül áll szemben az abszurd helyzettel. A főhős által ismert természeti törvények a regény terében, idejében nem hajlandóak tovább működni. A hős elveszíti orientációját, nem tudja többé, mi valóságos, mi nem. Az erőter ingerei terelik, hogy sorsát beteljesítse. Az erőternek erről a szándékáról az író tudósít. A narrátor szerzőtől, a regény elejétől fogva, előre értesül az olvasó, hogy a főhős nem lesz hosszú életű. A mindenki által „jól ismert” világból egy abszurd helyzetbe kerülni, a mindenki által megélt világhoz való viszonyulás rendszeréből egy randomizálón működő világba kerülni abszurd helyzet. Archie szemmel láthatóan kiszolgáltatottként viszonyul a helyzethez. Kiutat keresve nem fedezi fel a természetet, nem kísérli meg újrakezdeni, hisz ízig, vérig városi ember. Tipikus fajtája a Határ által leírt „narkotikum fogyasztó állat”

kategóriájának, a Baudelaire által megjósolt elbaromiasodás⁴⁸¹ termékének, az „egylabdahívő”, műveletlen embernek. Határ semmiféle szimpátiát sem érez iránta, és a kisujját sem mozdítja meg, hogy mentegesse, vagy „megmentse”, élvezettel gúnyolja lepusztultában. Szinte hallja az olvasó: „az ilyen ember megérdemli a sorsát”. Mikorra Archie mind mentálisan, mind fizikailag végigjárja az emberfejlődés útját visszafele, eljut ahhoz a ponthoz is, hogy hit nélkül, lexikonból szerzett vallási ismeretek birtokában „szakrális” tettet hajtson végre⁴⁸², és eljuttassa a megváltás negatív forgatókönyvét. És láss csodát, Archie halálával a világ életre kelt. Új vallás nem keletkezett, hisz senki sem vett észre semmit Archie ügyködéséből.

Archie tette tehát hatott. De mit is ért el azáltal, hogy önmagát kínhalálnak tette ki, és ezáltal újraélesztette a változatlanul tovább működő világot? Határ egyértelmű válasza: semmit! A pellengérré állított fogyasztói, jóléti társadalom ott folytatja értelmetlen szélsőségekben csúcsosodó létét, ahol abbahagyta. Akkor mire volt jó az egész? – merül fel a regény bugyrait megjárt olvasóban. Egy biztos, hogy Határ által leírtak alapján a világot megváltani nem lehet. Ha megakad a kereke, meg lehet lökni, hogy ismét járja az útját, de megváltani, nem lehet. Halad pusztulása útján.

A „Köpönyeg sors” narrátora a szerző és Iulianosz. A regény első harmadában a szerző dominanciája érvényesül. Elbeszélésén keresztül ismerjük meg Iulianosz családjának történetét, Iulianosz aktuális életkörülményeit, gondolatait. A regény további két harmadában azonban Iulianosz belső hangja a szinte egyetlen domináns forrás, amelyen keresztül információt kapunk a történet alakulásáról. Nem világos, hogy Határ milyen megfontolásból változtatta meg hirtelen, minden átmenet nélkül a narrátor nézőpontját.

A regény elején gyerekként ismerjük meg Iulianoszt és a felnőtt férfitől veszünk búcsút a monumentális regény utolsó lapjain. A regény egészén át végigkövetjük Iulianosz szellemi nagykorúvá válását. Annak a folyamatnak lehetünk tanúi, hogy miként csúszik ki a pallérozott szellem a ráerőltetett ariánus kereszténység bilincseiből, és válik azzal szemben a gyerekkorban már megismert hellenizmus meggyőződéses hívévé. Még általánosabb formában: hogyan válhat valaki a totális elnyomás közepette is szabaddá. Az előzőekben említett regények egyik főszereplőjének belső világában lezajlott folyamat sem olyan izgalmas, mint amilyen ez Iulianosz esetében. Amint az „Anibel” és az „Éjszaka minden

⁴⁸¹ Vö. HATÁR Győző, *Özön közöny*, London, 1993, 104.

⁴⁸² Archie tette nem olyan abszurd, mint amilyennek az kinéz. Jung szerint a vallás „pszichikus jelenség, amely irracionális módon egyszerűen van, épp úgy, mint az a tény, hogy van fiziológiánk vagy anatómiánk.” C.G. JUNG, *Gondolatok a vallásról és a kereszténységről*, Bp., Kossuth, 1996, 11.

megnő” esetében is láttuk a sorsformáló erőteret, ez a „Köpönyeg sors”-ban is jelen van. Itt azonban sokkal inkább materializálódik. Az „Anibel”-ben csak a hatásait láthatjuk, a deformálódást, az erőteret szolgálait, a beszervezetteket, a végrehajtókat, a verőlegényeket, de az egész tér működtetőjét nem. Az „Éjszaka minden megnő”-ben még absztraktabb az erőteret, még kevésbé alkothatunk fogalmat az erőteret szervezőjéről. A „Köpönyeg sors”-ban az olvasó maga előtt látja a bizánci típusú államszervezet érdekek mentén szerveződő apparátusát, ahol a császár is majdhogynem bábfigura. Léte a nagy színház tartozéka. Határ itt élheti ki igazán az állammal szembeni antipátiáját. Részletesen kidolgozza működésének mítoszát. Ennek az átláthatatlan hálószerű szövetnek foglya Iulianosz. Hálóban fogoly. És ez az az életérzés, ami Határt egész életében üldözte. A regény megmutatja, hogy hogyan kell éltben maradni a gátlástalan megalkuvás segítségével a hatalom foglyaként.

A „lelenc-lét” Határ alapélménye. A lelenci kiszolgáltatottság bemutatásának csúcsteljesítménye a regény. Az „Anibel” Sömjén Simonja anyátlan apátlan árva, az „Éjszaka minden megnő” Archie-ja, az ismeretlen tejes gyermeke is lelenc. De a maga alapította családjában is az marad, hát még a világ „eldöglése” után. A „Köpönyeg sors” Iulianoszának szüleit saját rokonai ölték meg, ő is a lelenc-főhősök számát gyarapítja. Mindegyikük létpozíciója azonos. Simon kihasználja ezt és behódol az erőteretnek. Archie értelmileg fel sem fogja helyzetét, öntudatlanul pszichésen és fiziológiásan reagál az erőteret számára kialakított kihívására. Iulianosz azonban helyt áll. Megoldja a helyzetet. Megőrizve belső autonómiáját felveszi az alázat rejtőszínét és túlél. Határ, de az olvasó számára is az adott helyzetben, az összes attitűd közül Iulianosz megoldása az egyedül elfogadható. Hatalmas önuralom, készség a helyzet kényszerű elfogadására, mindenáron való túlélés akarása, készség a világ megismerésére, műveltség a legmagasabb szinten. Iulianosz „kooperál” az ellenséggel, bár haszna csak a túlélés, szemben Sömjén Simonnal, akinek egzisztenciális hasznot hoz e kooperáció. Határ Iulianosz-regényével megírta az elit-tudat regényét.

*

Határ Győző vizsgált regényeiben a cselekményt nem a szereplők akciói viszik előre, hanem a velük történtek. A cselekményt a szereplőkről szóló történetek egymásutánisága adja. Az „Anibel” hatalmas szereplőgárdával dolgozik. A regényt eleinte egymás mellett futó, majd később egymással részleges átfedésbe kerülő történet-blokkok alkotják. Határ minden történeti blokk szereplőgárdáját aprólékos történetfűzéssel építi fel. Minden lényegesnek kialakított szereplőnek megvan a maga története. Határ e történetekkel „köti be” őket a regényvilágba, ezekkel indokolja szereplőinek cselekedeteit, gondolkodásmódjukat, vagy épp sorsuk alakulását. A szereplők élettörténetei önálló történetek a történetben. A különös

részletességgel bemutatott szereplőkről (pl. Ernike, Anibel, Verderber, Keve Tibor stb.) elmondható, hogy a regény menetében fontos szerepet szán nekik a szerző, végigkísérik a narrátor főszereplő sorsát. A szereplők egy adott veszélyes erőterben, a Nagy Testvér vigyázó szemei előtt egyszerűen csak vannak, vegetálnak. Teszik hétköznapi dolgukat, azonban ezek a tevékenységek nem arra szolgálnak, hogy előbbre vigyék a regény menetét. Akcióik, konfliktusaik a hétköznapi szintjén maradnak, kisszerűek: féltékenység, munkatársak közötti, szakmai konfliktus, nagypapa-unoka konfliktus stb. Az igazi konfliktust a mindent beszövő erőtérrel való konfrontáció hozza, de ki az, aki ütközni akarna a hálózat túlerejével? Ez az alternatíva fel sem merül. Jól érzékelhető, hogy a regényvilágban - még, ha áldozatok árán is, de - mindenki kitér ez elől: a pártaktív erőszakos agitációinak következtében vásárolt könyvek a szemétkorba landolnak, de a béke kedvéért megvásárlásra kerülnek; közös szerencsejátékban való részvétel csak, mert a pártaktív kieroszakolja; Simon szívességeket tesz, csak békén hagyják, vagy később készpénzre válthassa (heresó, műtárgy üzlet). A díszletező műhely vezetőjének, Verderbernek az politikai, agitatív darabokra vonatkozó előadás-kritikái már potenciális konfliktus kialakulását sejtetik, de végül minden a szakma keretein belül marad. A regény legvégén, egy véletlen miatt az erőtérrel való ütközés mégis létrejön. Kisebb tűz keletkezik a színházban, ami az erőter öreiből a legerőszakosabb agressziót váltja ki. Miután az erőter nem biztosította alattvalóinak a „normális” megélhetés feltételeit, a szereplők többsége korrump akciók árán kísérel meg túlélni: Simon szívességeket tesz kapcsolatrendszerre kiterjesztése, lakásszerzés érdekében; Wundermund eredeti és/vagy hamisítvány műtárgyakkal kereskedik; Anibel meglopja a vele szexuális kapcsolatra vágyókat; Kinézer Ede a tiltott spiritiszta jóslatokból akar maga számára talajt teremteni lába alá; Simon katonatársai feketén dolgoznak; az utcagyerekek fosztogatnak stb. Így mindenki követ el törvénytelen, vagy annak nyilváníthatót. Az erőter smaszerei, akiknek mindenhol ott a fülük és szemük, mindenről tudnak. Így a véletlenül fellobbant színház-födém-tűz ürügyén mindenkit elővesznek, és szabotázszt emlegetve hurcolják meg az abban ártatlan embereket. A megtalált fegyverek a (rettegő) rendszerből extrém reakciót váltanak ki. Szereplők számára ez kínzásokat, és egyesek számára hosszú börtönöket jelentenek. A színháztűz után már nem áll helyre a világ tűz előtt megismert rendje. Ez a regényben a cezúra. Határ ezután rövidebbre is fogja és gyorsan, talán túl gyorsan is elvarrja a szálakat. A megismert szereplők szétszélednek, az addigi baráti kapcsolatok felbomlanak, mindenki megy a maga sorsa és az erőter diktálta úton, és az Ernike- és Anibel-szerelemnek is végeszakadt. Simon ugyan révbe ér, de az olvasó visszatetszéssel búcsúzik a rendszerrel kollaboráló hőstől. A narrátor Simon magánéletének szála szinte teljesen elkülöníthetően kezelhető a

szövegben. Elsősorban az Ernike- és Anibel-szerelem megszállottjaként kerül elénk. Kissé értetlenkedve nézi az olvasó Simon erőfeszítéseit. Mindkét esetben alkalmatlan személy epekedésének tárgya. Ernike iránti szerelem szálát a múlt emlékei, a társadalomba való visszailleszkedés vágya mozgatják. A lágerből hazavergődő lelenc, Simon a múlt szerelmi emlékébe kapaszkodva kísérel meg megtenni elő lépéseit az új erőtér teremtette világban. Ehhez volt kapocs a régi, reménytelen szerelem alanyának felkeresése. Azonban hamar rádöbben, hogy tévedett, és a féltékeny fúriával nem képes sokáig párt alkotni. Anibel, az anya viszont nem egyszerűen szerelme alanya, hanem egyben Simon többszörösen lelenc lénye számára a mitikus nőiség maga. Nehéz elfogadnia a tényt, és nem is fogadja el, hogy Anibel nem az, akinek látszik, a gyönyörű középkorú nő, az anya, a női princípium, hanem egyben a bűn útját járó személy is. Nem csak a világgal, amelyikben Simon mozog, hanem magával Simonnal sincs minden rendben. Szerelmi viszonyaiban kizárólag olyan a nők vonzzák, akiket már a regény elején maga tipizál, és menyétasszonyoknak nevez. Így sikerül Ernikével, Anibellel és a regény végén Verderber unokájával, a feleségével, Hangyálkával párt alkotnia. Mint ahogy Ernikével, Anibellel sem sikerült a kapcsolat, az olvasó sejti, hogy bár a regény végén párt alkot Hangyálkával, de ez a kapcsolat sem lehet tartós. Határnak a szerelmet illetően lehangoló véleményének ad hangot: „... Hát lehet? Elválasztani a szerelmet a gyalázatosságtól: hát lehet?!”⁴⁸³

Az „Éjszaka minden megnő” szereplőgárdája messze nem akkora, mint volt az „Anibel” esetében. Aktív szereplő csak egy van, Archie. A többit csak a körülmények megértése, az álmok feltöltése végett nevesíti a szerző. Miután a regényvilágban Archie kivételével mindenki „halott”, minden csak megtörténik Archieval és Archie körül. Archie tevékenységei a hétköznapi túlélésre, a kialakult körülmények szemrevételezésére, illetve a negatív „megváltás” kivitelezésére irányulnak. Ez utóbbi az egyetlen olyan akció, ami a regény menetére hatással van. Archie ön-keresztrefeszítése és halála egyrészt elpusztítja az egy-szereplős tér hőjét, és életre kelti a régi világot. Konfliktus, társszereplő híján, nem alakulhat ki. A regény főhősének jellemfejlődéséről nem beszélhetünk, inkább az abnormális anomáliák, és a teljes magára maradottság közepette fizikai leépülésének lépcsőit vehetjük szemügyre, és ezzel párhuzamosan az ezzel járó pszichikai folyamatokat. A hős ellenséges erőtérben van, amit ugyan érzékel, de ennek tudatában nincsen. Az erőtér kíméletlenül próbára teszi fizikailag és pszichésen egyaránt. A szerző-narrátor nem titkolja, hogy a végcél

⁴⁸³ HATÁR, *Anibel*, i.m., 12.

Archie halála. A mű tehát „Archie-megváltó” öngyilkosságának a regénye. Az olvasó számára nem csak a megrajzolt Archie, de megrajzolója sem szimpatikus. Az olvasót taszítja az író „élvezkedése” a szerencsétlenkedő Archie halálba üldözésén. Az is szöveget üt az olvasó fejébe, hogy tulajdonképpen Archienak semmiféle választási lehetősége nem adatott. Csak azt tehette, amit a rajta kívülálló erőtér megszabott. Sorsa előre el volt döntve. Tehát, ha adott egy rajtunk kívül álló erőtér - mint ahogy az Határ elemzett regényeiben adott - sorsunk eldöntetett. Mozgásterünk csekély, legfeljebb a hétköznapi élet tevékenységeire szorítkozhat, egyébként ki vagyunk szolgáltatva e fölöttünk álló erő kénye kedvének. Ez az, amit Határ gyakran „Sors-barom-isten” vagy „Heimarmené” néven nevez.

A „Köpönyeg sors” szereplőgárdája méltó a regény volumenéhez. A szerző a regény elején, mint a drámai műfajban ez szokás, három oldalon keresztül sorolja a szereplőket. A mű középpontjában a főszereplő áll. A szereplők annyira érdekesek, amilyen mértékben közvetve, vagy közvetlenül a főhős sorsát, szellemi fejlődését befolyásolják. A mű, mint az előző regényekben is, (belső) történetekben gazdag, de cselekményben szegény. Nem is lehet ez másként, ha a szerző mindenképp fölé a főhős belső, értelmi, szellemi világát, fejlődését állítja a mű középpontjába. Apja és anyja a császári családon belüli vérengzések áldozatává vált. Noha életben maradt, mégis, ő maga is életveszélyes helyzetben van, létszámfeletti a császári családban. Ebből kifolyólag a főhős regényben bemutatott életszegmense a rettegés, a rejtőzködés és a tanulás jegyében zajlik. Nem úgy retteg és rejtőzködik, mint a Gulág rabjai, akik igyekeznek a rabtömegben láthatatlanná válni. Iulianosznak származásánál fogva jár az előkelő lakóhely, az ellátás. Mivel azonban fiatalabb Gallusnál, bátyjánál, így kevésbé érdekes az uralkodó szempontjából. Aranykalitkában volt rab. Iulianosz nem a pillanatnak, az élvezetek hajszolásának adja át magát, mint Gallus bátyja. Más életstratégiát követ. Dolgozik, edzi testét és szellemét, tanul, folyamatosan elemzi a körülötte lévő változásokat.

A szerző három nagy száműzetési stádiumon, a macellumi, a konstantinápolyi és a nikomedeiai perióduson úzi keresztül főhősét. Az első stádium leválasztja gyermekkora hellén világáról és az ariánus tanokat oktatók kezére adja. Egyik mentora révén azonban hozzájut a tiltott iratokhoz is. Itt kapja az első retorikai leckéket, és a galileus anakoréta magatartásmintáját sajátíthatja el. A Konstantinápolyban eltöltött rövid fél év alatt sem felejtheti, hogy fogoly, de megnyílik számára a világ: a császár könyvtára, előadócsarnokai, művészeti alkotásai. Iulianosz szemén át ismerhetjük meg a császári udvar szövevényes vegykonyháját, amiben készül a hatalom. Itt tanulhat meg nagyobb dimenziókban gondolkodni. Barátot szerez és a városban járva felfigyelnek rá az emberek, és népszerűvé

válik. A hatalom ezt már nem tolerálhatja. Rövid úton internálják Nikomedeiába. Itt jut el azokhoz a belátásokhoz, amelyek miatt véglegesen elfordul a galileus hittől és a hellén hitbe helyezi bizalmát. Barátja révén jut hozzá a korszak nagy, de számára tiltott, rétorának, filozófusának tartott, Libaniosz előadásaihoz. Beszédeit megjegyző írnokába vetett bizalma, valamint barátja elbeszéléséből megismert kaldeus papnóvel, a regény aktuális archetipikus⁴⁸⁴ anyaképével való ismeretsége életveszélybe sodorja. Csak a Macellumban tanult szellemi önfegyelmi gyakorlatainak felidézése révén sikerül rajongásos alkatából eredő szélsőséges galileus ellenességét, és az őt ellenőrizni kirendelt személyekkel szembeni undorát visszaszorítani. Iulianosz alakjában Határ élettapasztalatait sűríti: „az egész élet – roppant lecke a megalkuvásból”.⁴⁸⁵ Azaz, ha Iulianosz túl akar élni, figyelembe kell vennie életének kontextusát, és ahhoz alkalmazkodnia kell, akkor is, ha az kedve ellen való. Iulianoszról sok mindent megtudunk: külsejéről, életkörülményeiről, az őt körülvevő szereplőkről, azok hozzá való viszonyáról, gondolatairól, elmélkedéseiről; mégsem egy hús-vér ember marad meg az olvasóban, hanem a szellemi attitűdje, problémafelvetései, azok megoldási kísérletei. Még Iulianosz engedélyezett cselekedetei is a problémák tematizálását készítik elő. Könyvtárak tekerceit kutatja, gyűjti, másoltatja. Beszélgetései sem személyesek, hanem főleg elméleti kérdések körül forognak. Iulianosz keresi az igazságát, személye megalkotásában minden ennek van alárendelve.

Sömjén Simon megalkuvásával szemben Iulianosz megalkuvása más alapokon nyugszik. Adódik ez a kettejük különböző társadalmi pozíciójából is. Simon a társadalom alsó-középső határáról indul, addig Iulianosz exponált helyen, a csúcs közelében él. Simon a túlélésen felül karrierje egyengetésén dolgozik, és nem foglalkozik azzal, hogy milyen ideológia áll a háttérben, „teszi a dolgát” kiszolgálja az épp aktuális hatalmat. Nem engedheti meg magának azt, hogy gondolkozzon. Iulianosz számára a származás kiváltságokkal és kötelességekkel jár. Ez biztosítja, hogy magas szintű műveltséget szerezzen. Erre épül kreatív gondolkodása. Az ő esetében semmiféle karrier sem jöhet szóba. Simon és Iulianosz legalább képes túlélni, de az „Éjszaka minden megnő” hősének, Archienak még ezt a lehetőség sem adatik meg. Archie számára az erőtér az ellenség, amiben létezik, és önmaga. Határ számára nem szimpatikus egyik hőse által képviselt megoldás sem. Archie-től undorodik és halálra ítéli, de sem Simon, sem pedig Iulianosz megoldása sem igazán kedvére való. Az olvasó óhatatlanul felteszi a kérdést: Miért kell ennek így lennie? A válasz Hanák Tibor Golghelóghi elemzésében van. „Az Erős Oldal a rossz. Nem a teremtő Isten az úr, ő csak korongoló szolgál,

⁴⁸⁴ Vö. JUNG, *Alapfogalmainak lexikona I, i.m.*, 69-74.

⁴⁸⁵ HATÁR, *Köponyeg sors, i.m.* 35.

„kacska fazekas rab”, mert mindenek ura: a Sátán Úr, a nagy Szatanael. A mi keresztény Istenünknek csupán alárendelt szerep jut, engedelmeskednie kell a nála hatalmasabb, sugárfényes, „időtlen-fiatal” Szatanaelnek, „hogyan a jámborság látszatával és a kegyesség színe alatt, kenetes csaló szerrel a Gonosz művét munkálja minden szentjében” és az ember minden ügyét, vállalkozását a gonoszság öregbítésére fordítsa”.⁴⁸⁶ Határnak tehát, ha választania kell, a gonosz dominanciája mellett teszi le a voksot. A gonosz működik a világban és ezzel az erővel szemben kell a hősöknek helytállniuk. Ezzel az erővel szemben pedig igazán jó megoldás Hatar praxisa szerint nincs.

*

Hatar szereplőit alaposan „felszerelt” regényvilágba helyezi. Az 1956 előtt keletkezett mű, az „Anibel” esetében a II. világháborút követő ötvenes évek politikai miliője adja a mű háttérét. Háború roncsolta utcákat, tereket, lakásbelsőket, kastélyt talál az olvasó, de a középületek sem néznek ki különben. Ez a tárgyiasságokon megmutatkozó roncsoltság visszatükröződik az embereken, valamint a munkahelyi és privátszférán. Ehhez járul a túlpolitizáltság. Szinte nincs fejezet, ahol ne botlana az olvasó az új rendszer agitatív megnyilatkozásaiba, vagy az új rendszerhez viszonyuló magatartás megnyilvánulásaiba. Manifesztálódhat ez a regénytér neveiben (utcanevék, gyárnevek) az államosítás hatásának nyomaiban, a hiánygazdaságnak az emberek életére gyakorolt hatásában (sorban állás, energiahiány, korrupció minden területen). A munkahelyen belüli agitatív plakátok, a munkatársakat megfigyelő pártaktíva, párttitkár, az egymással folytatott kommunikáció, megszólítás mind-mind a politika beszivárgásának jelzői. A politikának a magánszférába hatolását jelzi Sömjén Simont elvtársazó főbérő, de az egykori ludovikás katonatiszt, Kinézer Ede családjának sorsa is tipikus példája a régi rendszer híveivel való „leszámolásnak”. A politika óvatosságot és feszültséget visz a regénymiliőbe, és előkészíti azt, ami a regény végén a hatóságoknak a színháztűzre adott reakciójában kulminál. Az eset a rendszer természetét illetően nem hagy semmi illúziót az olvasóban. A rendszer sajátosságára utaló jelek, amin Verderber, a díszletező műhely vezetője oly sokat humorizált, véres valósággá állnak össze a színháztűz esetében. Megfélemlítés, brutalitás, az emberi személyiség semmibevétele az, ami jellemzi az „új” politikát.

Az „Éjszaka minden megnő” c. regény háttérét a jóléti, fogyasztói társadalom kulisszái képezik. A gazdagság szimbólumait látjuk, a túlzott, feleslegesen nagy kínálattal

⁴⁸⁶ HANÁK, *A filozófia: kritika, i.m.*, 208.; Vö. még HATÁR, *Az ég csarnokai, i.m.*, 121.; HATÁR, *Alapigazságaink, i.m.*, 201.

bíró üzleteket, a szexuális-fogyasztás, a vallási-fogyasztás fellegvárait. A globalizálódott korban mindezek messze túlmutatnak egy adott ország határain. E háttér bemutatásával Határ már nem egyszerűen az állam, hanem a „politikailag korrekt” demokrácia védőernyője alatt létrejött kultúra kritikáját fogalmazza meg. Míg az „Anibel”-ben egy diszfunkcionálisan működő állam és gazdaság miatt élehetetlen a világ, Az „Éjszaka minden megnő”-ben egy diszfunkcionális kultúra csődje kerül szemünk elé. A „Köpönyeg sors”-ban ismét az államhatalom, mint brutális szervezet kerül háttérként nagyító alá, és nem hagy kétséget Határ nézetei felől. „Határ Győző az államban látja az ősbajt, az emberi élet tönkretévőjét, a szörnyet. Államfilozófiája államellenes filozófia”.⁴⁸⁷ A „Köpönyeg sors”-ban az államhatalom, mint háttér sokkal konkrétabban fogalmazódik meg, mint az „Anibel”-ben. A konstantinápolyi epizód egész részletesen beavatja az olvasót a bizantikus rendszer felépítésébe. Világossá válnak a mozzató rugók, nevesítve a személyek, a hierarchia, a háló. Határ azonban nem csak a hatalom, hanem a Iulianoszt körülvevő gazdag kultúra díszleteit is elének tárja. Az ókori építészet és képzőművészet mind anyagában, mint kivitelezésében páratlan alkotásait, a beszéd kultúráját legmagasabban szinten művelő rétorok és grammatikusok művészetét, a vallás intézmény-rendszerének aktuális állapotát, az ott képviselt nézeteket. Könyvtárakat látunk az ókori szerzők kincset érő tekerceivel. Macellumban bepillantást nyerünk a sportokba, Nikomedeiában a kaldeus mítoszokba, a hellén vallás formásaiba, misztériumaiba, a beavatás folyamatába. Határ, amikor regényt ír, minden alkalommal aprólékosan kidolgozott háttérbe helyezi hőseit, mivel e hátterek és megjelenített tárgyiasságok hitelesítik a regényhősök képviselte narratívát.

*

Egy Határról szóló összegzésben nem lehet szó nélkül hagyni művészetét végigkísérő elemi erejű témáját, a NŐISÉG motívumát. Ez esetében nem egyszerűen a szerelem maga, hanem az animalitás, az anyaság, a jó és rossz egyben. E princípiumtól szabadulni képtelen. Ez az „Anibel” fő szála. Sömjén Simon női mind menyétasszonyok, azaz a főhős mindegyikkel negatív tapasztalatot szerez. Hívják azt Ernikének, Anibelnek, vagy a kocsmából szeretkezés céljából felszedett Tusinak. E regényben a szimbolikus nőiség megtestesítője Anibel, a Magna Mater, aki Simont - minden negatív tapasztalata ellenére - még a regény utolsó soraiban is lenyűgözi. Az „Éjszaka minden megnő” c. regényben a nők halottak. Azonban Archie felesége, akit az álom mutat meg az olvasónak, nem különbözik Határ menyétasszonyaitól. Férjét megcsalja a tejesemberrel, ami Archie családjában már

⁴⁸⁷ HANÁK, *A filozófia: kritika, i.m.*, 210. Vö. HATÁR, *Alapigazságaink, i.m.*, 25-27

hagyomány. Ő maga is egy ismeretlen tejesember leszármazottja, anyja ugyanúgy megcsalta a férjét, mint ahogy ő is megcsalattatott. Ez Archie világában már szabályképző erővel bír. A vigalmi negyed hullá prostitúáltjairól sem marad jó emlékün. Minden a még korábban működő világról rántja le a leplet. A „Köponyeg sors”-ban szereplő, a főhőshöz viszonyuló nők száma nem túl nagy. E nők többségét használja a főhős. Egy nő az, akihez szimbolikus viszonya alakul ki. Ez Szozipátra, a Magna Mater. Mesébe illő sorsa, kaldeus beavatottsága, papnő volta, a szerelem terén való jártassága, mind olyan tények, amelyek lenyűgözik Iulianoszt. Szozipátra arculatához tartozik azonban az is, hogy féltékeny. A szolgálólánya elméjébe látva fedezi fel annak Iulianoszhoz való szexuális vonzalmát. Ezt nem tűrheti és megalázva, alpári módon zavarja el. A regények Magna Mater alakjai abban egyeznek meg, hogy csak uralkodnak a feléjük vonzódó férfin, de valóban testközelbe nem engedik a szexualitásért esdeklőt. E főhősök mindegyike érzelmei, ösztönei, szexualitása által vezetett gyenge férfiak, akik hozzájuk képes erősebb, sokkal dominánsabb nővel állnak szemben.

*

A regények szerkesztése mérnöki pontosságú. Az „Anibel” három fő fejezetet tartalmaz, ami alfejezetekre tagolódik, azok pedig további részfejezetekre. Határ minden egységet számozással lát el. Minden fő és alfejezetet idegen vagy magyar nyelvű mottó vezet be. Az ily módon elaprózott szerkezet is hozzájárul ahhoz, hogy az olvasó számára meglehetősen nehéz átlátni a történetet. Ez azonban nem az egyedüli ok, amiért nehéz egyben látni a regényt. Az elaprózott szerkezet mellett hozzájárul az is, hogy a regényben nincs olyan akció, amihez viszonyulnának a hősök. A történések, a hősök részletes történetei monoton szürkeségben peregnek egymás után, és élnek egymás mellett. Határ élettörténetében sokszor emlegeti a korszak dögszürkeségét, ami felettébb zavarta. Ez a tapasztalata egyértelműen tükröződik a regényszerkezeten. A monotónia világából csupán a személyes kisszerű konfliktusok, ill. a meghökkentő elemek emelkednek ki: pl. Ernike féltékenységi, szakítási jelenetei, a munkahely világában Verderber és a pártaktíva, Verderber és a feladatukat hanyagul ellátó Csiger-Ludány kettős konfliktusa, Verderber és ellenfele Virizlay konfliktusa, a spiritiszta körön belüli viszályok, és víziók nem hétköznapi világa, a háború és a lágerélet világára való visszaemlékezésben a „jojccakátkívánók” története és számonkérése, a lágerélet hétköznapi viszonyokhoz képest kegyetlen világa, a narrátor és Anibel kettősének az utcagyerekek galerijével való konfrontálódása. Ide tartoznak még a narrátor, Simon belső, szerelmi gondjai miatt kialakuló konfliktusai, ami az álmok kialakulásában manifesztálódik, és előrejelző funkciójuk van.

Bizonyos részek aránytalanul hosszú, redundáns kidolgozása feltűnő. Ilyenek a spiritisztákról szóló történet hosszú, részletező fejezetei. De ilyen az Ernike szerelem boldog, gügyögő és a konfliktusos fázisának dialógusba öntése. E jelenségek volumenüknél fogva olyan hangsúlyt kapnak, mintha valóban fontos szerepet töltenének be a regény szerkezetét vagy akár a történetet illetően.

Határ regényszerkesztésének jellemző mozzanata, hogy a regényvilág legnagyobb, döntő konfliktusát a műben szerkezetileg a legvégére helyezi. Ez a „Anibel”-ben a regény legvégén, a színháztűz ürügyén kialakuló konfliktus. Ez az a konfliktus ami gyökeresen megváltoztatja a regényvilág főszereplőinek életét és a konfliktus „rendeződése” után már nem folytatódhat semmi a konfliktus előtti módon. A kialakuló konfliktushoz vezető út retrospektív vezethető le. A színháztűz ürügy a regényerőteret uralók számára a leszámolóhoz. A konfliktus után Határ már érdeklődését vesztí az új helyzet iránt, és már csak szüksézáván varrja el a történet szálait. Valószínűleg maga Határ is érezte, hogy regényébe túl sok történetet, történetet, szereplőt zsúfol. Ezért, hogy az egymástól távol eső szerkezeti részeket közelítse egymáshoz, szerkezeti-szemantikai egységeket ismételt meg alkalom adtán a későbbi fejezetekben. Ilyen ez Wundermund személyéről, lakásáról mondottak ismétlése, vagy az Innocencia medve-történet ismétlése, a rá való utalás, Keve lágertörténetének rövid összefoglaló ismétlése, Karcsica Tódor pornográf költő tetteinek ismétlése, a rá való utalás. A fejezetek kapcsolódását is pontosan megoldja. Általában úgy fejezi be az előző fejezetet, hogy a következő elején visszautalhasson, és onnan folytathassa a történetet.

Az „Éjszaka minden megnő” szerkesztése is pontos. Az író harminc számozott fejezetre osztja. A megszokott mottó itt csak a könyv elején található. A főhóst kísérvé a narrátor szisztematikusan járja végig a regénytereket és mutatja be az értelmét vesztett tárgyiasságok világát és az egykori szerves lények ember-hullává meredtségét. A főhóst pedig a világ egyre újabb és újabb anomáliájával konfrontáltatja. Lineárisan járva a regénytérben és -időben bemutatja, hogy a magáramaradtság, a világ természeti rendjének felbomlása, az inger nélküli környezet pusztító hatása hogyan teszük tönkre a főhós pszichés és fizikai állapotát lépésről lépésre. A regény menetében, hogy az olvasó érdeklődését ne veszítse, mindig szolgál valami meglepővel. Ezek lehetnek az egyre újabb anomáliák megjelenése, az életben maradt állatokhoz való viszony ábrázolása, a prostituált negyed részleteinek bemutatása, a messziről élőnek látszó plakátnők és Archie viszonya, az Archie által barkácsolt, mozgatható „társaság” emberi holtá válása, a mátyásmadár és a hozzá kapcsolódó

víziók stb. Lényeges momentum Határ számára a regényben megjelenített álom. E regényből sem hiányzik. Az álom epizód segítségével ismerhetjük meg a főhős családban elfoglalt helyét, viszonyát feleségéhez és lelenc voltát. Amint ezt az „Anibel”-ben is tette, a regény menetét befolyásoló fő konfliktust, a főhős ön-keresztre-feszítését és halálát a regény legvégére hagyja. És, amint ezt az „Anibel”-ben is megfigyelhettük, az utolsó oldalakon már csak gyorsan elvarrja a szálakat az Archie utáni, életre keltett világban. Határ mindenhol ott van a főhőssel, minden lépését megfigyeli és elemzi. Nem sikkad el egy részlet sem. Még álmaiba is követi Archie-t. Határ az előző regényében sem olyan világot rajzolt meg, amiben szívesen tartózkodna az olvasó, de Archie világa még depresszívebb, még katasztrofálisabb. Archie sem tartózkodik benne sokáig, hamar öngyilkos lesz.

A „Köpönyeg sors”, Határ regényírói munkásságának szintézise, szerkezetileg öt nagy fejezetből áll. Ezek további alfejezetekre oszlanak. A regény felépítése a regényterek mentén szerveződik. Az első rész Iulianosz családját mutatja be, a kontextust, amibe beleszületett, majd a macellumi száműzetés terében játszódik. Ebben a részben ismerhetjük meg a főhős alapstruktúráját, álmodós, rajongó, gondolkodó természetét. Határ többféle akadályon erölteti keresztül Iulianoszt. Elszenvedtetni hőisével Macellum ingerszegény környezetét, az ariánus keresztségre való felkészülést és keresztséget, a császári látogatást és az utána következő megszorításokat, a templomépítés kudarcát, azonban rávezeti az igazságkeresés, az elemzés, a szellemi munka élvezetére is. És olvasmányélményei alapján itt kezdi meg felépíteni maga számára a gnóvizist és egyre messzebb kerül az arianizmustól. Itt tanulja meg egy életre, hogy az élet előgyakorlat meghaláshoz ill., hogy az élet lecke megalkuvásból. Határ a szerkezeti részek vége felé jelzéseket helyez el, amelyek érzékeltetik, hamarosan változás áll be a hős életében. A természetfelettinek tűnő hangok, a kocsiverseny-stadion lelátójának összeomlása, mialatt Iulianosz a templomban a vadszamarak csodájáról olvas fel, tudatják a hőssel, hogy valami megváltozott. És valóban. Mire a palotába kerül, kiderül, hogy bátyját elvitték Macellumból. De neki is el kell hagynia a megszokott világát, Konstantinápolyba rendelik.

A regény a második fő része a fővárosban, Konstantinápolyban játszódik. Ez boltívszerűen felépített. Iulianoszt érkezésekor szökéssel vádolják és eleinte itt is a szigorú fogság vár rá. Megismerheti a császári palota zárt hierarchiáját. Azonban a fogság feloldása után megnyílik számára a főváros látnivalóival, fürdőivel, műalkotásaival, akadémiájával, a császári könyvtárral. A városban járva egyre többen ismerik fel, „felségezik”, az emberek lakásaikba beinvitálják, népszerű lesz. Iulianosz nem ismeri fel e jelenség életveszélyes jellegét, azonban az olvasó már érzi, hogy ez sorsfordító lehet, hisz a népszerűséggel egyben

versenytrássa válik az uralkodóházon belül. Számtalan a vallást és sorsát érintő kérdés, emlékképek (Nagy Konstantin megkeresztelése, családjának kiirtása, a császár Macellumban tapasztalt valójának emlékképei) foglalkoztatják, ami visszautalás a Macellumi részre és kötőelemek. Határ a második szerkezeti részben is megteremti azokat az elemeket, amelyekhez a következő szerkezeti részből visszautalás révén köthet. Ilyen új és előremutató jelenség a császári könyvtár kincsei másoltatásának megszervezése; Liciniussal kötött barátság és Licinius ajándéka; vagy Szozipátra nevének megjelenése a Liciniussal folytatott beszélgetésben; Nikoklész Lukoval folytatott beszélgetés. Lázálmában egykori tanítóival folytatott beszélgetéseiben sorra veszi az ariánus hit problematikus részeit, ez is jelzi, amit már az első szerkezeti részben is megsejthettünk, Iulianosz ariánus hite meggingott. Másodszor fordul elő, hogy találkozhat a császárral. Ez alkalommal a színpadias fogadás a hatalom nagyszerűségét segít megélnie szemben a Macellumban megismert császár emberi gyarlóságainak emlékképeivel. Amint a macellumi császári látogatás sem hozott Iulianosznak semmi jót, úgy a konstantinápolyi császári fogadáson való részvétel sem. Macellumban megszorításokat eredményezett, a fővárosban pedig mozgásszabadságának megszüntét, és a száműzetés következő állomásának kijelölését. A fogadásról visszatérve értesül arról, hogy ismét jogfosztott fogoly lett, itt zárul az ívszerű szerkezet. Az előző fejezet fogságához képest újdonság, hogy ekkor legalább felkészülhet a száműzetésre. Nem egyszerűen nyugszik bele ebbe a helyzetbe, a számára diktált feltételeken keményen alkudozik. Iulianosz már nem az, aki elhagyta Macellumot, tudatos, határozott Flavius ivadék.

A harmadik, negyedik és ötödik rész is Nikomedeiában játszódik. A nikomedeiai rész volumenében tekintélyesebb, és szerkezetében különbözik az első és második szerkezeti résztől. Ennek magyarázata az lehet, hogy mind a macellumi, mind pedig a konstantinápolyi részek csak előkészítői voltak Iulianosz szellemi kiteljesedésének. A nikomedeiai részben felnőtt, tudatos férfit látunk viszont, aki szervezi életét, tudja, mit kezdjen korlátozott szabadságával. Ezen kívül itt jut el a galileus hit végleges elvetéséhez, és szilárdul meg a hellenizmusba vetett hite. Iulianosz fővárosban megélt szabadságérzése ismét a múlté, és átadja helyét a „létszámfeletti”-ség jól megszokott fenyegetettség érzésnek, célja ismét a túlélés. Nikomedeia légköre görög szellemiségével kedvére való. Határral együtt vallja: az igazi hellének jutalmazhatatlanok. Itteni tevékenysége, mentalitása is találkozik a helyiek szimpátiájával, ami egyszer már a fővárosban majdnem vesztét okozták. Könyvtárának berendezésével foglalkozik. Nem csak magára tartja kötelezőnek a rejtőzködést, hanem könyvei számára is. A tiltott (gnosztikus) irodalmat más, engedélyezett könyvek címeivel láttatja el. Gondolkodik és felteszi Határ (Leibniz, Heidegger) kedvenc ontológiai kérdéseit:

„– Mivégre vagyunk s van a minden, ahelyett hogy ne lennénk, se mi, se semmi: a semmi előtti mindentelenségben – a Nemlét a Seholban...?! – Mi szüksége van az isteneknek a teremtett világra s belehelyezett játékszereikre – ránk...?!”⁴⁸⁸ Nikomedeiában jut el a nagy belátáshoz: a galileus hit Szent Pál koholmányáé.⁴⁸⁹ Iulianosz olyan messzire jut a galileus hit tagadásában, hogy úgy érzi, el kell rejtenie ezt a birodalomhoz való hűség bizonyítékai mögé. Ezt szolgálja második templomépítési szándéka, ami visszacsatolás az első szerkezeti részhez. Barátjának, Liciniusnak Nikomedeiában való megjelenése pedig a második részhez utal vissza. Licinius szerepe fontos. Egyrészt visszacsatol a fővárosi részhez, másrészt Licinius ajándéka (arany-bronz triposz) és az általa elbeszélte Szozipátra történetek a regény cselekmény előrevivői, de Iulianosz számára tiltott rétor előadásainak másolásában nyújtott szerepe sem elhanyagolható. Ugyanilyen fontos szerepet tölt be Mardoniosz, a családból örökölt szkíta rabszolga, aki a regényfolyamban időről időre fel- és eltűnik. Ő az, aki kezdettől fogva óvatosságra, túlélésre tanítja Iulianoszt. Amikor megjelenik, tudható, hogy hírt hoz, és figyelmeztetni akar. A harmadik részben épp Nikagorász, Iulianoszt felügyelni hivatott rétor és spion semmitmondó, azaz nem kielégítő jelentései miatti ellenőrzés közeledtére figyelmeztet. A gyanakvást elaltatandó szellőzteti meg Iulianosz az ellenőrzésére érkező Hekeboliosznak templomépítési terveit. Eközben azonban nem ügyel féltékeny írnoke-rabszolganője és szeretője előtt a Szozipátra név emlegetésére. A fiatal féltékeny nővel való konfliktusai előrevetítik elárultatását. A hatalom körüli bizonytalanságok: Magnentius és a császár között mursánál vívott csata; Nagy Konstantin keresztelésének problémája; a galileusok elleni, és a mithrász hit melletti retorikai gyakorlatok; a könyvtárbővítés; valamint a templomépítés körüli munkák kötik le Iulianosz energiáit. A negyedik fejezet visszacsatol a harmadik fejezet záró gondolataihoz és folytatja Iulianosz elméleti fejtegetéseit. Ezt a fejezetről fejezetre visszacsatoló technikát már az „Anibel”-ben is megfigyelhette az olvasó. Ezáltal válnak a fejezethatárok szinte láthatatlanná, és a felosztás ellenére a regény összefüggő történettömbnek érződik. Sok bizonytalanság okozta szorongás hatja át Iulianosz gondolatait. Veszélyben érzi életét. Hogyan lehet, hogy a két neves rétor minden helyzetben túlél? Saját pozíciójának Themisztiosz és Libaniosz rétorok pozíciójával való összevetése ismét lényeges belátáshoz juttatják: Themisztiosz és Libaniosz „a Hatalom ornamentikájának tartógerendái – anélkül hogy részt kérnének benne, mármint a hatalomban. A Themisztiosz-féle trónálló nélkül nem trón a trón; a Libaniosz-féle trónhullnok nélkül nem volna méltó Első Elébehullója a trónnak zsinatok jönnek, zsinatok mennek ... de ők: ők maradnak. A túlélés

⁴⁸⁸ HATÁR, *Köponyeg sors, i.m.*, 268.; Vö. pl. HATÁR, *Szélhárfa, i.m.*, 120.

⁴⁸⁹ HATÁR, *Köponyeg sors, i.m.*, 273.

bajnokai. Ők nélkülözhetetlenek”⁴⁹⁰, de Iulianosz köpönyege forgathatatlan, mivel az uralkodó család sarja, azaz potenciális trónörökös. Jaj „nekem, ha forgatni próbálom; és jaj, ezerszer jaj, ha le nem rángatom és el nem hajítom, még minekelőtte felismervén, hogy Nesszosz inge rajtam, lángralobban és én benneégek, nyomorultul, mint a kentaur”.⁴⁹¹

Iulianosz tisztában lévén rajongásos alkatával, mindent megtett, hogy elkerülje Szozipátrát, azonban a létét fenyegető hírekről érkező megbízhatatlan információk cselekvésre ösztönzik. Csak a varázsló és jósnő tudhatja a megbízható információt. Amint Iulianosznak sikerül effektív kapcsolatot létesítenie a varázslónővel elveszíti Licinius barátját. Útjaik ellentétes irányt vesznek, Licinius kereszténynek áll, Iulianosz a hellén szellemiségben mélyed el. Szozipátra személyében megjelenik a Határ regények elengedhetetlen anima figurája a Magna Mater, a férfinél sokkal erősebb, különleges kisugárzású, képességű animális és szimbolikus nőalak egyszerre. Iulianosz aláveti magát az asszony befolyásának. A Szozipátra-jeleneteket meg-megszakítja a könyvtárral, az építkezéssel, a palotával, a beszédeivel kapcsolatos tennivalók leírása. Szozipátra víziói nehezen szerezhetők meg, azonban ha sikerül megkapni és értelmezni, akkor pontosaknak bizonyulnak. Határ ezzel bizonyítja, hogy a hellén gondolkört képviselő varázslónő kultusza működő képes szemben a galileus vallással, ami nem az. A templomépítés történetének ürügyén kiderül azonban az is, hogy nem a kereszténység az oka a hellén hit hanyatlásának. A hívek egyszerűen elpártoltak, elérte a hellenizmust is a „neuronkorrozio”. Iulianosz számára felfoghatatlan a hellén pap elbeszélése, és nem adja fel, hogy az épülő temploma alapjának árkába szánt megszentelt talizmán megszerezze, és árkába helyezze. Azonban már sűrűsödnek azok a jelek, amelyek Iulianosz törekvéseinek kudarcát vetítik előre. Templomának árkait betemették, mielőtt bele tehetne volna a talizmánt, Licinius keresztényé lett és megváltaná tőle Melinoét, Mardoniosz jelenik meg nála és a fővárosban róla terjedő negatív híreket hozza. Gallus tudja, hogy galileus ellenes beszédekot alkot. A féltékeny Melinoé, írnoka és szeretője volt az áruló. Iulianoszra rátör a pánik, de Szozipátra vigasztalja. Jóslatai nem erősítik meg félelmét. Azonban Iulianosz nem nyugszik meg. Téves helyzetértékelésében, galileus hit elleni elvakult gyűlöletében a hatalom közelében lévő testvérében, Gallusban látja megmentőjét. Amint Határ az „Anibel”-ben és az „Éjszaka minden megnő”-ben szerkezetileg a végére teszi a nagy konfliktust, úgy itt is megtalálható ez a szerkesztési mód. Iulianosz a végsőig kitart magában nézetei mellett, és mindig talál segítőt, akivel megvalósíthatóvá válnak tervei, megerősítésre találnak nézetei. Azonban Gallus elmarasztaló levele olvastán végképp elveszíti minden

⁴⁹⁰ HATÁR, *Köpönyeg sors, i.m.*, 415.

⁴⁹¹ *Uo.*, 416.

reményét. Itt van a regényben az a fordulópont, ahonnan már nem lát kiutat. Az ötödik fejezet Iulianosz további veszteségeit rögzíti és az utat, amelyet a főhősnek be kell járnia ahhoz, hogy életben maradjon, azaz fel kell öltenie a rejtő színt és a gyerekkorban elsajátított galileusi gesztusok, formák, tartalmak segítségével kell cáfolnia a róla terjesztett ámulások valótlan voltát. A világ a feje tetejére áll, rabszolgázadás tör ki Nikomedeiában. Szozipátra elmenekül, Licinius a rabszolgázadás élére áll és elraboltatja az ámulása miatt nehéz munkára ítélt Melinoét. A Hermanubisz triposzt, Licinius ajándékát a palotába betörő rabszolgák tönkre teszik, és magukkal viszik a benne elrejtett értékeket. Csak az ANKH, maradt vissza, a füleskereszt mintegy figyelmeztetésül. Iulianosz mindent elveszített, ami kedves volt számára. Gallus Iulianosz megfegyelmzésére, átnevelésére elküldte kegyencét Aetioszt, a felszenteletlen álpüspököt. Így Iulianosz részleges szabadsága is elveszik. Nem marad más választása, minthogy felvegye a rejtőszínt és önként magára öltse az uralkodó elvárta galileus álarcot. Elkezd a Macellumban megismert gyakorlatokat, előírásokat felidézni, érveket gyűjt amellet, miért ne gyűlölje, hanem szeresse az őt felügyelő Aetioszt. „A szemét embereket szeretni kell. Szeresd Aetioszodat, mint szeméttenmagadat”⁴⁹²- dresszírozza magát. A regény végére teljesen beleolvad külsőleg a galileus világba, hisz a játszma véget ért számára, úgy érzi sorsa megpecsételt. Mélyre leásta a hellenista és a galileusokat bíráló gondolatait, hogy véletlenül se bukkanjanak fel alkalmatlan időben, alkalmatlan helyen. Ezzel a regény visszakanyarodik az első fejezethez. Az uroborosz kígyó farkába harap. Azonban az olvasó jól látja a skizofrén helyzetet.

*

Határ Győző műveinek az olvasóra gyakorolt hatása nem csak tartalmi és szerkezeti megformáltságában, hanem nyelvi megoldásaiban is rejlik. Határ műveinek megformálása során a nyelv tárházának széles skáláját vonultatja fel. Sokan csak artistikus nyelvhasználatát emelik ki (ezt maga Határ is ellenérzéssel fogadta), de csak kevesen vannak olyanok, akik az érdemek mellett kritikai megjegyzéseiket is leírták.⁴⁹³

Az „Anibel”-ben különös affinitást érez a rétegnyelvek iránt. Különböző rétegnyelvet használ a katonai⁴⁹⁴ és lágerélet⁴⁹⁵ jellemzésére, a színházi díszletezőben folyó munka⁴⁹⁶, és

⁴⁹² *Uo.*, 573.

⁴⁹³ Ugyan a „Golghelóghi”-ről írt kritikájában írja Hanák a következőket, azonban írhatta volna Határ sok egyéb prózai művéről is: „Az ismeretek és a fantázia gazdagsága: a nyelv gazdagsága; a képzőn: szóözön. Határ Győző valóságos nyelvi univerzumot mozgat meg és zúdít ránk nyomasztó tudással, poétikus találékonysággal ... olykor bizony modoros mondatait hőmpölygeti ódon jelzők kíséretében ... Névadásban, szóhasználatban és dekoratív fogalmazásban mindig ott érezzük a szerző önmagát is elszórakoztató humorát, melyen néha átderengenek a swift-i szándékok, a gúny rejtett élei.” HANÁK, *A filozófia: kritika, i.m.*, 210.

⁴⁹⁴ *Vö. pl.: HATÁR, Anibel, i.m.*, 158-167.

⁴⁹⁵ *Vö. pl.: Uo.*, 168-176.

az utcagyerekek világának bemutatására⁴⁹⁷. Hatalmas szókinccset görget végig a regényen. A nyelvezet használatának természetesen hangulat teremtő hatását is kihasználja. A regény menete szempontjából lényeges szereplők nyelvének megformálására különös figyelmet fordít, mivel a nyelv egyben jellemez is. Expresszív az a mód, ahogy a nyelvezet segítségével megrajzolja az Ernike-szerelem dedegő, gügyögő nyelvi fázisától⁴⁹⁸ a fúria Ernike kiállhatatlanságáig⁴⁹⁹ terjedő ívet. Bár a narrátor előre bejelenti a szakítást, mégis jól megizzasztja az olvasót a ráömlesztett szerelmi gügyögés és a féltékeny fúria kötekedő hangvétellő, pocskondiázó szóáradatával. De nyelvi megformálás jelzi az Ernike és az Anibel szerelem közötti különbséget is. Az Anibel-szerelem nyelvezete⁵⁰⁰ már nem kapkodó, ideges, türelmetlenséget árasztó, mint volt az Ernike-szerelem bemutatása alkalmával. Noha Simon nem kevés entuziazmussal viszonyul Anibelhez, Anibel reakciói fékezik, mederben tartják e rajongást. Simon nem, de Anibel jól tudja ennek okát.

Külön világot áraszt a színházi díszletkészítő műhely vezetőjének, a bombardó hangú, héthurkás tarkójú, zágrábi színháznál szocializálódott Verderber nyelvezete⁵⁰¹. Verderber határozott jellem. Nem kertel kimondani szakmai véleményét akár a színház vezetőjének sem⁵⁰², hisz ami jó, az jó, ami rossz, az rossz. Igaz, megérteni nem egyszerű. A „Partizánlakodalom” című darabot méltatva mondja, az „A Kinézer jutalomjátéka.” A kijelentés fejtörést okoz a vezetőnek, Pajor Uriásnak. További érdeklődésre kapott válasz az olvasót igen, de Uriást annál kevésbé viszi közelebb Verderber véleményéhez. Verderber saját előző mondatát értelmezendő Uriásnak odaveti: „A kacattár kitett magáért.”, azaz a díszletek jók voltak. Verderber számára csak a tisztességes munkának van becsülete, így nem is tűri maga körül a mércéjének meg nem felelő munkatársakat. Ha politikáról van szó, munkatársaival lojális, de a semmirekellő, semmit sem végző pártembereket nem állhatja. Humayer pártaktíva tolakodását elhárítva mondja: „Nix „Verderber elvtárs”!”⁵⁰³ Érzelmait szitkozódásokkal mutatja ki: „Rézfán fütyülő Retyezát, azt a rezes rézangyalos!”⁵⁰⁴, „A jó pálfenéje tudja”⁵⁰⁵ Együtt iszik munkatársaival, és benne van a viccelődésben is, még akkor is, ha az a személye ellen irányul. De szakmai munkájának megkérdőjelezésekor a

⁴⁹⁶ Vö. pl.: HATÁR, *Anibel, i.m.*, 14-15, 82, 94, 202-206.

⁴⁹⁷ Vö. pl.: *Uo.*, 80, 377-379, 409-419.

⁴⁹⁸ Vö. pl.: *Uo.*, 222-230.

⁴⁹⁹ Vö. pl.: *Uo.*, 282-292.

⁵⁰⁰ Vö. pl.: *Uo.*, 487-491.

⁵⁰¹ Vö. pl.: *Uo.*, 82-110.

⁵⁰² *Uo.*, 92.

⁵⁰³ *Uo.*, 97.

⁵⁰⁴ *Uo.*, 102.

⁵⁰⁵ *Uo.*, 371.

legszélsőségesebb kijelentésekre ragadtatja magát.⁵⁰⁶ Mondataiban keverednek a népies, archaikus, a számára kimondhatatlan, valamint a cigány, szláv és német nyelvből előkerülő kifejezések.⁵⁰⁷ Ahogy Verderberben a műveletlen, de a szakmáját értő emberséges embert ismerjük meg, úgy Zimbermantius Wundermundban (a pneumatológus parapszichológus, telekinetológus, illuminatológus, paraonkológus, parateratológus, metempszichológus, patopneumata, patoneiromanta, parafeno-mnemológus, levitátor, mediumnagóg, mezmerulaszta és okkultor) a pszichológus, a pszichiáter, a botcsinálta műtárgykereskedő, és szélhámós alakját. Jellemzésére Határ nem annyira nyelvezetét, mint inkább titulusait, a lakásának leírását, a könyvtárában található könyveket, az általa valódinak eladott műtárgyak vélt készítőinek nevét használja, vagy épp a tőle távozó ÁVH-s tiszt jelenlétét.⁵⁰⁸

A regény háttérében működő erőteret a pártzsargon szókinccse jellemzi (pl. versenytábla, sztahanovista, élcserző, cserző élvarga, élöntöző stb.), vagy az ironikus felhangú pártszlogenek⁵⁰⁹, film és színdarabcímek⁵¹⁰, a pártaktíva (Humayer)⁵¹¹ és a párttitkár (Aranyos Reske)⁵¹² tevékenységének, mentalitásának leírása, a színháztűz utáni kivizsgálás, az AVH-nál lezajló kihallgatás⁵¹³ és a statáriális intézkedések.

Különösen fontos helyet foglal el Határ nyelvészetében a névadás. A nevek önmagukban is jellemeznek, sokszor ironikus felhangjuk van. Ilyenek a köztetek nevei. Többségük a magyar ugar unalmát árasztják: Libatopi Láp, Malomszék utca, Gyalomszegi út, Gyalogpap utca, Gyalogmáj tér, Dalhordár utca, Cimbalomszeg utca, Zsibliba. Némelyik a kimondhatatlan, vagy épp egzotikus: Kozlonceszlavszcinszky út, Upregurán körút, Hiláron-hegy, Franikopre kút. A hivatalok nevei az épp aktuális túlideologizált és túlbürokratizált államvezetést jellemzik: Állami Bőrkiészítő- És Ványoló, Köztisztasági Seprő És Öntöző Robotgép, Köztisztasági Sepröntöző Ördögmotolla. Némely hős neve mindenhol megtalálható: Upregurán (színház, körút). Az „Állami Inspiratúra Áldásos Intézményének Állandó Irodája” rövidítve a számár hangját utánzó mozaikszót adja ki: (ÁÍÁÍÁ). A népszerű, nemzeti, művészek nevei kimondhatatlan, a régiót kitöltő többségi populáció szláv eredetét hangsúlyozza: Nadragulyevác Szávó, Poszpolyákovics Piciszláv, Gyorgyegurán. A színház

⁵⁰⁶ *Uo.*, 309-311.

⁵⁰⁷ Pl. lányókám, lelkecském, kotnyelvem, inekcijó, szpihológia, rozsolicska, góré, gügyi, jó komám, pocsékká tenni, lekozmál, megpetézni, rihonya banda, ebugattát, lánchordta, krucifix, kirájzulumát, bogamaterina zsámfutura-katerina, devla, aki megette, Hova mécc? firundcváncig, nix, átvándlizik, alómars.

⁵⁰⁸ *Vö. Uo.*, 63-69, 335-340, 580.

⁵⁰⁹ *Vö. pl.: Uo.*, 10, 117, 128, 242, 523.

⁵¹⁰ *Vö. pl.: Uo.*, 15, 61, 79, 82.

⁵¹¹ *Vö. pl.: Uo.*, 86-87, 95-99.

⁵¹² *Vö. pl.: Uo.*, 332-335, 341-345.

⁵¹³ *Vö. pl.: Uo.*, 525-549.

stábjának nevei ugyancsak sokszor beszédesek. A színházigazgató = Pajor Uriás. A keresztnév héber eredetű. A vezetéknev a cserebogár pajor és egyben a személy undorítóására utal, és rímel a korszak Határ által megvetett Major Tamására. A díszletező műhelyben Verderber Ferdinánd a vezető. Neve a német „Verderber” főnevet fedezi fel az olvasó.⁵¹⁴ De az egzotikus nevek Hudebra/Hudéber Zsiga, Berszerker Béni, Bengyel bácsi, Piznacsek/Piznecsák, Mobrelopszky/Lobremopszky lányok, Humayer Ildikó/Hilda/Hildelah, Aranyos Reske/Rufu, Virizlay Boldizsár, Csiger Csibi, Ludány Dudi, sem tévesztik el hatást. A narrátor eleinte ugyan Verderber szakira fogja az egyes személyek neveivel való játékot, azt, hogy egy személy neve több alakban is szerepel. Azonban erről elfelejtkezve a névváriánsokkal való játék a mű teljes keresztmetszetén át folyik, és nem csak Verderber szaki alkalmazza. A név nemcsak a játék, de kontextustól függően ironia forrása is (lásd Humayer Ildikó). A spiritiszták vezetőjének neve, a már emlegetett Zimbermantius Wundermund, félig latin, félig németes hangzású. A „Wundermund” alakban megtalálható a „csoda” és a „száj” szavak, amelyek utalnak a személy „varázsló” jellegére. Knezsőy-Kinézer Ede, aki „rég” spiritiszta, nemesi család sarja. Nevével a régi furcsa hangzású, a háború előtti nemesi családok elkülönülési szándékára mutat rá. Ede anyja, Adelma neve olvastán az olvasóban Vay Ödönné, azaz Wurmbrand Adelma neve asszociálódik, aki „a hazai spiritiszta mozgalom tulajdonképpeni megindítója”⁵¹⁵ volt. De a narrátor szerelmeinek nevei is beszédesek. Ernike, akit Nike néven is becéznek a görög Niké istennő nevét tartalmazza. Anibel, a Magna Mater pedig, akinek „Nikolett Mária Anna Izabella” nevekből áll össze a neve, mintha több személyiséget egyesítene.

Határ azon felül, hogy szereplőinek nyelvhasználatát, neveik megválasztását regényszerző erőként alkalmazza, számtalan egyéb technikával egészíti ki ezt. Különböző szövegfajták is hozzájárulnak a regényben létrejövő polifóniához. A leíró részletek mellett feltűnő a dialógusok nagy száma. E dialógusok az olvasó számára jelen idejűvé teszik a szöveget. Mindazok a hangulatok, viszonyok, amelyek a leírás segítségével csak hosszadalmasan adhatna vissza, azt a dialógus segítségével tömören, informatívan is megteheti. Kontextustól függően Határ sokféle hangulati-tartalmi hatást ér el e szövegfajtaival és más szövegfajta kombinációjával. Anibellel való első találkozás alkalmával Simon lény a Kerkápoly család számára lényegtelennek tűnik.⁵¹⁶ Az Ernike-szerelmet bemutató dialógusok

⁵¹⁴ Aminek a jelentése: „1. meg-/elrontó 2. (el)pusztító 3. *vall* sátán.” HALÁSZ Előd, FÖLDES Csaba, Uzonyi Pál, *Német Magyar nagyszótár*, Bp., Akadémia, 2000, 1657. Ezen kívül a „Dämon, Erbfeind, Erzfeind, Leibhaftiger, Luzifer, Satan, Teufel, Vernichter, Versucher” szavak szinonimája. <http://wortschatz.uni-leipzig.de/abfrage/>

⁵¹⁵ TORDAI Vilmos, *Okkult elemek a magyarság életében*, Bp., Heremit Könyvkiadó, 1922, 126.

⁵¹⁶ HATÁR, *Anibel*, i.m., 47-48.

játékosak, mindent és mindenkit kizárnak, ami közéjük állhat.⁵¹⁷ A leírás és dialógus kombinációjában a gyűlölet magasiskoláját tapasztalja meg az olvasó, amikor Simon és Anibel szerelmét fedezi fel és bosszulja meg a tomboló fúria-nő, Ernike. Az indulat sistereg, mint a földre csapó villám.⁵¹⁸ A munkahelyi dialógusok is jellemzőek. Leírásokkal kombinálva a munkatársak közti viszony teremtette hangulatot adják vissza. Verderber dialógusai a domináns vezetőt festik le. A jellemábrázolás csúcsteljesítménye bontakozik ki, Humayer Ildikó pártaktíva leírása és szavait visszaadó dialógusok kombinációja révén.⁵¹⁹ De a leírás mellett ugyancsak fontos szerepe van a dialógusnak az ÁVH-s mentalitás és kihallgatás kíméletlenségének bemutatásában.⁵²⁰ A dialógus mellett számtalan egyéb szövegfajta segíti a regényt abban, hogy mondanivalóját ne csak hagyományos eszközökkel fejezze ki. A személyes érzelmeket, gondolatokat, érvelést találhatunk levél és naplórészletben.⁵²¹ A versbetétek, a mondókák, sírversek, dalszöveg az aktuális helyzet hangulatfestésére szolgál.⁵²² Az ÁVH-s kínzások alatt beszűrődő dalfoszlányok különösen kiemelik az erőter sugallta tartalom és a valóság közötti ellentmondást.⁵²³ A német nyelvű összefüggő szöveg, a német és latin nyelvű feliratok megállítják a magyarul olvasót.⁵²⁴ A spiritizta világ ezoterikusságát bemutató szövegrész telitalálat. A szeánszon résztvevők karaktereinek bemutatása, a szeánszok leírásai, a dialógusok, a médiumok látomásai, és az azok értelmezése közti különbség, a jelen és a múlt keveredése egy különleges hangulatú szövegrészt eredményez. Mindkét fél, a spiritizmusban hívők oldala, és az azt elutasítók is érdeklődve olvashatják az epizódot. De Határ nem hagy kétséget az olvasóban, hogyan viszonyul a spiritizmushoz. Nagy apparátust vonultat fel, hogy nevetségessé tegye a jelenséget.⁵²⁵ Határ hőseit, Simont, ha megoldhatatlan probléma elé kerül, álmodni küldi. Az álomban egymásba csúsznak, kombinálódnak a nappali események, problémák, amelyek feldolgozása valós és álom kreálta tereken zajlik. Két ilyen álommunka-csomópontok alakulnak ki. Az első azután, hogy Simon összefut a Zsiblibán Anibellel. Simon a hétköznapi jelenetek mellett a lágerben született, Karcsica Tódor alkotta animális versvilágában látja szexuális vonzalmának tárgyát Anibelt, a Mester-nőt. Simon ekkor már vágyódik Anibel után,

⁵¹⁷ *Uo.*, 213-215, 223-224, 227-228, 230.

⁵¹⁸ *Uo.*, 510-514.

⁵¹⁹ *Uo.*, 95-99.

⁵²⁰ *Uo.*, 525- 530, 533-543.

⁵²¹ *Uo.*, 22, 100, 294-297.

⁵²² *Uo.*, 158, 169, 181, 185, 187-192, 203-204, 200, 278, 318-321, 471, 479, 520, 545.

⁵²³ „Drága föld, szülőhazánknak földje, / Drágakónél drágább kincset ad. / Nincs e Földön gazdagabb, szebb ország, / Minden ember érzi, hogy szabad!” *Uo.*, 520.

⁵²⁴ *Uo.*, 116, 150, 476, 576.

⁵²⁵ *Uo.*, 118-126, 131-151, 266-281

azonban ez még a reális életben nem tudatosodik benne, de tudatalattijában ez már manifesztálódva jelen van. A másik csomópont akkor alakul ki, amikor Anibel becsapja, meglopja. A harmincezer forint eltűnése és Anibel személye közti összefüggés izgatja. Éber állapotban még csak értetlenkedik, de az álom már rámutat, súlyos gond van Anibellel. A szerelem, a szexuális vágyódás vakká teszi, de az álom nem csapja be. Simon az álomban Anibelt a kövér nők dologházában látja, de hiába szölongatja elérni képtelen.⁵²⁶ Az álomnak a hétköznapi logika számára zagyva világában a jelenségeknek előrejelző funkciója van, előre vetíti mindazt, ami be kell, hogy következzen. Simon azonban éber állapotban nem figyel erre. Gyertyaláng körül verdeső lepke ő, és kudarcra már elrendeltetett.

Miután az olvasás maga is vizualitáson alapuló tevékenység, Határ a szövegben több rá jellemző tipográfiai eszközt is alkalmaz. Ha tartalmat vált, a szövegrészek elválasztását pontsorok (egy vagy három pontsor) segítségével teszi. A plakát és munkaverseny jelszavak, színdarab és mozifilm címek, intézménynevek kiemeléséhez, egy-egy szó indulati kiemeléséhez kapitális betűformát alkalmaz. De kiemelés eszköze nála az italic-kal való szedés is. A zárójelbe tett mondatok olyan funkciót látnak el, mint a drámában a szerzői utasítás. A ki nem mondottakat, vagy az előző szövegrész interpretációját tartalmazzák.⁵²⁷ Wundermund diplomasémájának megrajzolása⁵²⁸, vagy a mondanivalójának nyelvi formába öntésére képtelen, szélütötte cukrász, Kerkápoly Sándor lebénult kezének rajzproduktumait vizualizálja.⁵²⁹

Az „Éjszaka minden megnő”-ben alkalmazott nyelvi eszközök sok hasonlóságot, de sok különbséget is mutatnak az „Anibel”-ben már megismertekkel. Mivel az „Éjszaka minden megnő” egy-szereplős, terjedelme sokkal kisebb, mint az „Anibel”-é, és célkitűzése is más. A benne alkalmazott nyelvi eszközök esetében is más hangsúlyok figyelhetők meg. Jól látható a dialogizáltság hiánya. Egyetlen hely, ahol dialógus található az Archie álma, amely megcsalatasának történetét meséli el. A regény műfaja, pszichológiai kidolgozottsága, a történések, de az egyszerű leírások esetében is az olvasó sokkolása a cél. A sokkolás elérése érdekében Határ nem sajnál se pszichológiai sem nyelvi eszközöket alkalmazni. A nyelvi expresszivitás kialakításához a fonéma szinttől a szövegszintig játszik a nyelv hangszerén. Amint ez az „Anibel”-ben is megfigyelhető volt, itt is alkalmazza a különböző nyelvi rétegekből származó szókinccs keverését. Határnak az átlagos emberi lényhez való tartalmi és

⁵²⁶ HATÁR, *Anibel, i.m.*, 241-247, 446-459.

⁵²⁷ Vö. Pl. *Uo.*, 247, 463, 475, 521, 530-31, 532, 537, 544, 547-48, 555, 556, stb.

⁵²⁸ *Uo.*, 64.

⁵²⁹ *Uo.*, 51.

nyelvi-formai hozzáállása alapján átértékelődik az emberi lény fogalma. A regény történései, helyzetei, a használt nyelv az emberi lét degradálását tárják fel. Az emberek halála többé nem tiszteletre méltó esemény, hanem eldöglés, Archie ijedségében „összerezezi magát”. Az inger nélküli környezetben Határ az éhkoppon maradt idegrendszer lekókadásáról beszél. A hullák eltakarítása az életben maradt állatok dolga, amikor „a hasnyálmirigy farkasa veszett nyálát a foguk vicsorításán elcsurrantja”⁵³⁰. A regényvilág állapota „a világ csődtömege”. Archie magányának pánik-érzésében hallucinál, és „várta, mikor érzi bokáján fel-alá a szellemtenyerek nyúlkálását – és a tarkójára szegeződő Túlvilági Tekintet súlyától hátrafordult”.⁵³¹ Az ismeretlen zajok értelmezése ugyancsak a fent leírt kétségbeesésében erősítették meg a főhóst: „Suhogás? Selyemzizegés? Óriás anakonda alattomos közelcsúsúzása? Bársonygöngyölegek lomha dőlése, bálák kigurulása – egy más emeleten, más osztályon? Denevérsivalkodás? Betévedt bagoly segélykérő kaparása? Ekkor történt Archie-val, hogy azt hitte. Kísértetjárás. Ez az. Itt van. Most van. Villámsújtottan állt. Zabszemszorító mozdulattal. Se köpni, se nyelni. Nincs egyedül. Ösztönösen felkészülve a nyakfelmetsző kísértet fogadására hátulról, mint akinek már hátrafordulni sincs ereje, s tudja – a szellemborotva első érintésére a gégéjén ijedtében szörnyethal.”⁵³² A rettegetésben gondolkodni alig képes ember gondolkodás-formáját mutatja be Határ, amikor rövid kérdő- és kijelentő-mondatokban rögzíti a főhősben lejátszódó folyamatokat. Ez pedig kiegészül a meghökkenés és félelemre adott hétköznapi közbeszédből vett fordulataival, úgy, ahogy az átlagember fejezné ki magát. A vigalmi negyed több oldalon közölt, kapitális betűtípussal szedett hirdetésszövege⁵³³ sokkoló és gyomorforgató. Határt nem csak Archie helyzete, de a kultúra és a vallás válsága is foglalkoztatja. A vigalmi negyedben épp a Molly-hulla⁵³⁴ szobájába helyezi azt a nyelvi ingert, a mátyásmadár (vallási felhangokkal átszótt) szóját⁵³⁵, ami beindítja a főhős önelpusztító mechanizmusát. Ugyancsak itt adja Archie szájába az első katolicizmus ellenes megnyilatkozásokat.⁵³⁶ Hogy Archie alakjáról kapott információkat

⁵³⁰ HATÁR, *Éjszaka minden megnő, i.m.*, 44.

⁵³¹ *Uo.*, 54.

⁵³² *Uo.*, 55.

⁵³³ *Uo.*, 59-61, 73-74.

⁵³⁴ Duzzadó két tőgye hullája kétfele lottyadva, hullafoltos csupaháj köldökével oldalt henteredve: mintha épp le akarná rázni a „fuvart”. A makákómajommal összerándult indiai szakács (irodasegéd, postahivatalnok) mini-hullája még alig hogy hozzákészült, mintsem bejárta bonyós járatait: magömlésétől elütötte és vaginakoporsójából kivetette a gyorsalál. *Uo.*, 78.

⁵³⁵ *Uo.*, 79-81.

⁵³⁶ A cigányútra ment ír katolicizmus. A szemforgatás csimborasszója. Meg az az égetni való Vatikán. (Archie egész anglikán szívéből öklendezve, ösztönösen gyűlölte a katolicizmust és egész Európát, ahol csak megfertőzte a pápistaság – még most is, hogy a Gyors után és a hullaszámlálás idején a Vatikánban kutyavonítás váltotta fel a gregoriánt.) *Uo.*, 80.

bővítse különös gonddal dolgozza ki a főhős barkácsoló akcióit.⁵³⁷ Ilyenkor saját szóalkotásain kívül (pl. főkajmó, bekajszint, szintkajmó, padlókajmóra, lebökkentő pocök, bábukajmó, ingapörrentyút) alkalmazza a mechanikában használatos szaknyelvet (huzalháló, erőátvitel, ellenrugó, elakasztó kampót, kúpfogazat) a szerelésekhez alkalmazott szerszámok (pl. heveder, hajtószíj, szállító csiga, csákány, targoncagörgő, gumigörgő stb.), anyagok (pl. ajtópánt, acélkeret, gumiköpeny, ólomfegyverzet stb.) technológiák elnevezéseit. Érzékeltetve azt, hogy mennyire nem ért egyet a teológiának a modern tudományokhoz való dörgölődésével, gúnyolódása a teológia-szerű eszmefuttatásban, matematikai és teológiai terminus technikusok keverésében (pl. elvetemültség logaritmus, a bűn faktoriálisa, bűnök sokaságának értékállandója, inverz bűn, tangenciál-integrátor stb.)⁵³⁸ manifesztálódik. Határ a regényben előszeretettel alkalmaz szentenciákat vagy szentenciózus mondatokat.⁵³⁹ Az olvasó számára ezeknek megállító funkciója van. Egy pillanatra meg kell állni és értelmezni, hogyan is jutott el az adott következtetéshez a szerző. E tömör mondat ugyanis a már kifejtettek összegezését célozzák, vagy épp annak megfogalmazása, amit az író nem akar kifejtetni, és az olvasóra hagy.

Határ saját szóalkotásai többnyire expresszívek (pl. gyorsalál, hullabogár, csódtömeggondnok, orgazmológiai, maszturbazmológiai és ejakulantelefantokamelológiai, óvszerészek, fitymaráncokból-vaginabarázdákból jósolók, szólárva, hangosan holtakozik, Szörcsintő-Szortyogó Ramaty-Kamatyot stb.), és humort, meghökkenést, gúnyt, valaminek lenézését viszik a szövegbe. A szöveg bővelkedik hangutánzó (pl. hümmög mammog, a macska felmiákol, talpra huppan, sziszeg-huhog, visít-üvölt, rreccs, lihelt, Uoááá! Uoááá!) hangulatfestő (pl. bekukucskál, pálladozik, hangosan holtakozik, elcaplat, elcsurran, stb.),

⁵³⁷ A környezetében mozgást és színt vivő, mechanikailag mozgatható babák szerelését: HATÁR, *Éjszaka minden megnő, i.m.*, 123-130.; a kocsijának sikertelen akkumulátorcseréjét: *Uo.*, 148-51, és önkeresztrefeszítésének megoldását: *Uo.*, 185- 222.

⁵³⁸ *Uo.*, 172-173.

⁵³⁹ Vö. pl. Az élet nehéz helyzetek sorozata *Uo.*, 19; A tejes a Teremtés tengelye, a tengelyen a biztonságérzet csapszege, kerékagyon a házi béke kegyelmi záloga. *Uo.*, 20; Ha tartósnak bizonyulnak, az elemi csapásoknak is vannak hétköznapjaik. *Uo.*, 22; Ha a mindenség kimenőt adott magának, akkor nekem se sürgős. *Uo.*, 26; Hogy Archie „dumbartonsága” kategorikusan megszűnt, Dumbarton „archibaldságának” az egész vonalon befellegzett. *Uo.*, 34; Gondolatainak állt a vitorlája. Az élet gerendája kettéroppant agyában, s törötten hevert - Napjai meg voltak számlálva. *Uo.*, 65; A világ-ostromállapot érzése hatalmasodott el rajta – és a világ-ostromállapot kilüktetője valahol a Piccadilly Circusön volt. *Uo.*, 76; A cigányútra ment ír katolicizmus. *Uo.*, 80; Az egyetlen vesztes volt a Teremtésben. Megint rászakadt a földmagány. *Uo.*, 86; Az időjárás megbillenése, felborulása – a világhatárzó maga, a még-annál-is-egyiptomibb Istencsapások Tízének beharangozója. *Uo.*, 88; Kúrálhatatlan szellemi bélrenyheség kerítette hatalmába. *Uo.*, 100; tudta, hogy éjszaka minden megnő, *Uo.*, 135; Amúgy az idő méretlenül telt, az órák felhúzatlanul rostokoltak, és még a napórák is az ódon nyerstégla falakon, ha voltak és felsütött, a rendből kiesve vonták meg üres ábrákat, mint a változó absztraktok. *Uo.*, 140; nem szeretett tovább látni az orránál, s vérévé vált a norpingtoni szólásmondás: előbb csak jussunk el addig a folyóig, s akkor majd ráérünk gázlót keresni rajta... *Uo.*, 149; nem a pénz értéktelenedett el, hanem az infláció. *Uo.*, 152; Az ember nem tud elég gyorsan lekésni életéről! *Uo.*, 156; Foglalkozások! „Emberré süllyedés”; emberré aljasulás: emberségünk, húsunk-vérünk, szívünk-szervezetünk „szakosító” megnyomorítói. *Uo.*, 174;

gyakorítással képzett (pl. be-betört-törögetett, meg-megállt, meg-megráz, ki-kilobban, el-elfelejtkezik, el-elejtette stb.) kifejezésekben. A hangutánzó és hangulatfestő szók disszonáns hangokat, hangulatokat visznek a szövegbe, de van feszültségoldó funkciójuk is, valamint a humor és gúny forrásai. A sok helyen található gyakorítással képzett igealak a szöveg mozgalmasságát erősíti, utal a főhős ismétlődő tevékenységeire. A szöveg líraiságát az alkalmazott trópusok növelik (szavak esőpermete, dobol az eső, visszaficamodik a világ bokája, elcsöppent a nadrág, a hasnyálmirigy farkasa, a tárgyak összenéznek, napvillám karikása csördített stb.). A szöveg zeneiségét alliterációk is támogatják (pl. csupa csipa, hullafoltos hímvesző, dömhec döge, sűrű sötét, hangosan holtakozik stb.). Határ nyelvhasználatának egyik közkedvelt, és rá jellemző eleme a kötőjeles szavak alkalmazása (pl. kéjének-bajának, tárva-nyitva, ülepedésébe-romladozásába, perceg-morcog-potyog-pattog, törögette-hajlogattakeze-lába híja, beleborzongva-kivörösödve, prosti-nemtörődömség, halaskofa-Juliette, pucér-haragosan, Molly-hulla, csatakos-ősz hajgubanc, inogva-lengve, nyomorult-egymagában, Ellen-Archie, Eleven-élő gengszterek, hápogni-hüledezni, eltűnt-elenyészett, a descartes-i–comte-i világ, furton-furt, a tetem-lakosságon, Az örök-gyorsalkodásban, az örök-hajszában stb.). A kötőjelekkel egymáshoz kapcsolt elemek jelentés-bővülésen mennek keresztül. Az együttes jelentés több, mint az egyes elemek jelentése. Hangulatteremtő funkciójuk sem elhanyagolható. Mivel a regény Londonban és környékén játszódik Határ a regényteret idegen nevekkal (pl. Upper Norpington Broadwayn, Vicarage, New York, Grange, Edgware Road és Orchardson Street sarok, Praed Street, Covent Garden, East End, Oxford Street, Wimpole Streeten, Piccadilly Circusön, Warwick Street, Beak Street, Kingly Street, Carnaby Market, Carnaby Street, Soho, Regent Street, Brewer Street, Hopkins köz, Lexington Streeten, Windmill köz, Shaftesbury Avenue, Lower Regent Street, Leicester Square, Knightsbridge, Kensington High Street, Hammersmith King Street, Chiswick High Roadon, Pall Mall, Bristol, Exeter, Leicester, Leeds, York, Newcastle, Durham, Dundee, Watfordtól Croydonig, Barkingtól Kingstonig stb.) népesíti be. Egyrészt ezek teszik az olvasó számára hitelessé a regényteret, másrészt viszont az idegen helyesírás és kiejtés megakasztja az olvasót. Hatalmas mennyiségű utca-, tér-, városnévvel operál és ezek folyamatosan ismétlődnek. A Londont nem ismerő olvasó nem képes valóban követni Határt/Archie-t e labirintusban. Ehhez járul az is, hogy Határ előszeretettel alkalmaz ritkán használt idegenszókat.⁵⁴⁰ Ha az olvasó az alaposabb megértést célozza meg, kénytelen e

⁵⁴⁰ diafragma, bajadér, well, well, szinguláris, absztrakció, szuburbia, ektoplazmavihar, patrimoniumának, voyeur, interruptusz, exhibicionista, monologue intérieurt, logosz ennoématikosz, homofon, szindróma, DIEU ET MON DROIT, kverulatóriás, Opus Magnumát, sztenori, metabolizmusával, konsternációt, metafizika,

kifejezéseknek utánanézni, ami ugyancsak lassítja a befogadást. Bizonyos teológiai utalások megértése kimondottan szakirodalmi kutatásokra kényszeríti az olvasót.⁵⁴¹ Az író regényében ezekkel a technikákkal nem az átlag-, hanem az elit-olvasót célozza meg. Határ írói eszköztárának kedvenc eleme a felsorolás⁵⁴² és az ismétlés alkalmazása. Az ismétléstechnikájára jellemző a szó⁵⁴³, a szintagma,⁵⁴⁴ teljes mondatok⁵⁴⁵ vagy épp szövegszegmensek⁵⁴⁶ ismétlése is. Mindkettő ősi technika, végigkíséri az emberiséget ősi könyveitől fogva, és az epika ismert jellemzője. Határnál a felsorolás „funkciója a tartalmi erősítés ... kifejezni a benyomások komplexitását, több oldalról bemutatni a világ jelenségeit, nyomatékosá tenni az érzelmeket.”⁵⁴⁷ Az ismétléstípusok hatása különböző. Funkciója lehet a szövegrészek gondolattartalmainak összefűzése, nyomatékosítása. A mátyásmadár „szózatának” például Archie számára ismertető, bevéső vagy figyelmeztető funkciója lehet. Az angol nyelvű szövegrész megnyugtatót célzó tartalma az ironikus felhangot erősíti.

Határ, mint ahogy az „Anibel”-ben is, él a tipográfia adta lehetőségekkel is. A legfeltűnőbbek a könyv oldalain az Italic-kal szedett szavak, szintagmák, mondatok szövegrészek. Funkciójuk egységesen a szövegből való optikai kiemelés. Azonban ehhez számtalan egyéb stilisztikai funkció járulhat. Archie megdöbbenését fejezi ki a dőlt rész: „Kigöngyölni, visszagöngyölni. *Kigöngyölni, visszagöngyölni.*”⁵⁴⁸, máshol dühének, felháborodásának ad hangot a kiemelt rész: „Hogy lerobban a nyamvadt, a főbiztosíték: *és éppen most!*”⁵⁴⁹ Az abnormális események listázását végzi, amikor megállapítja, „a tejes reggelenként a két üveget a küszöb mellé teszi. Tejnek nyoma sincs. *Nem járt itt.*”⁵⁵⁰ Tehát az Italic-kal szedett szövegrészek funkcióját mindig változhat a szerző szándéka szerint. Ugyanilyen kiemelő funkciója van a kapitálissal szedett⁵⁵¹ szavaknak, szintagmáknak, mondatoknak, szövegrészeknek. Határ ezzel sem fukarkodik. A vigalmi negyed hirdető

metamorfózis, katalepsziára, rigor mortisba, diapazonja, hipotalamusz, atavisztikus, alternátor, Now then. Now then. - Steady! Steady! – Take it easy, take it easy. – Keep cool. Real cool. tovakérigmázik, – TWEEDLEDEE, TWEEDLEDUM! TWEEDLEDEE, TWEEDLEDUM!, Corpus Christi, perszeverál, obskúrus, logaritmus, faktorálisa, inverz, tangenciál-integrátor, kvantum, reciprok, konstans, mortuárium, vokativusz, epifánia, Theosz Agnosztosz! Deus Absconditus! Stb.

⁵⁴¹ : HATÁR, *Éjszaka minden megnő, i.m.*, 176-179.

⁵⁴² Vö. pl. *Uo.*, 18, 19, 26, 28-29, 31, 32, 35, 38, 45, 55, 57-58, 62-63, 70, 71, 85, 95, 102, 103, 107, 120-121, 128-129, 138, 139, 141, 170, 171, 173, 175, 182, 228. stb.

⁵⁴³ Vö. pl. *Uo.*, 17, 21, 24, 57, 137, 140, 141, 143-145, 156, 169-170. stb.

⁵⁴⁴ Vö. pl. *Uo.*, 76. stb.

⁵⁴⁵ Vö. pl. *Uo.*, stb. 14-145, 156, 177, 179. stb.

⁵⁴⁶ Vö. pl. *Uo.*, 80-82, 155, 159, 161, 165, 168-169, 170, 182, 219. stb.

⁵⁴⁷ *Alakzatlexikon: A retorikai és stilisztikai alakzatok kézikönyve*, főszerk. SZATHMÁRI István, szerk. KOZOCSA Sándor Géza, V. RAISZ Rózsa, Bp., Tinta Könyvkiadó, 2008, 238.

⁵⁴⁸ HATÁR, *Éjszaka minden megnő, i.m.*, 17.

⁵⁴⁹ *Uo.*, 17.

⁵⁵⁰ *Uo.*, 20.

⁵⁵¹ Vö. pl. *Uo.*, 24, 28, 31, 38, 47, 51-52, 53, 77, 86, 93, 110-111, 113, 121, 125, 127, 132, 162, 164, 172. stb.

plakátjainak több oldal hosszú pornószövegét is, de áruházneveket, a templom feliratát is ezzel az eszközzel emeli ki a betűtengerből. Sokszor emeli ki kapitális betűtípussal az egyes közneveknek, jelzőknek kezdőbetűjét⁵⁵². Ezeket a mondanivaló számára lényegesnek találja és ezt az olvasó tudtára is akarja hozni. A kezdőbetű megváltoztatásával a köznevek, a jelzők felértékelődnek, és a tulajdon neveket megillető tekintély lengi körül. Az ilyen jellegű kiemelés azonban jelentheti ennek ellenkezőjét is, épp e tekintély megkérdőjelezését, és így nem más mint az ironia, a gúny forrása.

A zárójeles elemek szövegbe toldása ugyancsak sokféle funkciót hordozhat: pl. magyarázat⁵⁵³, kiegészítő, pontosító információ⁵⁵⁴, valaminek a megkérdőjelezése⁵⁵⁵. A zárójelbe tett szöveg tovább töredékesíti a szöveget. A szövegtöredékesítés eszköze mondatok előtt vagy után alkalmazott három pont. A mondat előtti pontok a már elkezdettségre, a mondat utáni a mondat sokféle befejezhetőségére utal, amit a szerző nem tesz meg és az olvasóra bízta. A szövegrészek fejezeten belüli elkülönítését a kettős, vagy hármasszoros pontsorok szolgálják.

A „Köpönyeg sors” mind tartalmilag mind formailag Határ szintézis regénye. Határ a regény cselekményét a negyedik századba helyezi. Teszi ezt azért, hogy bemutassa az alakuló államvallás, az ariánus kereszténység külső-belső ellentmondásait, valamint az ezt el nem fogadó hős, Iulianosz szellemi-lelki fejlődését az állandó életveszély kontextusában.

A monumentális regény mind tartalmi, mind nyelvi szempontból hatalmas teljesítmény. Az „Anibel” és az „Éjszaka minden megnő” regényekhez képest Határnak nem csak azon kellett dolgoznia, hogy az általa megcélzott mondanivaló az olvasó számára befogadhatóvá váljon, hanem meg kellett birkóznia a majd kétezer éves távolsággal is. Hiteles környezetet, hiteles viszonyokat kellett teremtenie ahhoz, hogy a szereplők alakja, jelleme, fejlődése hiteles lehessen a befogadó számára. Ehhez hatalmas történelmi, stilisztikai és nyelvi apparátust kellett megmozgatnia. Nem könnyítette meg dolgát a római császárság e Flaviusok által vezetett korszakában a latin és a görög műveltség egymás mellett élése sem.

⁵⁵² Vö. HATÁR, *Éjszaka minden megnő, i.m.*, pl. Túlvilági Tekintet, a Lét új formáját, a Nemlét, a Megértés, a Biztos Révbe Térés, Emberrel kötött Társadalmi Szerződés, Irgalmaz, Emberisten, A Társ a végső magáramaradottságban, A Banda!, Utolsó Emberpár, Örök Női Ősnőstény, Szörcsintő-Szortyogó Ramaty-Kamaty, Helyes Lépés, az Állandó Kárpálás-Kárálás fő erénye, Megragadottság, Kinyilatkoztatás, Ember Fölötti tudás, Keletkezési Gombolyag, Abszolút Zsebkendőtlenség, stb.

⁵⁵³ (már akkor avított volt, amikor vették, a házzal együtt) *Uo.*, 13.; Az egy példányban szaladgáló emberiségnek többé nincs szüksége arra, hogy vezetőik- és keresztnevekkel, ilyen-olyan adatokkal, számokkal, flepnikkel, igazoló cédulákkal és más ismertetőjegyekkel illesse egymást: „egymást” (csak egy van, más nincs). *Uo.*, 34.;

⁵⁵⁴ Villanyrendőr. (Lerobbant villanyrendőr.) *Uo.*, 26.; Vége a ganajtúró életnek – tűnődött szakállas-torzonborz képpel (pedig még csak a borostái ütöttek ki az álla körül) –, vége a robotnak. *Uo.*, 39.;

⁵⁵⁵ az amerikai („amerikai”?) szaktekintély („szaktekintély”?) akire hivatkozott: Prof. („Prof.”?) *Uo.*, 173.;

Iulianosz kulturális orientációja érzékeltetése érdekében Határ nyelvileg a görög nyelvet tette meg dominánssá, azonban nem lett volna reális a latin teljes ignorálása. Görögös írású, hangzású nevek (helységnevé⁵⁵⁶, személynevé⁵⁵⁷) tömegével találkozhat az olvasó a regény majd minden lapján. A regény-korszak érzékeltetésének velejárója ez. Határ regényeiben egyébként is előszeretettel alkalmaz hatalmas szereplő gárdát (Vö. „Anibel”). Vagy ha a cselekmény miatt ez nem lehetséges, akkor más okból zúdít név-özönt az olvasóra (Vö. „Éjszaka minden megnő”). A Iulianosz regényben nagy szereplőgárdát sorakoztat fel annak ellenére, hogy a főhős keze megkötött, tehát akciókba keverednie szinte lehetetlen, folyamatos felügyelet alatt van, fogoly. Mivel azonban e fogoly nem közönséges szereplő, hanem császári ivadék, és származása szerint jár neki a személyzet, Iulianosz környezetében nagyszámú rabszolga csapattal találkozunk. Ehhez járulnak a tanítók, a rétorok, grammatikusok, kéziratmásolók, a különböző, a főhőst ellenőrző papi tisztségviselők, a templomát építő építész és csapata, a kaldeus kultusz szereplői is. De Iulianosz biztonságát garantáló katonaság tisztjei is a társaságát bővítik. A személynevek számát az is gyarapítja, hogy Határ főhősének olvasmányélményeit, könyvtárának bővítését, szellemi fejlődésének irányát is személynevek felsorolásával⁵⁵⁸ jellemzi. Iulianosz könyvtárának nagyságát, érdeklődésének irányát jól érzékeltetik a hatalmas névfelsorolások. A befogadói oldalról igen komoly munkát jelent a nevek által jellemzett szellemi, filozófiai, vallási irányzatok visszakeresése. Határ felhasználva a kiválasztott regénykorszak adta lehetőséget hatalmas idegenszó áradatot⁵⁵⁹ is zúdít az olvasóra. E nagy tömegben és sűrűn alkalmazott, sokszor ritkán használt idegenszavak megállásra kényszerítik a befogadót.

⁵⁵⁶ Anküra, Kaiszareia, Phrügia, Hierapolisz, Dorülaion, Szegesza, Erebosz, Bataneia, Szikília, Lilübaion, Pontosz, Megara, Nikomedeia, Taurosz, Maiotisz mocsarai, Boszporosz ingoványai, Helenopolisz, Ankürona, Hellász, Mursa stb.

⁵⁵⁷ Iulianosz, Euszebiosz Főkamarárius, Arabianosz, Paphlagóniai Themisztiosz, Euphradész, Antiokheiai Libaniosz, Theophilosz, Epipodiosz Atya, Eunoikosz eunukh, Nikoklész Luko stb.

⁵⁵⁸ Szamoszatai Lukianosz, Euszebiosz, Indiát Járt Pantainosz, Origenész, Aszteriosz, Didákhé Tizenkét Apostola, a Didaszkalia Polükarposz, Hierapoliszi Papiász, Antiokheiai Mártír Lukianosz, Klementosz Alexandreosz, Dikaiosz, Ponerosz, Pantainosz, Plotinosz, Epiktetosz, Proteusz Peregrinus, Ameliosz, Porphüriosz, Kleombrotosz Ambrakiotész, Szent Arseniosz, Paulosz, Euszebia, Szent Theophilosz, Ailiosz Ariszteidész, Apion és Audoleon, Thébai Kratész, Themisztiosz, Szókratész, Platón, Karrhaé, Nikephorion, Tigranokerta táján Kis-Euphratész, Hésziodosz, Homérosz, Püthagorász, Porphüriosz, Iamblikhoszig, Protagorász, Theodorosz, Sztageirita, Rhodon, Euzoiosz, bithüniai Nagy Szent Eutükhianosz, Auxanon, Paraklétosz, Tatianosz, Markion, Arisztotelész, Aszteriosz, Origenész Adamantiosz, Alexandreiai Szent Klementosz, Hadrianus, Antinousz, Himeriosz, Bazileidész, Izidorosz, Valentinosz, Pamphüliai Parnasziosz, Kelszosz, Malkosz, Hierapoliszi Papiász, Porphüriosz, Püthagorász, Dionüsziosz, Longinosz, Szent Areiosz, Szent Polikarposz, Küdzikoszi Eunomiosz, Aszteriosz, Ambrosziosz, Eirenaiosz, Flavius Valerius Aurelius, Attisz, Kübele, Athanasziosz, Thmuiszi Szent Phileász, Szebaziosz, Szerapisz, Hermanubisz, Kübele stb.

⁵⁵⁹ honoratuszok-clarissimuszok, palatinusz, comesz, Sacrosanctus és Sacratissimus Apostoli Szent Személye, portikusz, Savus és Bacuntinus, panegürikosz, rhétor, epiteton, ephebosz, khárisz, logosz, hüposztaszisz, nousz, preegzisztencia, kurrens, szubtilitás, eunomiánusok, narthex, exedra, anagnosztész, phüsziaszterion, hresztosz, hagiopoliták, markionita, demiurgosz, pleroma, episzkopális, kommagéne, emanáció, gravitas, epeiróta, pergula-

Amint ez már az előzőekben is megfigyelhető volt Határ előszeretettel alkalmaz szentenciózus mondatokat⁵⁶⁰ műveiben. A Iulianosz-regény bőséges tárháza e tömörségre, filozofikusságra törekvő struktúrájának. A Határ-féle szentenciák⁵⁶¹ sokszor ezoterikus megfogalmazásuk miatt visszatekintésre, értelmezésre kényszerítik az olvasót. Előfordul azonban, hogy némelyik a főhős helyzetének értelmezéséhez járul hozzá, vagy épp összefoglaló szerepük van.

Az írói nézőpont változása ugyancsak érdekes momentuma a regénynek. A regény egyharmadáig alig találkozunk Iulianosz belső hangjával. Az első harmadban a szerzői elbeszélés a domináns. Határtól értesülünk a külvilág eseményeiről, de a Iulianoszban

oszlopok, küklopsz-falazatok, prezencia, műstagóg, ennoématikosz, korübantoszához, hierophantos, Nobilissime, vélum, apotaktika, dekurion, agapé, himationok, palaisztra, perisztílium, antipodosz, portikusz, Sidereis ignibus, Affabilissime, skapuláré, himation, protopresbíter, diakonosz, kathekumenosz, hüpographeuszai Iszaposztolosz, Praefectus Urbi, Magister Militum, a Magister Officiorum, a Praepositus Sacri Cubiculi, Primicerius hivatala, az Agentes In Rebus, decurionok, trabeá, tebennosz, metopa, porfikuszok, Praepositus Sacri Cubiculi, Praefectus Urbi, Agentes In Rebus, prozelita, kakodaimon-tenyér, apollinopoliszi tudás, theurgoszok, műstagogoszok, műsteriozófusok, Praepositus Sacri Cubiculi, a Magister Officiorum, a Comes Sacrarum Largitionum, a Questor Főpecsétőr, a Primicerius Domesticorum et Notariorum, Magister Militum, Armorum, Equitum et Peditum, dendrophorosz, hiereusz, korübantész, flamen, ankh, fugitivarius, Deia Szotereia, triposz, hoi polloi, carruca, taxiarkha, koinobita stb.

⁵⁶⁰ - „Gallus építse meg a maga Mamatész-kápolnáját s csak tartsa meg magának. Ő majd megépíti a maga ezerszentélyes, bölcsről-bölcsre boltozódó, boltról-boltra kapcsolódó, mennyekig érő titkos tanításának főtemplomát – a Gnóvizt.” HATÁR, *Köpönyeg sors, i.m.*, 114.

- „milyen állóvíz az élet” *Uo.*, 127.

- „az egyetlen, ami ebben az álmosító pangásban az internáltat ébrentartja: a fenyegetettség” *Uo.*, 128.

- „A rendetlenség már az élet jele, az eleven élet” *Uo.*, 203.

- „A Szent Palota a Szent Öröm birodalma; de minden repeső szent örömben – rettenet vegyül.” *Uo.*, 226.

- „az igaz hellének – a jutalmazhatatlanok!” *Uo.*, 265.

- „Iulianosz, voltaképp létszámfeletti” *Uo.*, 267.

- „Iulianosz, a megszállottság rajongója és a rajongásosság megszállottja” *Uo.*, 276.

- Libaniosz jóslata: „a kockák nem vetik ki a csillagok járását, a csillagok forgatják a kockákat. Bíznád Uranoszra” *Uo.*, 329.

- Hekaté hármas útjánál, eltévedés előtt a lélek: kapaszkodhat-e? Van-e még, mibe? mikor kezdődött, hogy így osztod ketté életed? Szozipátra előttré – és Szozipátra utánra ...?!holott még nem is ismered, sohasem is láttad *Uo.*, 330, 338.

- „A thékában rend van; a világban rend van: Autokratorunk, Őnagymindszentfelsége Konsztantinosz Konsztantiosz áldásos uralkodása alatt, a boldog világ rendje. Zeusz Kronidész a maga Olümposzán, Hadész a maga Tartaroszában. Iulianosz a könyvei közt.” *Uo.*, 330.

- „Nincs kárhozatosabb a gyengeség önsajnálkozásánál. Nincs megértőbb az akaratgyenge embernél, ha elernyedését kell kimagyaráznia” *Uo.*, 363.

- „Az új felismerés, hogy az újhit istene nem igazán csatanyerő isten, a szíve nincs ott; értelme a sztratagémákhoz fel nem ér; hatásköre a falusi decurioné. Vacak isten – ami államművészeti szempontból mindennél fontosabb.” *Uo.*, 403.

- „Themisztiosz és Libaniosz: a Hatalom ornamentikájának tartógerendái – anélkül hogy részt kérnének benne, mármint a hatalomban. A Themisztiosz-féle trónálló nélkül nem trón a trón; a Libaniosz-féle trónhullnok nélkül nem volna méltó Első Elébehullója a trónnak” *Uo.*, 415.

- „Flavius Claudius Iulianosz: az én köpönyegem forgathatatlan” *Uo.*, 415.

- „Ahány rabszolgád, annyi ellenséged.” *Uo.*, 485.

- „Öregbástya vagyok elfoglalt várban, körülkerítve, az emlékek ostromgyűrűjében.” *Uo.*, 511.

- „Helyzetem foglya vagyok, Szozipátra: sorsom köpönyege forgathatatlan, megengedj!” *Uo.*, 523.

⁵⁶¹ Vö. 79. hivatkozás.

végbemenő történésekről is. Majd ez a regény harmadik szerkezeti részének elején⁵⁶² hirtelen megváltozik és a szerző narrátor szerepét átveszi Iulianosz belső beszéde. Ezután mindent az ő szemüvegén keresztül (belső monológ) látunk és a szerző csak egy-egy rövidebb szövegrész erejéig tér vissza narrátori szerepébe. Ebben a részben teljesebbé válik Iulianosz személyisége, szilárdul meg világnézete. Az ő-formáról az én-formára való áttérés megváltoztatja a regényszöveg hangulatát. Mindennél erősebben érzi az olvasó a főhős jelenvalóságát, minden előttünk történik, az olvasó közvetlen részesévé válik a regénynek. Az olvasó olyan folyamatokba is beleláthat, amiről a főhős környezete mit sem sejt. Csak az olvasó tudja, miért és hogyan jutott el Iulianosz a galileus vallás teljes elutasításáig, és a hellenisztikus kultusz teljes elfogadásáig. Félelmei, szorongásai, menekülési szándéka, annak miéértje és módja csak az olvasó számára nyitott könyv. Azzal, hogy az olvasónak rálátása van Iulianosz tudatműködésére, a szerző elementáris erővel képes kidolgozni a külvilág fenyegetettsége és a Iulianosz belső világa által adott reakciók közötti feszültséget. Mikor pedig a csapda ajtaja végkép lecsapódik és Iulianosz többé mozdulni sem tud, mindent elveszít (barátokat, hűséges szolgálokat, kedves tárgyait (pl. arany-bronz triposzt), a meneküléshez félretett és elrejtett értékeit), megfigyelhetjük, hogyan lép működésbe életösztöne, és veszi fel tudatosan a hatalom által tőle elvárt magatartásformát mint rejtőszínt⁵⁶³.

Határ a regényszövegben elhelyezett szövegfajta alkalmazásával sokféle hatást képes elérni. A magyarázó szöveg⁵⁶⁴ egy-egy jelenség kultúrában elfoglalt helyét igyekszik

⁵⁶² HATÁR, *Köpönyeg sors, i.m.*, 277. oldaltól

⁵⁶³ Már nem azt kérdezi, mi szól az őt fenyeíteni készülő álpüspök ellen, hanem mi szól mellette. Kialakítja az anakhoréta parancsgyűjteményét: „Az anakhoréta első parancsa a szemét embereket szeretni kell. ... Az anakhoréta második parancsa nem szabad megítélned a világ Aetioszait csupán azért, mert Aetioszok. Mert akkor a megítélés kiül az arcunkra és megmérgezné a mindennapos együttlétet vele, az aetiosszal. Hanem inkább titkon korholjuk magunkat, mondván. Csak egy iótányival is légy kevésbé erényes, mint amilyenek, anakhoréta, lenni tartozol: máris hozzádeveredik egy kevéske szemétség és elvesztél. ... Az anakhoréta harmadik parancsa ... Nosza, teljék kedved a szemétkivirágzásban, ha kedves az életed és mint aki nem válogatós – fedezd fel szépségeit!... Leljed meg kényelmi öbleit: szemét ugyan, de párnapuhaságos! Dícsérjed világlátottságát és hozzád ki társalkodásából az emberileg-lehető-legjobbat: rhétori szakértelmét, törvényházi anekdotáit és nem-mindennapi tudását a királyok, istenek, gyógyjavallatok és hitrecepék rongyostarka sztromateisz körül!” *Uo.*, 563.

„Tar kobakom nyakigborotválva. A pusztai anakhoréták egérszürke zsákjában – szerzetességem hirtelen rámrángatott szőrscuhájában, mely csülkeimre rátakart s csak épp a nagylábujjam lógott ki, hogy lássa: meztéláb vagyok szemlesütve s szakadatlanul a földet nézve (hogy egykori tutoromnak, Mardoniosznak, a bölcs szkítának most gyönyörűsége telt volna bennem); két tenyerem is összeértetve s miként az imádkozó sáska, mindig ugrásra készen, hogy áldozatomnak, fojtása közben, elrebbentsem az imát – lelkiüdvéért

nem léptem: szökelltem s időtlen ugrabugrándozással, mint a szöcske; mert tudnivaló, hogy a galileusok ezt a buzgólkodás biztos jelének veszik és megvesztegetőnek találják a prozelitaság ilyen és más hasonló, ezer idétlenségét” *Uo.*, 573-574.

⁵⁶⁴ A tigranész fogalma: *Uo.*, 129-130.

tisztázni. A meseszerűen előadott mítoszok⁵⁶⁵ megtörik a regény feszültségekkel és belső szorongásokkal teleszótt szövetét, és felszabadítóan hatnak az olvasóra. A levélszövegek⁵⁶⁶ egy adott helyzetben hoznak hírt a küldő cselekedeteinek motivációjáról, kifejezik írója érzelmeit egy végre nem hajtott utasítás miatt. Gallus Iulianosznak írt levele pedig egyenesen cezúra a regény menetében. E szöveg világít rá arra, mekkorát tévedett Iulianosz Gallus megítélésében, milyen gondolkodási hibát követett el. De arra is, hogy Iulianosznak stratégiát kell váltania, ha még életben akar maradni. A levél kényszeríti rá, hogy önmaga védelme érdekében radikálisan átalakítsa a külsőségeket, és visszatérjen a gyerekkorában megismert anakoréta életforma gesztusaihoz. Ugyancsak elkülönülő szövegfajta képviselnek a szónoklat-szövegek. Többféle funkciójuk, rámutató, utaló jellegük miatt is fontos helyet foglalnak el a műben. A gyerekkor szónoklattani leckéinek⁵⁶⁷ feladata, hogy bevezessék a császári család ivadékát egy olyan szellemi tevékenységbe, aminek később, mint gyakorló pap akár gyakorlati hasznát is veheti. Azonban Iulianosz pozíciója megkövetelte, hogy képes legyen gondolatait előírt módon formába önteni. Iulianosz első retorikai lépéseit a császár dicsőítésére írt beszéde⁵⁶⁸ mutatja. Beszédei Nikomedeiában teljesednek ki, amikor tapasztalata, gyakorlata, olvasmányélményei birtokában a galileusok bírálatát⁵⁶⁹ fejti ki. E logikailag kötött, kritikai élel megfogalmazott szövegek mind elméleti problémákat fejtegetnek, és ezzel a regény határait feszegetik. Mivel a korszak jellegzetes terméke a szónoklat, Határ e mögé bújjik, amikor Iulianosz szájába adja a kereszténység ellenes szónoklatokat. Az olvasónak aligha tűnik fel, hogy Iulianosz szavai szinte szóról szóra egyeznek Határ filozófiai műveiből, esszéköteteiből jól ismert kereszténység ellenes gondolataival. Iulianosz történelmi alakja az épp csak hogy államvallássá vált kereszténység korszakában kereszténység ellenes szellemiségéről volt híres és a hellenista kultúra híveként vonult be a történelembe. Iulianosz az elit tagja, a gondolkodó ember. Mit is érne a regény, ha e hős nem fejthetné ki gondolatait?! A szónoklatok beleillenek ugyan a regény koncepciójába, hisz egy jóformán statikus állapot megjelenítése során, miért ne ismerhetnénk meg a fogoly főhősben lejátszódó folyamatot, azonban a befogadást jócskán megnehezítik egy kereszténység nélküli korban.

⁵⁶⁵ Mamatész története: HATÁR, *Köpönyeg sors i.m.*, 97.; Szent Theophilosz története: *Uo.*, 117-118.; a Szozipátra mesék: *Uo.*, 290-299, 309-313, 316-322; 343-360; Szozipátra fiának története: *Uo.*, 449-451; Mardoniosz a szkíták származásáról: *Uo.*, 500-501;

⁵⁶⁶ Licinius értesíti Iulianoszt, hogy nem küld több Libaniosz előadás-kéziratot: *Uo.*, 457-458.; Iulianosz az építésznek, Ekdikiosznak küldene levelet, amelyben dühének ad hangot, hogy nem kerülhetett temploma árkába a Szozipátra által felszentelt talizmán: *Uo.*, 486, 497-498; Gallus levele Iulianosznak: *Uo.*, 544-545;

⁵⁶⁷ Retorikai lecke Iulianosznak: *Uo.*, 58-68, 186.

⁵⁶⁸ *Uo.*, 67-68.

⁵⁶⁹ *Uo.*, 369-372, 372-374, 378-381, 393-398, 403-405, 536-543.

A regényszöveg feltűnően sok dialógusra épít. Jakubinszkij szerint ez a modern regények egyik formai sajátossága.⁵⁷⁰ Ezek a dialógusok nem csak a lényegi viszonyok kidolgozását szolgálják, hanem Iulianosz hétköznapijainak bemutatását, de a főhős és a hozzá viszonyuló személyek közötti viszonyt is. Nem csak a tipográfiai szövegbe simuló dialógusok száma nagy, de a kiszerepezett dialógusok száma is jelentősen nőtt az „Anibel”-ben vagy az „Éjszaka minden megnő”-ben tapasztaltakhoz képest. Ezek a szövegből tipográfiai kiemelkedő dialógusok felhívják az olvasó figyelmét, hogy lényeges kérdés tárgyalása folyik⁵⁷¹.

A már előző regényekben is megfigyelhető tipográfiai eszközök alkalmazása is visszaköszön a Iulianosz-regényben. A nagykezdőbetűs köznevek⁵⁷² a pozíció magasságának hangsúlyozására, vagy épp annak gúnyolására szolgál. A kötőjeles szavak⁵⁷³ többsége Határ által kreált szavak. Szerepük, amint az előző regények esetében is volt, új jelentéseket létrehozni, a mondanivaló támogatása, a hangulatok plasztikusabbá tétele. A zárójelbe tett

⁵⁷⁰ Idézi MUKAŘOVSKÝ. Jan MUKAŘOVSKÝ, *Szemiológia és esztétika*, Pozsony, Kalligram, 2007, 243.

⁵⁷¹ Dionüszododrosz atya és Iulianosz: teológiai kérdésekről HATÁR, *Köponyeg sors, i.m.*, 37-39; Epagathosz-Iulianosz: Nagy Konstantin megkereszteléséről *Uo.*, 139-141; Arabianosz-Iulianosz: Iulianosz engedély nélküli fővárosba jövetelének okáról *Uo.*, 163-165; Hekeboliosz-Iulianosz: retorikai problémáról *Uo.*, 186-187; Nikoklész-Iulianosz: retorikáról, filozófiáról, Libanioszról *Uo.*, 197-202; Iulianosz lázalmának dialógusa fantom Apion és Audoleon között: teológiai problémák *Uo.*, 217-218; Epipodiosz-Iulianosz: a kettős örömről *Uo.*, 225-226; Hekeboliosz-Iulianosz: a nikomedeiai száműzetés játékszabályai *Uo.*, 249-254; Szüphax-Iulianosz: az udvar pletykái Himeriosz-Leokophruné iránti, Meliton Melinoé iránti szerelme *Uo.*, 383-384; Szozipátra-Iulianosz: a kereszténység ellen *Uo.*, 454-455; Melinoé-Iulianosz: az egyik Libaniosz kéziratáról, férjhez adásáról, az ANKH vélt ellopásáról *Uo.*, 458-460, 462; Libaniosz-Iulianosz találkozás Szozipátránál *Uo.*, 477-481; Melinoé-Iulianosz: Melinoé vallatása *Uo.*, 505-511; katonák-Iulianosz: lovaglásra invitálják Iulianoszt, majd lovának megvásárlásáról *Uo.*, 570-572.

⁵⁷² Világ Ura, Szépek, Szentelő Lélek, Teremtett Fiú, Anyától Szült Fiú, Szüzenszülő, Hírangyali Jelentés, Fülön-át-foganó Mária, Kegyelme Nimfája, Édesanyák Eleje, Öfensége, Szent Palota, Vértanú, Piszokisten, Magas Helyen, Udvar, Új Róma, Ékesség, Mindkettőjüknél nagyobb, Nagykirály, Mennyek Tükörének, a Trón Kegye, Szent Palota, Sugaras Lény, Városlapító, Aranyágy, Tizenharmadik Apostol, Körteképű, kereszttség Élő Vize, Új Szümbolon, Teljesség látása, Pleroma, Szent Palota Szertartástana, Udvarban Forgódás, Szent Palota az Öröm Palotája, Udvarban Forgónak, Szent Szertartások Tana, Legkegyelmesebb Egyeduralkodó Önnagymindszentsége, Magas Színe, Elfogadó Terem, a Trón, Jelképi Jelenléte, Mindvalóságos Prezenciája, Megmutatózaskor, Neki Magának, Autokrator Önnagymindszentséges Személyének, Teremtetlen Tisztaságban, Mentől Kegyesb, Óselvekről, Megalomártír stb.

⁵⁷³ éhenhalni-készek, lovagolhat-szamaragolhat-szekerezhet, értesültségben-olvasottságban, hátán-lovagló meztelen-szűzekkel-folyógázló, lám-lám, haj-baj, morogni-dohogni, pojáca-pofát, kék-színekben-hajtó, tépés-karmolászás, végetértni-nem-akaró, recsegés-ropogás-tördelődés, téglatömbök-kötömbök, napokig ástak-kutattak, arca-színe változása, lugas-épitmény, ángolna-test, álltában-is-ülő-óriás, lába-közé-tett fej, orra-felhúzó, örök-fedezetlen, előre-befejezett, páncélcsoörgés-felvezetés, Mellékalak-mivoltom, pojáca-számba vesznek, tovább-már-nem-módosítható, a maguk-újhitén-marakodó piaci kutyák morgolódása-acsarkodása, örökéitiglen-lepecsételt, kikorbácsolás-ígérgetés, feje-tőgyéből kifejt, berkenyéje-szedi, ki bora-szüreteli, látott-hallott, edénycsoörgést-papucscsapkodást, ravaszul-ildomos, sürgető-firtató, gunyoros-illedelmes torzpofa-regiszter, áll-sértődött, teljes-őszinte, alázat-pózába, szelindek-vigyorral, kívánkozni-akarása, akarni-kívánkozása, lesütött-szemű, szkolarkhák-kékharsnyák, bolhacsípte-elhanyagolt társalkodója-és tőpörödött-ősz-öreg rhétorocskája, valaha-voltak, alant-létezők, feledékenységet-hizlalva-is, aszphodelosz-mezőkön, tűnekedünk-tanakodunk, megváltó szent-nagy istenek, majdhogynem-hasonlányegű, fél-máslányegű, azonosságában-is félig-meddig másmilyen-szerű se-nem-hús-se-nem-hal stb.

mondatok is állandó kellékei Határ regényeinek. A megjegyzések, ill. magyarázatok hangulati kiegészítéseként kerülnek a szövegbe⁵⁷⁴.

*

Határ Győző regényeinek elemzése ezzel korántsem tekinthető lezártnak. A regényeinek nagy száma, formai tartalmi megformáltságuk, motívumaik még számtalan új aspektusból való elemzésére ösztönzik az olvasót. Érdemes lenne a műveket tovább vizsgálni stilisztikai szempontból, milyen eszközök révén éri el Határ a rá oly jellemző hatásokat, hangulatokat, vagy a gúny, az ironia szerepét mondanivalójának közvetítésében. Határ szépírói tevékenysége során nem tudott elszakadni az őt érdeklő gondolati tartalmaktól. A szépirodalmi műveknek ezekkel való megterhelése az egyik ok, amiért műveinek befogadása nem könnyű feladat. Így érdekes feladat lehet még filozófiai gondolatainak műfajokon átívelő szépírói produktumaiban való szerepének értelmezése is.

⁵⁷⁴ Pl.: „Areiosz utazócimborája (a Levéltetű, Areiosz kapcája:) Euzoiosz igézte rá a keresztséget” HATÁR, *Köpönyeg sors, i.m.*, 370; „Szozipátra! Maguk a galileusok is bevallják felsülésüket az Apostolok Cselekedeteiben (17. 17.)... Hát Szisztrában?! Hol szédelgő társát, a tohonya Barnabást Zeusz Atyának, a köpcös, dongalábú Tarszoszit meg (ez egy színlelőből előcsiklandozván az „egészséget”) Mennyekből Alászálló Hermésznek nézte az együgyű jámbor s már eléhajtotta jószágát,” *Uo.*, 373-374.

BIBLIOGRÁFIA

- ADLER, Alfred, *Életünk jelentése*. Bp., Kossuth, 1994.
- A dogmatika kézikönyve I.*, szerk. Theodor SCHNEIDER, Bp., Vigilia, 1996.
- Alakzatlexikon: A retorikai és stilisztikai alakzatok kézikönyve*, főszerk. SZATHMÁRI István, szerk. KOZOCSA Sándor Géza, V. RAISZ Rózsa, Bp., Tinta Könyvkiadó, 2008.
- A magyar nyelv értelmező szótára IV.*, szerk. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete, Bp., Akadémia, 1979.
- A magyar nyelv értelmező szótára V.*, szerk. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete, Bp., Akadémia, 1980.
- ARISZTOTELÉSZ, *Politika*, Bp., Gondolat, 1984.
- BAUDOIN, Charles C., *A katarzis*, ford. BINÉT Ágnes, *Művészetpszichológia*, szerk. HALÁSZ László, Bp., Gondolat, 1983.
- BAJÁK László, SOMOGYI Gyula, *A szocialista gazdálkodás fekete könyve*, Bp., Business Klub, 2002.
- BAKOS Ferenc, *Idegen szavak és kifejezések szótára*, Bp., Akadémia, 1995
- BAKTAY Gizella, „A király is megköttetnék fürteid által”: *A haj pszichológiai szerepének vizsgálata*, PhD értekezés, Pécsi Tudományegyetem, Általános Orvostudományi Kar, Idegtudományok PhD program, Viselkedéstudományok alprogram, 2002.
- Biblia*, Bp., Szent István Társulat, 1976.
- Biblikus Teológiai Szótár*, szerk. Jean DUPLACY, Augustin GEORGE, Pierre GRELOT, Jaques GUILLET, Marc-François LACAN, Róma, 1976.
- BOLBERITZ Pál, *Hit és ész*, Bp., Magyar Kolping Szövetség, 1997.
- BOLBERITZ Pál, *Ismeretelmélet, a megismerés filozófiája*, Bp., Római Katolikus Hittudományi Akadémia, 1981.
- CARACO, Albert, *A káosz breviáriuma*, ford. ÁDÁM Péter, Bp., Qadmon Kiadó, 2012.
- CASSIERER, Ernst, *Nyelv és mítosz*, Helikon, 1992, 3-4.
- CIORAN, E.M., *Könnyek és szentek*, ford. KARÁCSONYI Zsolt Bp., Qadmon Kiadó, 2010.
- COMER, Ronald J., *A lélek betegségei: Pszichopatológia*, Bp., Osiris, 2000.
- DAICHES, David, *A regény és a modern világ*, Bp., Európa, 1978.

- Dtv Lexikon*, Brockhaus Gmbh, Mannheim und DTV GmbH and Co. KG, München, 1990.
- ECO, Umberto, *Az új középkor*, Bp., Európa, 1992.
- EGRI Péter, *A költészet valósága*, Bp., Akadémia, 1975.
- Egzisztencializmus*, szerk. KÖPECZI Béla, Bp., Gondolat, 1965.
- Egyetemes történet: Az ókor története I.*, szerk. KERÉNYI Károly, Bp., Magyar Szemle Társaság, 1992.
- EIGEN, Manfred, Ruhild WINKLER, *A játék*, Bp., Gondolat, 1981.
- ELIADE, Mircea, *Die Religionen und das Heilige*, Frankfurt a. M., Insel, 1989.
- ELIADE, Mirca, *A szent és a profán: A vallási lényegről*, Bp., Európa Kiadó, 1987.
- ELŐD István, *Katolikus dogmatika*, Bp., Szent István Társulat, 1983.
- Eszttikai Kislexikon*, szerk. SZERDAHELYI István, ZOLTAI Dénes, Bp., Kossuth, 1979.
- Filozófiai Kisenciklopédia*, szerk. BÁNKI Dezső, Bp., Kossuth Könyvkiadó, 1996.
- FINÁLY Henrik, *A latin nyelv szótára*, Bp., Editio Musica, 1991.
- KERMODE, Frank, *Mi a modern?*, ford. TAKÁCS Ferenc, Bp., Európa, 1980.
- GADAMER, Hans-Georg, *Igazság és módszer*, ford. BONYHAI Gábor, Bp., Gondolat, 1984.
- HALÁSZ Előd, FÖLDES Csaba, UZONYI Pál, *Német Magyar nagyszótár*, Bp., Akadémia, 2000.
- HAMVAS Béla, *Tabula smaragdina - Mágia szutra*, szerk. DÚL Antal, Szombathely, Életünk könyvek, 1994.
- HANÁK Tibor, *A filozófia: kritika*, Bécs, integratio, 1980.
- HANKISS Elemér, *Társadalmi csapdák - Diagnózisok*, Magvető, Budapest, 1983.
- HATÁR Győző, *A fülem mögött*, (Aurora ezotéria 9.), London, 1994.
- HATÁR Győző, *Alapigazságaink: Nagardzsuna, műhelyforgácsok egy bölcséleti aforisztikából*, Bp., Szabad Föld Kiadó, 2003.
- HATÁR Győző, *Álomjáró emberiség*, (Ezotéria sorozat 10.), London, 1996.
- HATÁR Győző, *Anibel*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1988.
- HATÁR Győző, *Az ég csarnokai*, (Aurora ezotéria 7.), London, 1987.
- HATÁR Győző, *Éjszaka minden megnő*: Archie Dumbarton, Bp., Magvető, 1986.
- HATÁR Győző, *Életút I.: Oly jó követni emberélet!*, Szombathely, Életünk Könyvek, 1993.
- HATÁR Győző, *Életút II.: Minden hajó hazám*, Szombathely, Életünk Könyvek, 1994.
- HATÁR Győző, *Életút III.: Partra vetett bálna*, Szombathely, Életünk könyvek, 1995.

- HATÁR Győző, *Filozófiai zárlatok*, (Aurora ezotéria 8.), London, 1992.
- HATÁR Győző, *Hajszálhíd*, München, Aurora könyvek, 1970.
- HATÁR Győző, *Köpönyeg sors: Iulianosz ifjúsága*, München, Aurora könyvek, 1985.
- HATÁR Győző, *Medaillon Madonna: költeményes könyv*, Bp., Széphalom Könyvműhely, 1997.
- HATÁR Győző, *Özön közöny*, London, 1993.
- HATÁR Győző bibliográfia, szerk. Kabdebó Lóránt, Miskolc, Miskolci Egyetem Modern Magyar Irodalmi Tanszék, 1999.
- HATÁR Győző, *Szélhárfa: A rákóra ideje, Félreugrók – Megtántorodók, Antisumma*, Bp., Argumentum, 2000.
- HATÁR Győző, *Plasztikzacskó*, Bp., Szépirodalmi Könyvműhely, 2006.
- HOPPÁL Mihály, JANKOVICS Marcell, NAGY András, SZEMADÁM György: *Jelképtár*, Bp., Helikon Kiadó, 1995.
- JÁNOSY István, *Arcok, lelkek, álmok, versek*, Bp., Magyar Írókamara, 1993.
- JACOBI, Jolande, *Die Psychologie von C.G. Jung*, Zürich und Stuttgart, Rascher Verlag, 1967.
- JUNG, C.G., *Alapfogalmainak lexikona I.*, Bp., Kossuth Kiadó, 1997.
- JUNG, C.G., *Alapfogalmainak lexikona II.*, Bp., Kossuth, 1998.
- JUNG, C.G., *Gondolatok a vallásról és a kereszténységről*, Bp., Kossuth, 1996.
- JUNG, C.G., *Mélysegeink ösvényein: analitikus pszichológiai tanulmányok*, Bp., Gondolat, 1993.
- JUNG, C.G., *Psychologische Betrachtungen*, Zürich, Rascher Verlag, 1949.
- KABDEBÓ Lóránt, *Határ Győző*, in: *Újhold-Évkönyv 1987/1*, szerk. LENGYEL Balázs, Bp., Magvető, 1987.
- KABDEBÓ Lóránt, *Köpönyeg-sors, Határ Győző Julianosz-regénye*, Pécs, Jelenkor, 1987. 1041–1046.
- KABDEBÓ Lóránt, *Anibel*, Bp., Magyar Hírlap, 1988. december 16.
- KABDEBÓ Lóránt, *Sorsfordító pillanatok*, Miskolc, Felsőmagyarország Kiadó, 1993.
- KABDEBÓ Lóránt, *Vers és próza a modernség második hullámában*, Bp., Argumentum, 1996.
- KAYSER, Wolfgang, *Das Sprachliche Kunstwerk*, Bern und München, Francke Verlag, 1968.
- KARAFIÁTH Orsolya, TVERDOTA György, *Irodalom és onomasztika*, Helikon, 1992, 3-4.
- G. KOMORÓCZY Emőke, *A XX. század apokaliptikus víziója*, Szombathely, Életünk, 1990, 1111–1115.

- G. KOMORÓCZY Emőke, *Felvonásvég a világszínpadon, Vezérlő kalauz. Határ Győző bölcséleti munkáihoz.* Bp., Stádium, 1994.
- G. KOMORÓCZY Emőke, *A gondolkodás és a kételkedés ikerfogalmak, Filozófiai zárlatok,* Műhely, 1994, 5, 41–45.
- G. KOMORÓCZY EMŐKE, „Mindig szem előtt vagyok. Kegyelemnek hosszúra engedett pórázán.”, *Köponyeg sors, Kortárs,* 1998, 2, 103–108.
- G. KOMORÓCZY Emőke, *Határ Győző életműve: „Bízom dolgom az időre”*, Bp., Stádium, 2003.
- KOVÁCS Endre, SZERDAHELYI István, *Irodalomelméleti alappfogalmak,* Bp., Tankönyvkiadó, 1980.
- LAERTIOSZ, Diogenész, *A filozófiában jeleskedők élete és nézetei tíz könyvben I.*, Bp., Jel Kiadó, 2005.
- MAJDÁN János, *Román fosztogatás a magyar vasutakon,* Rubicon, 2010, 4-5, különszám.
- MÁRKI Sándor, *A műveltség könyvtára, Az ó- és középkor története,* Bp., Atheneum, 1910.
- Minerva Nagy Képes Enciklopédia, Művészetek,* szerk. VITÁNYI Iván, Bp., Minerva. 1973.
- MUKAŘOVSKÝ, Jan, *Szemiológia és esztétika,* Pozsony, Kalligram, 2007.
- MÜLLER, Gerhad Ludwig, *Katolikus dogmatika: a teológia tanulmányozásához és alkalmazásához,* Bp., Kairosz, 2007.
- NIETZSCHE, Friedrich, *Az Antikrisztus.* Bp., Ictus, 1993.
- NYÍRI Tamás, *Mélylélektan és ateizmus,* Bp., Herder, 1993.
- Ókori Lexikon IV.*, szerk. PECZ Vilmos, Bp., Könyvértékesítő Vállalat, 1985.
- PANNENBERG, Wolfhart, *Teológia és filozófia: A két tudomány viszonya és közös története,* Bp., L'Harmattan, 2009.
- Politikai filozófiák enciklopédiája,* szerk. HITSZEKER Mária, Bp., Kossuth, 1995.
- PÜNKÖSTI Árpád, *Rákosi, Sztálin legjobb tanítványa,* Bp., fapadoskonyv.hu, 2010.
- PÜSKI Levente: *A Horthy-korszak, 1920-1941,* Bp., Kossuth, 2010.
- RAHNER, Karl, Herbert VORGRIMLER, *Teológiai Kisszótár,* Bp., Szent István Társulat, 1980.
- RATZINGER, Joseph, *Bevezetés a keresztény hit világába,* Bp., Vigilia Kiadó, 2007.

RÉNYI Alfréd, *Dialógusok a matematikáról*, Bp., Typotex Elektronikus Kiadó Kft, 1994.

RUNCIMAN, Steven, *A bizánci teokrácia. Bizánci stílus és civilizáció*, Bp., Gondolat, 2007.

SALAMON Konrád, *Magyar történelem 1914 -199*, Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., 1995.

SILLAMY, Norbert, *Pszichológiai lexikon*, Bp., Corvina, 1997.

H. SZÁSZ Anna Mária, *A modern regény mesterei*, Bp., Tankönyvkiadó Vállalat, 1983.

Szókratész egyháztörténete, szerk. VANYÓ László, ford. BAÁN István, (Ókeresztény Írók 9.), Bp., Szent István Társulat, 1984.

TOMASELLO, Michael, *Gondolkodás és kultúra*, Bp., Osiris, 2002.

TORDAI Vilmos, *Okkult elemek a magyarság életében*, Bp., Heremit Könyvkiadó, 1922.

TURAY Alfréd, *Ismeretelmélet*, Bp., Katolikus Hittudományi Főiskolai Jegyzetek, 1984.

UNGVÁRY Krisztián, *Die Schlacht um Budapest*, München, Herbig Verlagsbuchhandlung GmbH, 1999.

VANYÓ László, *Az ókeresztény egyház és irodalma*, (Ókeresztény Írók 1.), Bp., Szent István Társulat, 1980.

Világirodalmi Lexikon II., főszerk. KIRÁLY István, szerk. SZERDAHELYI István, Bp., Akadémia, 1972.

Világirodalmi Lexikon III., főszerk. KIRÁLY István, szerk. SZERDAHELYI István, Bp., Akadémia, 1975.

Világirodalmi lexikon VIII., főszerk. KIRÁLY István, szerk. SZERDAHELYI István, Bp., Akadémia, 1982.

Világirodalmi lexikon XI., főszerk. KIRÁLY István, szerk. SZERDAHELYI István, Bp., Akadémia, 1989.

WELLEK, René, Austin WARREN, *Az irodalom elmélete*, Bp., Gondolat, 1972.

MELLÉKLET

DRG
J. ARTHUR
DIXON

1989 09 21 Kedves Barátom - mellékelten küldök két xerox-
másolatot az ÚL-ban megjelent cikkekről. Gondoltam: hátha
érdekelni fog. Szívélyesen köszönt

híved

Victor G. J. HATAR
HONGRIUSCULE 12 Edge Hill
Wimbledon LONDON SW19 4LP
United Kingdom - Europe
Phone (01) - 946 - 1518

MELLÉKLET

Gloucester Cathedral

The Cathedral is 425 ft. long and is an early example of the Perpendicular style. The beautiful 15th century South Porch shelters the great Norman doors, over 800 years old, while the tower dates from 1450
PGL/86652

H A T Á R G Y Ő Z Ő

H E L I Á N E

REGÉNY

Mókai Jánosnak
párti ösvefűzési
öröme - emléke
19800615

János

MAGYAR TÉKA

Ajánlás

Kampis Antalnak

*Te, ki megszegvén az istenek szokását
a földön kortyolod nektárodnak javát:*

*légy közel, angyalsinálók el ne ássák
Pólyás Helén'it és egy szál Barnabását*

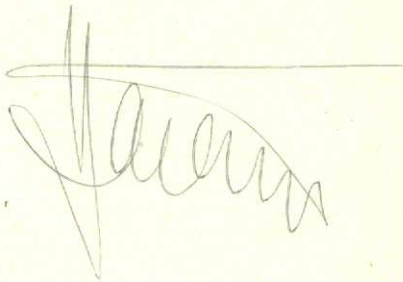
Szellem! Bábája voltál – légy dajkája hát.

1949. 2. 22.
~~Katinka~~

HAJSZÁLHÍD

Mohicsi Jánosnak
Pósterházihoz —
Kenti Angliához

19900615

A handwritten signature in cursive script, appearing to be 'János', written over a horizontal line.